

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»**

**КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА
(ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА)**

Навчально-методичний посібник

Ужгород-2021

Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник / укл. О.В. Гаяш – Ужгород, – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. – 255 с.

Навчально-методичний посібник розроблено відповідно до програми навчальної дисципліни «Корекційна психопедагогіка» для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 освіта/педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Пропонований посібник «Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка)» призначений допомогти у вивченні дисципліни, наочно розкрити зміст термінології корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки), сутність її принципів, методів і методології; у підготовці до практичних занять, модульних контрольних робіт, здачі іспитів.

Посібник адресований студентам спеціальності 016 спеціальна освіта закладів вищої освіти. Може бути корисним для викладачів, вчителів-дефектологів (олігофренопедагогів), асистентів вчителів, вчителів інклюзивного навчання, які працюють з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Рецензенти:

Кляп М.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Барна Х.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Мукачівського державного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету (протокол № 5 від 22 квітня 2021 р.)

Рекомендовано до друку Редакційно-видавничою радою УжНУ (протокол № 2 від 20 квітня 2021 р.)

© Гаяш О.В., 2021

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЗДО – заклад дошкільної освіти
ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти
ЗПР – затримка психічного розвитку
ІП – інтелектуальні порушення
ЛФК – лікувальна фізкультура
ЦНС – центральна нервова система
СРЗ – самостійна робота здобувача

ЗМІСТ

	С.
ПЕРЕДМОВА.....	10
ВИТЯГ З ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	11
МОДУЛЬ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ)	
Тема 1.1. Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) як наука.....	18
1. Предмет, об'єкт і завдання корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).....	18
2. Основні категорії корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).....	19
3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі педагогічних наук.....	21
4. Методи досліджень у корекційній психопедагогіці.....	21
5. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки...	22
Тема 1.2. Діти з інтелектуальними порушеннями, як об'єкт вивчення, виховання та навчання.....	22
1. Педагогічний аналіз проблеми розумової відсталості.....	22
2. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості.....	23
3. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту.....	26
4. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту в переддошкільному та дошкільному віці.....	29
Тема 1.3. Особливості навчання і виховання дітей з ЗПР.....	30
1. Затримка психічного розвитку у дітей та її причини.....	30
2. Основні типи ЗПР.....	31
3. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.....	32
4. Діагностика затримок психічного розвитку у дітей та особливості корекційно-виховної роботи з ними.....	33
Тема 1.4. Система спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні.....	36
1. Принципи організації системи освітньо-корекційних послуг особам з порушеннями інтелекту.....	36
2. Диференціація системи закладів для дітей з ІП.....	37
3. Система спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту раннього та дошкільного віку в Україні.....	38
4. Система спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту шкільного віку в Україні.....	39

5. Інклюзивне та інтегроване навчання дітей з порушеннями інтелекту.....	44
Тема 1.5. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес.....	47
1. Структура дефекту при розумовій відсталості.....	47
2. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції.....	48
3. Сутність корекційної роботи з дітьми з ІП.....	49
4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня.....	51
Тести для самопідготовки до модуля І.....	52
МОДУЛЬ ІІ. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	
Тема 2.1. Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.....	61
1. Сутність олігофренодидактики. Проблеми дослідження.....	61
2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі.....	61
3. Структура навчальної діяльності учнів з порушеннями інтелекту..	63
4. Прийоми активізації пізнавальної активності учнів.....	65
Тема 2.2. Зміст освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.....	66
1. Сутність змісту спеціальної освіти.....	66
2. Принципи визначення змісту спеціальної освіти.....	67
3. Державний освітній стандарт для дітей з особливими освітніми потребами. Навчальні плани.....	68
4. Особливості освітніх програм для дітей з порушеннями інтелекту.	70
5. Підручники і навчальні посібники.....	72
Тема 2.3. Принципи навчання дітей з порушеннями інтелекту.....	73
1. Взаємозв'язок між закономірностями та принципами дидактики...	73
2. Система основних принципів навчання в корекційній психопедагогіці.....	74
3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з ІП в різних формах організації їхньої освіти.....	81
4. Зміст та прийоми реалізації індивідуального підходу.....	82
Тема 2.4. Методи спеціальної дидактики.....	86
1. Сучасні класифікації методів навчання.....	86
2. Особливості реалізації методів навчання у спеціальній школі.....	87
3. Особливості застосування словесних методів навчання.....	87
4. Особливості застосування наочних методів навчання.....	89

5. Особливості застосування практичних методів навчання.....	90
6. Особливості використання програмованого та проблемного навчання, комп'ютерних технологій.....	92
Тема 2.5. Форми організації навчання в закладах для дітей з інтелектуальними порушеннями.....	93
1. Урок як основна форма організації навчання.....	93
2. Корекційно-спрямована структура уроку.....	95
3. Типи уроків у спеціальній школі.....	100
4. Підготовка вчителя до уроку.....	103
5. Екскурсія як форма організації навчального процесу.....	104
Тема 2.6. Домашня навчальна робота учнів. Структура самопідготовки та форми її організації.....	105
1. Групи продовженого дня.....	105
2. Мета і завдання самопідготовки, вимоги до її організації.....	106
3. Структура самопідготовки та форми її організації.....	108
4. Типи домашніх завдань.....	109
5. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя.....	111
Тема 2.7. Перевірка та оцінювання знань, умінь та навичок учнів з інтелектуальними порушеннями.....	112
1. Функції перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів та методи контролю знань.....	112
2. Складові навчальних досягнень учнів.....	113
3. Види перевірок. Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів.....	114
4. Рівні навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелекту.....	115
5. Портфоліо учня.....	115
Тема 2.8. Сучасні підходи до організації процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями помірного і важкого ступенів.....	117
1. Особливості розвитку інтелектуальної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів...	117
2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми з помірними і важкими інтелектуальними порушеннями.....	119
3. Характеристика змісту освіти дітей з ІІІ помірного і важкого ступенів.....	122
4. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів...	123
5. Невербальні засоби комунікації як один з напрямків організації контактів дітей з ІІІ помірного та важкого ступенів з оточуючим середовищем.....	125

Тести для самопідготовки до модуля II	127
МОДУЛЬ III. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	
Тема 3.1. Сутність, принципи, завдання та методи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями	135
1. Мета і завдання виховання учнів.....	135
2. Принципи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями	137
3. Методи виховання. Особливості реалізації методів формування моральних знань учнів спеціальної школи.....	138
4. Методи формування досвіду суспільних стосунків навичок моральної поведінки.....	140
5. Особливості застосування методів стимулювання поведінки та діяльності учнів з порушеннями інтелекту.....	140
Тема 3.2. Трудове навчання і виховання учнів у спеціальній школі	141
1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з порушеннями інтелекту.....	141
2. Організація трудового навчання учнів у спеціальній школі.....	142
3. Методи і форми трудового навчання і виховання.....	144
4. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі.....	146
Тема 3.3. Виховання дітей та підлітків з порушеннями інтелекту в сім'ї	148
1. Параметри і умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків.....	148
2. Особливості виховання дитини з ІІ у сім'ї.....	149
3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців.....	150
Тема 3.4. Формування дитячого колективу	152
1. Роль колективу у вихованні учнів з порушеннями інтелекту.....	152
2. Умови організації колективу в спеціальній школі.....	153
3. Стадії колективу спеціальної школи.....	154
4. Шляхи і прийоми виховання колективу в спеціальній школі	155
5. Учніське самоврядування у спеціальній школі.....	157
Тема 3.5. Морально-правове виховання у спеціальній школі	158
1. Сутність, зміст і завдання морального виховання учнів з ІІ.....	158
2. Особливості дітей з ІІ, які ускладнюють процес виховання їхньої соціально-нормативної поведінки.....	159
3. Основні умови і вимоги до формування соціально-нормативної поведінки в дітей з ІІ як принципи виховання.....	160
4. Методи, засоби та форми морального виховання учнів з ІІ.....	161

5. Мета і основні завдання правового виховання.....	163
6. Форми та методи правового виховання учнів з ІП.....	165
Тема 3.6. Екологічне виховання учнів з порушеннями інтелекту.....	167
1. Зміст, завдання та принципи екологічного виховання учнів з ІП....	167
2. Форми екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту....	169
3. Засоби та умови екологічного виховання.....	169
4. Методи екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту...	170
Тема 3.7. Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.	172
1. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з ІП.....	172
2. Методи, форми і засоби фізичного виховання впроваджені у роботу спеціальної школи.....	173
3. Роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту.....	177
Тема 3.8. Естетичне виховання учнів спеціальної школи.....	178
1. Сутність та завдання естетичного виховання учнів з ІП.....	178
2. Функції естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту....	179
3. Принципи естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту.....	180
4. Особливості естетичного розвитку дітей з ІП.....	180
5. Шляхи естетичного виховання школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та у позакласній роботі.....	181
Тема 3.9. Особливості навчальної, виховної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми з синдромом Дауна.....	184
1. Аналіз характерних особливостей розвитку дітей з синдромом Дауна.....	184
2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з синдромом Дауна...	185
3. Організація корекційної роботи з дітьми з синдромом Дауна.....	187
4. Методики навчання дитини із синдромом Дауна.....	188
Тести для самопідготовки до модуля ІІІ.....	190
МОДУЛЬ ІV. ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	
Тема 4.1. Професіограма корекційного педагога (олігофренопедагога), особливості його педагогічної діяльності.....	196
1. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура. Професіограма корекційного педагога.....	196
2. Професійно-педагогічні та особистісні якості олігофренопедагога.	197
3. Професійні знання та вміння.....	199

4. Протипоказання до професії корекційного педагога.....	203
5. Система підготовки дефектологів в Україні, у найбільш розвинених зарубіжних країнах.....	203
Тема 4.2. Педагогічний персонал спеціальної школи. Управління і керівництво спеціальною школою.....	204
1. Особливості роботи вчителя і вихователя спеціальної школи.....	204
2. Завдання і зміст роботи логопеда, психолога спеціальної школи...	205
3. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл. Функції директора, його заступників.....	206
4. Внутрішкільний контроль і звітність.....	208
5. Психолого-педагогічний консиліум.....	210
6. Колегіальні органи управління спеціальної школи	211
Тема 4.3. Шкільна документація. Методична робота у спеціальній школі.....	212
1. Шкільна документація.....	212
2. Планування навчально-виховної роботи у спеціальній школі.....	214
3. Завдання та зміст методичної роботи в спеціальній школі.....	217
4. Вимоги до науково-методичної роботи.....	218
5. Форми організації методичної роботи.....	219
6. Організація та зміст роботи методичних об'єднань.....	220
Тема 4.4. Позакласна робота у спеціальній школі.....	222
1. Завдання позакласної роботи в спеціальній школі.....	222
2. Роль позакласної роботи у корекції порушень психофізичного розвитку дітей з ІІ та формуванні їхньої особистості.....	222
3. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи.....	223
4. Особливості гурткової роботи з дітьми з ІІ.....	224
Тести для самопідготовки до модуля ІV.....	227
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	230
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ.....	245
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	247
ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ.....	250
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	252

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Корекційна психопедагогіка» становить науково-теоретичну базу у формуванні майбутніх педагогів закладів дошкільної, загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями та навчально-реабілітаційних центрів. Вона повинна забезпечити необхідний якісний рівень професійної підготовки вчителя дефектолога (олігофренопедагога), який може у відповідності з актуальними завданнями корекційної психопедагогічної науки та практики творчо і продуктивно розв'язувати комплексні корекційно-розвиткові та педагогічно-виховні проблеми спеціального навчання, особистісного становлення і соціалізації осіб з порушеннями інтелекту.

Метою цього навчального посібника є надання здобувачам вищої освіти систематизованих знань з навчальної дисципліни «Корекційна психопедагогіка», формування в них комплексних компетентностей, спрямованих на творче вирішення завдання навчання, виховання та корекції психофізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями з метою їх інтеграції в сучасну систему соціальних стосунків та сприяння професійному самовизначенню.

Посібник висвітлює основні питання корекційно спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. Матеріал навчального посібника відповідає навчальній програмі з нормативної навчальної дисципліни. Матеріал розміщений за модулями, темами до них, деталізований за основними питаннями. Для цілісного розуміння дисципліни у пропонованому посібнику вміщено витяг з програми навчальної дисципліни, плани практичних занять, які містять питання і завдання теоретичного та практичного характеру, методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи здобувачів, орієнтовний перелік запитань для підготовки до складання екзамену, тематику курсових робіт. Після кожного модуля запропоновано завдання для тестової перевірки знань здобувачів курсу. Приведені в посібнику тестові завдання для самопідготовки, плани практичних занять сприятимуть систематизації знань при підготовці здобувачів до занять, розвитку їх самостійної роботи.

Методологічною основою посібника стали наукові дослідження багатьох відомих вчених, зокрема, таких як: Л.С. Виготський, І.Г. Єременко, С.П.Миронова, М.С. Певзнер, В.М. Синьов та ін. Навчально-методичний посібник є результатом опрацювання достатньої кількості фундаментальних літературних джерел, наведених у списку використаної літератури, та власного досвіду автора.

Посібник може бути використаний не лише здобувачами при вивченні дисципліни «Корекційна психопедагогіка», а й вчителями-дефектологами, психологами, асистентами вчителів, вчителями інклюзивного навчання у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах закладів загальної середньої освіти.

ВИТЯГ З ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «Корекційна психопедагогіка» є формування теоретичної та практичної основи фахової підготовки майбутніх корекційних педагогів, здатних творчо вирішувати завдання навчання, виховання та корекції психофізичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту з метою їх інтеграції в сучасну систему соціальних стосунків.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Корекційна психопедагогіка» є:

- висвітлення науково-теоретичних основ побудови процесу навчання, виховання та корекції психофізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями у закладах спеціальної та інклюзивної освіти України;
- формування у здобувачів навичок та вмінь творчо застосовувати професійні знання на практиці;
- організація самостійної роботи здобувачів щодо закріплення та розширення наукових знань з дисципліни за підручниками, навчальними і методичними посібниками, періодичними виданнями з фаху, іншими літературними джерелами;
- формування навичок спостереження та аналізу педагогічних явищ;
- стимулювання до цілеспрямованого вивчення здобувачами практичного досвіду роботи спеціальних закладів;
- створення основи для професійної науково-дослідної роботи;
- розвиток професійно-спрямованих мотивів оволодіння майбутньою фаховою діяльністю;
- розвиток особистісних фахових інтересів, бажання постійного професійного вдосконалення.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких **компетентностей**:

Загальні компетентності (ЗК):

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК-3);
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК-4);
- здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології (ЗК-6);
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК-7);
- здатність працювати в команді (ЗК-8);
- здатність до міжособистісної взаємодії (ЗК-9).

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК):

- усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з інтелектуальними або комплексними порушеннями, в структурі яких є інтелектуальні (СК-1);
- здатність до аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти, зокрема освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (СК-2);

- здатність застосовувати психолого-педагогічні, дефектологічні, медико-біологічні знання у сфері професійної діяльності (навчання, виховання та корекції порушень розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями) (СК-3);

- здатність планувати та організовувати освітньо-корекційну роботу з урахуванням структури та особливостей порушення інтелекту, актуального стану та потенційних можливостей осіб із особливими освітніми потребами (СК-4);

- здатність дотримуватися вимог до організації корекційно-розвивального освітнього середовища; сприяти створенню закладів освіти як навчальних спільнот, які поважають, заохочують та відзначають досягнення всіх вихованців (СК-8);

- здатність застосовувати теоретичні, емпіричні методи психолого-педагогічного дослідження, статистичні методи обробки отриманої інформації, визначати достовірність результатів дослідження (СК-10);

- здатність до системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з інтелектуальними або комплексними порушеннями, в структурі яких є інтелектуальні; розуміння цінності спільної роботи з батьками і сім'ями як важливого ресурсу для навчання учнів з порушеннями розвитку (СК-11);

- здатність до розуміння цінності різноманіття особистості як однієї з умов забезпечення прогресу в розвитку дитини із психофізичними порушеннями, як ресурсу і активу для освіти; уміння добирати і застосовувати методи, засоби і прийоми роботи для навчання дітей (СК-13);

- здатність організовувати дитячий колектив, створювати в ньому рівноправний клімат і комфортні умови для особистісного розвитку та їхньої соціальної інтеграції (СК-14);

- здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання і саморозвитку (СК-18).

Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ

Тема 1.1. Корекційна психопедагогіка як наука

Корекційна психопедагогіка як наука про вивчення, виховання, навчання та шляхи корекції психофізичного розвитку дітей з ІП. Предмет та завдання корекційної психопедагогіки. Основні категорії корекційної психопедагогіки. Місце корекційної психопедагогіки в системі педагогічних наук. Зв'язок корекційної психопедагогіки з медичними науками, загальними та спеціальними психолого-педагогічними дисциплінами, спеціальними методиками. Методи досліджень у корекційній психопедагогіці.

Тема 1.2. Діти з інтелектуальними порушеннями, як об'єкт вивчення, виховання та навчання

Педагогічний аналіз проблеми розумової відсталості. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості, їхнє значення для визначення особливих освітніх потреб. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту в переддошкільному та дошкільному віці.

Тема 1.3. Особливості навчання і виховання дітей із ЗПР

Затримка психічного розвитку у дітей та її причини. Основні типи ЗПР та їх психолого-педагогічна характеристика. Основні показники затримки психічного розвитку дитини. Особливості корекційно-виховної роботи з такими дітьми.

Тема 1.4. Система спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні

Принципи побудови спеціальних закладів. Диференційована система спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями в залежності від ступення виразності дефекту та віку дитини.

Спеціальні заклади для дітей з інтелектуальними порушеннями системи Міністерства освіти і науки. Організація корекційно-виховної роботи у спеціальному закладі дошкільної освіти. Спеціальна школа як основний тип закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. Організація корекційно-виховної роботи у навчально-реабілітаційному закладі. Заклади системи соціального забезпечення, заклади охорони здоров'я.

Інклюзивне та інтегроване навчання дітей з порушеннями інтелекту.

Тема 1.5. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес

Єдність навчання, виховання, розвитку, корекції як основна закономірність педагогічного процесу в спеціальній школі.

Сутність корекційно-виховної роботи. Л.С. Виготський про складну структуру та закономірності аномального розвитку, можливості корекції порушень розумового розвитку розумово відсталих дітей. Вчення Л.С. Виготського про зону найближчого розвитку та про використання обхідних шляхів у корекційно-виховній роботі. Основні напрямки корекційної роботи у спеціальній школі. Засоби корекції, умови корекційної роботи.

МОДУЛЬ II. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 2.1. Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

Особливості навчального процесу в спеціальній школі. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. Основні вимоги до викладу нового навчального матеріалу, закріплення та повторення його. Шляхи активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання.

Тема 2.2. Зміст освіти дітей з інтелектуальними порушеннями

Основні вимоги до змісту освіти в спеціальній школі. Характеристика державного стандарту спеціальної освіти. Нормативні документи, що регламентують зміст спеціальної освіти: навчальний план, типові освітні програми, навчальні плани, навчальні програми. Підручники та навчальні посібники для спеціальних закладів загальної середньої освіти (F-70).

Тема 2.3. Принципи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

Система основних принципів навчання в корекційній психопедагогіці. Характеристика принципів спеціальної дидактики. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання дітей з порушеннями інтелекту. Корекційно-розвиваюча та практична спрямованість принципів навчання у спеціальній школі.

Тема 2.4. Методи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

Сучасні класифікації методів навчання: за джерелом знань, дидактичною метою, характером пізнавальної діяльності учнів; методи організації, здійснення та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності. Особливості реалізації методів навчання у спеціальній школі. Вимоги до вибору методів навчання. Особливості застосування словесних, наочних, практичних методів навчання у спеціальній школі. Методика використання гри у спеціальній школі.

Елементи програмованого та проблемного навчання в спеціальній школі. Корекційні можливості комп'ютерних технологій у навчанні дітей з порушеннями інтелекту.

Тема 2.5. Форми організації навчання в закладах для дітей з інтелектуальними порушеннями

Урок як основна форма організації навчання. Особливості уроку в спеціальній школі. Корекційно-спрямована структура уроку. Типи та структура уроків. Підготовка вчителя до уроку.

Екскурсія як форма навчальної роботи в спеціальній школі. Підготовка до екскурсії, вимоги до її проведення.

Тема 2.6. Домашня навчальна робота учнів. Структура самопідготовки та форми її організації

Мета і завдання самопідготовки. Корекційно-виховне значення самопідготовки в спеціальній школі, вимоги до її організації, тривалості та проведення. Структура самопідготовки. Форми організації домашньої навчальної роботи учнів. Типи домашніх завдань, які можуть виконувати учні з ІІІ. Взаємозв'язок у роботі вчителя та вихователя.

Тема 2.7. Перевірка та оцінювання знань, умінь та навичок учнів з інтелектуальними порушеннями

Функції перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів. Складові навчальних досягнень учнів. Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів. Стимулююча та корекційна роль оцінки в спеціальній школі. Види перевірок у спеціальній школі.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів за 12-бальною шкалою оцінювання. Врахування індивідуальних особливостей учнів з ІІІ у процесі оцінювання їх навчальних досягнень. Портфоліо учня.

Тема 2.8. Сучасні підходи до організації процесу навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями помірною, важкою і глибокою ступенів

Особливості розвитку інтелектуальної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями помірною і важкою ступенів. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми з помірними і важкими інтелектуальними порушеннями. Характеристика змісту освіти дітей з інтелектуальними порушеннями помірною, важкою і глибокою ступенів.

Мета та завдання спеціальних закладів для дітей з важкими порушеннями інтелекту. Зміст і організація навчальної, корекційно-виховної роботи та соціально-трудової адаптації з дітьми з ІІ помірною та важкою ступенів.

Невербальні засоби комунікації як один з напрямків організації контактів дітей з ІІ помірною та важкою ступенів з оточуючим середовищем.

МОДУЛЬ ІІІ. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 3.1. Сутність, принципи, завдання та методи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями

Завдання та зміст виховання у спеціальній школі. Особливості виховного процесу. Принципи виховання. Основні методи виховання учнів спеціальної школи, особливості їх реалізації. Проблеми соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями.

Тема 3.2. Трудове навчання і виховання у спеціальній школі. Профорієнтаційна робота з учнями з ІІ

Освітня, виховна та корекційна роль праці в спеціальній школі. Мета, завдання, зміст та організація трудового навчання у спеціальній школі. Етапи трудового навчання. Зв'язок уроків ручної праці із загальноосвітніми предметами.

Професійно-трудове навчання в спеціальній школі, його завдання і зміст. Види професійно-трудової підготовки.

Мета, завдання, зміст трудового виховання у спеціальній школі. Організація трудового виховання у спеціальній школі. Профорієнтаційна робота з учнями з ІІ.

Тема 3.3. Виховання дітей та підлітків з порушеннями інтелекту в сім'ї

Параметри й умови правильного сімейного виховання. Особливості та зміст виховання дитини з ІІ в сім'ї. Форми та методи роботи спеціальної школи з сім'ями школярів. Зміст роботи вчителя з батьками учнів.

Тема 3.4. Формування дитячого колективу

Роль колективу у вихованні дітей з ІІ. Умови організації колективу в спеціальній школі. Стадії колективу в спеціальній школі. Методи виховання колективу в спеціальній школі

Учнівське самоврядування у спеціальній школі.

Тема 3.5. Морально-правове виховання у спеціальній школі

Актуальність, завдання та сутність морального виховання учнів спеціальної школи в сучасних умовах. Особливості дітей з ІІ, які ускладнюють процес виховання їхньої соціально-нормативної поведінки. Основні умови і вимоги до формування соціально-нормативної поведінки у дітей з порушеннями інтелекту як

принципи виховання. Методи, засоби та форми морального виховання учнів з порушеннями інтелекту.

Основні завдання правового виховання учнів з ІІ. Форми та методи правового виховання учнів з ІІ.

Тема 3.6. Екологічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Актуальність та значення екологічного виховання учнів спеціальної школи. Зміст, завдання та принципи екологічного виховання учнів з ІІ. Форми, засоби, умови та методи екологічного виховання школярів з порушеннями інтелекту в процесі навчання та позакласної роботи.

Тема 3.7. Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Сутність та завдання фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Методи, засоби та форми фізичного виховання учнів. Урок – основна форма організації фізичного виховання учнів. Форми позакласної фізкультурної роботи: спортивні секції, гуртки, ритміка, ЛФК, рухливі ігри, санітарно-гігієнічні та оздоровчі заходи. Лікувальні та профілактичні заходи в системі фізичного виховання.

Роль фізичного виховання в корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Тема 3.8. Естетичне виховання учнів спеціальної школи

Сутність та завдання естетичного виховання у спеціальній школі, його роль в реалізації корекційних завдань школи. Функції естетичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Принципи естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту.

Особливості естетичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту. Шляхи естетичного виховання школярів у процесі навчання та у позакласній роботі. Роль художніх гуртків, виставок, художньої літератури у естетичному вихованні учнів.

Тема 3.9. Особливості навчальної, виховної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми з синдромом Дауна

Поняття про синдром Дауна. Причини виникнення. Клініко-психолого-педагогічна характеристика дітей з синдромом Дауна.

Можливості освіти й соціалізації дітей з синдромом Дауна. Особливості корекційно-розвиткової роботи з дітьми з синдромом Дауна.

МОДУЛЬ ІV. ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Тема 4.1. Професіограма корекційного педагога (олігофренопедагога), особливості його педагогічної діяльності.

Специфіка педагогічної діяльності олігофренопедагога та її структура. Професіограма корекційного педагога. Професійно-педагогічні та особистісні якості олігофренопедагога. Професійні знання та вміння. Протипоказання професії дефектолога.

Система підготовки дефектологів в Україні, у найбільш розвинених зарубіжних країнах.

Тема 4.2. Педагогічний персонал спеціальної школи. Управління і керівництво спеціальною школою

Вчитель спеціальної школи. Його права і обов'язки. Особливості роботи вихователя спеціальної школи-інтернату. Основні напрямки діяльності класного керівника і вихователя. Завдання і зміст роботи логопеда, психолога спеціальної школи.

Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл. Функції директора, його заступників.

Внутрішкільний контроль і звітність у спеціальній школі. Психолого-педагогічний консилиум. Колегіальні органи управління спеціальної школи.

Тема 4.4. Шкільна документація. Методична робота в спеціальній школі.

Документація у спеціальній школі. Планування навчально-виховної роботи в школі. Види планів, їх структура та зміст. Річний план роботи спеціальної школи.

Методична робота в спеціальній школі, її форми. Самоосвітня робота педагогічного персоналу спеціальної школи. Проблеми вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду олігофренопедагогів і педагогічних колективів, впровадження в шкільну практику досягнень педагогічної науки.

Тема 4.3. Позакласна робота у спеціальній школі

Роль позакласної роботи в корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту, формуванні їхньої особистості. Завдання та особливості позакласної роботи в спеціальній школі. Форми і зміст навчальної, корекційної, виховної позакласної роботи.

Особливості гурткової роботи з дітьми.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік, екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

- індивідуальне і фронтальне опитування;
- самостійні роботи;
- тестування;
- контрольні роботи.

МОДУЛЬ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ

Тема 1.1. Корекційна психопедагогіка як наука

1. Предмет, об'єкт і завдання корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Олігофренопедагогіка – це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

Предметом олігофренопедагогіки є теорія і практика освіти, навчання, виховання і розвитку дітей з порушеннями інтелекту; соціальна, правова адаптація і реабілітація, інтеграція в соціум школярів з ІІІ; зміст та методика корекційної роботи з цією категорією учнів.

Об'єктами корекційної педагогічної роботи є всі ті люди, які потребують спеціальної допомоги для абілітації чи реабілітації, тому, що мають органічні ушкодження матеріальної основи психофізичного розвитку, які привели до обмежених можливостей здоров'я.

Розділами шкільної олігофренопедагогіки є:

- 1) *загальні основи олігофренопедагогіки* – вивчає загальні закономірності освіти, навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту;
- 2) *спеціальна дидактика* – висвітлює основоположні питання теорії навчання учнів з порушеннями інтелекту;
- 3) *теорія корекційного виховання* – висвітлює основоположні проблеми виховання учнів з порушеннями інтелекту;
- 4) *школознавство* – вивчає питання організації та методики роботи педагогічного персоналу спеціальних шкіл.

Окремими складовими олігофренопедагогіки є дошкільна олігофренопедагогіка; навчання і виховання осіб з помірними та важкими ступенями інтелектуальної недостатності.

Олігофренопедагогіка як наука розв'язує такі **завдання**:

- вивчення сутності та закономірностей розвитку особистості дітей з порушеннями інтелекту різних ступенів і видів;
- удосконалення існуючих та розробка нових шляхів і засобів корекції наслідків розумової відсталості;
- удосконалення змісту, форм і методів навчання і виховання, корекційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями;
- розробка концепцій та відповідного наукового забезпечення щодо новітніх освітньо-виховних закладів для дітей з порушеннями інтелекту;
- розробка новітніх інноваційних технологій навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту;

- дослідження шляхів ефективної інтеграції дітей з порушеннями інтелекту у середовище здорових однолітків;
- розробка шляхів допомоги дорослим особам з порушеннями інтелекту;
- розробка змісту, форм і методів ранньої корекційної допомоги дітям з органічними ушкодженнями центральної нервової системи;
- розробка шляхів співпраці з сім'ями дітей з порушеннями інтелекту;
- розробка теоретичних засад підготовки фахівців для роботи з різними категоріями осіб з порушеннями інтелекту.

2. Основні категорії корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Понятійно-категоріальний апарат олігофренопедагогіки є досить широким, він використовує категорії загальної педагогіки, дефектології, а також певні категорії спеціальної психології, медичні терміни, міжнаукові поняття.

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов.

Декомпенсація (від лат. *de* – префікс, що позначає відсутність, недостатність, та *compensatio* – врівноваження), тобто це – рецидиви функціональних порушень, раніше скомпенсованих.

Затримка психічного розвитку – збірна за клінічними ознаками група різних варіантів відставання у психічному розвитку, які не характеризуються загальним психічним недорозвитком (як це має місце при олігофренії), але мають такі особливості інтелекту й особистості, які передусім не дозволяють дітям своєчасно і якісно оволодіти елементарними шкільними знаннями.

Індивідуальний підхід – це принцип навчання та засіб корекції, який передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей.

Інклюзивне навчання – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами шляхом організації їхнього навчання у закладах загальної середньої освіти на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Інтеграція – включення дитини з порушеннями психофізичного розвитку в середовище здорових людей у процесі навчання, виховання, праці, проведення вільного часу.

Компенсація (від лат. *compensation* – відшкодування, врівноваження) в загальнобіологічному розумінні означає одну з форм пристосування організму до умов існування при випадінні або порушенні якоїсь його матеріальної структури або функції внаслідок перенесеного захворювання, травми, ушкодження.

Корекція – система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і (або) подолання вад психофізичного розвитку розумово відсталих учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості.

У вузькому розумінні цей термін означає поліпшення, виправлення вади (від лат. *correctio*).

Корекційна психопедагогіка – педагогіка, яка коригує психічну діяльність в разі її порушень у особистості та з урахуванням саме психічної патології буде процес навчання і виховання відповідних категорій людей.

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційна спрямованість навчання – реалізація у процесі навчання фронтальних та індивідуальних корекційних цілей; поєднання дидактичних методів із спеціальними педагогічними прийомами, засобами корекції, що впливають на виправлення властивих учням з порушеннями інтелекту недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному, фізичному розвитку та становленню особистості.

Методи навчання – способи впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на реалізацію завдань освіти. У спеціальних школах поєднуються із корекційними прийомами.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Олігофренопедагог – педагог в галузі навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту.

Принципи навчання – основні положення, що визначають зміст, форми і методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Псевдокомпенсація (під грец. *pseudo* – неправда, помилка; у складних словах відповідає поняттю «несправжній»), тобто такі умовно пристосовні, шкідливі утворення, які виникають, зокрема, як реакція дитини на ті чи інші небажані прояви до неї з боку оточення.

Реабілітація – застосування комплексу заходів медичного, соціального, освітнього і професійного характеру з метою підготовки чи перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей (згідно визначення ВООЗ).

Розвиток – процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини.

Розумова відсталість – стійке порушення пізнавальної діяльності на основі органічного ушкодження центральної нервової системи.

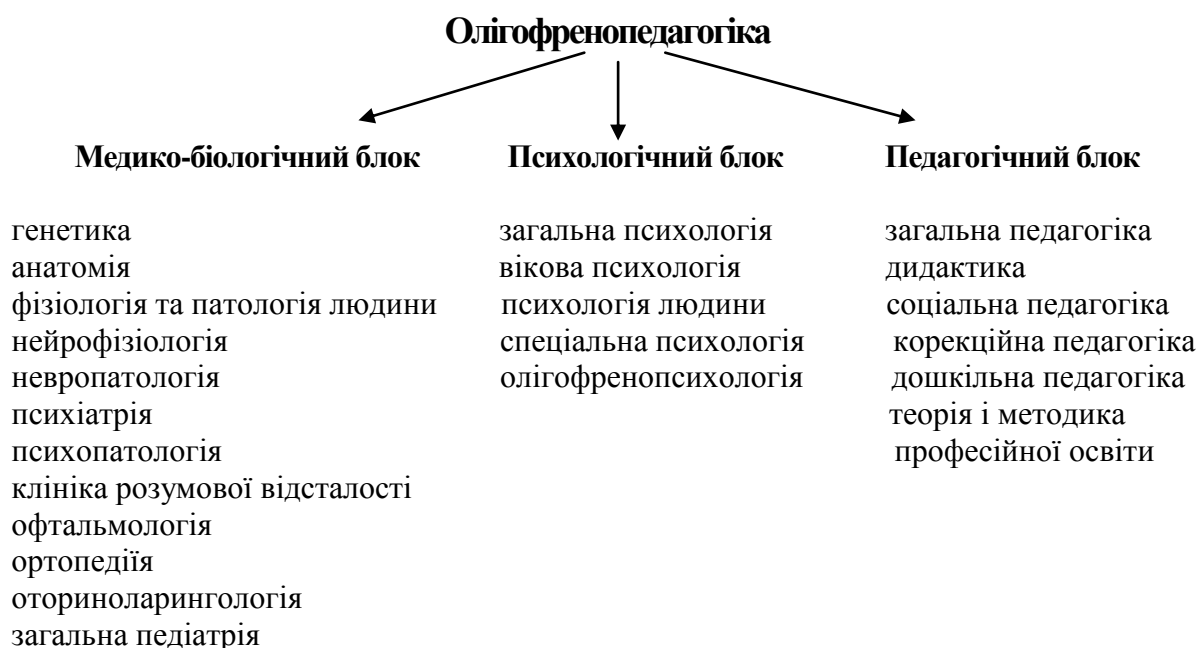
Соціалізація – становлення особистості людини на основі засвоєння нею елементів суспільної культури і соціальних цінностей.

3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі педагогічних наук

Олігофренопедагогіка як наука розвивається у тісному зв'язку з рядом суміжних наук, які умовно можна розділити на три блоки: медичні, психологічні і педагогічні науки (схема 1).

Схема 1

Зв'язок олігофренопедагогіки з іншими науками

Конкретизуючи загально дидактичні положення до викладання різних навчальних предметів у освіті дітей з ІІ (мови, математики, географії, історії, природознавства та ін.), олігофренопедагогіка слугує базою для спеціальних методик навчання і виховання учнів з порушеннями інтелекту.

4. Методи досліджень у корекційній психопедагогіці

У дослідженнях проблем корекційної педагогіки використовуються ті ж методи, що й у загальнопедагогічних та психологічних дослідженнях: спостереження, бесіда, опитування у формі інтерв'ю, вивчення продуктів діяльності, вивчення психолого-педагогічної документації, вивчення особових справ учнів і шкільної документації; педагогічний експеримент, теоретичний аналіз педагогічних ідей, соціологічні методи дослідження (анкетування, соціометрія та ін.); психологічні методики дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Окрім того олігофренопедагогіка використовує методи спеціальної психології, математичної статистики, враховує результати клінічних досліджень.

5. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки

Напрями досліджень

- Закономірності, принципи і технології ранньої диференційної діагностики і корекції розвитку дитини з ІІІ.
- Забезпечення наступності різних ланок системи корекційного виховання людей з ІІІ.
- Науково-теоретичні основи диференційованого навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
- Формування і корекція у людини з ІІІ характерологічних властивостей, значущих для її соціально-психологічної адаптації в суспільстві.
- Професійна діагностика, профорієнтація, профвідбір та профосвіта молоді з ІІІ для забезпечення її конкурентної спроможності на сучасному ринку праці.
- Адаптивне фізичне виховання та формування здорового способу життя у осіб з ІІІ; особливості підготовки їх до спортивно-змагальної діяльності.
- Корекційно-реабілітаційні можливості естетичного виховання осіб з ІІІ та умови їх реалізації.
- Соціальна післяшкільна трудова адаптація молодих людей з ІІІ.
- Соціальні функції, зміст, форми і технології корекційної андрогогіки у роботі з дорослими людьми з ІІІ.
- Психолого-педагогічне управління соціалізацією людини з ІІІ у процесі оволодіння різними видами діяльності (гра, учіння, праця, спілкування).
- Особливості змісту, організаційних форм та технологій корекційної освіти і реабілітаційної роботи при поєднанні інтелектуальних порушень з іншими видами дизонтогенезу (сенсорні вади, первинні порушення емоційно-вольової сфери, опорно-рухового апарату тощо).
- Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації фахівців з напрямку «Спеціальна освіта».

Наведений перелік безумовно не вичерпує актуальну проблематику досліджень в галузі олігофренопедагогіки.

Тема 1.2. Діти з інтелектуальними порушеннями, як об'єкт вивчення, виховання та навчання

1. Педагогічний аналіз проблеми розумової відсталості

В українській корекційній педагогіці та спеціальній психології прийняте визначення розумової відсталості як стійкого, явно вираженого незворотного порушення пізнавальної діяльності, що виникло на основі органічного дифузного ураження центральної нервової системи (головного мозку).

У зв'язку з дифузним ураженням мозку у дітей з ІІІ порушена вся вища нервова діяльність у цілому.

Ознака органічного ураження ЦНС не є обов'язковою у визначенні розумової відсталості, скажімо, у американській теорії та практиці.

Не випадково у діючій зараз міжнародній класифікації психічних і поведінкових розладів, якою користуються фахівці і в Україні, у рубриці F-70 «Розумова відсталість» є показник F-79 – не з'ясована розумова відсталість.

Все ж таки для корекційної педагогіки з точки зору обґрунтування таких першочергово суттєвих ознак розумової відсталості, як стійкість і незворотність, з'ясування наявності органічної причини є дуже важливим. Це дає обґрунтовані підстави для прогнозу розвитку та визначення освітньо-реабілітаційного маршруту, найбільш сприятливого для даної дитини.

2. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості

Ступінь ураження головного мозку може бути різним за складністю, локалізацією, часом впливу на нього того чи іншого хвороботворного фактору. Це є свідченням того, що етіологія даного патологічного стану може бути надзвичайно різноманітною, що в свою чергу, викликає різноманітні індивідуальні особливості фізіологічного, емоційно-вольового та інтелектуального розвитку такого суб'єкта.

Розумова відсталість як патологія може бути констатована лише у тому випадку, якщо в одного суб'єкта є водночас три **основні ознаки**:

1) органічне ураження головного мозку дифузного характеру (набуте або спадкове);

2) порушення пізнавальної діяльності, зокрема, усіх розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування тощо), пам'яті, мовлення;

3) стійкість порушення (незворотність) або його регресивність.

Розумова відсталість класифікується за видами, формами, ступенями, діагнозами. Кожен вид, форма чи ступінь розумової відсталості має як спільні, так і відмінні особливості.

Згідно сучасної Міжнародної класифікації хвороб (МКХ – 10) за складністю й виразністю порушення розумову відсталість поділяють на **чотири ступені**, які співвідносяться з відповідним інтелектуальним коефіцієнтом (IQ):

- легка розумова відсталість (дебільність) (F70) – IQ = 50 - 69;
- помірна розумова відсталість (легка імбецильність) (F71) - IQ = 35-49;
- важка розумова відсталість (виразна імбецильність) (F72) – IQ = 20-34;
- глибока розумова відсталість (ідіотія) (F 73) – IQ = 0 - 19.

Розумова відсталість поділяється на **два види**: олігофренія і деменція.

Олігофренія виникає в результаті мозкових захворювань у період внутрішньоутробного розвитку, в ранньому дитинстві чи як наслідок пологових травм. Олігофренія характеризується відсутністю прогресивності, тобто у дитини в процесі її розвитку розумова відсталість не прогресує.

Причинами олігофренії можуть бути:

1) неповноцінність генеративних клітин батьків, обумовлена спадковістю

або пов'язана із зовнішніми шкідливостями;

2) шкідливості, що діють на зародок і плід у період внутрішньоутробного розвитку: інфекції (краснуха, грип, токсоплазмоз); інтоксикації; гормональні порушення вагітної; несумісність антигенних властивостей крові матері й дитини; механічні впливи на зародок і плід;

3) шкідливості, що діють під час пологів або у перші роки життя дитини: пологові травми; асфіксія; глибока недоношеність чи переносеність дитини; мозкові інфекції (менінгіт, енцефаліт); інтоксикації; травми головного мозку.

У ході клінічних досліджень встановлено, що при олігофренії кора великих півкуль мозку вражена дифузно, тобто анатомічні зміни мають місце не на окремих її ділянках, а поширені на всю кору.

У дітей-олігофренів не відмічається психічних захворювань, але з раннього періоду їх розвиток протікає сповільнено і своєрідно. Загальною ознакою для всіх таких дітей є переважне недорозвинення складних форм вищої нервової діяльності, головним чином таких функцій мислення, як абстрагування та узагальнення.

З цим головним психологічним симптомом олігофренії пов'язані й інші недоліки пізнавальної діяльності – неточність, уповільненість, вузькість сприймання, недорозвиненість різних функцій мовлення, порушення довільної уваги, пам'яті (як механічної, так і логічної та довільної). Все це зумовлює характерне для дітей-олігофренів значне порушення здатності до розуміння та засвоєння інформації.

Для всіх олігофренів характерна певна недорозвиненість емоційно-вольової сфери, якостей особистості: бідність емоційних переживань (особливо складних вищих, наприклад естетичного змісту), слабкість вольових зусиль, зниження критичності та самокритичності, самостійності.

На підставі якісного аналізу своєрідності дефектного розвитку при різних формах олігофренії професор М. С. Певзнер розробила чітку класифікацію олігофреній, що має важливе значення для здійснення диференційованого та індивідуального корекційного підходу до таких дітей у процесі їх навчання та виховання. За цією класифікацією розрізняють чотири форми олігофренії.

1. Основна, неускладнена, характеризується дифузним, але відносно поверховим ураженням кори півкуль головного мозку, що призводить до олігофренічної недорозвиненості всієї пізнавальної діяльності; при цьому не спостерігається значних додаткових порушень у діяльності органів відчуття, в емоційній, вольовій, моторній, мовній сферах, немає патологічної неврівноваженості процесів збудження та гальмування.

2. Поєднання недорозвиненості пізнавальної діяльності з вираженими нейродинамічними розладами:

а) з патологічним переважанням збудження над гальмуванням;

б) з патологічним переважанням гальмування над збудженням.

3. Поєднання загальної недорозвиненості складних форм пізнавальної діяльності з додатковими порушеннями мовленнєвого розвитку (як моторної, так і сенсорної його сфер) або просторового сприймання (що зумовлює,

зокрема, значні додаткові утруднення в засвоєнні арифметичного матеріалу, навіть найпростіших лічильних операцій, числових уявлень).

4. Поєднання загальної недорозвиненості складних форм пізнавальної діяльності з порушеннями особистості в цілому.

Деменція виникає на більш пізньому етапі розвитку дитини внаслідок перенесеного захворювання ЦНС після трьох років або плинного захворювання мозку, що розпочалося у дошкільному, молодшому шкільному чи підлітковому віці.

Деменція може бути непрогресивною – внаслідок травматичних пошкоджень головного мозку, менінгітів, енцефалітів. Проте є і такі дементні діти, які страждають на плинне захворювання головного мозку. До прогресивних форм деменції відносяться: епілептична; шизофренічна; ревматична; сифіліс головного мозку. Кожне з цих захворювань викликає своєрідні порушення психічного розвитку, причому чим інтенсивнішим є перебіг хворобливого процесу, тим негативнішим є його вплив на пізнавальну діяльність та особистість дитини в цілому.

Розумова відсталість, що виникла на більш пізніх етапах розвитку, може бути викликана енцефалітом (запаленням мозку), який був перенесений дитиною. В таких випадках, крім інтелектуального дефекту (що також, як правило, виражений менше, ніж при олігофренії), спостерігаються або надмірна розгальмованість, імпульсивність реакцій, нестійкість уваги, зниження критичності мислення, або патологічна уповільненість, загальмованість, що позначається на моториці та мовленні дитини, її загальній поведінці у різних видах діяльності.

Так, разом з наведеною вище класифікацією дітей-олігофренів за М.С.Певзнер, педагогічне значення для забезпечення диференційованого і індивідуального підходу у організації освітнього та корекційно-реабілітаційного процесу має виділення груп дітей з ІІІ на підставі наявності у них додаткових специфічних особливостей дизонтогенезу:

- значних порушень зорового сприймання та просторової орієнтації;
- суттєвих фонетико-фонематичних порушень;
- виражених недоліків рухової сфери;
- зниження фізичної та розумової працездатності тощо.

I група – діти, які успішно навчаються, в цілому правильно вирішують пізнавальні та практичні завдання, порівняно найбільш активні і самостійні у оволодінні матеріалами шкільних програм (таких приблизно 10-15%).

II група – учні, які встигають відносно добре, справляються з основними вимогами програми, здатні застосовувати знання у конкретно заданих умовах, у порівнянні з першою групою мають більш уповільнений темп прогресування у навчальній діяльності. Діти цієї групи складають біля 25-30%.

III група – діти, які важко засвоюють шкільну програму, для них характерні інертність, уповільненість психічної діяльності, розлади уваги, працездатності, усвідомленості, довільності і цілеспрямованості дій; стосовно них знижуються програмові вимоги (приблизно 35-40%);

IV група – учні, які погано встигають, відчувають значні утруднення у навчанні за програмами спеціальної школи, деякі відомості з навчальних предметів залишаються для їх засвоєння взагалі недоступними; їх навчання здійснюється за індивідуальними програмами, у яких освітні вимоги мінімізуються (приблизно 10-15% дітей).

3. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями інтелекту

Інтелектуальні порушення легкого ступеня (легкий ступінь розумової відсталості (дебільність))

У цієї категорії дітей мислення є конкретним, стереотипним, некритичним, обмежується безпосереднім досвідом і необхідністю забезпечення нагальних потреб; операції мислення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки є несформованими. Діти-дебіли оволодівають мовленням з деякою затримкою, здатні використовувати його у своєму щоденному спілкуванні, підтримувати розмови на побутову тематику, брати участь у бесіді. Мовлення цих дітей характеризується загальним недорозвитком, що виражається у порушенні всіх його сторін, зокрема, фонетико-фонематичних та граматичних порушеннях, обмеженні словникового запасу, недостатності розуміння слів та неадекватному їх вживанні, несформованості зв'язного мовлення часто системні порушення усного мовлення відображаються й на оволодінні письмом та читанням. Обсяг запам'ятовування дітей-дебілів є звуженим, мнемічні процеси – уповільненими, нестійкими, через що страждає і якість запам'ятовування: воно є неточним, фрагментарним, поверховим, не опосередковується мисленням.

Довільна увага дітей є недорозвиненою; порушеними є і такі її властивості, як: цілеспрямованість, концентрація, стійкість. Ці діти характеризуються підвищеною розсіяністю, невмінням утримувати увагу на будь-якій діяльності тривалий час.

Недостатній розвиток сприймання цих дітей не дозволяє їм оволодіти правильними уявленнями про навколишній світ, адже їхнє сприймання є фрагментарним, нецілеспрямованим, звуженим, уповільненим, результати сприймання не осмислюються.

Емоції дітей-дебілів є недостатньо диференційованими, часто нестійкими, хоча й адекватними у доступних їхньому розумінню ситуаціях. Через недорозвиток мислення дуже важко і повільно у цієї категорії дітей формуються вищі почуття: гностичні, моральні, естетичні тощо.

Інтелектуальні порушення помірного ступеня (помірний ступінь розумової відсталості (легка імбецильність))

Інтелектуальні порушення помірного ступеня характеризуються несформованими пізнавальними процесами. Мислення у таких дітей є конкретним, непослідовним, інертним; діти є практично не здатними до

утворення абстрактних понять. Вони не вміють своєчасно користуватися вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат. Ці діти повільно утворюють логічні зв'язки і зазвичай краще запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язується з задоволенням їхніх фізіологічних потреб.

Особи з таким ступенем інтелектуальних порушень мають значний недорозвиток мовлення. Словниковий запас досить бідний, наявні аграматизми. Активний словник є значно меншим, ніж пасивний, але використання з пасивного словника слів дітьми даної групи спостерігається досить рідко. Ці діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленнєву конструкцію не можуть; хоча й здатні повторити мовленнєві висловлювання інших.

Пам'ять у дітей цієї категорії формується досить повільно, матеріал запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається. Знання погано використовуються на практиці. Поряд з цим у деяких імбецилів відмічають випадки надзвичайно розвиненої пам'яті на цифри, дати, події, імена тощо (так звана гіпертрофія пам'яті).

Спостерігаються й значні порушення уваги. Вона швидко розсіюється, діти повільно концентруються, часто відволікаються на другорядні ознаки, не вміють довго її утримувати на одній діяльності. Слабка активна увага перешкоджає досягненню будь-якої поставленої мети, навіть елементарної.

Розвиток навичок самообслуговування та функцій рухового апарату також відстає, таким людям впродовж всього життя потрібна допомога і контроль. Рухи є уповільненими, вайлуватими; моторна недостатність спостерігається практично у всіх дітей даної групи. Вони мають значні труднощі при переключенні рухів, швидкій зміні поз і дій. Найчастіше виникають труднощі при виконанні дій, які вимагають диференційованих рухів пальців. Досить яскраво недоліки пізнавальних процесів проявляються у цієї категорії дітей при формуванні у них навичок письма, рахунку. Вихованці не здатні зрозуміти прочитане (хоча інколи навчаються технічно правильно відтворювати текст), допущені помилки ними не помічаються, і, отже, не виправляються. Вони можуть навчитися рахувати у межах 10, інколи в межах 100 на наочному матеріалі, але абстрактний рахунок, навіть у межах першого десятка, є для них переважно недоступним.

У процесі спеціальної корекційно-виховної роботи діти можуть оволодіти деякими базовими навичками самообслуговування. У зрілому віці люди з ІІІ помірною ступеня зазвичай спроможні виконати просту практичну дію, якщо при цьому їм даються доступні вказівки і організовується контроль її виконання.

Інтелектуальні порушення важкого ступеня (важкий ступінь розумової відсталості (виразна імбецильність))

Ця категорія дітей подібна до групи дітей з ІІІ помірною ступеня за клінічною картиною та ознаками органічного ураження центральної нервової системи. Виявляється в ранні періоди розвитку дитини. У немовлячому віці такі діти пізніше починають тримати голову (у чотири-шість місяців і пізніше),

самостійно перевертатися, сидіти. Значно пізніше вони починають ходити (в три роки або пізніше).

У більшості з них спостерігаються низький рівень розвитку моторики, порушення координації рухів, наявність інших відхилень, обумовлених органічними порушеннями головного мозку. Частина дітей цієї групи не вміють самостійно пересуватися.

Спостерігається значне порушення вищих психічних функцій. Вони запам'ятовують лише ту діяльність або ті явища чи процеси, які викликають у них позитивні емоційні переживання. Увага не концентрується, вони можуть відволікатися на будь-які, навіть незначні і другорядні подразники. Вони не можуть зробити навіть елементарних висновків або узагальнень. Як правило, інтелектуальні порушення супроводжуються виразною неврологічною патологією: паралічами, парезами, гіперкінезами.

Ця категорія осіб є нездатною до оволодіння навіть елементарними знаннями з рахунку, письма, читання. Робота з ними полягає у розвитку і простому тренуванні необхідних навичок самообслуговування та санітарної гігієни, соціальної адаптації і виконання елементарних трудових операцій. Проте через моторну незграбність та грубі порушення пізнавальної діяльності їм для цього потрібно набагато більше часу. Частині з них навіть після тривалих тренувань не вдається оволодіти такими дрібними рухами, як застібання гудзиків, шнурування, накладання одного предмету на інший тощо. Самостійно використати навіть натреновані знання діти цієї категорії в більшості випадків не зможуть.

У дітей цієї групи не має достатнього для спілкування словникового запасу, що значно ускладнює їхню соціалізацію. У своєму мовленні вони використовують лише найбільш знайомі слова і мовленнєві штампи, заучені граматичні конструкції, часто при цьому не усвідомлюючи їхнього змісту. При спілкуванні використовують додаткові невербальні форми комунікації – жести, міміку, окремі звуки, якими висловлюють свої бажання і потреби. Краще ідуть на контакт зі знайомими людьми, завдяки чому після тривалих тренувань у них вдається сформувати елементи соціалізованих емоцій.

Принципова відмінність між ІІІ помірною та важкою ступеня полягає в тому, що у останніх є виразні моторні відхилення або інші клінічні прояви, які свідчать про глибоке органічне ураження. Відхилення, притаманні цій категорії осіб, не дозволяють їм самостійно, без спеціальної опіки, жити у соціальному середовищі.

Інтелектуальні порушення глибокого ступеня (глибокий ступінь розумової відсталості (ідіотія))

Це найважчий ступінь інтелектуальних порушень, при якому органічно уражається не лише кора головного мозку, а й частково підкірка, що призводить до грубого порушення фізичного та психічного розвитку.

Більшість з таких дітей є малорухомими або значно обмеженими в моторних можливостях, страждають на хронічні захворювання внутрішніх

органів, енурез, енкопрез тощо. Їхні потреби й дії мають примітивний характер, рухові реакції є хаотичними, нецілеспрямованими

При цьому ступені пізнавальна діяльність є повністю несформованою. Діти ніяк не реагують на оточуючих, навіть сильним звуком і яскравим світлом не можна привернути їхню увагу і утримувати її хоча б деякий час. Вони часто не впізнають рідних, близьких, реагують лише на тих людей, які постійно працюють з ними; здатні розуміти лише прості форми невербального спілкування, в основі яких лежать реакції отримання задоволення, не можуть оволодіти елементарними навичками самообслуговування, не вміють піклуватись про себе і потребують постійної допомоги, опіки і контролю. Окремі з них можуть навчитися самостійно їсти.

У них порушені смакові і нюхові відчуття, в результаті чого вони можуть їсти неїстівні предмети і практично не реагувати на різкі запахи. Емоційні реакції у них практично відсутні. У них часто виникають афективні спалахи, під час яких вони можуть битися головою об стіну, кусати собі руки, бити п'ятами об підлогу, викручувати пальці тощо. Через пониженою больову чутливість такі рани не викликають у них дискомфорту. Одні з них є апатичними, повільними, інші – навпаки, злобливими, агресивними, дратівливими.

Поведінка таких дітей повністю залежить від зовнішніх стимулів, є нецілеспрямованою, неусвідомленою (польова поведінка).

4. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту в переддошкільному та дошкільному віці

В немовлячому віці у дітей-олігофренів в інші терміни, ніж у дітей, які нормально розвиваються, формуються навички прямостояння: вони пізніше починають тримати голову, перевертатися, стояти з опорою, сидіти, повзати, ходити. Значно затримується соціально-емоційно розвиток, який характеризується бідними емоційними реакціями на появу близького дорослого, його посмішку, лагідні слова. Посмішка у малечі з порушеннями інтелекту з'являється у 5-6 місяців і пізніше (при нормальному розвитку – до 2-3 місяців). Вона короткочасна.

Стертість емоційних реакцій, відсутність інтересу до оточуючого світу гальмують розвиток маніпулятивної та предметної діяльності.

Ранній вік. Не всі діти з ІІІ починають ходити до півтора і навіть до двох років, у деяких становлення цієї функції затримується до кінця раннього віку (Є.А. Стребелева). Хо́да довгий час залишається нестійкою.

Діти проявляють короткотривалий інтерес до іграшок, не оволодівають способами дій з ними, здійснюють стереотипні, одноманітні дії, багато з яких є неадекватними. Предметну діяльність в ранньому віці вони повноцінно не освоюють внаслідок відсутності прагнення до активного пізнання оточуючого

світу, несформованості наслідування, через низький рівень розвитку спілкування, сприймання, моторики.

У більшості дітей в ранньому віці мовлення не з'являється, а починають говорити вони в молодшому і середньому дошкільному віці (Є.А. Стребелева).

До трьох років вони не виділяють себе з оточуючого світу, як їх однолітки, які нормально розвиваються. У них не складається уявлення про себе, відсутні особисті бажання.

У дошкільників з ІІ не одержують повного в цьому віці розвитку ігрова, трудова, продуктивна діяльність, а також спілкування, які активно освоюються дітьми з нормальним психічним розвитком. Це обумовлено несформованістю чи недостатнім розвитком психічних процесів: уваги, сприймання, пам'яті, мислення. Так, провідна для дітей дошкільного віку ігрова діяльність до кінця дошкільного дитинства знаходиться на початковій ступені розвитку.

У дітей відмічаються лише предметно-ігрові, процесуальні дії. Для них характерним являється багатоманітне, стереотипне повторення одних і тих же дій, які здійснюються без емоційних реакцій, без використання мовлення. В грі діти не використовують предмети-замінники (предмети, які замінюють реальні).

Дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку захоплюють яскраві предмети й іграшки, однак вони швидко втрачають до них інтерес.

Такі діти не оволодівають чи недостатньо оволодівають перцептивними діями (діями розглядання, ощупування, вислуховування).

Тема 1.3. Особливості навчання і виховання дітей з затримкою психічного розвитку

1. Затримка психічного розвитку у дітей та її причини

Затримка психічного розвитку – порушення нормального темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають у своєму розвитку від прийнятих психологічних норм для даного віку. Цей характер відставання з часом долається, і тим успішніше, чим раніше виявляється причина. Характер затримки психічного розвитку обумовлює зміст і глибину порушень структури навчально-пізнавальної діяльності цієї категорії учнів.

Затримки розвитку у дітей можуть бути викликані різними причинами, серед них захворювання вагітної на вірусний грип, малярію, черевний тиф тощо; серцево-судинні хвороби майбутньої матері, виснаження її організму під час вагітності; резус-факторна несумісність крові матері та плода; пологові травми та асфіксії, інфекційні захворювання та інтоксикації, перенесені дитиною на ранніх етапах її розвитку (які уразили центральну нервову систему або тільки внутрішні органи, серцево-судинну систему), травми мозку тощо.

2. Основні типи ЗПР

Традиційною є класифікація на основі етіологічного принципу, в основу якої покладено виділення чотирьох основних варіантів затримки психічного розвитку: конституційного походження; соматогенного походження; психогенного походження; церебрально-органічного походження.

При ЗПР конституційного походження спостерігається поєднання недорозвитку емоційно-вольової, психічної сфер з інфантильним типом тілобудови, недостатністю моторного розвитку, мовлення, дитячістю пластичності миміки. Ці діти є невтомними під час гри, в якій проявляють багато творчості й видумки і водночас швидко втомлюються під час цілеспрямованої інтелектуальної діяльності. Тому на початку шкільного навчання у них виникають конфлікти і через недостатню спрямованість на сам процес оволодіння знаннями, і через невміння підпорядковуватися правилам нормальної поведінки й дисципліни.

ЗПР соматогенного походження характеризується емоційною незрілістю обумовленою тривалими, хронічними захворюваннями, які приводять не лише до зниження фізичної, а й інтелектуальної працездатності, ослаблюючи клітини головного мозку.

ЗПР психогенного походження (від гр. *psyche* – душа, *genos* – рід, походження) обумовлена несприятливими умовами соціального оточення, в якому перебуває дитини, неправильністю її виховання. Несприятливі умови соціального середовища, які починають рано впливати на дитину і мають тривалий, зтяжний вплив на психіку дитини, призводять не лише до відставання в отриманні знань та інформації про навколишній світ, але й до стійких порушень її нервово-психічної сфери, обумовлюючи патологічний розвиток психіки.

ЗПР церебрально-органічного походження. Для цієї форми затримки притаманне уповільнення зміни вікових фаз психічного розвитку. Емоційно-вольова незрілість проявляється у вигляді органічного (церебрально-органічного) інфантилізму. Для такої дитини характерним є підвищена стомлюваність, яка впливає на порушення працездатності, пам'яті, уваги, інших вищих психічних функцій, уповільнення темпу інтелектуальної діяльності з швидким настанням виснаженості. Ігрова діяльність характеризується малою творчістю, уявою, певною монотонністю і одноманітністю, перевагою компонентів розгальмованості. Саме прагнення до гри часто набуває характеру опосередкованого втікання від цілеспрямованої інтелектуальної діяльності. Ця форма затримки передбачає наявність органічних порушень у корі головного мозку. Саме через це її найскладніше відмежувати від інтелектуальних порушень легкого ступеня. Проте органічні порушення при цій формі ЗПР не лише характеризуються меншою важкістю ушкодження нервової системи, але й іншою клініко-психологічною структурою дефекту. На відміну від олігофреній з тотальним недорозвитком при ЗПР церебрально-органічного походження спостерігається вибірковість порушень.

3. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР

Діти з ЗПР не володіють навичками рахунку (у кращому випадку технічно завчили цифровий ряд без його усвідомлення), не знають літер, не вміють їх показати. Відсутність достатньої проінформованості про навколишній світ не дає їм можливості адекватно реагувати на певні зміни їхнього соціального статусу, пов'язаного з навчанням у школі; багато речей, про які розповідає вчитель, для них є незрозумілими. У цих дітей спостерігається відсутність або недостатнє розуміння їхнього нового соціального статусу – статусу учня. Вони не розуміють правил шкільного життя, їм важко посидіти на уроці, дотримуючись при цьому відповідних правил поведінки. Учні з ЗПР можуть встати, ходити по класу, залізи під парту; відмовляються відповідати на запитання вчителя або викрикують відповіді тоді, коли їх не викликають. Накопичення втоми на уроках призводить до зривів у їхній нервово-психічній діяльності: вони починають плакати, сміятися, викрикувати, стають неврівноваженими. Надмірна втома призводить до виникнення ейфорійного, або дисфорійного стану, які легко змінюються і переходять з одного в інший.

У них спостерігається низька пізнавальна активність. Діти із ЗПР є недопитливими і задовольняються першою ж почутою відповіддю на поставлене запитання. Вони не проявляють наполегливості у отриманні відповіді. Часто такі діти ставлять багато запитань, але при цьому вони поверхові, не стосуються сутності предмета або явища і свідчать про обмеженість інтересів, невміння спостерігати. Знижена пізнавальна активність відображається на всіх пізнавальних процесах і, як наслідок, позначається на всій діяльності дитини із ЗПР.

У таких дітей час продуктивної роботи є надзвичайно коротким – 15-20 хв., після чого настає втома. Прояви її різноманітні: одні діти стають апатичними, безініціативними, бліднуть, лягають на парту, стають сонливими, інші – навпаки, розгальмовуються, переключаються з однієї діяльності на іншу, зачіпають товаришів, не реагують на зауваження, зухвало на них відповідають.

Деякі діти відрізняються підвищеною імпульсивністю, переходять від виконання однієї діяльності до іншої не закінчивши першу, потім так само швидко кидають її і починають робити щось інше. Такі діти не можуть працювати разом з класом, відволікаються, не знають, з чого почати, по декілька разів перепитують про це вчителя. Інертність таких дітей є особливо помітною на уроках фізкультури і ритміки: їм важко переключитися з виконання одного руху на інший.

Функціональний розлад нервової системи у дітей із ЗПР позначається не лише на їхній працездатності, а й на поведінці в цілому. У окремих дітей помітною є виразність переваги процесів збудження над процесами гальмування, їм важко володіти своєю поведінкою, вони ні на чому не зосереджуються, постійно крутяться, відволікаються, заводять сварки, зачіпають інших дітей.

Мова і мовлення. Діти мають бідний словниковий запас, граматичні конструкції носять примітивний характер, велика кількість помилок синтактичного плану (злиття кількох слів, невміння визначати межі речень). Усне мовлення дітей не має грубих порушень. Недоліки виявляються у нечіткій вимові звуків у потоці мовлення і загальній в'ялості артикуляції. Темп читання у дітей із ЗПР дуже повільний, відстає від норми на 15-20 слів на хвилину. Багато робиться помилок: заміни, пропуски і перестановки букв, складів, ковтання закінчень, змішування граматичних форм. Читання монотонне, інтонаційно недиференційоване.

Математика. Особлива трудність дітей із ЗПР – це засвоєння математики. Діти важко диференціюють геометричні фігури, відчувають труднощі при співвіднесенні їх з реальним предметом, в основі якого знаходяться.

Труднощі, з якими зустрічаються діти із затримкою психічного розвитку під час розв'язування задач: ознайомлення зі змістом задачі; перетворення простої задачі на складну; аналіз задачі; пошук способу розв'язання (неправильний вибір арифметичної дії); розв'язання задачі; помилки в обрахунках; відповідь та перевірка розв'язання задач.

Усі зазначені недоліки психічної діяльності більш явно виражені при церебральних астеніях, ніж при астеніях соматичного характеру.

4. Діагностика затримок психічного розвитку у дітей та особливості корекційно-виховної роботи з ними

Основні показники затримки психічного розвитку дитини, які відрізняють дітей цієї категорії від нормальних однолітків:

- знижена працездатність, швидка втомлюваність;
- уповільненість сприймання та переробки інформації;
- обмеженість кола загальних життєвих уявлень;
- збіднений словниковий запас;
- наявність окремих недоліків вимови, хоча в цілому мова немає грубих порушень лексики та граматичної будови;
- переважання у мисленні наочно-дійових форм над словесно-логічними операціями (аналізом, порівнянням, синтезом, узагальненням, встановленням логічних зв'язків у інформації, введених словесно);
- погана пам'ять, невміння використовувати допоміжні засоби при запам'ятовуванні матеріалу;
- знижений рівень самоконтролю, критичності мислення, переносу знань і умінь у нові ситуації і незрілість емоційно-вольової сфери;
- недостатня сформованість усіх видів діяльності, в тому числі ігрової.

Звичайно, всі ці недоліки характерні й для дітей з ПІ, але порівняно з дітьми із затримкою психічного розвитку, в олігофренів вони виражені більш явно і мають певну якісну специфіку.

Діти з ЗПР, зазнаючи труднощів у самостійному виконанні тих або інших завдань, значно результативніше, ніж олігофрени, використовують педагогічну допомогу; вони здатні розв'язувати завдання, якщо їм задають навідні запитання, демонструють відповідну наочність, фіксують їхню увагу на меті завдання. За таких умов показники виконання різноманітних завдань цими дітьми наближаються до показників їхніх нормальних ровесників. На відміну від дітей з ІІ, діти з ЗПР виявляють намагання розібратися в змісті завдання, добре його виконати, активніше шукають засобів досягнення мети. Вони частіше з власної ініціативи звертаються за допомогою, просять повторити інструкцію, розмірковують уголос, шукаючи підтвердження правильності своїх думок та висновків.

Для диференціальної діагностики затримок психічного розвитку найпоказовішим є метод навчального експерименту. Особливості його полягають у тому, що спочатку обстежуваній дитині пропонують виконати завдання самостійно, а потім послідовно надають певні «порції» педагогічної допомоги. Діагностичним показником є те, скільки таких «порцій» знадобиться дитині, щоб успішно впоратися із завданням. При цьому аналізують якісний бік діяльності: кращу здатність до використання зовнішньої допомоги, пристосування виробленого способу виконання завдання до нових умов, аналогічних ситуацій, її усвідомленість, довільність, цілеспрямованість, ставлення до допомоги.

Корекційна робота ведеться на кожному уроці. Вона здійснюється на основі ґрунтовного вивчення особливостей дітей з різними типами затримки психічного розвитку, диференційованого та глибоко індивідуального підходу до кожного з них з урахуванням цих особливостей.

Білоруська вчена В.В. Гладкая виділяє наступні три блоки в корекційній роботі з учнями, які мають затримку психічного розвитку:

1. Формування навчальної діяльності дітей та корекція її недоліків.
2. Розвиток психічних функцій, які забезпечують навчальну діяльність.
3. Формування базових уявлень та вмій, які необхідні для успішного засвоєння шкільної програми.

Основні завдання корекційно-виховної роботи:

- потребують розвитку всі види сприймання; з розвитком сприймання збагачуються різноманітні знання про навколишній світ і розуміння зв'язків між предметами та явищами, отже, розвивається мислення й мовлення дітей;

- під час корекції, розвитку та навчання дитини необхідно дбати про зміцнення її працездатності, уміння зосереджувати увагу й цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати;

- допомогти дітям з ЗПР оволодіти різноманітними знаннями про навколишній світ, розвивати в них спостереження і досвід практичного навчання, формувати вміння самостійно добувати знання і користуватися ними;

- проводити лікувально-оздоровчі заходи; міняти види діяльності на уроці

з метою відпочинку;

- здійснювати індивідуальну допомогу;
- проводити динамічне спостереження за просуванням кожної дитини;
- під час навчання дитини звертати увагу на стан різних сторін його психічної діяльності: пам'яті, уваги, мислення, мовлення, темп роботи, вміння поборювати перешкоди;
- у разі необхідності учень повинен відвідувати логопедичні заняття та ін.

Корекційні прийоми (за Гавриловим О. В.):

1) оскільки основною характерною рисою дітей з ЗПР є недостатність знань про навколишній світ, необхідно акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватися ними;

2) виявити найбільш типові прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення для недопущення посилення відставання цих учнів від інших учнів класу;

3) знаючи про недостатню активність і несміливість дітей із ЗПР в оперуванні навіть наявними у них знаннями, максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи й акцентувати на цьому увагу інших школярів з метою створення навколо атмосфери позитивного і дружнього до них ставлення й постійної підтримки;

4) у процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати абстрактні знання; постійно, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення нових, навіть не досить складних алгоритмів;

5) урахувавши труднощі запам'ятовування і порушення працездатності у процесі виконання практичних завдань, додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі їм аналогії;

6) урахувавши труднощі орієнтування в завданні, використовувати поетапну інструкцію і поетапне узагальнення, поділяти завдання на складові, формувати вміння планувати свою діяльність у процесі його вирішення, словесно звітувати про виконання;

7) поступово підвищувати темп роботи і працездатність дитини;

8) незважаючи на емоційне вікове відставання цих школярів, ігрові прийоми у процесі їхнього навчання зменшувати поступово, не використовуючи при цьому різких заборон, а поетапно формуючи загальноприйнятні прийоми навчальної діяльності;

9) підвищувати мотивацію навчальної і пізнавальної діяльності шляхом постійної підтримки і стимулювання, у випадку необхідності зменшувати кількість завдань, які даються на самостійне опрацювання.

Усі ці корекційні завдання розв'язуються безпосередньо на уроці та в позакласній діяльності дитини. Цій меті підпорядковуються зусилля педагога, психолога, батьків.

Тема 1.4. Система спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні.

1. Принципи організації системи освітньо-корекційних послуг особам з порушеннями інтелекту

Один з найважливіших принципів створення і ефективного функціонування системи спеціальної освіти осіб з порушеннями інтелекту – **забезпечення цілісності і наступності такої системи.**

Принцип диференціації системи спеціальних закладів.

Важливим принципом розбудови і ефективного функціонування освітньо-реабілітаційних установ для осіб з порушеннями інтелекту є **забезпечення специфіки їх діяльності з урахуванням особливих освітніх потреб конкретних категорій дітей та реальних перспектив їх соціальної адаптації.**

Активна і компетентна участь близьких дитині з ІІІ дорослих у освітньо-корекційній роботі, яка б поза межами спеціальних установ сприяла вирішенню їх завдань, передбачена **принципом координації діяльності спеціальної установи і сім'ї як виховного осередку.**

Спільна діяльність спеціальних установ і родини особи з ІІІ, наступність у такій діяльності дозволяє здійснювати **принцип забезпечення безперервності та довготривалості корекційно-реабілітаційних впливів.**

Розвиток системи спеціальних установ різних типів для осіб з ІІІ, ефективність їх функціонування на основі зазначених вище принципів неможливі поза реалізацією наріжного **принципу державних гарантій надання якісних освітньо-реабілітаційних послуг особам з порушенням інтелектом і поєднання зусиль держави та громадських організацій у цій справі.**

Принцип демократизації освіти, який передбачає також і державно-громадський контроль за діяльністю освітніх і реабілітаційних установ.

Безумовно, в розбудові і функціонуванні системи закладів для дітей з ІІІ крім зазначених вище принципів, діють і ті, які покладені у сучасну модель соціальної реабілітації дітей з порушеннями здоров'я:

- **динамічність та варіативність соціальної реабілітації;**
- **інтеграція усіх способів освоєння дитиною світу;**
- **особистісна спрямованість процесу реабілітації, вільний розвиток індивідуальності, яка є головним його фактором;**
- **принцип реалістичності**, який орієнтує на постановку реально досяжних цілей реабілітації, що виходять із можливостей дитини з порушеннями здоров'я, об'єктивних соціальних умов тощо (саме цей принцип диктує необхідність строгого індивідуального підходу при проведенні реабілітаційних заходів);
- **безпосередня участь дитини та її батьків у створенні програми реабілітації, виборі змісту, форми, методів, місця, часу і темпів цього процесу.**

2. Диференціація системи закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Більша частина спеціальних закладів підпорядковується Міністерству освіти і науки. Другу ланку складають заклади Міністерства праці та соціальної політики; третю – заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я. У кожній ланці своя мета, яка передусім зорієнтована на можливості дитини та реалізацію її потреб. Заклади системи Міністерства освіти і науки покликані забезпечувати навчально-виховну і корекційну роботу. Заклади Міністерства праці та соціальної політики проводять соціальну роботу, здійснюють догляд. Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я, передусім оздоровлюють дітей, забезпечують лікувально-корекційну роботу.

Заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України

- 1) спеціальні заклади дошкільної освіти компенсуючого типу, заклади дошкільної освіти (ЗДО) комбінованого типу;
- 2) спеціальні заклади загальної середньої освіти (спеціальні школи для дітей з ІІІ, навчально-реабілітаційні центри);
- 3) спеціальні класи;
- 4) інклюзивні групи/класи;
- 5) навчально-реабілітаційні заклади;
- 6) спеціальні групи при професійно-технічних училищах.

Заклади, підпорядковані Міністерству праці та соціальної політики України

- 1) дитячі будинки та будинки-інтернати для дітей-інвалідів (імбецильність, ідіотія);
- 2) реабілітаційні заклади.

Заклади диференціюються залежно від ступеня інтелекту, віку осіб (дошкільні, шкільні, відділення для дорослих), статі, рівня фізичного та психічного здоров'я дітей.

Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України

- 1) спеціальні групи при будинках малюка для дітей-сиріт з порушеннями психофізичного розвитку;
- 2) дитячі психоневрологічні санаторії;
- 3) дитячі відділення при психоневрологічних лікарнях;
- 4) заклади для психохроніків (виразна імбецильність, ідіотія);
- 5) реабілітаційні заклади.

Якщо ж за станом здоров'я дитина не може знаходитись у колективі, їй пропонують *індивідуальне навчання*.

3. Система спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту раннього та дошкільного віку в Україні

Світова практика накопичила певний досвід ранньої діагностики відхилень розвитку, ранньої педагогічної допомоги дітям з ІІ, зокрема щодо створення програм такої допомоги (Австралія, Нідерланди, Німеччина, США, Росія та ін.). В Україні така робота знаходиться в стадії інтенсивного розвитку, і вже зараз існують спеціалізовані центри, де створений цікавий і корисний досвід (Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів, Миколаїв, Одеса та ін.), який засвідчує, зокрема, що найкращими умовами для корекційного розвитку дитини з ІІ є її перебування у родині разом з одержанням кваліфікованої медичної і психолого-педагогічної допомоги у спеціальних реабілітаційних центрах, фахівців яких спроможні надати таку допомогу не тільки дитині, але й навчити цьому її батьків.

У дошкільному віці (3-7 років) діти з ІІ отримують корекційно-педагогічну допомогу у різних формах її організації:

- спеціальні ЗДО (ясла-садок) компенсуючого типу (від 2 до 7 (8) років);
- санаторні ЗДО компенсуючого типу (якщо інтелектуальні порушення поєднуються з хронічними захворюваннями, в тому числі психоневрологічними);
- ЗДО комбінованого типу, до складу яких можуть входити спеціальні групи для дітей з порушеннями інтелекту та затримкою психічного розвитку;
- ЗДО з інклюзивними групами;
- центри розвитку дитини, де забезпечується при потребі корекція фізичного або розумового розвитку дітей, які виховуються дома або відвідують інші заклади.

Заклад дошкільної освіти бере на облік дітей з ІІ, які перебувають в ньому короткотривало чи під соціально-педагогічним патронатом.

Основною **метою** спеціального дошкільного виховання є забезпечення кожній дитині максимально можливого рівня фізичного, розумового і морального розвитку.

Завданнями корекційно-виховної роботи є: 1) подолання і попередження порушень розвитку кожної дитини; 2) підготовка дитини з ІІ до навчання у спеціальній школі з урахуванням її індивідуальних можливостей.

Спеціальні ЗДО, дошкільні групи при спеціальних школах та дитячих будинках з 2013 р. працюють за «Програмою розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю», рекомендованою листом МОН України від 12.04.2013 № 1 / 11-6940.

Зміст дошкільного виховання і навчання дітей з ІІ розрахований на чотирьохрічний термін (з 3-4 до 7-8 років) і включає, виходячи з провідних для цих вікових періодів видів діяльності і завдань корекційного розвитку, такі розділи: «Формування елементарних математичних уявлень», «Розвиток мовлення», «Музичне виховання», «Фізичне виховання та основи здоров'я», «Ігрова діяльність», «Ознайомлення з навколишнім», «Сенсорне виховання».

Відповідні заняття, виходячи з кількості годин на тиждень, визначених навчальними планами для кожного з чотирьох років дошкільного виховання, передбачаються у розкладі занять на навчальні дні тижня (з понеділка по п'ятницю).

У спеціальному ЗДО працюють: завідувач закладу; вчителі-дефектологи; вихователі; музичний керівник; психолог; вчитель-логопед; медичний персонал (лікарі, медсестри); обслуговуючий персонал. Вони забезпечують виховну, навчальну і корекційну роботу з дітьми, що мають порушення інтелекту; дотримання режиму дня; поглиблене вивчення дитини; лікування вихованців; організують роботу з батьками дітей.

4. Система спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту шкільного віку в Україні

Спеціальна школа – ЗЗСО I-III ступенів для дітей з ООП, що забезпечує реалізацію права таких громадян на здобуття повної загальної середньої освіти та здійснює заходи з реабілітації.

Метою шкіл є розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання у нього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції.

Головними завданнями спеціальної школи є:

- 1) забезпечення права дітей з ІІІ, на здобуття загальної середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку;
- 2) забезпечення в освітньому процесі системного психолого-педагогічного супроводження з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців);
- 3) розвиток природних здібностей і обдарувань, здійснення їх допрофесійної підготовки та соціалізації;
- 4) сприяння засвоєнню учнями норм етики та загальнолюдської моралі, міжособистісного спілкування, основ гігієни та здорового способу життя, початкових трудових умінь і навичок; сприяння всебічному розвитку учнів (вихованців);
- 5) сприяння набуттю ключових компетентностей учнями (вихованцями), запровадження педагогіки партнерства, надання консультацій батькам або іншим законним представникам учня (вихованця) з метою забезпечення їх активної участі в освітньому процесі.

Спеціальна школа для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку може забезпечувати здобуття загальної середньої освіти на одному або на декількох рівнях освіти:

- початкова освіта – 1-4 класи;
- базова середня освіта – 5-10 класи.

Для учнів (вихованців), які за станом здоров'я можуть оволодіти професією певного кваліфікаційного рівня, за наявності відповідної навчально-матеріальної бази відкриваються класи з поглибленою професійною орієнтацією (11-13 класи). Зарахування учнів (вихованців) до таких класів здійснюється з урахуванням їх побажань (якщо їм не протипоказане навчання за певною спеціальністю) за заявою батьків або інших законних представників.

Спеціальна школа може мати у своєму складі структурні підрозділи, у тому числі філії, дошкільні групи, інтернат з частковим або повним утриманням учнів (вихованців).

Діти із складними порушеннями розвитку можуть навчатися в окремих класах спеціальної школи за умови, що одне з наявних порушень відповідає порушенням основного контингенту учнів (вихованців).

Гранична наповнюваність у класах становить: з легкими порушеннями інтелектуального розвитку – 12 осіб; дітей із складними порушеннями розвитку, помірними порушеннями інтелектуального розвитку – шість осіб.

Освітній процес в спеціальних школах для дітей з ІІ та класах для дітей із складними порушеннями розвитку може організовуватися за такими циклами відповідно до рівнів освіти:

- перший цикл початкової освіти – адаптаційно-ігровий (1-2 роки навчання);
- другий цикл початкової освіти – основний (3-4 роки навчання);
- перший цикл базової середньої освіти – адаптаційний (5-6 роки навчання);
- другий цикл базової середньої освіти – базове предметне навчання (7-10 роки навчання);
- перший цикл профільної середньої освіти – профільно-адаптаційний (11 рік навчання);
- другий цикл профільної середньої освіти – профільний, професійного спрямування (12-13 роки навчання).

Здобувачі освіти з порушеннями інтелектуального розвитку, які здобули базову середню освіту, отримують документ про здобуття базової середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, що є підставою для вступу до закладу професійної (професійно-технічної) освіти.

Здобувачі освіти з помірними порушеннями інтелектуального розвитку, які завершили повний курс навчання у спеціальній школі, отримують відповідний документ про освіту для осіб з помірними інтелектуальними порушеннями.

Для надання індивідуальної психолого-педагогічної допомоги та проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) у кожній спеціальній школі функціонує психолого-педагогічний консилиум.

У спеціальній школі для дітей з ІІ особлива увага приділяється: корекційно-розвитковій роботі, життєво-практичній спрямованості підготовки

до самостійного життя на основі принципів диференційованого та особистісно-орієнтованого підходів.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться у другій половині дня педагогічними працівниками, які мають відповідну педагогічну освіту.

Спеціальна школа повинна мати навчальний корпус з обладнаними кабінетами, класами, лабораторіями, залами, бібліотекою; спортивний майданчик.

У разі наявності інтернату в структурі спеціальної школи така школа повинна мати спальний корпус (блок) із спальними та іншими кімнатами для відпочинку та дозвілля з умовами, наближеними до сімейних.

Для проведення належної корекційно-розвиткової роботи у спеціальній школі повинно бути утворене відділення корекційно-розвиткової роботи, яке складається, зокрема, з таких обладнаних приміщень:

- 1) логопедичних кабінетів;
- 2) кабінету для проведення групових занять з ритміки (логоритміки);
- 3) кабінету лікувальної фізичної культури;
- 4) кімнати для сенсорного розвантаження;
- 5) навчально-виробничих майстерень для організації поглибленого трудового навчання;
- 6) кабінету трудового (предметно-практичного) навчання для учнів початкової школи;
- 7) кабінету практичного психолога;

У разі потреби можуть утворюватися кабінет фізіотерапії та процедурний кабінет.

У спеціальній школі реалізується індивідуальна освітня траєкторія учня (вихованця), що передбачає розробку для кожного учня (вихованця) індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану (за потребою).

Індивідуальна програма розвитку складається для кожного учня на підставі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку його розвитку, наданого інклюзивно-ресурсним центром, та має містити інформацію про особливості та динаміку розвитку дитини, особливості засвоєння освітньої програми закладу освіти (її окремих освітніх компонентів), потребу в індивідуальному навчальному плані, потребу в адаптації/модифікації програми, перелік психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги), яких потребує дитина.

Індивідуальна програма розвитку затверджується керівником спеціальної школи та підписується батьками або іншими законними представниками учня (вихованця).

Навчально-реабілітаційні центри

НРЦ – це загальноосвітній навчальний заклад, метою діяльності якого є реалізація права на освіту дітей з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку, їх інтеграція в суспільство шляхом комплексних реабілітаційних

заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень.

Головними завданнями центру є:

1) здобуття дітьми з ООП, зумовленими складними порушеннями розвитку (далі - діти із складними порушеннями), початкової та базової середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку та відповідно до освітньої програми центру;

2) забезпечення системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку;

3) соціалізація та інтеграція дітей із складними порушеннями в суспільство;

4) проведення корекційно-розвиткової роботи;

5) надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю;

6) надання консультацій батькам або іншим законним представникам, які виховують дітей із складними порушеннями, з метою обов'язкового залучення їх до освітнього процесу.

Для дітей із складними порушеннями з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку утворюються такі центри:

1) для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату;

2) для дітей, які мають порушення зору у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату, та сліпоглухих дітей;

3) для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку;

4) для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення.

У разі наявності відповідної матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення та відповідно до контингенту учнів (вихованців) можуть утворюватися багатопрофільні центри, в тому числі з класами для дітей з розладами спектру аутизму у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення або порушеннями інтелектуального розвитку, синдромом Дауна, іншими складними порушеннями розвитку.

Гранична наповнюваність 1-10 (11) класів становить шість осіб.

Для забезпечення корекційно-розвиткової роботи та реабілітаційних заходів на належному рівні в центрі функціонує відділення корекційно-розвиткової роботи.

Центр забезпечує здобуття початкової та базової середньої освіти із загальним строком навчання 10 (11) років:

- початкова освіта – 1-4 класи;
- базова середня освіта – 5-10 (11) класи.

У центрі проводиться корекційно-розвиткова робота з предметно-практичного навчання, лікувальної фізичної культури, ритміки (логоритміки), соціально-побутового, просторового орієнтування, розвитку мовлення (формування вимови і мовлення), розвитку слухового (слухо-зоро-тактильного) сприймання, зорового сприймання тощо.

Для надання індивідуальної психолого-педагогічної допомоги та проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) у центрі функціонує психолого-педагогічний консиліум.

Особливості організації реабілітації

Реабілітація носить комплексний характер і включає медичну, фізичну, соціальну реабілітацію, корекційно-розвиткову роботу згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю, яка зарахована до центру.

Медичні працівники центру за погодженням з лікарем центру забезпечують виконання учнями (вихованцями) медичних приписів закладів охорони здоров'я, в тому числі фізіотерапію, лікувальну фізичну культуру, застосування відповідного обладнання (оптичного, звукопідсилювального, ортопедичного).

Фізична реабілітація передбачає фізкультурно-реабілітаційні заходи з використанням спеціального корекційного обладнання, лікувальну фізичну культуру.

Корекційно-розвиткова робота для учнів (вихованців), які мають порушення слуху у поєднанні з ІІ, спрямована на корекцію основного порушення – збереження та розвиток залишкового слуху, а також формування вимови.

Корекційно-розвиткова робота проводиться за такими напрямками:

1) для учнів (вихованців), які мають порушення зору у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення чи ІІІ:

- підбір оптичних засобів корекції, лікувальна фізична культура;
- профілактика наслідків основного порушення;
- визначення зорових можливостей учнів (вихованців), особливостей сприймання наочно-дидактичного матеріалу;
- дозування зорових та фізичних навантажень;
- розроблення комплексу вправ зорової гімнастики;
- орієнтування в просторі;

2) для учнів (вихованців), які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення чи ІІІ:

- поліпшення рухових, психічних, комунікативних і мовленнєвих функцій;
- підвищення можливості до самообслуговування і соціальної адаптації;
- формування мовленнєвої компетентності як основи соціалізації (тренування дихання, зміцнення голосових і дихальних м'язів);

3) для учнів (вихованців) з ІІІ у поєднанні з тяжкими порушеннями мовлення:

- розвиток когнітивних функцій, мовлення, формування життєвих компетентностей; соціальна адаптація.

Психолого-педагогічна реабілітація у центрі забезпечує психолого-педагогічну корекцію та діагностику емоційно-вольової сфери та інтелектуального розвитку дітей із складними порушеннями для проведення моніторингу ефективності корекційно-розвиткової роботи.

З урахуванням особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців) у центрі здійснюються заходи з професійної орієнтації (професійна орієнтація, допрофесійна підготовка).

Центр повинен мати навчальний корпус з обладнаними кабінетами, класами, лабораторіями, залами, бібліотекою, відділення корекційно-розвиткової роботи тощо. У разі наявності інтернату центр повинен мати спальний корпус (блок) із спальними та іншими кімнатами для відпочинку і дозвілля.

Для проведення належної корекційно-розвиткової роботи та надання медичної допомоги у центрі повинно бути утворене відділення корекційно-розвиткової роботи, яке може складатися з таких обладнаних приміщень:

- логопедичних кабінетів; кабінету для проведення групових занять з ритміки (логоритміки);
- кабінету з лікувальної фізичної культури, масажу і вправ на тренажерах;
- кабінетів для занять із соціально-побутового орієнтування;
- навчально-виробничих майстерень; кабінету трудового навчання для учнів початкової школи;
- кабінетів психологічного розвантаження;
- терапевтичного, стоматологічного, процедурного кабінетів, кабінетів фізіотерапії та клімато-бальнеологічного лікування; басейну;
- кабінету психологічної корекції для проведення психологічного консультування та діагностування і занять з розвитку; кабінету сенсорно-моторної реабілітації.

Дитячі будинки (будинки-інтернати), які знаходяться у веденні Міністерства праці та соціальної політики, (для дітей з ІІІ глибокого ступеня).

Метою корекційно-виховної роботи з цією категорією дітей є працевлаштування і подальше пристосування їх до життя в умовах навколишнього соціального середовища. Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних **завдань**:

- розвиток всіх психічних функцій і пізнавальної діяльності дітей у процесі навчання і корекції їхніх недоліків;
- виховання дітей, формування у них правильної поведінки;
- побутова орієнтація та соціальна адаптація як підсумок усієї роботи.

У дитячі будинки (будинки-інтернати) для фізично здорових осіб з ІІІ системи соціального захисту населення (Міністерство праці та соціальної політики) приймаються діти-імбецили віком від 4-х до 18-ти років певної статі (хлопці й дівчата утримуються окремо).

Педагогічний процес здійснюється у кількісно невеликих навчальних групах (у шкільному віці - до 10 чоловік), за програмами, узгодженими з Міністерством освіти і науки України. Враховуються особливості суттєво ушкодженого психічного і фізичного розвитку дітей-імбецилів.

Особам віком від 18 до 25 років надається можливість пройти реабілітацію в будинках-інтернатах і реабілітаційних закладах цього ж відомства, яка включає в себе лікування, трудову терапію, фізичну реабілітацію та психологічну корекцію.

5. Інклюзивне та інтегроване навчання дітей з порушеннями інтелекту

Можливе навчання дітей з ІП у загальноосвітньому просторі.

Науково-практичний пошук здійснюється за двома напрямками.

Перший – інтегроване навчання дітей з ІП в умовах ЗЗСО. Згідно цієї моделі при закладі загальної середньої освіти організуються **спеціальні класи** (класи компенсуючого типу) для дітей з ІП. Спеціальні класи для навчання дітей з ІП у ЗЗСО – це окремі класи у ЗЗСО для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, у спеціально створених умовах.

Навчально-виховний процес у спеціальних класах здійснюється з урахуванням контингенту учнів за змістом, формами і методами діяльності спеціальної школи (школи-інтернату): для дітей з ІП. В них навчальний процес здійснюється роздільно за спеціальними навчальними планами, програмами, підручниками та супроводжується обов'язковими заняттями з корекційного блоку. У вільні від навчання години учні спільно зі здоровими однолітками беруть участь у різних сферах шкільного життя.

Особливістю навчально-виховного процесу у спеціальних класах є його корекційна спрямованість.

Другий – **інклюзивне навчання**. Інклюзивне навчання є способом організації освітнього процесу для осіб з ООП, зокрема дітей з ІП в ЗЗСО, яке організовується за інституційною (денною або вечірньою) формою здобуття освіти та передбачає включення дитини з ООП до освітнього процесу спільно з іншими учнями класу.

Інклюзивний клас - це клас у закладі загальної середньої освіти, в якому серед інших учнів навчаються одна, дві або три дитини з ООП. При цьому особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для таких дітей забезпечується шляхом створення для кожного учня індивідуальної програми розвитку, адаптації або модифікації навчального матеріалу асистентом вчителя, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, забезпечення учня спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку.

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляються відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня.

Навчальний процес тут здійснюється диференційовано за індивідуальними програмами, посильними для дітей, і за умов кваліфікованої спеціалізованої корекційної допомоги. Тому, крім учителя, у навчальному процесі активну участь бере асистент учителя, який володіє корекційно-компенсаторними технологіями.

Асистент учителя надає допомогу учням з ІІІ в організації робочого місця; проводить спостереження за дитиною під час освітнього процесу та фіксує результати спостереження у щоденнику спостережень; допомагає концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня з ІІІ; забезпечує залучення учнів з ІІІ до заходів закладу освіти, у тому числі позакласних; забезпечує розробку індивідуальних завдань і роздаткових матеріалів для учнів із ІІІ; адаптує чи модифікує (за потреби) матеріали для уроку відповідно до індивідуальної програми розвитку; сприяє соціалізації учнів з ІІІ та включенню їх до учнівського колективу; оцінює виконання індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку учня, у тому числі слідкує за його успіхом за певний період часу, порівнює стан сформованості окремих функцій дитини в динаміці; створює індивідуальне портфоліо учня; здійснює двосторонню комунікацію з батьками (іншими законними представниками дитини) щодо успіхів учня з ІІІ, вдалим прийомів та особливостей організації освітнього процесу (при яких умовах краще концентрує увагу, необхідність водити рукою дитини при письмі, контролювати виконання завдання тощо).

Окремої програми з корекційної роботи для дітей з ІІІ вчитель інклюзивного класу не складає. Процес навчання – основний шлях виправлення порушень розвитку особистості учнів з психофізичними порушеннями. На кожному уроці вчитель добирає кілька корекційних завдань, які обумовлені дидактичною метою уроку і характером навчального матеріалу. Важливо проводити корекційну роботу в системі кожен день, на кожному уроці, обираючи відповідні корекційні завдання, які фіксуються в конспекті уроку.

Основою навчання в інклюзивному класі є застосування індивідуального та диференційованого підходів, оскільки вчителю доводиться працювати з різноманітним дитячим колективом. Ефективність навчання залежить від того, наскільки вчителю вдасться врахувати індивідуально-психологічні можливості кожної дитини і створити відповідні освітньо-корекційні умови.

Але навіть при вирішенні відповідних організаційних, економічних і правових питань слід пам'ятати, що інтегроване та інклюзивне навчання дітей, які потребують корекції інтелектуального розвитку, можливе за умов:

- ранньої діагностики і корекційно-виховної та психологічної підготовки дитини до навчання разом з нормальними підлітками, включаючи формування відповідної готовності у батьків;
- готовність педагогічного колективу звичайного ЗЗСО до роботи в умовах інтегрованого навчання і надання дітям з ІІІ кваліфікованої корекційної допомоги;

- належного науково-методичного забезпечення цього процесу з урахуванням прогресивного світового досвіду та національних особливостей;
- створення у школах відповідних побутових і матеріально-технічних умов для здійснення корекційного навчання;
- формування адекватного ставлення суспільства до осіб з ІІ, їх інтегрованого та інклюзивного навчання.

Тема 1.5. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес

1. Структура дефекту при розумовій відсталості

Структура дефекту у дітей з ІІ є достатньо складною. Загальний її аналіз (за Л. Виготським) подамо у вигляді схеми:

Ядро:

- слабкість орієнтувальної діяльності;
- низька пізнавальна активність;
- слабкість замикаючої функції кори головного мозку;
- низька розумова працездатність;
- інертність нервових процесів.

Вторинні недоліки: недорозвиток пізнавальних психічних процесів (мислення, мовлення, пам'яті, уваги, уяви, сприймання, відчуттів).

Подальші ускладнення: незрілість особистості (недорозвиток емоційно-вольової сфери, порушення поведінки, характерологічні особливості тощо).

Первинні ускладнення є наслідком ядерного (органічного) пошкодження аналізаторів, ЦНС. Вторинні та подальші ускладнення постають з первинних і є наслідком аномального розвитку.

У першу чергу, безумовно, слід враховувати первинні порушення в структурі дефекту. Вони відображаються на розвитку психіки дитини, ускладнюють його. Проте педагогічні зусилля необхідно спрямовувати на вторинні та подальші ускладнення, оскільки саме вони піддаються корекційному впливу.

Корекція повинна здійснюватися не окремо по елементарних психічних процесах, а цілісно, тобто адресуватися до всієї особистості в цілому з урахуванням її ядерної ознаки.

До того ж у практиці корекційно-виховної роботи об'єкт корекції є цілісним, оскільки психіка дитини є неподільною.

2. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції

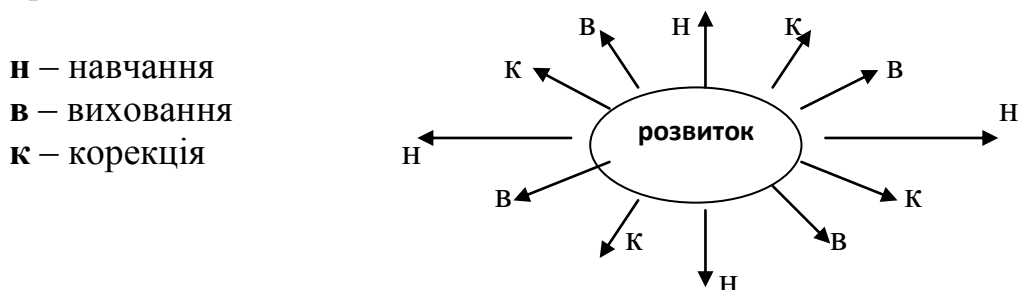
Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки дітей з ІІ, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів з ІІ та їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці олігофренопедагогіки вживається термін корекційно-розвивальна робота або корекційно-розвивальний процес навчання.

Окремої програми корекції не існує, вся корекційна робота у процесі навчання проводиться на матеріалі навчальних предметів. Загальні корекційні завдання з огляду на розумову відсталість передбачені навчальними програмами.

Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції вважається основною закономірністю педагогічного процесу в спеціальній школі та не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним.

Поняття корекційної спрямованості навчання і виховання виражається правилами: **навчаючи коригуємо** та **виховуючи корегуємо**.

Нерозривну єдність навчання, виховання, розвитку і корекції можна представити схематично:

Ця схема показує співвідношення навчання, виховання, розвитку і корекції. З одного боку вона відображає тлумачення Л.С. Виготського про те, що навчання має вести за собою розвиток (стрілки вказують на невинний рух вперед), а з другого – необхідність взаємозв'язку навчального процесу з вихованням дітей з ІІ і корекцією порушень їхнього розвитку.

Навчання та виховання необхідно будувати, орієнтуючись не тільки на рівень актуального розвитку учня, а й на (головним чином) зону його найближчого розвитку (Л.С. Виготський).

Корекційно-розвивальна складова у навчальному процесі повинна мати випереджаючий характер, не тільки вправляти й удосконалювати те, що досягла дитина, а й активно формувати те, що повинно розвинути у найближчій перспективі.

Ефективність корекційної спрямованості навчання можна оцінити за такими **показниками**: якісне і кількісне полегшення структури дефекту; виправлення недоліків і перехід скоригованого порушення до позитивних можливостей дитини; підвищення рівня актуального розвитку і відповідне розширення зони найближчого розвитку; свідоме користування учнями набутими знаннями та вміннями у практичній діяльності; поява нових позитивних властивостей особистості і зникнення негативних.

3. Сутність корекційної роботи з дітьми з порушеннями інтелекту

Корекційно-розвивальна робота – це система заходів, що дозволяють вирішувати завдання своєчасної допомоги дітям, які зазнають труднощі у навчанні та шкільній адаптації.

Основне завдання корекційно-розвивальної роботи – підвищення загального рівня розвитку дитини; заповнення прогалін її попереднього розвитку і навчання, розвиток недостатньо сформованих умінь та навичок, підготовка дитини до адекватного сприйняття навчального матеріалу.

Педагогічна корекція – складна система впливів і засобів на учня з ІІ, спрямованих на послаблення або виправлення порушень його розвитку, яка ґрунтується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох взаємопов'язаних **напрямах**: 1) послаблення або виправлення порушень у тій чи іншій сфері розвитку дитини; 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості.

Компонентами такої системи є: єдність педагогічних і медичних впливів на учня; взаємодія вчителів, вихователів, психолога, лікарів, батьків учнів; дотримання послідовності і наступності у корекційно-виховній роботі; суворе дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних порушень учнів у процесі їх навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Основними **принципами** корекційної роботи є: корекційно-розвиваюча спрямованість навчання і виховання (на уроках, на корекційно-розвиткових заняттях, у процесі виховної роботи); системний підхід до здійснення корекційного впливу на розвиток учнів; здійснення корекційної роботи в зоні «найближчого розвитку»; зв'язок корекційної роботи з життям і практикою; реалізація корекційної роботи в усіх ланках навчально-виховного процесу.

Особливе значення для проведення корекційної роботи має цілеспрямований добір змісту навчання та використання його можливостей. Виправлення порушень дитини та її навчання можуть здійснюватися на одному й тому самому програмовому матеріалі.

Досягнення корекційної мети передбачає і визначення відповідної до

предмета корекції методики впливу (методи, засоби, прийоми, умови тощо). Саме методиці надається провідна роль у проведенні корекційно-розвивальної роботи.

Методика корекційно спрямованого навчання – це методика не засвоєння знань, умінь і навичок, передбачених навчальною програмою, змістом навчання, а методика корекції та розвитку певної складової психофізичного розвитку дитини.

Метою корекційної роботи є виправлення, послаблення недоліків психофізичного розвитку:

- реалізація вимог охоронно-педагогічного режиму;
- виправлення особливостей недорозвинення всієї пізнавальної діяльності й особливостей дитини;
- визначення мети кожного уроку не абстрактно, а з урахуванням потенціалу кожного учня; формування навчальних умінь і навичок, позитивного ставлення до навчання, урахування під час навчання рівня знань, умінь і навичок кожного учня з усіх навчальних предметів;
- корекція мимовільної поведінки та уваги;
- становлення уміння сприймати завдання вчителя та асистента вчителя (вихователя) в усіх видах діяльності, контролювати свою активність, оцінювати результати (самооцінка);
- формування прийомів розумової діяльності відбувається у певній системі (постійне ускладнення змісту навчання, поступове переведення практичних дій аналізу і синтезу та похідних від них операцій порівняння, узагальнення, конкретизації, класифікації тощо у сферу уявлень і понять);
- невід'ємною частиною індивідуальної корекційної роботи є діагностика, що передбачає поширення й поглиблення знань педагогів про учнів;
- підвищення кількості та якості вимог до розумової діяльності (при цьому обов'язково враховувати диференційовані й індивідуальні можливості дітей);
- зв'язок розумової діяльності учнів із суспільним життям і практикою;
- формування мовленнєвих навичок здійснюється в поєднанні їх із практичними і розумовими здібностями.

Постановка й досягнення мети відповідно до визначеного предмета корекційного впливу вимагають передбачати й корекційні ефекти як специфічні, вагомі її компоненти, тобто обирати показники результативності роботи з дитиною, проведеної засобами організації, змісту, методики. Якщо показником ефективності навчання є засвоєння учнем знань і способів дій, намічених навчальними програмами, то ефективність корекції вимірюється за параметрами, що свідчать про його розвиток. Найбільш загальними показниками розвитку є становлення у дитини діяльності (ігрової, навчальної, трудової), всіх її структурних компонентів, набуття таких характеристик діяльності, як її усвідомленість та довільність, загальнонавчальних та загальнотрудових умінь, розвиток чи сформованість визначених як предмет впливу складових психофізичного розвитку.

4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня

У процесі навчання і виховання учнів з ІІ використовуються такі **засоби корекції** (у окремих джерелах вони тлумачаться як вимоги, які забезпечують корекційну спрямованість навчання):

1. Адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів. Спрощення структури знань та практичних дій. Навчальний матеріал подається на більш низькому рівні узагальнення, недоступні поняття випускаються.
2. Наочність навчання.
3. Уповільненість процесу навчання.
4. Повторюваність у навчанні та вихованні.
5. Включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод (принцип вправляємості).
6. Індивідуальний та диференційований підхід до учнів.
7. Спеціальна організація праці. Спеціальний підбір трудових завдань, дозування і регламентація трудових зусиль.
8. Використання гри в корекційній роботі.
9. Включення у навчально-виховний процес оздоровлення і лікування.
10. Дотримання охоронно-педагогічного режиму.
11. Систематичне включення учнів у суспільно-корисну діяльність.
12. Позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування.

Ефективність здійснення корекційної роботи залежить від таких **умов**:

1. Глибоке і всебічне вивчення учнів педагогом.
2. Цілісний корекційний вплив на змістові, діяльнісні, особистісні компоненти інтелекту у їх системній єдності;
3. Спрямованість педагогічного процесу на формування у дітей вищих психічних функцій із забезпеченням їхньої усвідомленості та довільності;
4. Забезпечення інтелектуалізації та вербалізації предметно-практичної діяльності учнів.
5. Спеціальне педагогічне керівництво пізнавальною діяльністю дітей з порушеннями інтелекту з урахуванням відповідних корекційних прийомів при орієнтації на послідовний розвиток інтелектуальної самостійності учнів.
6. Орієнтація у навчанні на зону найближчого розвитку дитини з опорою на її збережені особливості.
7. Індивідуальний підхід у корекційній роботі.
8. Єдність педагогічного, психологічного і медичного впливу на вихованців.
9. Дотримання послідовності і наступності у корекційній роботі.
10. Дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЯ І

Рівень І

Із запропонованих відповідей оберіть одну правильну

Олігофренопедагогіка – це ...

- а) педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку;
- б) галузь педагогіки, яка вивчає вплив соціального середовища на виховання і формування особистості;
- в) педагогічна наука про шляхи і методи попередження соціальних відношень.

Предметом вивчення олігофренопедагогіки є :

- а) закономірності освіти, навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку;
- б) навчання і виховання дітей з сенсорними порушеннями;
- в) освіта і виховання дорослих осіб з психофізичними порушеннями.

Урівноважування, відшкодування функцій ушкоджених систем – це ...

- а) компенсація;
- б) координація;
- в) корекція;
- г) декомпенсація.

Процес пристосування будови та функцій організму до умов середовища називається ...

- а) розвитком;
- б) адаптацією;
- в) формуванням;
- г) дозріванням.

Корекція – це:

- а) процес пристосування людини до нового для неї середовища;
- б) заміщення або перебудова недорозвинених чи порушених психофізичних функцій організму;
- в) виправлення окремих дефектів у дітей з обмеженими можливостями;
- г) цілеспрямований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок.

До спеціальних понять олігофренопедагогіки відносяться:

- а) особистість, психіка, діяльність, свідомість, поведінка;
- б) навчання, виховання, розвиток;
- в) адаптація, реабілітація, компенсація, корекція;
- г) усі відповіді правильні.

Олігофренопедагогіка – галузь корекційної педагогіки, предметом дослідження якої є:

- а) діти з порушеннями слуху;
- б) діти з порушеннями розвитку мови;
- в) діти з порушеннями зору;
- г) діти з порушеннями інтелекту.

Система спеціальних і загальнопедагогічних заходів, спрямованих на ослаблення або подолання недоліків психофізичного розвитку визначається як ...

- а) компенсація;
- б) корекція;
- в) адаптація.

Розпад вже сформованих компенсаторних процесів за несприятливих умов – це

- а) реабілітація;
- б) декомпенсація;
- в) компенсація;
- г) корекція.

Корекційно-виховна робота – це ...

- а) заміщення або перебудова порушених функцій організму;
- б) система комплексних заходів педагогічного впливу на особливості аномального розвитку;
- в) спеціальні вправи, що розвивають пізнавальні процеси.

Розумова відсталість – це ...

- а) розлад психіки, обумовлений серйозними соматичними захворюваннями;
- б) виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок дифузного органічного пошкодження кори головного мозку;
- в) порушення пізнавальної діяльності, що виникло в результаті соціальної депривації;
- г) порушення інтелектуальної діяльності, пам'яті, уваги.

Якими методами наукових досліджень користується корекційна психопедагогіка?

- а) вивчення архівних документів;
- б) педагогічний експеримент;
- в) вивчення особових справ учнів і шкільної документації;
- г) дослідницька бесіда;
- д) соціологічні методи дослідження;
- е) усі відповіді правильні.

Ким був введений термін «олігофренія»?

- а) Л. Виготським;
- б) М. Певзнер;
- в) Е. Крепеліном.

Олігофренія – це ...

- а) порушення пізнавальної діяльності внаслідок черепно-мозкової травми;
- б) порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження кори головного мозку в пренатальний, натальний або ранній (до трьох років) період дитинства;
- в) порушення мовленнєвої функції.

Ведучим порушенням при олігофренії є:

- а) здатність до узагальнення та абстрагування;
- б) порушення мовлення;
- в) порушення пам'яті.

При олігофренії у дітей в клінічній картині переважає:

- а) емоційно-вольовий дефект;
- б) інтелектуальний дефект з прогредієнтністю;
- в) інтелектуальний дефект без прогредієнтності;
- г) особистісний дефект.

Ким були розроблені класифікації олігофренії?

- а) Л.С. Виготським;
- б) М.С. Певзнер;
- в) Г.І. Россолімо.

За ступенем вираженості дефекта розумову відсталість розподіляють на:

- а) одну групу;
- б) дві групи;
- в) три групи;
- г) чотири групи.

Деменція виникає...

а) на більш пізньому етапі розвитку дитини внаслідок перенесеного захворювання центральної нервової системи після трьох років або плинного захворювання мозку, що розпочалося у дошкільному, молодшому шкільному чи підлітковому віці;

б) в результаті мозкових захворювань у період внутрішньоутробного розвитку, в ранньому дитинстві чи як наслідок пологових травм.

У якої з цих категорій дітей пам'ять формується досить повільно, матеріал запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається; знання погано використовуються на практиці?

- а) у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня;
- б) у дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня;
- в) у дітей з затримкою психічного розвитку.

Яке положення найточніше характеризує імбецильність?

а) Незначний ступінь розумової відсталості. У них знижений інтелект, мало цікавляться навколишньою дійсністю. Діти відстають у розвитку від однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити.

б) Помірний ступінь розумової відсталості. Пізнавальні можливості різко знижені. Основною рисою, характерною для осіб цієї категорії, є нездатність до самостійного понятійного мислення. Мовний розвиток примітивний.

в) Найважчий ступінь розумової відсталості. Серед численних ознак особливо виділяються порушення статичних і моторних функцій: затримка в прояві диференційованої емоційної реакції, неадекватна реакція на оточення, пізніше з'являються навички стояння, ходіння, слабкий інтерес до навколишніх об'єктів і гри.

Діти з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня ...

а) можуть оволодіти навичками читання і рахунку, елементарними навичками праці та самообслуговування, потребують постійного контролю;

б) засвоюють програму масової школи;

в) навички самообслуговування відсутні, діти потребують постійного контролю і догляду;

г) можуть оволодіти навичками читання і рахунку, нескладною професією, вести самостійне життя.

Відставання в розумовому розвитку органічного генезу, яке наступило в результаті впливу шкідливих факторів у пренатальний і натальний періоди і в перші три роки життя - це:

- а) депривація;
- б) дезадаптація;
- в) деменція;
- г) олігофренія.

Затримка психічного розвитку – це...

а) уповільнення темпів розвитку, яке виявляється в недостатності загального запасу знань, незрілості мислення, переважанні ігрових інтересів, швидкій пересичуваності в інтелектуальній діяльності;

б) найглибший ступінь психічного недорозвитку (IQ = 0-5)-характеризується практично повною відсутністю мислення. У цих хворих здебільшого цілком відсутні навички охайності, вони нездатні до елементарного самообслуговування;

в) порушення розуміння мови внаслідок ураження скроневої частки домінантної півкулі.

Соціальною причиною, яка викликає ЗПР, є:

- а) важке інфекційне захворювання;
- б) педагогічна занедбаність;
- в) важке матеріальне становище;
- г) шкідливі звички.

Назвіть причину виникнення затримки психічного розвитку на основі соматогенного походження:

а) несприятливі умови виховання і середовища, які травмують дитину;

б) емоційно-вольова сфера за своїм розвитком не встигає за загальним розвитком організму, і за складом діти нагадують більш молодший вік;

в) хронічні захворювання, пороки серця, алергії, що впливають на зниження загального і психічного тону.

г) ураження кори головного мозку.

Психогенна затримка психічного розвитку...

а) обумовлена довгими, нерідко хронічними захворюваннями;

б) пов'язана з несприятливими умовами вихованнями;

в) проявляється в певному віці.

Затримка психічного розвитку соматогенного походження характеризується...

а) переважанням емоційної мотивації поведінки, підвищеним фоном настрою, легкою внушаємістю;

б) стійкими порушеннями нервово-психічної сфери дитини, порушенням вегетативних і психічних функцій;

в) тривалою соматичною недостатністю різного походження: інфекціями, алергіями, неврозами, астеною;

г) більшою стійкістю і вираженістю порушень як в емоційно-вольовій сфері, так і в пізнавальній діяльності.

Неправильний стиль сімейного виховання може обумовити виникнення у дитини ЗПР ...генезу.

- а) конституційного; б) психогеного; в) соматогеного.

Затримка психічного розвитку конституційного походження (гармонійний інфантилізм) характеризується...

- а) переважанням емоційної мотивації поведінки, підвищеним фоном настрою, легкою навіюваністю;
б) стійкими порушеннями нервово-психічної сфери дитини, порушенням вегетативних і психічних функцій;
в) тривалою соматичною недостатністю різного походження: інфекціями, алергіями, неврозами, астеною;
г) більшою стійкістю і вираженістю порушень як в емоційно-вольовій сфері, так і в пізнавальній діяльності.

Емоційна незрілість, обумовлена тривалими хронічними захворюваннями, спостерігається при:

- а) ЗПР конституціонального походження;
б) при соматогенній ЗПР;
в) ЗПР психогенного походження.

У дітей із ЗПР яскраво виражена нерівномірність формування:

- а) уваги; в) пам'яті;
б) сприйняття; г) усі відповіді вірні.

Який з видів мислення у дітей з ЗПР страждає в меншій степені?

- а) наочно-дійове; б) словесно-логічне; в) наочно-образне.

Головна відмінність затримки психічного розвитку (ЗПР) від розумової відсталості полягає в

- а) зворотності; б) незворотності; в) виразності.

Спеціальні заклади загальної середньої освіти (школи) для дітей з порушеннями психофізичного розвитку підпорядковані:

- а) Міністерству освіти і науки України;
б) Міністерству праці та соціальної політики України;
в) Міністерству охорони здоров'я України.

Дитячі будинки та будинки-інтернати для дітей з інвалідністю підпорядковуються:

- а) Міністерству освіти і науки;
б) Міністерству праці та соціальної політики;
в) Міністерству охорони здоров'я;
г) Міністерству культури

Поняття про первинність і вторинність дефекту розвитку вперше було введено:

- а) О.Р. Лурія; б) Л.С. Виготський; в) І.Г. Єременко.

Реабілітаційні заклади підпорядковані:

- а) Міністерству освіти і науки України;
- б) Міністерству праці та соціальної політики України;
- в) Міністерству охорони здоров'я України

Наповнюваність спеціальних класів для дітей з легкими інтелектуальними порушеннями складає:

- а) 10 учнів;
- б) 20 учнів;
- в) 12 учнів;
- г) 6 учнів.

Наповнюваність спеціальних класів для дітей з помірними, тяжкими інтелектуальними порушеннями складає:

- а) 10 учнів;
- б) 6 учнів;
- в) 12 учнів;
- г) 8 учнів.

Суть програми інтегрованого навчання дітей з порушеннями розумового розвитку полягає в:

- а) залученні дітей з ІІІ в загальноосвітній простір;
- б) вилученні дітей з порушеннями інтелекту із загальноосвітнього простору;
- в) організації для дітей із ІІІ індивідуальної форми навчання.

Первинний дефект при розумовій відсталості полягає у ...

- а) слабкості замикаючої функції кори головного мозку;
- б) інертності нервових процесів;
- в) зниженні пізнавальної активності;
- г) усі відповіді правильні.

Вторинним дефектом у дітей з порушеннями інтелекту є:

- а) порушення поведінки;
- б) порушення просторової орієнтації;
- в) недорозвиток пізнавальних психічних процесів;
- г) низька розумова працездатність.

Навчання ефективно впливає на процес розвитку тоді, коли ...

- а) орієнтується на вже розвинуті здібності;
- б) знаходиться поза межами можливостей дитини;
- в) знаходиться в зоні найближчого розвитку здібностей дитини;
- г) не залежить від здібностей і можливостей дитини.

Головний показник оптимальності умов корекції є:

- а) покращення результатів складання тестів на визначення інтелектуального розвитку;
- б) вдосконалення навичок звуковимови;
- в) підвищення рівня актуального розвитку і, як наслідок, розширення зони найближчого розвитку;
- г) свідоме користування дітьми набутим досвідом.

Які з перерахованих понять є засобами корекції у навчальному процесі спеціальної школи?

- а) праця;
- б) гра;
- в) адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей дітей;
- г) уповільненість процесу навчання;
- д) усі відповіді правильні.

Рівень II

Із запропонованих відповідей оберіть декілька правильних (відповідей може бути дві, три або чотири).

З якими суміжними дисциплінами має тісний зв'язок корекційна психопедагогіка?

- а) спеціальна психологія;
- б) корекційна педагогіка;
- в) правознавство;
- г) загальна педагогіка;
- д) медичні науки.

Мислення дітей з порушеннями інтелекту характеризується:

- а) конкретністю;
- б) невиразністю;
- в) фрагментарністю;
- г) емоційністю;
- д) великим словником;
- е) обмеженим словником.

Зазначте причини, які спричиняють виникнення олігофренії:

- а) функціональні мовленнєві порушення;
- б) інфекційні захворювання вагітної жінки;
- в) алкоголізм батьків;
- д) пологові травми та асфіксія;
- е) менінгіти, енцефаліти;
- є) різні анатомічні недоліки в будові артикуляційного апарату.

Складовими єдиного педагогічного корекційного процесу є

- а) методологія;
- б) лікувальна педагогіка;
- в) виховання;
- г) навчання;
- д) корекція;
- е) розвиток.

До показників затримки психічного розвитку відносяться:

- а) випадання окремих функцій;
- б) диспропорціональність психіки;
- в) недостатність окремих аналізаторних систем;
- г) сповільнення темпу розвитку психіки.

Організація спеціальних закладів ґрунтується на спеціальних принципах:

- а) доступність закладів;
- б) диференційованість закладів залежно від категорії порушення, ступеня інтелекту;
- в) поєднання загальноосвітнього і професійно-трудового навчання;
- г) корекційна спрямованість навчання і виховання.

Для ЗПР навідміну від олігофренії характерні:

- а) тотальний недорозвиток всіх психічних функцій;
- б) дефіцитарність окремих кіркових функцій;
- в) ієрархічність недостатності психічних функцій;
- г) мозаїчність порушень;
- д) переважаюча недостатність пам'яті, уваги, темпу протікання психічних процесів.

Які завдання корекційно-виховної роботи у спеціальному закладі дошкільної освіти для дітей з порушеннями інтелекту?

- а) подолання і попередження порушень розвитку кожної дитини;
- б) підготовка дитини з порушеннями інтелекту до навчання у спеціальній школі з урахуванням її індивідуальних можливостей;
- в) забезпечення учнів професійно-трудовою підготовкою.

Навчання у спеціальній школі реалізує мету:

- а) формування певного обсягу знань, вмінь і навичок учнів з порушеннями інтелекту;
- б) корекція психофізичних порушень дітей, їх всебічний особистісний розвиток;
- в) підготовка дитини з ІІ до навчання у спеціальній школі з урахуванням її індивідуальних можливостей.

Завданнями спеціальної школи є:

- а) створення спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, відновлення здоров'я, подолання порушень психічного і фізичного розвитку;
- б) здійснення індивідуального та диференційованого підходу навчанні та вихованні з урахуванням характеру порушень;
- в) підготовка дитини з ІІ до навчання у спеціальній школі з урахуванням її індивідуальних можливостей.
- г) забезпечення умов для розвитку нахилів і здібностей, набуття учнем соціально необхідного мінімуму обов'язкових вимог до рівня і обсягу загальної середньої освіти;
- д) забезпечення учнів професійно-трудовою підготовкою.

МОДУЛЬ II. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 2.1. Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Сутність олігофренодидактики. Проблеми дослідження.

Термін «олігофренодидактика» походить від грецьких слів: «oligos» – малий, «fren» – розум, «didaktikos» – повчаючий.

У сучасній науці олігофренодидактика є розділом олігофренопедагогіки, який вивчає теоретичні основи, загальні та специфічні закономірності процесу навчання розумово відсталих дітей.

Олігофренодидактика є основою спеціальних методик навчання і виховання цієї категорії учнів.

Проблемами сучасної олігофренодидактики є:

- вивчення особливостей пізнавальної діяльності учнів з ІП і урахування їх у процесі навчання в спеціальній школі;
- визначення мети, завдань і змісту навчально-виховної роботи у спеціальній школі;
- дослідження сутності, закономірностей і принципів навчання, шляхів підвищення його корекційного впливу на учнів;
- розробка системи форм і методів навчання учнів з ІП;
- розробка змісту й методів корекційної роботи у процесі навчання учнів з порушеннями інтелекту;
- розробка дидактичних положень з окремих навчальних предметів.

2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі

Процес навчання – це спільна діяльність вчителя і учнів, спрямована на засвоєння під керівництвом вчителя знань, вмінь і навичок; формування в учнів соціально цінних моральних якостей і рис характеру, необхідних для успішного самостійного життя.

Головною **особливістю** процесу навчання у спеціальній школі є його чітка **корекційна спрямованість**. Процес навчання, в якому в якості основних застосовуються спеціальні педагогічні прийоми, які впливають на виправлення властивих учням недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному, фізичному розвитку, становленню особистості, називають корекційно спрямованим.

Корекційний процес зливається з навчально-виховним, проте для успіху педагогічної корекції слід ці процеси розрізняти. Відмінності між ними існують в цілях, педагогічних прийомах і результатах навчання.

Метою навчально-виховної роботи є озброєння учнів знаннями і навичками у відповідності до програми навчання. Метою корекційної роботи є

виправлення властивих розумово відсталим дітям недоліків психофізичного розвитку.

Педагогічні прийоми корекційної роботи відрізняються тим, що вони стимулюють компенсаторні процеси розвитку дітей з ІІ і дозволяють формувати у них нові позитивні якості. Результатом навчально-виховної роботи є опанування учнями певним обсягом знань, конкретних вмінь та навичок. У результаті корекційної роботи в учнів формуються узагальнюючі навчальні та трудові вміння, які відображають рівень самостійності учнів при розв'язанні нових навчальних і навчально-трудова завдань. Результати навчально-виховної та корекційної роботи відрізняються також темпом їх досягнення: навчання учнів конкретним вмінням, знанням і навичкам відбувається набагато швидше, ніж виправлення недоліків їхнього розвитку.

Навчання у спеціальній школі реалізує подвійну **мету**:

- 1) формування певного обсягу знань, вмінь і навичок учнів з ІІ;
- 2) корекція психофізичних порушень дітей, їх всебічний особистісний розвиток.

До найважливіших **напрямків корекційного впливу** на учня спеціальної школи відносяться такі:

- 1) корекція недоліків пізнавальних процесів, гностичної діяльності;
- 2) корекція мовленнєвого розвитку;
- 3) корекція емоційно-вольової сфери;
- 4) корекція порушень моторики, фізичного розвитку;
- 5) корекція просоціальної спрямованості особистості, виправлення недоліків соціально-нормативної поведінки, порушень здатності до її саморегуляції.

Навчальний процес у спеціальній школі відрізняється від загальноосвітньої такими **особливостями**:

- процес навчання є спрощеним і ґрунтується на предметно-наочній основі;
- застосовуються спеціальні засоби корекції інтелектуальної діяльності учнів;
- оптимізуються процеси перетворення чуттєвих образів у поняття;
- здійснюється стимулювання учнів до пошукової діяльності, подолання їхньої пасивності;
- різне співвідношення між самостійною діяльністю учнів і діяльністю під керівництвом вчителя;
- уповільненість процесу навчання;
- багаторазовість повторення;
- поглиблений індивідуальний і диференційований підхід до учнів;
- опора на більш розвинені здібності дитини.

3. Структура навчальної діяльності учнів з порушеннями інтелекту

Навчання у школі – це єдиний процес, складові якого органічно пов'язані між собою і обумовлюють одна одну. Проте їх можна виділити для кращого розуміння і вивчення.

Структура навчальної діяльності учнів з ІІІ

1. Сприймання навчального матеріалу.
 2. Осмислення навчального матеріалу
 3. Закріплення знань і вмінь учнів
 4. Застосування знань, вмінь і навичок на практиці.
- } засвоєння знань, вмінь і навичок.

Кожен із цих структурних компонентів є корекційно спрямованим з огляду на особливості пізнавальної діяльності учнів з ІІІ.

У чому полягає корекційна спрямованість структури навчальної діяльності учнів з порушеннями інтелекту?

При організації **сприймання** навчального матеріалу його поділяють на частини, а процес сприймання кожної з них уповільнюється; забезпечується керівництво кожною перцептивною дією учнів; привчають дітей аналізувати результати сприймання, порівнювати сприйняте із зразком; здійснюють опору на велику кількість аналізаторів. Результатом правильно організованого сприймання є накопичення учнями конкретних фактів про предмети і явища навколишньої дійсності.

Однією з основних умов чіткого сприймання і міцного запам'ятовування є членування матеріалу, що сприймається.

Щоб подолати глобальність сприймання дитини з ІІІ, необхідно будувати сприймання на основі багаторазового пред'явлення об'єкта, який має бути засвоєним. Важливо, щоб учні не тільки привчалися у кожному сприйнятому об'єкті бачити його складові частини, а й виділяти з них суттєві, основні. Одним із прийомів, які активізують процес сприймання і забезпечують його більшу продуктивність є порівняння об'єктів, що вивчаються. Дітям важко порівнювати предмети за ознакою подібності. Тому застосовують такий методичний прийом як введення третього об'єкта з відмінними ознаками, який і наштовхує учнів на виділення подібних ознак перших двох.

Урок необхідно будувати так, щоб основні елементи його повторювалися декілька разів через певні проміжки, причому кожного разу ці елементи висвітлювались по-іншому.

Розуміння сприйнятого досягається у результаті розуміння сутності предметів і явищ, їх зображень, словесної інформації, тобто **осмислення** матеріалу.

Виконання завдання дитиною з ІІІ у більшості випадків набуває характеру недиференційованої діяльності, зорієнтованої безпосередньо на кінцевий результат. У зв'язку з цим учні спеціальної школи погано планують свою роботу, не осмислюють заздалегідь необхідних операцій та їх

послідовності. Внаслідок цього робота їх протікає неплановірно, а в окремих випадках операції здійснюються у зворотному порядку (так звана «дзеркальність»). Часто має місце і однозначність протікання декількох операцій, що сильно ускладнює процес розв'язання поставленого завдання.

Необхідно домагатися, щоб виконання завдання учнями мало розчленовану побудову і здійснювалося плановірно, з послідовними операціями. Важливим моментом є поєднання міцного закріплення сприйнятого навчального матеріалу в пам'яті дітей з подоланням зосередження його в одному місці, тобто шаблонності, нерухомості уявлень. Подоланню шаблонності сприяє прийом різноманітності багаторазових повторень в процесі засвоєння навчального матеріалу (модифікування змісту і прийомів роботи над ним).

Деякі розділи навчального матеріалу допускають застосування одного й того ж плану до різних об'єктів вивчення. Наявність плану в свідомості дитини сприяє в подальшому більш швидкому і легкому запам'ятовуванню матеріалу.

Щоб подолати уподібнення при забуванні, доцільно в процесі сприймання і запам'ятовування навчального матеріалу використовувати якомога частіше порівняння об'єктів, що вивчаються, виділяючи в процесі цього порівняння риси подібності та відмінності в їхній єдності.

Робота над засвоєнням того чи іншого правила повинна бути доволі тривалою і систематичною. Необхідно прагнути, щоб учні зрозуміли і засвоїли не тільки результативне формулювання (правило), а й шлях, процес міркування, що призводить до цього результативного судження. Тоді, якщо учень згодом забуде засвоєне ним формулювання правила, то при певному розумовому напруженні зможе відновити його, йдучи утвореним шляхом логічного мислення замість того, щоб безплідно прагнути пригадати словесне висловлювання чисто механічно.

З метою подолання недоліків пізнавальної діяльності учнів (передусім операцій мислення) необхідно:

- здійснювати спочатку накопичення, аналіз, синтез і узагальнення знань на емпіричному рівні;
- формувати передусім наочно видимі зв'язки і взаємозалежності;
- надавати допомогу у словесних заключеннях, висновках, яку поступово зменшувати;
- подавати матеріал від конкретного до абстрактного;
- весь час уточнювати і доповнювати первинно сформовані поняття, встановлювати взаємозв'язки між ними;
- узагальнення здійснювати від простого до складного із зменшенням допомоги вчителя при цьому;
- поєднувати наочність, практичні дії і слово;
- навчати учнів міркувати вголос;
- стимулювати учнів до розумової діяльності: вчити порівнювати, аналізувати, обґрунтовувати відповіді.

Для вільного користування знаннями і вміннями важливим є і їх **закріплення**.

У цьому структурному компоненті застосовуються такі корекційні прийоми:

- проводиться пропедевтика закріплення;
- матеріал детально аналізується, у кожній складовій виділяються вузлові питання, між якими й встановлюється взаємозв'язок;
- знання закріплюються свідомо, у системі;
- учнів вчать застосовувати знання у різних умовах і життєвих ситуаціях;
- закріплення будується з опорою на наочно-образну емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування;
- використовують велику кількість різноманітних повторень;
- раніше засвоєні знання постійно виправляють, уточнюють, доповнюють, перебудовують неправильно засвоєне.

Одним із основних завдань спеціальної школи є навчання дітей **застосуванню** набутих знань, вмінь і навичок у практиці. Проте реалізується воно з труднощами, оскільки самостійно учні не використовують набуті знання, вміння та навички на практиці; не переносять набутий досвід у нові умови.

Для навчання дітей застосуванню набутих знань і навичок слід дотримуватися певних умов:

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Зміцнення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань: спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи; виконують завдання у життєвих ситуаціях; виховують звичку обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури; стимулюють поєднання практичної дії зі словом; формують узагальнюючі способи дій з метою недопущення штамтів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів.

4. Прийоми активізації пізнавальної активності учнів

До основних прийомів активізації пізнавальної активності учнів відносяться:

- використання наочних і технічних засобів;
- спонукання учнів до аналізу наведених прикладів і фактів, самостійного формулювання прикладів, висновків, правил;
- створення проблемних ситуацій;

- розв'язання пізнавальних завдань і питань, які вимагають не згадування, а міркування;
- виділення суттєвих ознак, вузлових питань у матеріалі;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків у знаннях;
- стимулювання учнів до свідомого засвоєння логічної послідовності у змісті матеріалу;
- переключення на різні види роботи;
- використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей;
- емоційність викладу;
- дієва індивідуальна допомога;
- підтримання ситуації успіху.

Тема 2.2. Зміст освіти дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Сутність змісту спеціальної освіти

У корекційній педагогіці **зміст освіти** визначається як система знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує корекцію психофізичних порушень та психофізичний розвиток школярів, їх готовність до післяшкільної соціальної адаптації.

Зміст освіти багатокomпонентний, він включає систему знань, умінь і навичок з окремих предметів, міжпредметні, загальнонавчальні уміння й навички, засвоєння способів поведінки, емоційно-ціннісних ставлень до інших людей (О.Я. Савченко).

Знання, уміння й навички формуються у тісному взаємозв'язку.

В основу змісту освіти учнів з ІІ покладено ідею максимально можливого соціального, психічного і фізичного розвитку осіб з ІІ, корекцію їх пізнавальної, емоційної та вольової сфер з метою формування такого типу людини, яка позитивно ставиться до соціальних цінностей, до інших людей та до самої себе і здатна до самокерованої поведінки самостійної діяльності у доступних для неї сферах.

Особистісно орієнтований підхід у навчанні забезпечує право кожного учня на індивідуальний розвиток з урахуванням його пізнавальних можливостей. При цьому орієнтуються на зону ближнього розвитку учня, тобто на його потенційні можливості, які «сьогодні» реалізуються завдяки різним видам педагогічної зовнішньої допомоги, а «назавтра» стануть надбанням самостійної життєдіяльності особи.

Основними джерелами змісту шкільної освіти є: цілі і завдання навчання, принципи, методи, форми впливу на учнів і процес навчання в цілому.

У залежності від ступеня збереження інтелекту, стану розвитку пізнавальних можливостей, якості спеціальних освітніх умов, школярі з ІІ засвоюють різні рівні освіти. Так, учні з більшими пізнавальними

можливостями здатні оволодіти за певний проміжок часу більш складним матеріалом та у більшому обсязі, ніж учні з нижчим рівнем пізнавального розвитку. І ті й другі опановують елементарні загальноосвітні знання та професії, які не потребують значного інтелектуального напруження та поглибленої складної розумової діяльності. Отже, зміст освіти залежить від ступеня розумового порушення, часу його виникнення, соціокультурних умов, у яких перебуває учень, потреб суспільства у працівниках відповідних кваліфікацій.

Проте, варто ще раз підкреслити, що провідним фактором, який визначає зміст освіти, є її мета. А метою сучасної корекційної освіти є корекція й компенсація недоліків психофізичного розвитку учнів, формування таких властивостей особистості, які забезпечують її входження у соціум на засадах інтеграції, соціальної та професійної адаптації в ньому. Зміст корекційної освіти складають навчальні предмети, які обумовлено у Базовому навчальному плані. Для подолання притаманних дітям мовленнєвих і фізичних порушень, а також оптимізації набуття життєвого досвіду, у зміст освіти введено специфічні корекційні заняття, яких немає у змісті освіти ЗЗСО: розвиток мовлення, ритміка, лікувальна фізкультура, соціально-побутове орієнтування.

2. Принципи визначення змісту спеціальної освіти

Зміст освіти має відповідати державним вимогам щодо якості навчання, яке визначають певні принципи. За умов особистісно орієнтованого навчання осіб з інтелектуальною недостатністю такими принципами є гуманітаризація, диференціація, інтеграція.

Гуманітаризація полягає у посиленні уваги до внутрішнього світу кожного школяра, спрямованість на його психічний розвиток та корекцію недоліків.

Диференційований підхід до визначення змісту освіти вирішується з огляду на рівень розвитку пізнавальних можливостей учнів, готовності їх до шкільного навчання та віку. Учням з вищим рівнем розвитку пізнавальних можливостей пропонується більший обсяг навчального матеріалу, теоретично складніший. Крім того, скорочується час на його опанування. Учням з нижчим рівнем розвитку пізнавальних можливостей пропонується навчальний матеріал у значно меншому обсязі, лише ті елементарні теоретичні відомості, які вкрай необхідні для опанування тим чи тим матеріалом. Час на вивчення матеріалу значно збільшується.

Інтегрований підхід до визначення змісту навчання передбачає визначення шляхом інтеграції предметів, які об'єднують різноманітні знання навколо певного поняття чи теми, що допомагає подати об'єкт з різних сторін. Завдяки об'єднанню знань розкривається взаємозв'язок явищ, що відіграє провідну роль у формуванні світоглядних, комунікативних та інших знань і

умінь. Так, предмет «Я досліджую світ» інтегрує знані про людину, природу, суспільство.

Принцип відповідності змісту освіти вимогам розвитку суспільства передбачає подачу у змісті освіти таких необхідних знань, умінь і навичок, які відображають сучасний рівень розвитку науки, культури, суспільства в цілому.

Принцип доступності у визначенні змісту освіти означає врахування особливостей розумової, вольової, емоційної та поведінкової сфер особистості учнів кожного вікового періоду.

Принцип достатності полягає у відборі такого обсягу знань, умінь і навичок, який є необхідним і достатнім для успішного входження дітей з ІІІ у соціум і, зокрема, професійного адаптування в ньому.

Принцип структурної цілісності змісту освіти передбачає системність у розкритті його складових, на основі яких формується навчальний предмет і навчальний матеріал, а також встановлення міжпредметних зв'язків.

Принцип єдності структурної та процесуальної сторін навчання полягає у врахуванні особливостей конкретного навчального процесу в спеціальній школі, без якого зміст освіти не існує, та специфіки спільної діяльності вчителя і розумово відсталих учнів, спрямованої на оволодіння певною інформацією саме з цього предмету.

3. Державний освітній стандарт для дітей з особливими освітніми потребами. Навчальний план

Зміст освіти у спеціальній школі має відповідати таким **вимогам**: корекційна спрямованість матеріалу; концентричність розташування матеріалу; реалізація міжпредметних зв'язків; науковість; доступність.

Зміст освіти відображено у основних документах, зокрема: навчальний план, освітні програми, шкільні підручники.

Державний освітній стандарт – це система знань, умінь і навичок, способів діяльності, моральних цінностей, без оволодіння якими у відповідні сензитивні періоди життя стають неможливими подальший розвиток і саморозвиток, адекватний професійний вибір, соціальна адаптація, особистісне самовизначення.

Термін «державний освітній стандарт» означає основні норми освіченості (знань), встановлені державою на території України. У 2013 році Кабінет Міністрів України затвердив новий Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Державний стандарт визначає оптимальний зміст та обсяг навчального навантаження для дітей з ООП у поєднанні з відповідною корекційно-розвитковою роботою.

В основу Державного стандарту покладено особистісно орієнтований, компетентнісний та соціокультурний підходи, інноваційний підхід до навчання

дітей з особливими освітніми потребами: інклюзивне та інтегроване навчання; - формування життєвої компетентності у дітей з ІІІ як умови їх соціальної інтеграції, здатності застосовувати здобуті знання і вміння у практичній життєдіяльності.

Державний стандарт складається із:

- Базового навчального плану початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами;
- загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки таких дітей.

Базовий навчальний план визначає зміст і структуру початкової загальної освіти дітей з ООП за допомогою інваріантної і варіативної складових, якими встановлюється погодинне співвідношення між освітніми галузями; гранично допустиме тижневе навантаження на учнів; загальнотижнева кількість годин за освітніми галузями та загальнотижнева кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи.

Інваріантна складова Базового навчального плану формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування, типу і форми власності.

Варіативна складова Базового навчального плану формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами. Варіативна складова – шкільний компонент змісту освіти. Вона представлена додатковими годинами на освітні галузі, визначені школою, індивідуальні консультації та групові заняття.

У практиці спеціальної освіти використовується кілька навчальних планів: Базовий навчальний план, типовий навчальний план і навчальний план школи.

Навчальний план – це державний документ, яким встановлюються структура навчального року; навчальні предмети, порядок їх вивчення за роками навчання і відповідний бюджет часу.

У навчальному плані представлені освітні галузі і предмети, через які вони реалізуються, зокрема, у початкових класах:

<i>Освітня галузь</i>	<i>Навчальний предмет</i>
«Мовно-літературна»	Українська мова та літературне читання
«Математична»	Математика
«Природнича. Соціальна і здоров'язбережувальна. Громадянська та історична»	Я досліджую світ
«Технологічна»	Трудове навчання
«Мистецька»	Образотворче мистецтво Музичне мистецтво
«Фізкультурна»	Фізична культура

Навчальний план старших класів містить такі освітні галузі і предмети:

<i>Освітня галузь</i>	<i>Навчальний предмет</i>
«Мови і літератури»	Українська мова Українська література
«Математика»	Математика
«Суспільствознавство»	Я усвіті (5 клас), історія України (7-9), Основи правознавства (10)
«Природознавство»	Природознавство, Географія, Фізика і хімія в побуті
«Технології»	Трудове навчання Інформатика
«Мистецтво»	Образотворче мистецтво Музичне мистецтво
«Здоров'я і фізична культура»	Основи здоров'я. Фізична культура

Кожна освітня галузь реалізується за змістовими лініями, наскрізними для усіх рівнів освіти учнів з ІІІ. Кожна освітня галузь передбачає обов'язкову корекційно-розвиткову роботу.

4. Особливості освітніх програм для дітей з інтелектуальними порушеннями

Освітня програма – це державний документ, у якому конкретизується зміст навчальних предметів навчального плану у вигляді переліку основних питань, об'єднаних у певні системи темами і розділами програми.

У програмі визначено вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання (предметно-орієнтовані компетентності); вказано відповідний зміст кожного навчального предмета чи інтегрованого курсу. У пояснювальній записці до кожного предмету чи інтегрованого курсу представлено корекційно-розвиткові завдання та спрямованість навчального предмету, реалізація яких є обов'язковою умовою навчання.

Програму побудовано із врахуванням таких **принципів**:

- дитиноцентрованості і природовідповідності;
- корекційно-розвивальної спрямованості навчання;
- узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання;
- науковості, доступності і практичної спрямованості змісту;
- наступності і перспективності навчання;
- взаємозв'язаного формування ключових і предметних компетентностей;
- логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- можливостей реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси;
- творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання;

- адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей.

Зміст програми має потенціал для формування у школярів з інтелектуальними порушеннями таких **ключових компетентностей**:

- володіння державною мовою;
- можливість спілкуватися рідною мовою;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук;
- соціально-трудова компетентність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності;

- культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості, формування навичок культури поведінки в соціумі;

- основи фінансової грамотності, що передбачає формування уявлень про грошові одиниці, необхідні для здійснення та організації побутової життєдіяльності, залучення до сфери соціально-побутової та елементарної економічної діяльності.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослим та однолітками, сприймати інструкції та навчальні завдання, керувати емоціями, регулювати власну поведінку.

Предметні компетентності для дітей з різним рівнем інтелектуальних порушень мають диференційований характер (для дітей з легким та помірним ступенем). Програмові компетенції для дітей з помірним ступенем інтелектуального порушення виокремлено під спеціальним позначенням – *. Зміст навчання добирається індивідуально, у відповідності до пізнавальних можливостей.

Програму подано за табличною структурою, що складається з кількох колонок. Колонка «Предметно-орієнтовані компетентності» ознайомлює вчителя з переліком знань і вмінь, якими мають оволодіти учні в процесі навчання. У колонці «Орієнтовний зміст навчального матеріалу» подано оновлений та апробований у навчальних закладах для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку зміст навчального матеріалу. Матеріали колонки «Життєва компетентність» інформують учителя щодо результатів сформованості в учнів пізнавальних та соціально-адаптивних здібностей у відповідності до мети та змістового наповнення галузі.

5. Підручники і навчальні посібники

Підручник – це основна книга для учнів, яка містить систему знань, визначену навчальною програмою з певного предмету.

Особистісно орієнтоване навчання передбачає реалізацію у підручнику розвиткової, мотиваційної, інформаційної та виховної функцій, забезпечуючи розвиток особистості учня засобами навчального предмету, яку вирішує технологія навчання, що розкривається у підручнику.

Зміст підручника, його структура та оформлення мають відповідати таким вимогам:

- відповідність змісту підручника програмі предмету; віковим і психофізичним можливостям учнів та завданням, які стоять перед навчальними закладами для них, забезпечуючи корекційно-виховне спрямування навчального процесу.
- тісний зв'язок теорії з практикою;
- доступність, логічність, переконливість і обґрунтованість викладу;
- структурна простота змісту;
- чіткість розташування матеріалу, виділення кольором основних понять, правил, висновків; невеликий обсяг статей (параграфів, оповідань);
- мінімальна кількість нових понять, термінів, правил, висновків у одній статті;
- максимальна простота і емоційна забарвленість словесного матеріалу;
- супровід текстів наочністю, прикладами, проте без перенасичення;
- відсутність абстрактних, мультиплікаційних зображень;
- наявність великої кількості матеріалу для повторення і закріплення вивченого;
- наявність додаткового матеріалу для індивідуальної та диференційованої роботи;
- відповідність шрифту віковим особливостям дітей: у 1-3 класах – великий; у 4-5-х – дещо збільшений; у 7-10-х – звичайний;
- привабливе зовнішнє оформлення, тверда обкладинка.

Певні вимоги ставляться до обсягу текстів для читання не лише у підручниках з читання, а й у підручниках з інших предметів. Так, обсяг текстів для читання учнями 2 класу має не перевищувати 15-16 речень, тобто розрахований на пів-сторінки; для учнів 3 класу обсяг тексту становить 2/3 сторінки, для учнів 4 класу – 1,5 сторінки. У підручниках для старших класів обсяг текстів для опрацювання розраховується на 3 - 4 уроки з урахуванням стану навички читання у старшокласників.

Особлива роль у підручнику належить ілюстративному матеріалу, враховуючи значення наочності для розуміння і засвоєння словесної інформації дітьми з ІІІ.

Ілюстративний матеріал підручника добирається з урахуванням вимог

доступності віковим і психофізичним можливостям учня, відповідності мети, завданням і методичним особливостям вивчення теми. У підручниках для молодших школярів з ІІІ перевага надається предметним та сюжетним малюнкам, для старших – жанрове розмаїття ілюстративного матеріалу охоплює поряд з предметними і сюжетними ілюстраціями репродукції з картин відомих художників, різноманітні схеми, плани, діаграми, графіки, таблиці.

Вміщені у підручниках для першого класу ілюстрації виступають як самостійний носій інформації, розкриваючи навчальну функцію, оскільки дитина ще не вміє читати.

Зміст освіти розкривається і у навчальних посібниках: зошитах з друкованою основою, хрестоматіях. Навчальний матеріал посібників тісно пов'язаний з матеріалом підручників, оскільки метою посібників є вирішення конкретних завдань навчання.

Тема 2.3. Принципи навчання дітей з порушеннями інтелекту

1. Взаємозв'язок між закономірностями та принципами дидактики

У педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення закономірностей процесу навчання. Так, І.П. Підласий приходить до висновку, що вони відображають об'єктивні, суттєві, необхідні, загальні, стійкі взаємозв'язки у навчальному процесі, що повторюються за певних умов. І.Ф.Харламов закономірностями називає істотні, повторювані й стійкі зв'язки у вихованні, реалізація яких дозволяє домагатись ефективних результатів у розвитку і формуванні особистості. І.Я. Лернер поділяє закономірності навчання на два види: 1) закономірності, властиві будь-якому навчанню незалежно від його форм та інших якісних характеристик; 2) закономірності, залежні від характеру діяльності тих, хто навчає, і тих, хто навчається, тобто залежні від змісту освіти і методики.

Простежується тісний зв'язок дидактичних закономірностей і принципів.

Дидактичними принципами у педагогіці називають основні положення, що визначають зміст, форми й методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Першу спробу створення цілісної системи дидактичних принципів здійснив Я.А. Коменський. Він обґрунтував їх природовідповідність: навчання та виховання має враховувати природні, вікові та психологічні особливості дітей. І.Ф. Харламов зазначає, що якщо в науці утверджуються теоретичні закономірності, то в практиці вони перетворюються на принципи або вимоги. В.М.Галузинський, М.Б. Євтух, називаючи принципи навчання основними, докорінними правилами, вимогами і незаперечними законами процесу навчання, поділяють їх відповідно до його компонентів: змісту, діяльності вчителя і методики його викладання, контрольної-оцінювальної функції навчання.

2. Система основних принципів навчання в корекційній психопедагогіці

Принципи спеціальної дидактики можна об'єднати у наступні групи:

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО ОБСЛУГОВУЮТЬ КОМПОНЕНТИ ЙОГО ЗМІСТУ:

- принцип виховуючої і розвиваючої спрямованості навчання;
- принцип зв'язку навчання з життям;
- принцип науковості процесу навчання;
- принцип систематичності і послідовності навчання.

Принцип виховуючої спрямованості навчання. Процес засвоєння знань і вмінь є невіддільним від формування особистісних якостей учня. У процесі навчання виховується позитивне ставлення до розумової і фізичної праці, навички поведінки в колективі, моральні якості, формується світогляд. Проте виховання у навчанні не здійснюється автоматично, а потребує відповідних умов. Перш за все вчитель для кожного уроку окрім навчальної має передбачити й виховну мету, яка з одного боку є компонентом загальної системи виховання, а з другого – конкретного уроку.

Виховна мета має реалізовуватися не тільки через зміст навчального матеріалу і прямий вплив вчителя, а й опосередковано через методи, які використовує вчитель, діяльність вчителя і учнів, їхнє спілкування.

Корекційна спрямованість реалізації цього принципу у спеціальній школі полягає в наступному:

- формування пізнавальних та соціальних інтересів розумово відсталих учнів;
- розвиток критичності і самокритичності особистості учня, його самостійності;
- формування у дітей свідомої поведінки на основі розуміння власних потреб і співвідношення їх з вимогами суспільства;
- навчання розуміти причини поведінки;
- формування умінь протистояти власним імпульсам і передбачати наслідки дій і вчинків;
- постійне підкреслювання досягнень учня з одночасним показом конкретних напрямів і дій, спрямованих на покращення його навчальних успіхів та поведінки;
- виховання позитивних звичок, віри у свої можливості, вміння справлятися з невдачами у навчанні;
- формування позитивних взаєностосунків з однокласниками, навичок міжособистісного спілкування і спільної діяльності.

Принцип науковості процесу навчання. Цей принцип означає, що школа має забезпечити формування в учнів достовірних, науково правильних знань, що відображають навколишню дійсність.

Цей принцип у спеціальній школі слід реалізовувати з урахуванням пізнавальних можливостей дітей, коригуючи у них відповідно: критичність мислення; вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки і взаємозалежності; вміння зіставляти і порівнювати інформацію.

Принцип систематичності і послідовності навчання. Цей принцип передбачає взаємопов'язане вивчення різних предметів, поступовість і логічність в оволодінні знаннями.

У спеціальній школі, як і в масовій, цей принцип закладений перш за все у побудові навчального плану, програм і підручників. Проте його реалізація залежить від використання вчителем корекційних прийомів.

Учні з ІІІ не можуть самостійно засвоїти великий обсяг інформації, узагальнити і систематизувати її. Це означає, що матеріал слід поділяти на доступні для засвоєння частини (розділи, теми, підтеми), в кожній з яких виділяти основні питання. У подальшому слід встановлювати взаємозв'язки саме між цими вузловими питаннями, поступово деталізуючи їх, чи доповнюючи. Слід допомагати учням у здійсненні узагальнень, висновків; стимулювати їх до пригадування раніше вивченого і переносу знань з одного предмета на інший. Цьому сприятимуть завдання міжпредметного характеру, інтегровані уроки. Виклад нового матеріалу слід поєднувати з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією і узагальненням. Для утворення повноцінної системи знань слід вчити дітей використовувати раціональні прийоми запам'ятовування. На перших порах і при вивченні нового матеріалу слід надавати перевагу індуктивним шляхам його вивчення, поступово застосовуючи й дедуктивні, пошукові методи навчання.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ І МЕТОДИКИ ЙОГО ВИКЛАДАННЯ:

- принцип доступності знань;
- принцип активності і свідомості у навчанні;
- принцип наочності.

Принцип доступності знань. Він означає, що зміст і методика викладання мають відповідати віковим та індивідуальним особливостям учнів.

Доступним (посильним, зрозумілим) для учня слід вважати такий матеріал і методи, які він здатен зрозуміти і засвоїти при певному розумовому напруженні і (або) з допомогою вчителя. Цей принцип вимагає дотримання дидактичних правил: від простого до складного; від легкого до важкого; від відомого до невідомого; від близького до далекого. Принцип доступності тісно пов'язаний з принципом індивідуального підходу.

Корекційними прийомами реалізації принципу доступності у навчанні дітей можуть слугувати:

- поділ складного матеріалу на частини;
- збільшення часу на сприймання матеріалу і усвідомлення інструкції;
- уповільнення темпу викладу матеріалу;
- використання наочності і можливість її сприймання максимальною кількістю аналізаторів;
- зв'язок нового матеріалу з попереднім досвідом;
- обмежена кількість нових термінів і понять на одному уроці;
- спрощення структури знань;
- конкретизація узагальнень;
- індивідуальна допомога кожному учневі з урахуванням ступеня труднощів і помилок;
- навчання працювати спочатку за прямою вказівкою вчителя, потім за детальним планом, пізніше – за скороченою інструкцією;
- опора на предметно-практичну діяльність і через неї перехід до вербальних форм відображення дійсності;
- застосування спеціальних засобів, які полегшують перехід від конкретного до абстрактного, від одиничного до загального, від дій з предметами до дій подумки.

Принцип активності і свідомості у навчанні.

Одним із ефективних шляхів розвитку інтересу до навчання, а відповідно і активності дитини, є її мотивація. У молодших класах значущими для дитини мотивами може бути сам процес засвоєння знань, організований у цікавій формі – ігри, змагання тощо. Старшокласникам слід показувати необхідність знань для їхнього самостійного життя, практичної діяльності. Розуміння важливості знань слугуватиме водночас і засобом підвищення усвідомленості їх засвоєння. Свідомість засвоєння знань підвищується також завдяки формуванню вмінь застосовувати їх у практичній діяльності.

Корекційними прийомами реалізації принципу активності і свідомості учнів у навчанні є:

- активізація знань дітей з метою використання їхнього власного досвіду;
- привчання аналізувати результати сприймання;
- привчання перевіряти правильність власних дій;
- порівняння власної роботи зі зразком;
- підвищення пізнавальної активності з опорою та розвитком індивідуальних пізнавальних інтересів учнів;
- застосування творчих завдань;
- формування вмінь використовувати матеріал у різних життєвих ситуаціях;
- встановлення логічних зв'язків, залежності між відомим матеріалом і новим;

- аналіз матеріалу, виділення головного в ньому;
- добір додаткових запитань для активізації розумової діяльності учнів;
- доступна форма подачі матеріалу;
- формування операцій аналізу і синтезу; за послідовним планом, опорними словами, без опори;
- поступове формування вміння порівнювати, використовуючи детальну інструкцію, план, схеми, третій об'єкт тощо;
- створення умов для подолання розриву між теорією і практикою: формування вмінь орієнтуватись у завданні, аналізувати його, відтворити та диференціювати знання, переносити їх з однієї ситуації в іншу;
- введення у навчальний процес спеціальних прийомів, що стимулюють учнів до використання здобутих знань: а) перед застосуванням пригадати теоретичний матеріал; б) іноді спочатку практично засвоювати дії, а потім їх теоретично обґрунтовувати; в) розчленовувати аналіз завдання; г) користуватися планом; д) стимулювати міркування вголос про способи і послідовність виконання завдань;
- створення таких умов, які стимулюватимуть учнів до активної праці й запобігатимуть появі втоми;
- навчання самостійно знаходити помилки у своїй роботі;
- постійне підкреслювання досягнень учня;
- виховання вмінь долати невдачі, труднощі.

Принцип наочності. Безумовно цей принцип заснований також на особливостях мислення дітей, яке розвивається від конкретного до абстрактного.

У спеціальній школі, як і в ЗЗСО, використовують різні види наочності: реальні або натуральні предмети, об'єкти, явища – принесені в клас (тобто вилучені з реальних умов існування) і ті, що знаходяться в реальному середовищі (їх спостерігають під час екскурсії); плоскі і об'ємні зображення предметів, об'єктів, явищ (картини, муляжі, моделі, опудала тощо); схематичні й символічні наочні посібники (мапи, глобуси, схеми, таблиці тощо); технічні засоби наочності (кінофільми, телебачення, кодоскопи, калькулятори, комп'ютери).

Корекційна спрямованість реалізації принципу наочності у спеціальній школі забезпечується наступними умовами:

- використання наочності з небагатьма ознаками, особливо якщо вони є другорядними;
- забезпечення управління кожною перцептивною дією учнів;
- використання різних видів наочності для демонстрації одного об'єкта з поступовим їх ускладненням;
- привчання аналізувати результати сприймання;
- задіювання максимально можливої кількості аналізаторів під час демонстрації наочності;

- використання уроків та екскурсій для безпосереднього сприймання об'єктів і явищ;
- поєднання наочних образів, предметів і явищ із мовленнєвими термінами, словами, фразами, які відображають їх сутність;
- застосування спеціальних прийомів, які полегшують перехід від конкретного до абстрактного, від одиничного до загального, від дій з предметами до дій подумки (поєднання наочності з практичними діями, словом, сполучне використання натуральної, образної, схематично-символічної наочності, аналіз і порівняння об'єктів, репрезентованих у різних видах наочності, абстрагування суттєвих ознак від несуттєвих, конкретизація висновків, правил шляхом наведення прикладів з опорою на наочність).

ПРИНЦИПИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ:

- принцип міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок.

Принцип міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок.

Згідно цього принципу оволодіння знаннями, вміннями і навичками досягається лише тоді, коли вони є добре зрозумілими дитині, зберігаються в пам'яті й можуть відтворюватись у необхідний момент в різних життєвих умовах. Механічне засвоєння матеріалу не свідчить про його міцність.

Ефективність його здійснення відображається у результатах перевірок і оцінювання знань, вмінь і навичок учнів, а показником є вміння учнів використовувати теоретичні знання на практиці. Однією з важливих умов реалізації цього принципу є правильність організації повторення раніше вивченого.

Це, зокрема:

- систематичність і регулярність повторення;
- навчання дітей використанню раціональних прийомів запам'ятовування;
- поєднання повторення з корекцією неправильно сформованих уявлень і понять, з уточненням, доповненням, розширенням, поглибленням матеріалу, його систематизацією і узагальненням;
- різноваріативність, модифікація способів повторення (відповіді на репродуктивні і проблемні запитання; відтворення самостійно і з допомогою вчителя; цілісне і фрагментарне повторення теорії через практику тощо);
- встановлення зв'язків повтореного із раніше вивченим;
- розумне дозування повторення, дотримання правила: відпочинок сприяє відновленню матеріалу, а надмірне повторення призводить до перевтоми і забування.

Важливо також при організації закріплення матеріалу здійснювати опору на наочно-образну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування.

Тісний зв'язок теорії з практикою – це також один із шляхів реалізації цього принципу і одне із найвагоміших корекційних завдань спеціальної школи.

Умови ефективного застосування учнями знань на практиці.

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Треба не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Зміцнення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів у практичну діяльність, яка вимагає свідомого використання набутих знань:

- спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;
- виконання завдань у життєвих ситуаціях (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);
- урізноманітнення ситуацій, в яких треба застосовувати знання, їх послідовне оновлення і ускладнення;
- виховання звички обдумувати способи роботи, звертатись до довідкових джерел;
- стимулювання поєднання практичної дії зі словом, коментування діяльності, її причинне обґрунтування;
- словесні звіти про виконану діяльність;
- вироблення узагальнювальних способів дій з метою недопущення механічних штамтів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів у правильному та усвідомленому застосуванні здобутих знань.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО ОБСЛУГОВУЮТЬ ЙОГО КОРЕКЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ:

- принцип корекційної спрямованості навчання;
- професійний характер трудового навчання;
- вирішальна роль вчителя і педагогічного колективу у навчанні;
- принцип індивідуального та диференційованого підходу до учнів;
- принцип опори на збереженні аналізатори.

Принцип корекційної спрямованості навчання. Корекція дефектів психофізичного розвитку учнів, розвиток їхньої особистості здійснюється у процесі всієї роботи спеціальної школи.

Для розвитку дитини з порушеннями інтелекту навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який включає корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки дітей з ІІ, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини.

Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів з ІІІ, на їхній подальший цілісний особистісний розвиток.

Наприклад, корекція мислення здійснюється при виконанні завдань на порівняння («Що спільного в записі цифр 1 і 4? Чим вони відрізняються?»), на класифікацію («Розділити числа 1; 2; 7; 4; 9; 5 на дві групи»; «Записати приклади $2+3$; $4-2$; $1+1$; $5-3$ у два стовпчики»).

Професійний характер трудового навчання. Школярів з ІІІ навчають доступним для них професіям.

Вирішальна роль вчителя і педагогічного колективу у навчанні. У спеціальній школі до особистості і діяльності вчителя ставляться особливі вимоги, пов'язані як з посиленою професійною відповідальністю за результати роботи, так і з багатоаспектною складністю останньої.

У спеціальній школі особливого значення набуває діяльність не лише кожного окремого вчителя і вихователя, а узгодженість дій всього педагогічного колективу, який має створити для дітей атмосферу найбільшого сприяння їхньому особистісному становленню і захищеності.

Принцип індивідуального та диференційованого підходу до учнів. Здійснювати індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі – означає: працюючи з цілим класом, орієнтуватися на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах колективної роботи класу в межах одних і тих же завдань та однакового змісту навчання. Тобто всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями й навичками, визначеними програмою для даного класу. Отже, **метою** індивідуального підходу є забезпечення успішності всіх учнів у межах програмного матеріалу.

Індивідуальний підхід реалізує такі **завдання**:

- 1) надання допомоги учням, які відчують певні труднощі у навчанні;
- 2) стимулювання творчих зусиль сильних учнів з метою забезпечення поглибленого опанування навчальною програмою та розвивального ефекту навчання.

Поряд з поняттям «індивідуальний підхід» у педагогіці використовуються також терміни: «диференційований підхід», «індивідуальне навчання», «диференційоване навчання». Ці поняття хоча і мають спільну основу – врахування пізнавальних можливостей учнів – проте не є тотожними.

Диференційований підхід – це урахування типологічних особливостей учнів з ІІІ. Типологічними називають такі особливості, які властиві не окремим школярам з ІІІ, а спостерігаються і в інших, тобто притаманні окремій групі учнів.

Отже, при індивідуальному підході враховуються істотні особливості окремих учнів, а при диференційованому – особливості, характерні певній групі

учнів. При цьому в межах кожної групи також враховуються індивідуальні особливості кожного учня.

Індивідуальне навчання – це індивідуалізація навчальних програм з урахуванням певних специфічних порушень дитини, через які вона не може засвоїти загальну навчальну програму (наприклад, акалькулія).

У випадках, коли певна частина дітей відрізняється від інших настільки, що можливості спільного навчання є неефективними, то здійснюється *диференційоване навчання*. При диференційованому навчанні учні, починаючи з 1-го класу, групуються в класи (групи) не за віком, а залежно від рівня розвитку в них пізнавальних здібностей. Навчання в кожному класі чи групі здійснюється за окремими навчальними програмами. При диференційованому навчанні індивідуальний підхід залишається дієвим.

Принцип опори на збереженні аналізатори.

3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з ІІ в різних формах організації їхньої освіти

Реалізація індивідуального підходу можлива лише за створення спеціальних умов:

1. Систематичне і всебічне вивчення учнів педагогом. Вчитель повинен глибоко вивчити індивідуальні особливості психіки кожного учня. Для цього застосовуються різноманітні методи. Одним із основних методів є спостереження за учнем у різних видах діяльності (урок, позакласна робота, ігри, праця). Вчитель також постійно аналізує продукти навчальної діяльності дітей (зошити, малюнки, власноруч зроблені вироби).

Отже, при індивідуальному підході слід враховувати:

- клінічний діагноз; структуру дефекту: первинний дефект, вторинні відхилення, наявність ускладнень, стан аналізаторів, фізичний стан, збережені сторони психіки;
- індивідуальні особливості пізнавальних процесів;
- темп діяльності;
- динаміку втомлюваності;
- коло уявлень про навколишнє середовище, рівень знань, зону актуального та найближчого розвитку;
- самооцінку; ставлення дитини до власного дефекту; компенсаторні можливості;
- особливості емоційної сфери;
- характерологічні особливості.

2. Урахування психологічних закономірностей розвитку особистості. Оскільки у класі можуть бути учні різного віку, вчителю необхідно добре орієнтуватись у вікових закономірностях психічного розвитку.

3. Володіння педагогічною технікою.

4. Урахування конкретної ситуації впливу. Використовуючи будь-який метод чи прийом, вчитель повинен орієнтуватися на певну ситуацію: попередні події, що спричинили ту чи іншу ситуацію, особливості сприймання цієї ситуації дитиною, її стан, настрої тощо.

5. Підхід до оцінювання. Щонайменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності та інших моральних якостей, будь-які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення.

6. Реалізація корекційної спрямованості навчально-виховного процесу. У корекційній роботі розрізняють спрямованість на виправлення дефектів, спільних для всіх дітей з ІІ (загальна корекція) і спрямованість на виправлення дефектів, характерних окремим групам учнів (індивідуальна корекція).

Корекційну роботу можна умовно поділити на два етапи. Перший – «приспособлення до дефекту». На перших порах для того, щоб навчання було можливим та ефективним, вчитель створює такі умови, за яких наявність дефекту не перешкоджає засвоєнню знань, роботі учня на уроці. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів, які є на цей момент у дитини. Проте приспособлення до дефекту перешкоджає успішній адаптації дітей до умов життя. Тому другим етапом корекційної роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції тощо.

7. Використання можливостей виховного впливу колективу.

8. Реалізація педагогічних принципів, форм і прийомів індивідуального впливу на учнів.

4. Зміст та прийоми реалізації індивідуального підходу

1. Активізація всіх учнів класу. Учні з ІІ одного класу відрізняють різний рівень знань та психічної активності. Не всі діти можуть одразу включитися в урок. Проте, від активності та свідомості учнів у процесі навчання залежить міцність засвоєння знань. Тому необхідно так індивідуалізувати завдання та питання до учнів, щоб, з одного боку, врахувати їхні можливості та досвід, а з другого – зробити їх активними учасниками уроку. Так, сильніших учнів слід піднімати для відповіді на складніші питання пошукового характеру, а слабшим ставити питання репродуктивного характеру. Якщо деякі учні неспроможні самотійно відповісти навіть на легке запитання, то їх слід просити повторити попередню відповідь однокласника.

2. Індивідуалізація завдань. В залежності від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, які викликає у нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі. Так, наприклад:

- при несформованості фонематичного сприймання (у молодших класах) замість диктанту можна дати списування тексту;
- при труднощах письма за зразком (у період оволодіння грамотою) запропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошитах;
- при труднощах запам'ятовування словесної інструкції використати наочну: таблиця, умовні позначення тощо;
- при неможливості зрозуміти хід виконання задачі навести аналогічну, розв'язану раніше або запропонувати виконати її у практичному плані.

3. Визначення відповідного рівня допомоги. Кожен учень в залежності від рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку потребує різного рівня допомоги. Надмірна допомога призведе до пасивності дитини, а недостатня – до неможливості опанувати відповідним обсягом знань. Вчитель повинен надати кожному учневі спеціальну допомогу, спрямовану на ліквідацію певних прогалин у знаннях, індивідуальних помилок, подолання труднощів. Розрізняють такі рівні допомоги:

- стимулююча, яка полягає у тому, щоб заохотити учня, запевнити його у власних можливостях, підтримати, – надається дітям, які не можуть самостійно приступити до роботи через невпевненість у собі, загальмованість;
- організуюча – допомога у встановленні послідовності виконання завдання, усунення умов за яких учень відволікається від роботи, повторення інструкції – використовуються для школярів, у яких спостерігається порушення цілеспрямованості;
- звуження обсягу виконуваного завдання шляхом розчленування завдання на окремі частини – ефективно для дітей зі звуженим обсягом уваги, зниженням її концентрації;
- пропозиція виконати допоміжне завдання, яке сприяє розв'язанню основного питання, задачі;
- розчленування складного завдання на поетапне виконання елементарних – часто використовується для школярів з глибоким ступенем дебільності, з дуже низькою пізнавальною активністю;
- постановка підштовхуючих запитань;
- зміна умов роботи: викликати до дошки, міркувати вголос тощо;
- при виконанні розумових дій опора на практичні дії з наочністю;
- додаткові пояснення;
- багаторазове повторення і показ способу виконання завдання або дії;
- попередження про можливі помилки і способи їх усунення тощо.

Головним при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи.

4. Орієнтація на різний темп роботи та динаміку наростання втоми. Учні з ІІІ розрізняються між собою різним рівнем працездатності. Працездатність залежить від темпу, точності роботи та динаміки втомлюваності. Дітям зі сповільненим темпом роботи або швидкою

втомлюваністю на етапі «приспосовування до дефекту» слід зменшувати обсяг завдань, чергувати навантаження з відпочинком, а згодом поступово прискорювати темп і збільшувати стійкість нервової системи до навантажень. В учнів, у яких точність роботи страждає через її прискорений темп, необхідно формувати навички самоконтролю, уміння помічати і виправляти власні помилки. Якщо дитина надто збудлива, швидка, слід спеціально організувати її працю, уповільнити, давати їй не все завдання одразу, а поетапно, перевіряти при цьому результат виконання кожного елемента.

5. Урахування індивідуальних особливостей пізнавальних процесів. Серед учнів з ІІ є діти, у яких *нестійка увага*. Корекція недоліків уваги досягається декількома шляхами: тренуванням уваги з допомогою спеціальних вправ; розвитком регулюючої функції мовлення, коли завдяки коментуванню кожної своєї дії дитина утримує увагу на виконанні завдання; розвитком навичок самоконтролю.

Нерідко неуспішність учнів з ІІ пояснюється дуже *зниженою здатністю до узагальнення, абстрагування, встановлення причиново-наслідкових зв'язків*. У таких випадках дитині особливо важко засвоїти абстрактний рахунок, правила правопису, зрозуміти зміст сюжетної картини, прихованого змісту оповідання, зробити висновок, встановити причину та наслідок тощо. Допомогти такій дитині у навчанні можна лише розвиваючи її мислення та мовлення, використовуючи для цього спеціальні прийоми: помірну кількість наочності, своєчасний перехід від конкретного до абстрактного, значно повільніший темп навчання.

Серед учнів можуть бути діти, які стійко не встигають з якогось одного предмета, зокрема, через *акалькулію чи дискалькулію, аграфію чи дисграфію, дислексію*. Для них складають індивідуальні програми, відповідно – з математики, української мови, читання, тобто використовують індивідуальне навчання, а не підхід. Окрім цього корекційні заняття з такими дітьми проводять логопед і психолог.

Зустрічаються учні, труднощі навчання яких пов'язані з *недостатністю рухових умінь, грубим порушенням моторики*. Ці діти довго не опановують процес письма, погано малюють, ліплять, відстають на уроках фізкультури. Особливу увагу в роботі з ними слід приділити формуванню навичок самообслуговування, включити в режим дня спеціальні ігри з розвитку точних і дрібних рухів. Важливими для таких дітей є заняття з лікувальної фізкультури.

У спеціальній школі можуть бути діти з ІІ у поєднанні з *незначним зниженням слуху* (1-й ступінь туговухості). Їх слід посадити за першу парту. Вчитель, даючи усну інструкцію чи завдання повинен стояти обличчям до такої дитини, щоб вона добре бачила його артикуляційний апарат.

Однією з причин неуспішності може бути *недостатній розвиток* в учня з ІІ *просторових уявлень*. Такій дитині важко опанувати рахунок, розуміння геометричного матеріалу, малювання, орієнтацію в зошиті та навколишньому просторі. Тільки своєчасні спеціальні заняття дадуть можливість подолати

недоліки в розвитку просторових уявлень, в результаті чого учень зможе засвоїти програму допоміжної школи.

Неуспішність окремих дітей пов'язана з *грубим порушенням пам'яті*.

У деяких учнів *грубо порушеним* виявляється *усне зв'язне мовлення*, що також негативно відображається на засвоєнні програми. На уроках від них необхідно вимагати відповідей повними реченнями, стимулювати їх міркувати вголос, вголос планувати свою діяльність. Додатково з ними повинен працювати логопед. За наявності якогось окремого дефекту важливо виявити причину і ліквідувати саме її.

6. Урахування у навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей самооцінки, ставлення до власного дефекту та компенсаторних можливостей учнів.

Самооцінка дитини з ІІ, усвідомлення і ставлення до власного дефекту істотно впливають на успішність її навчання та на психічний розвиток. Як відомо, для більшості учнів з ІІ характерна неадекватно завищена самооцінка, некритичне ставлення до своєї особи, нездатність усвідомити наявність інтелектуальної неповноцінності. У дітей-олігофренів із завищеною самооцінкою слід розвивати критичність мислення, прагнення та вміння об'єктивно оцінювати свої можливості у різних видах діяльності, а також поступово формувати у них усвідомлення того, що для успішної адаптації в суспільстві їм доведеться докладати значно більше зусиль, ніж дітям з нормальним інтелектуальним розвитком.

У частини учнів з ІІ самооцінка занижена. Досить часто невпевненість у собі супроводжується високою тривожністю, античністю. Такі діти навчаються значно нижче за свої можливості, пасивні у будь-яких видах роботи, уникають спілкування як з однолітками, так і з дорослими, знаходяться у постійному напруженні. Будь-які звернення така дитина може сприймати як стресову ситуацію, на яку вона реагує або охоронним гальмуванням, «заціпенінням», або бурхливою невротичною реакцією. Навіть саме перебування у школі (а особливо, якщо це школа-інтернат) може бути сприйняте такими учнями, як стресове.

Першочерговим завданням у роботі з такими дітьми є встановлення контакту, створення відчуття психологічного комфорту. Наступний крок – формування у дитини впевненості у своїх силах шляхом створення таких умов, у яких учень, долаючи доступні труднощі, накопичує досвід успіху і переживання позитивних емоцій.

7. Орієнтація на індивідуальні особливості емоційно-вольової сфери учнів. Як відомо, емоційно-вольова сфера у дітей з неускладненою олігофренією первинно збережена. Емоційна незрілість та слабкість волі проявляються в інтелектуально недоступних для них ситуаціях.

Педагогу, спостерігаючи за дітьми у різних ситуаціях, необхідно особливу увагу звертати на те, які емоційні реакції у кожного вихованця викликають ті чи інші стимули і надалі враховувати це у своїй роботі.

8. Урахування індивідуальних потреб та інтересів дітей. У центр навчально-виховного процесу слід ставити особистість дитини, враховувати і далі розвиватись її власні потреби, інтереси, нахили, здібності.

9. Урахування індивідуальних особливостей характеру школярів. Формування характеру дитини при інтелектуальних порушеннях більшою мірою залежить від впливу соціального середовища, ніж за нормального психічного розвитку. Тому особистісні якості учня з ІП є віддзеркаленням його соціального оточення.

Тема 2.4. Методи спеціальної дидактики

1. Сучасні класифікації методів навчання

Метод навчання – це спосіб впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямований на розв'язання завдань освіти.

Приєм навчання – це складова частина або окрема сторона методу навчання.

У загальній дидактиці виділяють різноманітні методи навчання. Найбільшого практичного застосування як у загальній, так і у корекційній педагогіці набули такі класифікації:

Методи навчання за джерелом передачі та характером сприймання інформації:

- ✓ словесні;
- ✓ наочні;
- ✓ практичні

Методи навчання залежно від основних дидактичних завдань уроку:

- ✓ методи формування знань, умінь і навичок;
- ✓ методи закріплення знань, умінь і навичок;
- ✓ методи застосування одержаних знань;
- ✓ методи творчої діяльності;
- ✓ методи перевірки знань, умінь і навичок.

Методи навчання відповідно до характеру пізнавальної діяльності учнів щодо засвоєння змісту освіти:

- ✓ пояснювально-ілюстративні (інформаційно-рецептивні);
- ✓ репродуктивні;
- ✓ проблемного викладу;
- ✓ частково-пошукові (евристичні);
- ✓ дослідницькі.

2. Особливості реалізації методів навчання у спеціальній школі

1. Корекційно - розвивальна спрямованість методів навчання. Така особливість означає, що будь-який метод чи прийом окрім дидактичної мети має розв'язувати і корекційну, спрямовану на розвиток учнів. Це передбачає: відбір для кожного уроку певної невеликої за обсягом кількості навчального матеріалу; максимальну розгорнутість і поділ складних понять і дій; уповільненість навчання; повторюваність дій; наявність пропедевтичних періодів у навчанні; опору на чуттєвий досвід учнів; керівництво діями учнів.

2. Найбільш поширеною класифікацією методів у спеціальній школі є класифікація методів за джерелом передачі та характером сприймання інформації (описана у загальній педагогіці Є.Я. Голантом, С.І. Перовським). Поєднання слова, практичної дії та образу відображає специфіку навчального процесу в спеціальній школі та становить основу навчання дітей з ІІІ.

3. Методи застосовуються у нерозривній єдності.

4. Гармонійність у поєднанні методів навчання. Означає не рівномірний розподіл методів на уроці, а поєднання їх у оптимальних пропорціях в залежності від певного критерію.

5. Включення в процес навчання методів, які викликають інтерес до учіння (різних видів ігор, створення ігрових моментів, моделювання реальних ситуацій тощо).

6. Обумовленість вибору дидактичних методів навчальним предметом.

Вимоги до вибору методів навчання у спеціальній школі:

1. Відповідність методів принципам навчання.
2. Відповідність цілям і завданням навчання: дидактичним, корекційно-розвивальним, виховним.
3. Відповідність особливостям змісту матеріалу.
4. Відповідність віковим і пізнавальним можливостям учнів та індивідуальний підхід при доборі методів.
5. Творчість у доборі методів.
6. Відповідність наявним умовам і відведеному часу.
7. Відповідність можливостям вчителя, його особистісних якостей.

3. Особливості застосування словесних методів навчання

До словесних методів навчання відносяться: пояснення, розповідь, бесіда, робота з друкованими текстами. Основним джерелом знань виступає слово (в усній або писемній формі). При використанні цих методів слід враховувати особливості розуміння дітьми з ІІІ зверненого мовлення, їхні можливості ведення діалогу.

Пояснення – це виклад матеріалу, спрямований на тлумачення окремих понять, з'ясування сутності правил, способів дій.

Застосовуючи пояснення у спеціальній школі необхідно:

- викладати матеріал зрозумілими словами, у простій формі, середньому темпі з урахуванням віку дітей;
- робити паузу перед формулюванням правила чи поняття;
- головні моменти у поясненні виділяти виразними засобами мовлення, при необхідності повторювати;
- перевіряти, чи зрозуміли учні пояснення вчителя. З цією метою стимулювати дітей до наведення власних прикладів; самостійного тлумачення чи доведення правила;
- поєднувати пояснення з бесідою, пред'явленням наочних посібників, виконанням практичних вправ;
- стимулювати учнів до порівняння, аналізу, логічних міркувань, формулювання висновків.

Розповідь – це послідовний образний виклад матеріалу, спрямований на повідомлення чи опис конкретних фактів, подій, явищ.

Розповідь у спеціальній школі має бути:

- науково правильною, із заздалегідь перевіреною достовірністю фактів;
- емоційно забарвленою;
- відповідною за структурною будовою художньому твору;
- пов'язаною із подіями сучасного життя, інтересами учнів;
- з виділенням фактів, що мають виховну значущість;
- із демонстрацією вчителем свого ставлення до матеріалу (емоції, виразність), наведенням власних спостережень, вражень тощо;
- поєднана із наочними методами, елементами бесіди.

Бесіда – це діалогічний метод усного викладу матеріалу.

Відповідно до поставленої вчителем мети бесіда поділяється на види. Це, зокрема:

- 1) вступна бесіда;
- 2) бесіда під час подання нового матеріалу (евристична);
- 3) бесіда для повторення, закріплення і перевірки вивченого;
- 4) катехізична бесіда.

Вимогами до проведення бесіди (всіх видів, окрім катехізичної) у спеціальній школі є наступні:

- запитання мають бути чіткими і точними;
- запитання слід формулювати у логічній послідовності, лише контрольна бесіда допускає вибірковість запитань;
- не слід формулювати подвійних, альтернативних запитань чи таких, що вимагають відповіді «так» або «ні»;
- запитання мають бути різноманітними за характером і стимулювати розумову діяльність учнів;

- запитання необхідно адресувати всьому класу, лише після цього викликати конкретного учня;
- слід давати час на обдумування відповіді;
- вчитель має реагувати на помилки, неправильні й неточні відповіді (виправляти самостійно і стимулювати до цього учнів);
- слід вчити дітей відповідати зрозуміло, логічно, стилістично грамотно;
- у всіх класах, окрім старших, доцільно вимагати відповідей повними реченнями;
- слід враховувати індивідуальні особливостей учнів.

Робота з друкowanими текстами – це словесний метод, спрямований на закріплення, розширення, повторення, систематизацію та узагальнення знань, рідше – одержання нових знань, підготовку до самоосвіти.

У спеціальній школі використовують такі друкowanі тексти: підручники, довідкова література, словники (орфографічні, тлумачні), науково-популярна література, художня література, журнали, газети.

Методика роботи з друкowanими текстами повинна відповідати таким **вимогам**:

- навчання учнів структурним елементам підручників, книг, словників (назва, зміст чи алфавітне розміщення, сторінки, автори тощо);
- формування вмінь орієнтуватись у різних друкowanих виданнях;
- чітка постановка мети роботи з текстом;
- використання різних видів роботи з текстами (відповіді на запитання, вибіркове читання, аналіз тексту, словникова робота, переказ та інш.);
- диференційований добір завдань і текстів;
- спостереження за процесом роботи всіх учнів і надання допомоги окремим;
- формування способів самоконтролю за виконанням завдань;
- підведення підсумків роботи з друкowanими текстами;
- прищеплення інтересу до роботи з книгою.

4. Особливості застосування наочних методів навчання

Наочні методи навчання – це такі способи навчання, при використанні яких прийом інформації учнями та її свідоме засвоєння здійснюється з опорою на безпосереднє чуттєве сприймання дійсності, представлені у натуральному вигляді або у різних формах її відображення.

У навчальному процесі використовують такі види наочності:

- реальні предмети чи об'єкти на уроці (наприклад, зразки корисних копалин);

- реальні предмети і об'єкти у навколишньому середовищі (вивчаються під час навчальної екскурсії);
- умовно об'ємні посібники (муляжі, моделі, макети, опудала);
- об'єкти у плоскому зображенні (картини, малюнки, фотографії);
- символічна наочність (мапи, плани місцевості, графіки, креслення);
- наочно-словесні посібники (таблиці слів, арифметичних дій);
- екранні засоби наочності (діафільми, слайди, діапозитиви, кінофільми).

Вибір виду наочності залежить від дидактичної мети, рівня розвитку учнів, корекційних завдань та змісту матеріалу.

За джерелом інформації та способом її одержання наочні методи навчання поділяються на:

- ✓ ілюстративно-пояснювальні: показ, ілюстрація, демонстрація;
- ✓ особистісно-дослідні: спостереження, обстеження, проведення дослідів.

Показ – це пред'явлення вчителем способу або послідовності дії після пояснення або водночас з ним.

Ілюстрація – наочне пояснення шляхом пред'явлення натуральних предметів або їх зображень. Вимоги до застосування цього методу співпадають із вимогами до наочних методів загалом.

Демонстрація – це метод пред'явлення процесів і явищ у русі, динаміці за допомогою технічних засобів навчання (екранних засобів наочності).

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне, різне за тривалістю сприймання учнями предметів і явищ навколишньої дійсності. Об'єктами спостереження можуть виступати сезонні зміни у природі, ріст рослин, поведінка тварин, явища суспільного життя тощо.

Корекційна роль цього методу у спеціальній школі полягає у створенні умов для активізації уваги, розвитку наочно-образного мислення, спостережливості, допитливості, стимулювання інтересу до навчання, розширення знань учнів.

Оскільки учні з ІІІ не спроможні самостійно планомірно й повно аналізувати об'єкти і явища, їх слід вчити продуктивному спостереженню.

5. Особливості застосування практичних методів навчання

До цієї групи методів відносяться: вправи; самостійна практична діяльність: пізнавальна і виробнича.

Вправи – це метод, при використанні якого учні здійснюють багаторазові дії, тобто тренуються (вправляються) у застосуванні одержаних знань на практиці, завдяки чому одержують відповідні вміння й навички, розвивають здібності. За характером вмінь і навичок вправи поділяються на:

- усні;
- письмові (запис слів, речень; розв'язання прикладів, задач тощо
- фізичні.

За характером розумової діяльності вправи поділяються на:

- репродуктивні – вправи на відтворення навчального матеріалу;
- вправи на застосування набутих знань у нових умовах;
- творчі.

Великого значення для правильного виконання вправ набуває інструкція.

За ступенем розгорнутості інструкції бувають:

- розгорнута – повне словесне пояснення і показ послідовності та способів дій;
- скорочена – пояснення і показ основних моментів роботи;
- коротка, узагальнена – називання мети діяльності і пред'явлення кінцевого результату (способи і послідовність роботи обираються учнями самостійно).

Залежно від етапу уроку використовуються такі інструкції:

- попередня – перед виконанням всього завдання;
- поетапна – перед кожним новим етапом роботи;
- поточна – у процесі виконання завдання.

Лабораторні роботи (самостійна практична діяльність пізнавального характеру) – це метод формування та закріплення вмінь і навичок. Сутність цього методу полягає у тому, що учні після засвоєння теоретичного матеріалу під керівництвом вчителя виконують практичні дослідження, спрямовані на застосування цього матеріалу, оволодіваючи таким чином різноманітними вміннями й навичками.

Частіше за цей метод використовується у старших класах на уроках природознавства, побутової фізики і хімії, географії, а у молодших класах епізодично – на уроках трудового навчання чи розвитку мовлення.

Практична діяльність виробничого характеру – це метод, головним стрижнем якого є застосування знань у практичній діяльності.

Найбільш поширеними видами практичної діяльності є:

- практична робота на присадибній ділянці, в куточку живої природи, на географічному майданчику;
- робота у шкільних навчальних і навчально-виробничих майстернях;
- праця на виробництві у вигляді навчально-виробничої практики.

Методика використання гри у спеціальній школі

Гра слугує ефективним засобом корекції порушень психофізичного розвитку дітей з ІІІ. Зокрема, за допомогою різних видів ігор: стимулюється психічна і фізична активність учнів; розвивається організованість; підвищується самопочуття; формується впевненість у собі; створюються умови для виправлення порушень і подальшого розвитку пізнавальної діяльності, моторики; розвиваються моральні якості; виховується ініціативність; створюються передумови включення у суспільну діяльність.

Методика використання гри у спеціальній школі має відповідати таким **вимогам**:

- доступність сюжету і рухів для учнів, відповідність їхнім інтересам;
- відповідність виду й змісту гри навчальній програмі предмету, темі уроку, психофізичним і віковим особливостям дітей;
- проведення підготовки до гри (пояснення правил, сюжету);
- участь вчителя у грі, пізніше – керівництво грою, допомога учням у створенні сюжету, розподілі ролей;
- достатнє матеріально-технічне забезпечення гри;
- визначення не лише дидактичної, а й корекційної мети гри.

6. Особливості використання програмованого та проблемного навчання, комп'ютерних технологій

У спеціальній школі елементи **програмованого навчання** найчастіше використовуються з метою закріплення або перевірки знань учнів. Допоміжними засобами при цьому слугують перфокарти, картки з програмованими завданнями, комп'ютерні технології. Сутність цього методу полягає у тому, що дітям пропонуються завдання і декілька варіантів відповідей до них, проте лише один є правильним. Завдання учнів вибрати потрібний варіант.

Проблемне навчання передбачає особливий підхід до організації пізнавальної діяльності учнів, оскільки спрямоване передусім на формування розумових здібностей, розвиток пізнавальної активності та творчості.

Методами проблемного навчання слугують проблемний виклад, частково-пошукова робота, дослідницька діяльність.

Комп'ютерна техніка на уроках може використовуватись для реалізації таких **завдань**:

- забезпечення учнів за допомогою комп'ютерної програми системою знань, умінь та навичок з певного навчального предмета;
- подолання недоліків пізнавальної діяльності та особистісних якостей розумово відсталих учнів;
- подальший розвиток психічних процесів учнів;
- формування позитивних рис особистості;
- розвиток мотиваційної сфери та пізнавальних інтересів.

Умовами успішного використання комп'ютерної техніки на уроці є:

- знання вчителем індивідуальних особливостей учнів класу, ступеня їхньої готовності до засвоєння матеріалу;
- знання вчителем вимог навчальної програми та спеціальної методики викладання;
- знання комп'ютерних програм та вміння ними користуватись.

Комп'ютер та комп'ютерну програму в тій чи іншій мірі можна використовувати на будь-якому етапі уроку в залежності від дидактичної мети. Впровадження комп'ютерів у навчання дітей з недоліками розвитку інтелектуальної сфери – це засіб активізувати всі психічні процеси, особливо операційні компоненти мислення, засіб переходу від наочно – образного рівня мислення до абстрактного.

Тема 2.5. Форми організації навчання в закладах для дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Урок як основна форма організації навчання

В спеціальній школі використовуються індивідуальна і групова форми організації процесу навчання. Основною формою організації навчальної та корекційно-виховної роботи в спеціальній школі є урок.

Крім уроку застосовуються й інші форми організації навчальної роботи: екскурсії, практичні і лабораторні роботи, домашня самостійна робота (самопідготовка), виробнича практика тощо. Існують також специфічні форми позакласної навчально-корекційної роботи, такі, як логопедичні заняття, ЛФК, ритміка, соціально-побутова орієнтація, заняття на дому, індивідуальні корекційні заняття, заняття з розвитку психомоторики і сенсорних процесів, предметні гуртки, ігротерапія і т.д.

Особливості уроку в спеціальній школі

1. На уроках у спеціальній школі, крім загальноосвітніх та виховних завдань, однакових з масовою школою, розв'язуються ще й інші завдання, властиві тільки спеціальній школі: відбувається компенсація й корекція порушень розвитку дітей.

2. У зв'язку з труднощами в роботі з дітьми з ІІІ, а також з наявністю великої нерівномірності в розвитку пізнавальних сил і здібностей кожного учня, кількість учнів в класах спеціальної школи набагато менша, ніж у масовій школі. Вона не повинна перевищувати 12 осіб.

3. Класи в спеціальній школі комплектують з урахуванням не тільки віку, а й ступеня інтелекту дитини. Різниця в віці може становити до 2-х років.

4. Враховуючи низьку продуктивність пізнавальної діяльності учнів, на кожен урок визначають значно менший обсяг матеріалу порівняно з масовою школою. Крім того, цей матеріал спеціально опрацьовують, щоб він був доступний для учнів з ІІІ.

5. Певні особливості є й у доборі форм і методів навчальної роботи: широко практикуються повторення вивченого, ігрові моменти; навчання здебільшого відбувається на практичній основі; складні системи знань подаються в розчленованому вигляді, відповідно і діяльність учнів також набуває розчленованого характеру, особливо на початкових етапах навчання.

6. В організації учнів особливо велику роль відіграють безпосереднє керівництво і пряма допомога вчителя, а у молодших класах це зводиться до патрунування кожної дії учнів.

У спеціальній школі урок включається в систему охоронно-педагогічного режиму. Урок регламентований навчальною програмою і шкільним розкладом.

Сучасні вимоги до уроку в спеціальній школі такі:

- реалізація в комплексі освітньої, корекційно-розвивальної, виховної функції навчання;
- відповідність уроку принципам навчання;
- організаційна чіткість уроку;
- оптимізація та інтенсифікація навчально-виховного процесу;
- відповідність змісту уроку навчальним програмам;
- здійснення міжпредметних і внутріпредметних зв'язків;
- підвищення самостійності учнів.

Визначення мети і завдань уроку

Важливим етапом підготовки вчителя спеціальній школі до уроку є правильне комплексне планування **мети і завдань** уроку.

Як правило, мета передбачає послідовне розв'язання конкретних завдань під час уроків, наприклад, виховання в учнів виразності читання, тобто мета заключає в собі очікуваний результат спільної діяльності вчителя і учня, наприклад, вироблення техніки читання, оволодіння обчислювальними навичками, засвоєння певного орфографічного правила тощо. Загальна мета зумовлює необхідність комплексного планування конкретних завдань кожного уроку, яке включає чітке визначення навчального (освітнього), виховного та корекційного завдань. Правильне проектування цих завдань оптимізує навчально-виховний і корекційний процеси, тобто забезпечує якість і ефективність проведення уроків, зумовлює цілеспрямованість добору необхідного змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання, корекції і розвитку учнів. Взаємозв'язок і єдність завдань – важлива умова успішного проведення уроку.

Основою комплексного планування завдань будь-якого уроку в спеціальній школі є їх спрямованість на всебічний розвиток особистості учнів з урахуванням їх типологічних (загальних) та індивідуальних психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей.

Навчальне (загальноосвітнє) завдання уроку має бути спрямоване на розв'язання такого кола загальноосвітніх завдань, реалізація яких забезпечить формування в учнів системи практичних і наукових знань, умінь і навичок, зокрема: засвоєння (вивчення, повторення, закріплення) основних понять, законів, теорій, правил, наукових фактів; формування (вироблення, закріплення..) умінь і навичок (наприклад, грамотного письма, читання, спілкування, обчислення, вимірювання, виготовлення чого-небудь). На кожен урок вчитель добирає конкретне завдання, яке може бути реалізоване лише на

матеріалі даного уроку (його змісту, завдань, вправ, видів робіт, наочних засобів тощо).

Виховне завдання уроку спрямоване на формування в учнів наукового погляду на матеріальний світ, забезпечення морального, трудового, естетичного, духовного, патріотичного та фізичного виховання. Ці завдання не обов'язково плануються на кожний урок, проте розв'язуються систематично.

Корекційно-розвивальне завдання уроку має на меті виправлення та розвиток в учнів інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної, рухової сфери особистості, пізнавальних інтересів і навчальних здібностей. На одному уроці неможливо коригувати відразу всі сфери особистості дитини, тому залежно від типу, структури, змісту уроку визначається його конкретна корекційна мета – навчити, наприклад, аналізувати об'єкт, який вивчається, узагальнювати виявлені закономірності, зробити самостійний висновок з прочитаного, побаченого тощо. Матеріал іншого уроку найбільш ефективно сприятиме розвитку в учнів наполегливості, подолання труднощів у навчанні, тобто розв'язання завдань корекції у дітей вольової сфери.

2. Корекційно-спрямована структура уроку

Структура уроку (або його побудова) – цілісна система певним способом поєднаних і організаційно впорядкованих та узгоджених між собою дій учителя й учнів, спрямованих на розв'язання завдань уроку. Загальними елементами уроків є: організація початку уроку, перевірка засвоєння раніше вивченого матеріалу, повідомлення учням мети і завдань уроку, пояснення нового матеріалу, його закріплення, повторення, підведення підсумків уроку, повідомлення домашнього завдання і підготовка дітей до самостійної роботи над ним.

Характер структури уроку визначається багатьма факторами. Головними з них є: 1) мета і завдання уроку; 2) рівень розвитку в учнів пізнавальних можливостей і здібностей; 3) сформованість в учнів прийомів організації своїх пізнавальних дій, поведінки і регуляції ними; 4) розумова працездатність учнів; 5) логіка розгортання педагогічного процесу.

Кожен урок повинен бути нерозривно пов'язаний з попереднім. Кожен урок готує школярів до вивчення наступного матеріалу.

На уроці розв'язуються не лише завдання послідовного просування у вивченні питань програми з даного предмета, а й встановлюються зв'язки з іншими предметами.

Орієнтовна структура уроку в спеціальній школі

I. Загальнокорекційний етап.

1. Організаційна підготовка учнів до праці (привітання, перекличка).
2. Нервово-психологічна підготовка учнів до уроку (активізація уваги, сприймання, мислення).

II. Основний етап.

1. Повідомлення теми, мети і завдань уроку.

2. Підготовча (пропедевтична) частина (підготовка до сприймання нового матеріалу, актуалізація знань, встановлення зв'язків між старим та новим).

3. Формуюча частина (зміст її безпосередньо залежить від мети уроку, тому складовими формуючої частини можуть виступати всі нижче названі компоненти (комбінований урок), декілька або один із них):

а) ознайомлення з новими знаннями, уміннями та навичками;

б) уточнення та доповнення матеріалу, корекція неправильно сформованих знань;

в) систематизація і узагальнення знань;

г) застосування знань у практичній діяльності.

д) перевірка знань, умінь і навичок.

III. Заключний етап.

1. Підведення підсумків і оцінювання,

2. Пояснення домашнього завдання.

3. Релаксація.

4. Приведення у порядок робочих місць.

5. Створення установки на відпочинок.

Мета загальнокорекційного етапу: ослабити й зняти попередні враження й збудження в учнів, що заважають їм нормально включитись у працю; активізувати нервово-психічні процеси, вивести окремих учнів із стану загальмованості, якщо він перед цим виник: підготувати учнів до подальшої праці на уроці.

Нервово-психологічна підготовка є одним із типових корекційних засобів. Проводиться вона на початку уроку. На початку уроку важливо, щоб учитель зробив значну паузу: в класі повинна встановитись хвилина мовчання. У спеціальній школі – це не звичайний психологічний момент, а спосіб корекції: хвилина мовчання дає можливість учням заспокоїтись від нервового збудження і зосередити увагу на вчителіві.

Нервово-психологічна підготовка триває 5-7 хвилин. Щоб максимально вплинути на організм і психіку дітей, запроваджують самостійні вправи, які виконують фронтально всі учні. Зміст підготовчих вправ може бути різноманітний. Наприклад: усна лічба; дидактична гра (мовна, математична, географічна тощо); розгляд картин, предметів і бесіда про них; вправи на розвиток моторики з використанням мозаїки, кубиків та інших предметів; фізичні вправи загальнорозвивального характеру; слухання магнітофонних записів; співи; малювання; вправи на розвиток уваги, мислення, пам'яті тощо.

Між змістом вправ для нервово-психологічної підготовки і змістом основної частини уроку існує тісний зв'язок: для підготовчої частини добирають такі види діяльності, які за характером впливу на організм подібні до тих, що застосовуються в основній частині уроку. Водночас вони не розкривають змісту того, що вивчатиметься на уроці, оскільки подібні до наступних лише за формою, а не за змістом.

Після загальнокорекційної частини на початку основної слід **організаційно підготувати** учнів до праці в основній частині уроку – підготувати робочі місця, навчальне приладдя, довести до учнів мету й завдання уроку.

Крім організації робочого місця учнів, слід передбачити також створення в них позитивного ставлення до праці на даному уроці, пробудження в них інтересу до того, що вивчатиметься, зацікавленості темою уроку.

В основній частині уроку здійснюють його завдання, які залежать від типу уроку, а саме: ознайомлення учнів з новим програмним матеріалом; поглиблене вивчення його; корекція неправильно сформованих уявлень і понять; систематизація і узагальнення вивченого раніше; застосування знань і вмінь; повторення вивченого матеріалу; перевірка знань, умінь і навичок.

Проте не можна відразу переходити до подачі нових знань або до пояснення нових способів дій. Цьому має передувати відповідна **підготовча робота /дидактична підготовка/**. Це пов'язано з тим, що в учнів з ІІІ немає тієї основи, спираючись на яку діти з нормальним інтелектом досить успішно, при незначній допомозі педагога, переходять до сприймання нових знань. Йдеться про можливість адекватного відтворення вже засвоєних знань і способів дій. Внаслідок порушення процесів запам'ятовування і відтворення учні з ІІІ, сприймаючи й усвідомлюючи нове, не спираються на раніше засвоєне, оскільки воно не відтворюється. У тих випадках, коли під час вивчення нового учні пам'ятають попередні знання, ці знання не стають основою, оскільки між старими й новими знаннями не виникають потрібні зв'язки, наявні знання в свідомості учнів не актуалізуються як потрібні для розуміння нових знань. Усе це й потребує введення спеціального **пропедевтичного етапу** перед засвоєнням нових знань. Його мета – відновити, активізувати набуті вже знання й способи дій, встановити зв'язки між старим і новим матеріалом, ввести учнів в коло понять та ідей, що є основою для кращого сприймання нового.

Найпоширенішими **формами проведення пропедевтичного етапу** є такі:

1. Перевірка домашніх завдань, що безпосередньо підводить учнів до сприймання нового і забезпечує наступність у переході від старого матеріалу до нового або від однієї частини його до другої, від знань до практики. Така перевірка домашніх завдань носить не контролюючий, а навчаючий характер.

2. Вступна бесіда, що вводить в коло уявлень, необхідних для успішного сприймання нового. Частіше вступна бесіда проводиться перед вивченням ділових статей, виконанням практичних робіт з малювання, ручної праці, перед проведенням екскурсії і т. ін.

3. Розповідь вчителя, що підводить учнів до розуміння нового матеріалу.

4. Повторення попереднього матеріалу, що встановлює в учнів систему зв'язків з новим матеріалом.

5. Спостереження за явищами природи, за життєвими фактами, слухання музики, розглядання картин і т. ін, на основі яких в учнів утворюються нові або повніше відтворюються старі образи, необхідні для усвідомленого сприймання нового, а також для поглиблення раніше вивченого матеріалу.

Наступним етапом основної частини уроку є **формуючий** – на ньому безпосередньо засвоюють знання, набувають умінь і навичок або досягають нового, вищого рівня в їх засвоєнні.

Отже, на даному етапі уроку учні вперше ознайомлюються з новими знаннями або поповнюють раніше засвоєні факти новими відомостями, яких раніше не сприйняли. У спеціальній школі, особливо в початкових класах, новий матеріал на кожному уроці подається в малому обсязі, інакше учні неспроможні будуть його засвоїти. Тому етап першого ознайомлення учнів з новим матеріалом може тривати 5-10 хвилин.

Хоч би як чітко учням не пояснювали новий матеріал, вони повністю і цілком свідомо не можуть засвоїти його відразу, це зумовлено особливостями їхньої пізнавальної діяльності, перш за все – порушеннями сприймання. Тому після пояснення навчального матеріалу вчитель повинен повторно звертатись до щойно викладеного у різних формах з включенням в сферу сприймання нових об'єктів, домагаючись повного усвідомлення матеріалу і закріплення в пам'яті основних фактів.

На цьому етапі здійснюється уточнення, поглиблення, систематизація й узагальнення вивченого матеріалу, а також виконуються вправи для застосування знань.

Слід також врахувати, що найпродуктивнішим для учнів часом на уроці є період від 7-8 до 20-ї хвилини уроку, а після цього спостерігається загальне зниження працездатності учнів.

Кожен урок потребує організованого завершення, певної закінченості. Тому наявність у структурі уроку як складової ланки **заключної частини** зумовлюється самою природою уроку. Основними завданнями цієї частини є:

1) підведення підсумків роботи на уроці й оцінка успіхів і старанності учнів;

2) пояснення учням домашнього завдання (його обсягу, способів і послідовності виконання), настанови щодо подальшої їх самостійної роботи, спрямованої на поглиблення і закріплення знань, здобутих на уроці, та на застосування їх на практиці;

3) заспокоєння учнів, якщо на уроці вони перебували у напруженні (виконували фізкультурні вправи, працювали фізично тощо);

4) приведення до порядку робочих місць, знарядь, інструментів, письмового приладдя; створення установки на відпочинок.

Вирішальною умовою, що забезпечує оптимальну побудову уроку в спеціальній школі, залишається всебічне вивчення особистості учнів і колективу класу з метою визначення типологічних та індивідуальних особливостей, досягнення з допомогою спеціальних заходів успішного навчання і розвитку кожної дитини.

Виробляючи систему заходів індивідуальної допомоги учням класу, вчитель повинен надати їй кожному, спрямувавши на ліквідацію конкретних прогалин у знаннях, тих чи інших навчальних умінь, виявлення особливостей функціонування різних психічних процесів. Якщо спробувати узагальнити всі

відомі види, варіанти, способи, прийоми та напрямки цієї допомоги, яку можуть використати вчителі, то їх можна звести до такого:

- назвати правила, тип задачі тощо, на що спирається дана вправа, завдання;
- доповнити завдання конкретним малюнком, схемою, планом виконання;
- записати умову у вигляді таблиці, умовних позначень тощо;
- вказати алгоритм розв'язання, виконання вправи;
- вказати чи навіть навести аналогічну задачу, розв'язану раніше;
- пояснити хід виконання даного завдання;
- запропонувати виконати допоміжне завдання, яке наводить на розв'язання основного питання, задачі;
- навести на пошук рішення за допомогою асоціації;
- розчленити складне завдання на ряд елементарних, тобто знизити його складність; поставити навідні запитання;
- ще раз повторити інструкцію, новий матеріал;
- багаторазово повторити спосіб виконання завдання або дії, прочитати інструкцію, умову задачі тощо;
- змінити умови роботи на уроці (викликати до дошки, міркувати вголос та ін.);
- переключити учнів на практичну діяльність з предметами, на інші завдання, які підтримують інтерес до завдання і підкріплюють віру в свої сили;
- поєднувати під час виконання завдання дії за наочним зразком зі словесною інструкцією;
- зменшити обсяг завдання;
- попередити про можливі помилки в діях учнів;
- висловити схвалення, щоб посилити віру учнів у свої сили, підтвердити правильність їх дій та ін.

Учні, які потребують допомоги вчителя, та види такої допомоги, не повинні бути постійними. У міру усунення; тих чи інших прогалин, труднощів, особистісних недоліків змінюється індивідуальний підхід до учнів.

Для розв'язання корекційних завдань на уроці в спеціальній школі запроваджуються такі допоміжні засоби:

1) спрощується структура і зменшується обсяг знань під час пояснення нового матеріалу відповідно до обмежених пізнавальних можливостей учнів;

2) уповільнюється темп навчання, що відповідає уповільненості психічних процесів, які відбуваються в учнів з ІІІ;

3) багато разів повторюється щойно поданий навчальний матеріал на всіх етапах його вивчення, щоб запобігти забуванню, нечіткості сприймання;

4) максимально використовується предметна діяльність і досвід дітей під час формування важких для них узагальнень;

5) забезпечується взаємокомпенсація функцій різних аналізаторів у поєднанні з аналітико-синтетичною діяльністю мозку; одночасно використовуються слово, дія й наочне сприймання, щоб запобігти розриву між

практичними діями, образами й поняттями, предметні дії та сприймання супроводжуються словесним поясненням і, навпаки, – співвідносять з предметами та їх зображеннями словесне мовлення;

б) складні завдання розподіляються на окремі частини для ґрунтовного вивчення кожної з них окремо з наступним відтворенням початкової структури знань;

7) використовуються різні види інструкцій, попередньо плануються дії;

8) учителем і учнем спільно виконуються частини завдання, якщо учень не може сам його виконати;

9) за допомогою запитань, показу, тренувань тощо виправляються й уточнюються дії учнів, якими керує вчитель;

10) постійно реалізується індивідуальний і диференційований підхід до учнів.

3. Типи уроків у спеціальній школі

У спеціальній школі використовується найбільш поширена класифікація уроків в залежності від основної освітньої мети заняття. Визначаються: пропедевтичні уроки; уроки формування нових знань, умінь і навичок; уроки додаткової корекції знань і умінь; уроки систематизації й узагальнення знань, умінь та навичок; уроки застосування знань, умінь і навичок; уроки перевірки якості засвоєння знань і вмінь; комбіновані уроки.

Пропедевтичні уроки: *загальнопропедевтичні і тематикопропедевтичні.*

Загальнопропедевтичні уроки проводяться на початку навчання в першому класі і спрямовані на підготовку учнів до систематичного засвоєння програмного матеріалу.

Завдання цих уроків такі:

1) ґрунтовно вивчати учнів для уточнення клінічних і психологічних відомостей про них, виявляти рівень їх загального розвитку, обсяг уявлень і знань про навколишню дійсність і стан орієнтування в навколишньому середовищі, готовність до навчальної діяльності;

2) вчити учнів орієнтуватись у класній і шкільній обстановці;

3) коригувати найбільш серйозні вади сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, мовлення і моторики;

4) прищеплювати учням навички навчальної діяльності, вміння бути організованими під час навчання, узгоджувати свої дії з діями учнів усього класу;

5) долати індиферентне ставлення до навчальної діяльності і розвивати інтерес до неї, позитивні емоції й мотиви.

Тематикопропедевтичні уроки застосовуються в процесі вивчення навчальних предметів з метою підготовки учнів до засвоєння складного навчального матеріалу, виконання самостійної роботи або перед екскурсією для

орієнтування учнів в тому, що вони мають спостерігати і які завдання виконувати під час екскурсії.

Головна функція пропедевтичних уроків – це створення передумов для успішного оволодіння учнями навчальним матеріалом.

Уроки формування нових знань, умінь і навичок. Особливістю уроків цього типу є те, що на них учні сприймають новий навчальний матеріал або засвоюють нові способи й прийоми дій. На уроках формування нових знань, умінь і навичок особлива увага звертається на забезпечення повного сприймання та чіткого усвідомлення всіх елементів, одиниць знань і дій.

Щоб учні з ІІІ повноцінно засвоювали новий матеріал, необхідно застосовувати спеціальні корекційно-значущі прийоми і засоби організації навчального матеріалу і діяльності дітей.

Перш за все, на кожен урок слід добирати максимально зменшену порцію знань, що буде становити цілісну мікросистему навчального предмета. Обсяг такої мікросистеми розраховується на 5-10 хвилин в молодших класах, і 10-25 – в старших класах в залежності від характеру матеріалу.

Навчальний матеріал подають учням в максимально конкретних формах з широким використанням наочності. За кожним словом, судженням, думкою учень повинен бачити реальні речі – факти, предмети, процеси.

Необхідно надавати допомогу дітям у встановленні зв'язків між старими і новими знаннями, між окремими фактами в системі нових знань, між предметами й явищами, змістом нових знань і реальними предметами, явищами і процесами.

Щоб полегшити сприймання нового, перед поясненням чи розповіддю учнів ознайомлюють з новими словами, планом викладу, малюнками.

З метою усвідомленого сприйняття учнями навчального матеріалу необхідно використовувати багаторазові повторення, вказівки і роз'яснення.

Отже, всі ці прийоми спрямовані на надання допомоги учням у досягненні якісного засвоєння знань і умінь.

Уроки додаткової корекції знань і умінь учнів. Сутність корекційної роботи на цих спеціальних уроках полягає в тому, що відбувається повторення раніше вивченого матеріалу з метою його уточнення і доповнення. Для цього матеріал заново поділяється на частини, кожен з яких вивчають окремо. Так само відбувається й розгортання складних дій. Завдяки повторному поелементному вивченню знань і умінь відновлюються слабко засвоєні раніше або забуті знання, виправляються допущені неточності в засвоєнні окремих фактів, поглиблюється поверхово засвоєний навчальний матеріал. Поряд з тим продовжують збагачуватись і закріплюватись нові знання в пам'яті учнів.

Отже, уроки додаткової корекції знань і умінь дозволяють створити міцну основу для успішного навчання дітей.

Уроки систематизації і узагальнення знань, умінь та навичок. На них відбувається об'єднання окремих знань в єдину систему, встановлюються й укріплюються зв'язки між окремими фактами і їх системами. Такі уроки проводяться в години, відведені програмою на повторення.

Уроки застосування знань, умінь і навичок. На них учнів на тривалий час залучають до цілісної практичної діяльності, результатом якої є отримання матеріальної цінності або розв'язання будь-якого пізнавального завдання. Уроки застосування знань, умінь і навичок запроваджуються з усіх навчальних предметів і передбачають, зокрема, такі види діяльності:

- 1) дослідна робота на пришкільній земельній ділянці;
- 2) виконання практичних завдань на місцевості в зв'язку з вивченням природничого, географічного і геометричного матеріалу;
- 3) практична робота (написання творів, складання ділових паперів, практичні обчислення тощо);
- 4) заняття в навчально-виробничих майстернях;
- 5) виробнича праця на підприємствах під час проходження навчальної виробничої практики.

Особливу увагу на цих уроках слід звертати на створення умов ефективного застосування знань на практиці.

Умови ефективного застосування знань на практиці:

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Укріплення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань:

- спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;
- виконання завдань у життєвих ситуаціях (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);
- виховання звички обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури;
- стимулювати поєднання практичної дії зі словом;
- вироблення узагальнюючих способів дій з метою недопущення штамтів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів.

Уроки перевірки якості засвоєння знань і вмінь (контрольні уроки). На цих уроках виявляється не тільки рівень засвоєння знань і вмінь, а й з'ясовуються результати корекційно-виховної роботи за певний проміжок часу. Зокрема, виявляються прогалини в знаннях і уміннях учнів і на основі цього визначається зміст подальшої додаткової роботи, визначається доцільність

переходу до вивчення нового матеріалу, стан скомпенсованості порушень саме тих механізмів, на основі яких відбувалось засвоєння знань, якісний рівень яких перевіряється, оцінюється результативність використаних методів навчання і вносяться певні корективи, відтворюються вивчені знання й набуті вміння для приведення їх у систему.

Комбіновані уроки. Це уроки, які містять в собі головні завдання і види роботи декількох типів уроків.

4. Підготовка вчителя до уроку

Загальна підготовка включає в себе роботу над змістом навчального предмета – знайомство з програмою, розширення й уточнення знань з самого предмета, вивчення стану знань і вмінь учнів, їх підготовленість до роботи з предмета чи нового курсу.

Обсяг і глибина відомостей, які повідомляються учням, визначаються програмою, проте залежать і від підготовленості школярів, і від можливості в засвоєнні знань. При підготовці до роботи над конкретною навчальною темою вчитель враховує особливості складу учнів класу.

Готуючись до викладання навчального курсу, вчитель продумує його освітні, виховні та корекційно-розвивальні завдання.

Перед початком роботи над навчальною темою він розділяє її на невеликі порції, які будуть послідовно пропонуватися школярам. Кожна програмова тема входить складовою частиною в шкільний курс навчального предмета. Існують логічні зв'язки даної теми з пройденими, а також з тими, які будуть вивчатись.

Розроблена вчителем послідовність етапів у вивченні програмової теми відображається в календарному і тематичному планах. У тематичний план включаються відомості про порядок роботи над темою, типи уроків. Тематичний план розробляється до початку роботи над темою, тому в процесі його реалізації можливе внесення в нього змін. На основі цього вчитель складає план уроку. Його тема визначається тематичним планом.

Зразок календарно-тематичного плану

№ з/п	Дата	Тема уроку	Навчальні досягнення	Зміст і спрямованість корекційної роботи	Примітка

Відправним моментом при розробці конспекту /робочого плану/ уроку є результати опитування учнів, виконання ними самостійних, класних і домашніх робіт, якість виготовлених дітьми виробів, загальні й індивідуальні труднощі та помилки, рівень розвитку учнів.

Зразок плану-конспекту

Клас _____

Тема _____

Мета _____

Обладнання _____

Хід уроку _____

У плані уроку відображаються структурні компоненти, різні методи і прийоми. Вчитель не тільки вносить в компонент відібрані ним для даного уроку методи і прийоми, а передбачає їх оптимальне поєднання, добирає види робіт, завдання і вправи, які будуть запропоновані учням.

У конспекті уроку відображається також індивідуальний і диференційований підхід до школярів, робота, спрямована на попередження і виправлення помилок.

Розгорнутість конспекту уроку залежить від досвіду і майстерності вчителя. Після уроку вчитель повинен зробити висновки, пропозиції як до уроку в цілому, так і до окремих його етапів, до роботи учнів.

5. Екскурсія як форма організації навчального процесу

Особливим уроком у спеціальній школі виступає **навчальна екскурсія**. Вона може проводитися в усіх класах, на різних навчальних предметах.

Екскурсія не є окремим типом уроку, оскільки може переслідувати декілька цілей. Тому вона співвідноситься за типологією з уроками додаткової корекції знань і умінь, уроками систематизації й узагальнення знань і умінь, пропедевтичними уроками.

Тематика навчальних екскурсій, місце їх проведення, кількість та зміст не обираються вчителем довільно, а регламентуються навчальною програмою предмета. Саме тому вони передбачаються у календарному плануванні й проводяться під час конкретного уроку.

Навчальна екскурсія – це форма організації навчання в умовах природного ландшафту, виробництва, музею, виставки з метою спостереження та вивчення учнями різних об'єктів і явищ дійсності. Характерна ознака заняття – вивчення об'єктів пов'язане з пересуванням учнів.

Завдання екскурсії – розвиток здібностей учнів діяти з пізнавальних позицій у оточуючому їх навколишньому світі; безпосередньо сприймати і вивчати життєві явища і процеси.

Особливістю навчальних екскурсій у спеціальній школі є те, що вони проводяться з метою розширення, доповнення знань учнів про факти і явища, засвоєні раніше на уроках. Формування нових знань під час екскурсії не планується, оскільки увага дітей на таких заходах є досить розсіяною, учні емоційно збуджуються під впливом нових вражень, що негативно відображається на засвоєнні матеріалу. Лише окремі види екскурсій можуть

плануватись як пропедевтичні. Це, зокрема, збір природного матеріалу перед виготовленням відповідних виробів на уроці ручної праці; ознайомлення з працею людей на окремому підприємстві перед роботою у майстернях тощо.

Навчальні екскурсії набувають вагомого корекційного значення, оскільки ніяке майстерне слово чи найяскравіша наочність не замінять живого споглядання. Результати спостережень і одержані на екскурсіях відомості заповнюють можливі прогалини у знаннях учнів, пов'язані з порушеннями сприймання та уявлення; враження, одержані під час екскурсій, стимулюють учнів до свідомого засвоєння матеріалу, пробуджують їхню допитливість і активність.

Проте досягнення і навчальної, і корекційної мети можливе за умови правильної організації навчальної екскурсії, дотримання певних вимог. Вчитель має чітко визначити навчальну, корекційну і виховну мету екскурсії відповідно до програми предмета, рівня засвоєння матеріалу учнями конкретного класу та їхніх можливостей. Слід узгодити місце проведення екскурсії, передбачене програмою, з місцевими умовами; правильним буде відвідання його вчителем заздалегідь. Також при цьому педагог має визначити, чи він сам проводитиме екскурсію, чи це зробить екскурсовод. Оскільки в цій ролі виступатиме не фахівець-дефектолог (екскурсовод музею, майстер на будівництві та ін.), то його слід підготувати до зустрічі з дітьми, конкретизувавши, що саме він має розповісти, у якому обсязі й темпі; можливо краще домовитись, що вчитель буде задавати конкретні запитання.

Заздалегідь має передбачити вчитель і маршрут, місця відпочинку (якщо це буде необхідно); можливо домовитись про зміни в розкладі – якщо екскурсія займе не один урок. Проте власне екскурсія має тривати, як і урок, 45 хвилин; інший час може бути витрачений на дорогу.

Слід підготувати учнів до проведення екскурсії: повідомити її мету, місце проведення, повторити правила дорожнього руху, техніки безпеки і поведінки у громадських місцях.

Після екскурсії необхідно підвести підсумки. Це можна зробити у вигляді бесіди, дидактичної гри в кінці заходу, дати домашнє завдання – намалювати малюнки, зробити гербарій, написати твір тощо.

Тема 2.6. Домашня навчальна робота учнів. Структура самопідготовки та форми її організації

1. Групи продовженого дня у спеціальній школі

У спеціальній школі в обов'язковому порядку утворюються групи подовженого дня, в яких, зокрема забезпечується реалізація корекційно-розвиткового складника освітньої програми закладу освіти та реабілітаційних заходів.

Освітній процес у групах подовженого дня організовується вихователями спеціальної школи з урахуванням освітньої програми закладу освіти.

Групи подовженого дня у спеціальній школі створюються для:

- реалізації освітньої програми спеціальної школи, що містить корекційно-розвитковий та виховний складники;
- організації навчальної, виховної та пізнавальної діяльності учнів;
- забезпечення корекційно-розвиткової допомоги;
- забезпечення реабілітаційних заходів;
- надання кваліфікованої допомоги учням у підготовці до уроків і виконанні домашніх завдань;
- формування в учнів ключових компетентностей, необхідних для подальшого самостійного життя;
- забезпечення виконання індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану (за наявності);
- організації дозвілля учнів.

Режим роботи групи подовженого дня спеціальної школи має передбачати:

- корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні заняття;
- реабілітаційні заходи;
- виконання домашніх завдань (за наявності);
- харчування тривалістю не менш як 30 хвилин;
- прогулянки на відкритому повітрі;
- проведення виховних заходів та спортивно-оздоровчих занять.

Учні спеціальної школи можуть перебувати в групі подовженого дня не більше шести годин на день.

2. Мета і завдання самопідготовки, вимоги до її організації

Самопідготовка – це самостійна робота учнів спеціальної школи з підготовки домашніх навчальних завдань під керівництвом вихователя у школах-інтернатах і групах продовженого дня.

Мета самопідготовки:

- повторити і закріпити вивчений на уроці матеріал;
- сформувати вміння і навички вчитися, працювати організовано, цілеспрямовано, раціонально.

При організації самопідготовки у спеціальній школі виникає багато труднощів, викликаних, зокрема, такими причинами:

- недорозвиток психічних функцій дітей з ІІІ;
- звичка учнів до надмірної опіки;
- слабкість засвоєння учнями основ знань з навчальних дисциплін;
- відсутність у дітей вміння керувати власною навчальною діяльністю.

Корекційно-виховне значення самопідготовки у спеціальній школі полягає, зокрема, у наступному:

- активізація розумової діяльності учнів;

- вироблення вміння самостійно вирішувати пізнавальні завдання (робота з книгою, планування своєї діяльності, саморегуляція діяльності тощо);
- формування вмінь практично застосовувати одержані знання;
- виховання самоконтролю, самооцінки;
- виховання відповідального ставлення до праці;
- виховання товариської взаємодопомоги.

Для того, щоб самопідготовка реалізувала навчальну і корекційну виховну мету, вона повинна відповідати таким **вимогам**:

1. Самопідготовка повинна починатись одночасно в усіх класах після перебування дітей на повітрі (не менше 1 год.).

2. Тривалість самопідготовки повинна відповідати працездатності учнів. Вченими (І.Г. Єременко, О.М. Ляшенко, Г.М. Плешканівська) доведено, що під час виконання домашніх завдань у дітей невеликий період входження в роботу (на відміну від уроків). Тому починати треба з короткого, легкого завдання, від якого переходити до виконання складного. Працездатність залежить передусім від вікових особливостей дітей. З їх урахуванням оптимальною є така тривалість виконання домашньої роботи:

- ✓ 1 клас: 50 хв. – 1 год.
- ✓ 2 клас: 1 год. - 1 год. 15 хв.
- ✓ 3 клас: 1 год. 15 хв. - 1 год. 20 хв.
- ✓ 4 клас: 1 год. 20 хв. - 1 год. 30 хв.
- ✓ 5 - 6 клас: 1 год. 30 хв. - 1 год. 50 хв.
- ✓ 7 - 8 клас: 1 год. 50 хв. – 2 год.
- ✓ 9 - 10 клас: 2 год. – 2,5 год.

3. Самопідготовка не повинна дублювати урок. Це продовження навчального процесу, проте основою має бути самостійна робота школярів.

4. Забезпечення різноманітності домашніх завдань і способів роботи учнів із заданим на самопідготовку навчальним матеріалом;

5. Дозування домашніх завдань повинно відповідати потенційним можливостям класу, індивідуальним особливостям учнів, рівню працездатності дітей і зовнішнім обставинам (наприклад, день тижня, позакласні заходи тощо).

6. Учні повинні чітко розуміти обсяг і зміст домашнього завдання, способи його виконання і кінцевий результат, способи подолання труднощів. Все це має пояснити вчитель на заключному етапі уроку.

7. Слід організувати перерви для відпочинку. Вони мають бути через 35 – 45 хвилин, але обов'язково після завершення певного етапу роботи учнями.

8. Раціональний вибір форм організації занять з підготовки домашніх завдань і способів керівництва самостійною діяльністю школярів з урахуванням їхніх вікових особливостей і характеру матеріалу, що задається;

9. Повинно бути ефективним розміщення учнів: з урахуванням міжособистісних стосунків, типу темпераменту, відповідальності, рівня знань, порушення аналізаторів тощо.

10. Повинні бути створені оптимальні матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні, морально-етичні та інші умови праці.

11. Вихователь повинен використовувати методи і прийоми, спрямовані на корекцію психофізичних порушень учнів з ІІІ і розвиток їхньої особистості.

12. У роботі вчителя і вихователя повинен бути тісний взаємозв'язок.

3. Структура самопідготовки та форми її організації

Виконання домашньої роботи доцільно поділити на три складові: підготовча частина; самостійна робота учнів; підведення підсумків.

Підготовча частина – це спеціальна підготовка учнів до нервово-психічного навантаження у процесі навчальної діяльності, спрямована на мобілізацію школярів з ІІІ до виконання домашніх завдань.

У молодших класах підготовча частина може тривати до 15 хвилин; у старших – до 7 хвилин.

Самостійна робота учнів – це загальна і диференційована робота учнів, спрямована на закріплення і застосування навчального матеріалу і розвиток вмінь самостійної навчальної діяльності.

Важливо, щоб вихователь не дублював вчителя, а організовував самостійну роботу учнів, здійснював індивідуальний і диференційований підхід. З цією метою слід дотримуватись таких вимог:

- вчити дітей раціонально використовувати час;
- формувати в учнів культуру розумової праці;
- виховувати свідому дисципліну;
- стимулювати учнів до свідомої самостійної праці: не допускати списування, механічного заучування, не говорити учням готової відповіді;
- надавати допомогу так, щоб вона стимулювала пізнавальну активність дитини;
- спонукати учнів до надання взаємодопомоги, взаємоперевірки;
- організовувати самоперевірки виконаних домашніх завдань, самостійний пошук помилок і неточностей;
- активізувати учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і інтересів.

Особливого значення набуває атмосфера самопідготовки. З одного боку, вона має бути діловою, робочою, а з другого – невимушеною, комфортною, менш суворою, ніж на уроці.

Підведення підсумків – це останній етап самопідготовки, спрямований на завершення роботи і підсумовування її результатів.

Вихователь має бути об'єктивним і коректним у своїх висновках. Слід відмітити учнів, які найшвидше і найкраще виконали роботу; особливу увагу звернути на правильну послідовність роботи, раціональність витраченого часу. Варто стимулювати старанних учнів, які докладали зусилля, незважаючи на

труднощі. Оцінки, висловлені вихователем, мають бути передусім якісними і стимулювати дітей до пізнавальної роботи у наступному.

Залежно від рівня сформованості самостійності учнів, їхнього віку, типу домашніх завдань для організації самопідготовки використовують різні форми. Найбільш поширеними у практиці є наступні:

✓ **фронтальна** – вихователь керує діяльністю дітей. Учні одночасно виконують письмові або усні завдання, по необхідності одержують загальний інструктаж, разом з вихователем розглядають складний матеріал;

✓ **фронтально-індивідуальна** – клас поділяється на диференційовані підгрупи. Вихователь дає загальні методичні вказівки, контролює роботу всіх учнів, допомагає окремим. Проте учні самі орієнтуються в завданні, проводять самоперевірки і взаємоперевірки;

✓ **індивідуальна** – учні індивідуально визначають послідовність роботи. Вихователь надає індивідуальну допомогу учням.

4. Типи домашніх завдань, які можуть виконувати учні з III

Характер роботи учнів багато в чому залежить від характеру домашніх завдань. Вони можуть бути таких **типів**:

1. Репродуктивні (після вивчення нової теми) – оперування набутими знаннями:

а) *відтворювальні* – спрямовані на застосування і актуалізацію знань; вимагають простого поновлення в пам'яті вже вивченого матеріалу (підкреслити букву; склади ЖИ, ШИ; які букви пишуть після Ж?);

б) *тренувальні* – застосування прийомів, понять, правил у нових ситуаціях;

в) *оглядові* – систематизація вивченого матеріалу: складання планів, заповнювання схем, підготовка відповідей. Вони використовуються під час виконання домашніх завдань з читання, природознавства, географії, історії, рідної мови. Сутність їх полягає у складанні планів, заповненні схем з вивченого матеріалу, підготовці цілісних монологічних відтворень.

2. Пізнавально-пошукові – удосконалення нових знань:

а) *констатуючі* – опис нових фактів за їх зовнішніми ознаками (спостереження у природі, в праці; читання текстів; завдання з природознавства, географії);

б) *логічно-пошукові* – розумові операції (синтез, аналіз, порівняння), на основі яких удосконалюють нові знання.

3. Творчі – вільне володіння знаннями у нових ситуаціях:

а) *конструктивно-технічні* – виготовлення макетів, моделей, виробів;

б) *пізнавально-практичні* – завдання на розвиток вмінь застосовувати набуті знання у нових ситуаціях, у житті дітей;

в) *навчально-практичні* – розв’язання і складання прикладів, задач, графіків на основі самостійного виявлення кількісних і просторових відносин.

Типи домашніх завдань представлені у порядку зростання труднощів. Перехід до наступного типу здійснюється після засвоєння попереднього. Найбільше часу приділяється виконанню завдань 1-го і 2-го типу.

Крім врахування характеру пізнавальної діяльності учнів у процесі виконання домашніх завдань, учитель повинен враховувати пізнавальні можливості, рівень самостійності кожного з учнів класу.

Неабияку роль у забезпеченні якісного виконання домашніх завдань учнями відіграє інструктування дітей на уроці. Це може бути: а) розбір і фронтальне виконання частини завдання в класі з наступним закінченням його на самопідготовці; б) детальний розбір усього домашнього завдання; в) вказівки щодо порядку його виконання; г) роз’яснення найбільш раціональних прийомів роботи; д) розбір окремих питань, що викликають у школярів труднощі під час виконання цих завдань.

Таким чином, після закінчення уроку учень повинен знати загальні орієнтири і напрями щодо виконання домашніх завдань.

Для подачі домашніх завдань і проведення інструктажу щодо їх виконання, учитель відводить у структурі уроку спеціальний час. Домашні завдання діти записують у щоденники (крім учнів 1-2 класів).

Домашні завдання у першому циклі початкової школи (1-2 класи) не задаються. Письмові домашні завдання у другому циклі початкової школи (3-4 класи) не є обов’язковими. Домашні завдання у 5-12 (13) класах задаються з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців) та педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог. Зміст, обсяг і форма виконання домашніх завдань визначаються вчителем.

Контроль за якістю виконання учнями домашніх завдань зазвичай проводиться шляхом відповідей учнів на запитання вчителя або шляхом фронтального перегляду учителем виконаних робіт.

З врахуванням усього викладеного учням 1-4 і 5-10 класів спеціальної школи пропонуються спеціальні правила виконання домашніх завдань, що включають алгоритми дій щодо організації навчальної діяльності на заняттях з самопідготовки як загального (тобто стосовно всього процесу самопідготовки), так і часткового характеру (тобто регламентуючих діяльність з виконання конкретно-змістових завдань з різних предметів). Причому, якщо часткові правила закріплюються на самопідготовці, то загальні спеціально багаторазово вивчаються на цих заняттях.

Загальні і часткові правила виконання домашніх завдань відповідним чином оформляються і вивішуються у приміщенні, де буде проводитися самопідготовка, у вигляді «пам’яток для самопідготовки».

Пам’ятка – це письмова інструкція щодо виконання домашніх завдань, розроблена з урахуванням віку і потенційних можливостей дітей, навчального предмета і завдання. Вона може бути детальною і узагальненою, фронтальною і

індивідуальною. Найкраще, коли вона виготовлена у формі індивідуальних карток (блокнота) для кожного учня.

Пам'ятка для виконання завдань з математики

1. Відкрий зошит, запиши дату, слова «Домашня робота» і що задано.
2. Відкрий підручник на необхідній сторінці. Прочитай уважно умову задачі. Поміркую і визнач, що вже відомо, а що необхідно знайти.
3. Продумай усно, а потім запиши скорочено умову задачі.
4. З'ясуй, що необхідно знати для відповіді на головне запитання задачі.
5. Визнач послідовність дій у задачі.
6. Постав запитання до першої дії і виконай її.
7. Постав запитання до другої дії і виконай її.
8. Запиши відповідь.
9. Перед розв'язанням прикладів подивись, як розв'язували аналогічні у класі.
10. Якщо припустився помилки, охайно закресли її і зверху напиши правильно (число, дію, слово).

5. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя

Основною умовою ефективності самопідготовки є єдність вимог і постійна взаємoinформованість вчителя і вихователя про уроки, особливості викладу навчального матеріалу, методику проведення уроків і виконання домашніх завдань, труднощі у процесі самопідготовки. Методи і форми такого взаємозв'язку можуть бути різними. Найбільш поширеними у практиці спеціальних шкіл є такі форми:

- 1) ведення зошиту взаємозв'язку. Наприклад:

Дата	Назва предмета	Домашнє завдання	Індивідуальні завдання	Приблизне дозування матеріалу	Характер домашнього завдання	Цільова установка	Наочність	Результати самопідготовки
		(для «середнього» учня)	(для «сильних» і «слабких» учнів)	(по предметах)	(ступінь складності для дітей, бажана послідовність у домашній роботі)	(форма організації; засоби керівництва; способи подолання труднощів)		(рівень самостійності дітей; вміння долати труднощі; ступінь оволодіння матеріалом)

- 2) періодичне взаємовідвідування уроків і самопідготовки;
- 3) спеціальні міні-наради консультативного характеру (не частіше 1 разу на тиждень).

Зміст такого взаємозв'язку полягає у виявленні слабких і сильних сторін вихованців, різних проявів учнів на уроці і у процесі позакласної роботи; виробленні правильного підходу до кожного учня і найбільш ефективних методів корекції.

Великого значення для ефективності самопідготовки набуває аналіз домашнього завдання вчителем на уроці. Вчитель має пояснити дітям зміст і послідовність домашньої роботи, прийоми її виконання, шляхи самоконтролю результатів; зазначити, як подолати труднощі. Ця цільова установка має бути доведена і до відома вихователя, для того, щоб він узгоджував свої вимоги із вимогами вчителя і міг правильно скеровувати роботу учнів. При організації самопідготовки вихователь має домогтися самостійної роботи кожного учня. Вихователь повинен повідомити вчителя про результати роботи учнів, зокрема, про труднощі, які відчували діти при виконанні домашніх завдань; про слабо засвоєні питання чи способи дій; про доцільність додаткової корекції знань і вмінь.

Тема 2.7. Перевірка та оцінювання знань, умінь та навичок учнів з інтелектуальними порушеннями

1. Функції перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів та методи контролю знань

Основними функціями перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів спеціальної школи є:

- контролююча – визначення рівня засвоєння навчальної програми, виявлення готовності до засвоєння нового матеріалу;
- навчальна – стимулювання зусиль учнів до подолання труднощів, повторення, уточнення, систематизації, застосування знань і вмінь; формування у учнів адекватних критеріїв оцінювання якості своїх знань і вмінь;
- діагностико-коригуюча – з'ясування причин труднощів, виявлення прогалин у знаннях і вміннях; внесення коректив, спрямованих на подолання цих прогалин у діяльність учнів і вчителя; надання своєчасної допомоги;
- стимулюючо-мотиваційна – стимулювання учнів поліпшувати свої досягнення, формування позитивної мотивації до навчання;
- розвивально-виховна – формування вмінь цілеспрямованої діяльності, розвитку відповідальності, працелюбності, активності, охайності, самостійності та інших особистісних якостей учнів;
- реалізація індивідуального підходу – знаходження відповідного рівня навантаження для кожного учня; вивчення ставлення учня до труднощів, успіхів, оцінки.

В сучасній дидактиці виокремлюються наступні **методи контролю**: усне опитування; письмові роботи; практичний контроль; спостереження; дидактичні тести (в навчанні дітей з ІІІ використовуються рідко); програмований і лабораторний контроль (в навчанні дітей з ІІІ широко використовуються елементи програмованого контролю).

2. Складові навчальних досягнень учнів

Перевірка навчальних досягнень учнів здійснюється у межах матеріалу, визначеного навчальними програмами спеціальної школи. При цьому враховуються можливості дітей та особливості їхнього психофізичного розвитку. Оцінювання ґрунтується на позитивному принципі, тобто передусім враховуються досягнення учня, а не його невдачі.

Об'єктами перевірки і оцінювання виступають структурні компоненти навчальної діяльності, а саме:

1. **Змістовий компонент** – знання дітей.

При оцінюванні враховуються такі характеристики знань:

- *повнота* (від фрагментарного відтворення навчального матеріалу до відтворення у повному обсязі);

- *правильність* (від не завжди точного до правильного відтворення навчального матеріалу);

- *усвідомленість* – (від розуміння в основному до вміння пояснити, обґрунтувати);

- *застосування знань* (адекватність, самостійність, різні умови, використання допомоги).

2. **Операційно-організаційний компонент** – дії, способи дій, діяльність:

а) *предметні* (відповідно до змісту основних навчальних предметів);

б) *розумові* (порівнювати, класифікувати, абстрагувати, узагальнювати тощо) та *загальнонавчальні* (аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, вміння користуватись підручником тощо).

Оцінюються такі характеристики: *правильність*; *швидкість*; *свідомість дій*; *новизна умов* (за зразком, аналогічне, нове); *самостійність виконання*; *якість виконаної роботи*; *цілеспрямованість*.

3. **Емоційно-мотиваційний компонент** – ставлення до навчання.

Оцінюються такі характеристики:

- *характер і сила* (байдуже, недостатньо виразне позитивне, зацікавлене, виразне позитивне);

- *дійовість* (від пасивного до дійового);

- *сталість* (від епізодичного до сталого).

3. Види перевірок. Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів.

У спеціальній школі застосовуються такі **види перевірок**:

- **поточна** – здійснюється на кожному уроці. Її метою є виявлення якості засвоєння матеріалу, систематизація і уточнення знань. За її результатами виставляється поточна оцінка, яка фіксується у класному журналі та щоденнику учня;

- **тематична** – підведення підсумків вивчення певної теми (розділу). Оцінка може виставлятися як за результатами поточних оцінок з теми, так і з урахуванням результатів виконання підсумкових завдань;

- **підсумкова** – виявлення і оцінювання навчальних досягнень учня за певний проміжок часу (півріччя, рік). За результатами цієї перевірки виставляється оцінка за рік. На підставі заключної підсумкової перевірки робиться висновок про засвоєння учнем програми навчального предмету;

- **попередня** – це специфічний вид перевірки, який проводиться у пропедевтичний період навчання в 1-му класі спеціальної школи. Ця перевірка пов'язана із неоднорідністю контингенту учнів і спрямована на з'ясування їхніх потенційних можливостей, досвіду і ставлення до навчання. За її результатами приймається рішення про диференціацію та індивідуалізацію навчальних програм, здійснюється планування навчальної і корекційної роботи.

Облік оцінювання результатів навчання учнів протягом навчального року здійснюється у класних журналах. Результати навчання за рік зазначаються в особових справах учнів.

Перевірка має відповідати таким вимогам: за допомогою перевірки мають виявлятися не лише знання і вміння дітей, а й особливості їхньої пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери; перевірки мають бути регулярними і систематичними; до всіх дітей мають пред'являтися єдині вимоги; слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня; результати перевірки мають бути об'єктивним наслідком можливостей дітей, а не суб'єктивного ставлення вчителя до них.

У оцінюванні слід дотримуватись таких вимог:

- оцінку слід обґрунтовувати, тобто учень має розуміти, за що він одержує саме таку оцінку;

- стимулом для учнів має бути не лише кількісна оцінка (бали), а й якісна – емоційний стан вчителя, його слова;

- при оцінюванні слід враховувати не лише знання, вміння й навички учнів, а й ставлення до навчання, рівень докладених зусиль (тобто всі компоненти навчальної діяльності);

- у молодших класах частіше за все слід оцінювати конкретну відповідь, а у старших можна застосовувати й поурочне оцінювання;

- слід враховувати специфічні особливості й труднощі дитини;

- оцінка не повинна принижувати учня чи викликати в нього негативні емоції, а – навпаки – стимулювати до покращення своїх результатів, успіхів, викликати позитивні почуття;
- у першому класі кількісне оцінювання не проводиться. До другого класу учнів переводять на підставі психолого-педагогічних характеристик, у яких визначається загальний рівень засвоєння навчального матеріалу.

4. Рівні навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелекту

Навчальні досягнення учнів спеціальної школи оцінюються за 4-ма рівнями і відповідними їм балами. Зокрема:

Перший рівень – початковий (1 - 3 бали). Учень з допомогою вчителя фрагментарно, неточно відтворює окремі елементи, ознаки об'єкта вивчення; з допомогою вчителя виконує окремі дії, прості завдання. Ставлення до навчання байдуже чи слабко виразне позитивне. Потребує контролю, допомоги та стимулювання з боку вчителя.

Другий рівень – середній (4 - 6 балів). Учень відтворює до половини обсягу навчального матеріалу. Матеріал розуміє. Здатний за зразком застосувати набуті знання, виконати окремі дії, прості завдання, відтворити (переказати) спосіб виконання завдання. Ставлення до навчання позитивне, але недостатньо виразне, дійове і стає. Потребує контролю, допомоги та стимулювання діяльності за ситуацією.

Третій рівень – достатній (7 - 9 балів). Учень відтворює більшу частину навчального матеріалу. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, частково чи за допомогою вчителя пояснити. Здатний застосовувати знання в аналогічних умовах. Достатньо стає, зацікавлене ставлення до навчання. Потребує допомоги в окремих випадках.

Четвертий рівень – високий (10 - 12 балів). Учень відтворює матеріал, визначений навчальною програмою. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, пояснити. Застосовує знання, вміння і навички в аналогічних та відносно нових умовах. Здатний самостійно і правильно виконувати дії, аналогічні та відносно нові завдання. Здатний пояснити використаний спосіб виконання завдання та застосувати для розв'язання іншого. Стає, виразно-позитивне ставлення до навчання.

5. Портфоліо як інструмент оцінювання

Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування вміння учнів ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують позитивну динаміку в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

1. Портфоліо – це систематичний збір робіт учня, що проводиться з певною метою.
2. Портфоліо може містити роботи, що відбираються вчителем, дитиною та батьками.
3. Портфоліо має відображати щоденні види діяльності дитини.
4. Портфоліо має бути постійним процесом – так воно зможе відобразити зусилля дитини, її прогрес та навчальні досягнення за певний період часу.
5. За допомогою портфоліо можна зрозуміти процес мислення дитини і спланувати відповідні стратегії та методи роботи з нею.
6. Портфоліо відображає сильні сторони дитини, а також її потреби.
7. Портфоліо – це інструмент, який демонструє досягнення учня.

Мета портфоліо: накопичення досягнень, відслідковування прогресу, представлення розвитку за окремий проміжок часу.

Цілі використання портфоліо:

- Вивчення прогресу розвитку дитини за певний період часу, у тому числі прогресу з розвитку відповідних навичок (наприклад, навичок з письма).
- Забезпечення можливості для самооцінювання.
- Допомога вчителю у визначенні індивідуальних цілей для дитини.
- Основа для оцінки та розроблення навчальної програми.

Види портфоліо. У класі можуть використовуватися різні види портфоліо:

1. *Робоче портфоліо* – вчитель спільно з учнем здійснює оцінку його робіт. Дитина обирає зразки робіт, які демонструють її розвиток, рівень опанування відповідними навичками, батьки додають свої коментарі, вчитель додає власні зразки робіт дитини.

(+) такий вид портфоліо найбільш точно відображає прогрес розвитку дитини, показуючи її щоденний прогрес.

2. *Демонстраційне портфоліо* (портфоліо учня)

(+) є мотивацією для дитини виконувати роботи, що демонструють її найкращі досягнення;

(-) у більшості випадків не відображає щоденну діяльність. Для дитини з особливими потребами таке портфоліо не показує її слабкі місця та сфери, де потрібна додаткова допомога.

3. *Портфоліо вчителя* – часто ведеться самим педагогом спільно з демонстраційним портфоліо. Цей вид портфоліо містить форми оцінювання розвитку дитини, інформацію від інших фахівців, результати перевірочних завдань, які вибирає не дитина, а сам педагог

Вагомість цього методу оцінювання полягає в перенесенні уваги учня з кількісних балів та невдач на його досягнення, формування самооцінки; метод дає змогу батькам дитини побачити позитивну динаміку її навчання і розвитку.

Тема 2.8. Сучасні підходи до організації процесу навчання дітей з III помірного і важкого ступенів

1. Особливості розвитку інтелектуальної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів

Цим дітям властиві слабкість процесів збудження та гальмування, їх інертність, схильність до частого охоронного гальмування у поєднанні зі значним недорозвитком другої сигнальної системи.

У дітей з III помірного та важкого ступенів спостерігається дезорієнтація у своїх діях. Ці діти не вміють виконувати рухи у фіксованому за допомогою очей напрямку. Вони втрачають точки опору, лінії, відхиляються від заданого напрямку. У їхніх діях спостерігається невміння переключитись з рухів, контрольованих за допомогою очей, на пропріорецептивний контроль. Недорозвиток зорово-рухової координації призводить до труднощів під час оволодіння письмом, рахунком, трудовою діяльністю.

Поряд з недорозвитком зорового спостерігається і недорозвиток інших форм сприймання: слухового, дотикового, часового, просторового.

Для дітей з III помірного та важкого ступенів притаманне поверхове, глобальне сприймання. Вони сприймають будь-який предмет в цілому, не звертають уваги на дрібні деталі, які його відрізняють від інших. Під час сприймання предмети вони не аналізують, не виділяють їхні характерні риси. Найбільш звичні предмети вони сприймають і розрізняють досить непогано. Але при необхідності сприйняти і усвідомити незнайомі або малознайомі предмети, а тим більше застосувати їх у своїй предметно-практичній діяльності вони не можуть. Для цього необхідне додаткове і досить ґрунтовне пояснення їхнього призначення. Це є свідченням відсутності або значного недорозвитку орієнтовної діяльності, навичок дослідження предметів.

Уповільненість, обмеженість сприймання, яке характерне для цієї категорії дітей, має важливий вплив на весь подальший хід розвитку їхньої поведінки.

Цим дітям важко навіть на короткий час сконцентруватися на оточуючому. Увагу затримують тільки яскраві, сильні подразники, спрямовані на дітей. В результаті цього у них складається незначне коло уявлень про оточуючий світ і навіть серед них велика кількість неправильних і неточних. На подразники, які не викликають їхніх позитивних емоцій, вони уваги не звертають, діяльність, викликана такими подразниками, припиняється зразу ж після її початку.

Діти не можуть запам'ятати назв предметів, пригадати, про що йшлося на попередньому занятті. Діти з III помірного та важкого ступенів, особливо на перших етапах корекційно-розвивальної роботи з ними, не намагаються зрозуміти зміст того, що вони запам'ятовують, не здійснюють спроб певною мірою систематизувати той чи інший матеріал для полегшення його запам'ятовування. Це тягне за собою формальне заучування матеріалу без

усвідомлення його суті, що унеможлиблює використання знань для впровадження у власну практичну діяльність.

Серед дітей з ІІ помірною та важкою ступенів 4-6-ти років біля половини – безмовленнєві діти, а в інших воно надзвичайно бідне, незрозуміле. Їхнє мовлення розвивається досить повільно, і якщо у них немає важких порушень артикуляційного апарату, то промовляють перші слова вони приблизно у віці 4-х років. У випадках, коли спостерігається складне поєднання недорозвитку пізнавальної діяльності з порушеннями слухової та слухомовленнєвої системи, відмічається загальний недорозвиток моторики, недиференційованість, невмілість рухів, наявність значних синкінезій. Досить часто в них наявні апраксія губ, язика, у зв'язку з чим спостерігається грубий недорозвиток складних координованих рухів язика, губ, гортані, тобто основи мовленнєвої артикуляції.

У 70-80% дітей з ІІ помірною та важкою ступенів наявні порушенням звуковимови. При порушеннях звуковимови найбільш збереженими залишаються голосні та йотовані звуки. Більшість дітей страждають на важкі порушення фонематичного праксису і грубий недорозвиток фонематичного слуху.

Самостійне мовлення дітей з ІІ помірною та важкою ступенів носить характер окремих, нечітко оформлених слів. Одним і тим самим словом вони часто можуть висловлювати різні прагнення, які інколи протилежно спрямовані.

Досить часто діти з ІІ помірною та важкою ступенів розуміють і виконують завдання, пов'язані з трудовою і навчальною діяльністю, але зробити усний звіт про неї їм надзвичайно важко. У них спостерігається розходження між системою рухових реакцій, необхідних для виконання практичної діяльності, і системою відповідного їм мовленнєвого супроводу.

Абстрактні мовні поняття діти з помірними та важкими інтелектуальними порушеннями майже не засвоюють.

Бідність уявлень, обмежений ігровий досвід, недостатнє знайомство з предметними діями, поганий розвиток мовлення – всі ці дефекти не дають їм змоги накопичити необхідну базу знань, на основі яких повинно розвиватись мислення.

Ці діти рідко пробують вирішувати завдання, які ставить перед ними життя, а просто обмежуються констатацією фактів.

У випадку необхідності вони не вміють користуватись уже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають їх результат. У цих дітей не виникає сумніву в своїх діях, вони не помічають зроблені помилки, не думають про те, що їхні вчинки можуть бути неправильними або антисоціальними.

Вони байдужі до процесу оволодіння знаннями, уникають завдань, які вимагають психічної напруги. З запитаннями звертаються надзвичайно рідко. Відповіді дорослих їх не цікавлять.

Вони важко засвоюють правила, здатні лише до найелементарніших узагальнень, які формуються у них дуже повільно. У процесі спеціального

навчання їм вдається навчитись об'єднувати предмети за спільною ознакою, та різницю вони встановлюють лише в межах конкретного.

Досить яскраво недоліки мислення дітей з ІІ помірною та важкою ступенів проявляються під час їхнього навчання читання, письма, рахунку. Вихованці не здатні узагальнити прочитане, зрозуміти текст, хоч у деяких випадках можуть навчитись технічно правильно читати. Допущені помилки вони не помічають, а, отже, і не виправляють. Ці діти здатні навчитись рахувати на наочному матеріалі, та абстрактний рахунок, навіть в межах першого десятка, їм недоступний.

Значна частина дітей з ІІ помірною та важкою ступенів мають відхилення у фізичному розвитку. Це проявляється у порушеннях стійкості вертикальної пози, ходи, здатності зберігати рівновагу, контролювати свої рухи у процесі ходи. Для дітей притаманна зігнута постава, неспритність рухів, напружена і нестійка хода. Зустрічаються також діти з наявними паралічами, парезами, гіперкінезами.

Одним з найбільш яскравих проявів ураження центральної нервової системи є порушення нервової регуляції моторики дрібних рухів руки і пальців: вони не втримують ручку, олівець, дуже довго вчаться зав'язувати шнурки, не вміють виконувати рухи у просторі за мовною інструкцією.

Діти з ІІ помірною та важкою ступенів не вміють регулювати силу руки і внаслідок цього предмети, іграшки або випадають у них з рук, або ламаються.

2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми з помірними і важкими інтелектуальними порушеннями

Основне завдання навчання дітей з ІІ помірною та важкою ступенів – домогтися того, щоб ставши дорослими вони могли самостійно себе обслуговувати, виконувати в побуті і по можливості на виробництві спеціальні нескладні трудові операції, орієнтуватись в навколишньому середовищі.

Організація роботи з цими дітьми повинна бути підпорядкована вирішенню наступних завдань:

1. Розвиток пізнавальної діяльності дітей.
2. Трудове навчання і підготовка до посильних видів праці.
3. Формування санітарно-гігієнічних навичок, виховання соціально-ціннісних норм поведінки, соціально-побутова адаптація і включення їх по можливості в соціальне середовище.

В основі роботи з даною категорією дітей, яка проводиться з урахуванням їхніх потенційних можливостей, лежать як загальнодидактичні, так і спеціальні принципи навчання та виховання. При цьому використання таких загальнодидактичних принципів, як наочність, доступність, індивідуальний підхід, мають особливо важливе значення. Про застосування інших (таких як науковість матеріалу, усвідомлене сприймання матеріалу тощо) ми можемо говорити досить умовно.

Спеціальні принципи.

Принцип практичної спрямованості навчання і принцип корекції.

Важливе значення має те, наскільки навчальні заняття сприяють формуванню у дітей навичок поведінки у суспільному середовищі, санітарно-гігієнічних навичок і навичок самообслуговування, підвищенні активності і рівня комунікабельності.

Використання принципу усвідомленості і активності в навчанні орієнтує педагогів на те, що досягнення позитивних результатів можливо лише тоді, коли навчання не зводиться до простого накопичення відповідних знань, умінь та навичок, а чітко усвідомлюється дітьми. Домогтись повноцінного використання даного принципу під час організації роботи з дітьми, які мають помірні та важкі інтелектуальні порушення, практично неможливо.

Враховуючи особливості пізнавальної діяльності дітей з ІІ помірною та важкою ступенів, потрібно спрощувати до мінімуму знання, які вони повинні засвоїти. Оскільки для цих вихованців притаманна вкрай низька здатність до аналізу інформації, нерозуміння інформації, яка подається за допомогою мовлення, невміння утворювати причинно-наслідкові зв'язки, об'єднувати знання в одне ціле та несформованість інших вищих психічних функцій, потрібно якомога частіше використовувати конкретні приклади, матеріал розчленовувати на дрібні порції, забезпечувати всебічне використання наочності.

Системність і послідовність навчання потрібно також витримувати при організації роботи з даною групою дітей.

Навчально-виховний процес з дітьми з ІІ помірною та важкою ступенів потрібно організовувати лише з використанням **принципу наочності і практичної діяльності з реальними предметами**. Вербальне навчання або навчання, яке опирається на пасивне зорове сприймання, для них просто недоступне.

Недорозвиток регулюючої функції мовлення цих дітей настільки яскравий, що практично не вдається з допомогою мовленнєвих вказівок організувати процес навчання. Лише шляхом показу певних дій, шляхом організації безпосередніх операцій з тими чи іншими предметами, шляхом багаторазових повторень і тренувальних вправ, на яких показ діяльності або форм поведінки постійно супроводжується словесним поясненням, можна добитись вироблення у дітей з помірними та важкими інтелектуальними порушеннями нескладних трудових і соціально-побутових навичок, сформувати відповідні форми практично-діяльної і комунікативної поведінки.

Процес навчання дітей з ІІ помірною та важкою ступенів має успіхи лише тоді, коли буде дотримуватись доступність запропонованої роботи. Цього можна досягнути лише чітко дотримуючись **принципу доступності** навчального процесу.

При організації навчання оптимальним станом є такий, коли на дітей йде таке навантаження, яке вони можуть витримати. Але потрібно при цьому

зазначити, що доступність не означає легкість, спрощеність процесу. Якщо завдання не будуть викликати у вихованців певних зусиль для їхнього вирішення – такий процес навчання з самого початку запланований на провал. Цей принцип передбачає організацію навчально-виховного процесу таким чином, щоб домогтись від вихованців уміння долати труднощі. Всі завдання, які даються для вирішення цим дітям, повинні знаходитись у зоні ближнього розвитку їхніх пізнавальних можливостей.

Про використання **принципу науковості** під час організації роботи з даною категорією дітей ми можемо говорити досить умовно. Але цей принцип також повинен бути присутній. Педагог не може давати антинаукові, недостовірні або вигадані знання.

Принцип індивідуального та диференційованого підходу.

Одним з важливих принципів, які використовуються в спеціальному закладі для дітей з помірними та важкими інтелектуальними порушеннями, є **принцип розширення соціальних зв'язків**. Безпосередня реалізація такого принципу знаходить своє відображення в такому важливому розділі програми, як «Соціально-побутове орієнтування», яке було вперше розроблене і введене в практику навчання цих дітей у 1976 році.

Потрібно більше опиратися на таку притаманну їм рису, як здатність до наслідування: показувати, як чинити в тих чи інших ситуаціях, як виконувати необхідні дії, дотримуватись правил. Причому показувати це постійно і по можливості в різних ситуаціях для того, щоб не сформувати в дітей стійкого стереотипу: вітатися потрібно лише в класі, в шкільному коридорі, з вчителем, директором, а в інших місцях або з іншими людьми цього робити не потрібно. І лише шляхом використання неодноразових вправ, тренувань, повторень систематично поставленими перед школярами вимогами можна добитись вироблення тих позитивних звичок, які дозволять їм пристосуватись до життя в оточуючому середовищі.

Реалізація принципу розширення соціальних зв'язків передбачає також і розвиток у них мовлення. Щоб викликати мовлення у дітей, потрібно поставити їх у таку ситуацію, щоб вони або вимушені були щось просити, або змушені були ставити запитання для того, щоб правильно виконати те чи інше розпорядження, завдання.

Принцип організації комплексного навчання. Комплексна побудова навчання цих вихованців визначається необхідністю ширше вивчати з ними предмети і явища оточуючої дійсності, використовувати для цього різні аналізаторні системи, включаючи їх у якомога різноманітніше коло різних видів діяльності.

Таке навчання передбачає одночасне вивчення тих самих тем на різних заняттях з допомогою використання різноманітних засобів і методів.

Отже, реалізація основних принципів під час навчання дітей з III помірного та важкого ступенів дозволяє певною мірою розвинути їхню пізнавальну діяльність, прищепити їм навички трудової діяльності, деякою мірою соціально адаптувати.

3. Характеристика змісту освіти дітей з помірними та важкими ІІІ

Зміст освіти у спеціальних закладах для дітей важкими інтелектуальними порушеннями суттєво відрізняється від процесу навчання дітей з нормальним психофізичним розвитком, дітей з ІІІ легкого ступеня та інших груп дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Навчання може організовуватись у спеціалізованих будинках для дітей-інвалідів, центрах ранньої соціальної реабілітації, які підпорядковуються Міністерству праці і соціальної політики, в спеціальних класах при спеціальних закладах загальної середньої освіти І-ІІ ступенів, які підпорядковуються Міністерству освіти і науки, будинках сімейного типу.

Крім того, діти з глибоким ступенем ІІІ знаходяться під опікою у спеціальних психоневрологічних будинках, які перебувають під юрисдикцією Міністерства охорони здоров'я.

На теперішній час в Україні практикується відкриття спеціальних класів для дітей з ІІІ помірних та важких ступенів при спеціальних школах І-ІІ ступенів. Відповідно до положення про дані класи у них приймаються діти з відповідним діагнозом віком від 6-7 до 8-10 років і навчаються за спеціально розробленою для цього контингенту програмою, яка затверджується на педагогічній раді школи. Діти навчаються в спеціальній школі І-ІІ ступенів 10 років. Наповнюваність таких класів у цьому випадку – до 6 учнів.

Можлива також інклюзивна освіта.

Враховуючи низький рівень розвитку пізнавальної діяльності дітей з ІІІ помірних та важких ступенів, їх обмежені можливості, навчальна програма складена так, що в ній забезпечується виконання основних завдань, корекція недоліків, опанування знаннями загальноосвітніх дисциплін, трудовими вміннями та навичками, а також передбачена підготовка вихованців до соціальної адаптації. Навчальним планом визначено вивчення таких дисциплін:

- Формування навичок читання та письма.
- Формування елементарних математичних уявлень.
- Ознайомлення з навколишнім.
- Соціально-побутове орієнтування.
- ЛФК.
- Предметно-практична діяльність.
- Розвиток художньо-естетичних навичок.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з ІІІ помірних та важких ступенів

Мета: формування навичок життєдіяльності в соціальному середовищі. Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних завдань:

- 1) соціальна адаптація дітей;
- 2) корекція порушень розвитку;
- 3) загальний фізичний розвиток у відповідності з їх можливостями.

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: психомоторний та сенсорний розвиток, логопедичні заняття, ритміка.

У роботі з цією категорією дітей важливо приділяти увагу формуванню у них певного обсягу знань, адекватність поведінки та вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

Корекційно-розвиткові заняття:

- Ритміка.
- Логопедичні заняття.
- Психомоторний та сенсорний розвиток.

Педагогам слід дотримуватись специфічних вимог олігофренопедагогіки, таких як: підготовка вихованців до сприйняття нового матеріалу протягом усіх років навчання; простий, небагатослівний, емоційний, максимально доступний виклад матеріалу; для досягнення розуміння вихованцями відносно складних понять навчальний матеріал подавати в розчленованому вигляді, вивчати окремими частинами і в міру засвоєння узагальнювати; максимально можлива предметність та унаочнення навчання; дотримання уповільненого темпу навчання у зв'язку з надзвичайно слабкими процесами сприйняття, усвідомлення та мовного оформлення засвоєних знань дітьми. Відповідно до цієї вимоги давати пояснення у доступному темпі, використовувати систематичне повторення; забезпечувати диференційоване навчання з індивідуальним підходом.

4. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з III помірного та важкого ступенів

У спеціалізовані будинки для дітей-інвалідів набирають лише осіб з III помірного і важкого ступенів віком від 3-4-х до 21-25 років. Навчання проводиться по загальноприйнятих програмах, затверджених Міністерством освіти та науки. Але не дивлячись на використання загальних міністерських навчальних програм, для кожного школяра педагоги розробляють індивідуальні плани роботи, які затверджуються директором закладу. Відповідно з положенням, у такому закладі організовано 10 вікових груп. Наповнюваність вікових груп дітьми складає 12 чоловік. У кожному закладі навчальних груп 9-ть, а 10-а використовується як робоча група, в якій залишаються діти з більш розвиненими фізичними можливостями і які не мають психопатологічних відхилень. Ці діти можуть працювати на підсобному господарстві закладу і отримувати за це заробітну плату, якою можуть розпоряджатись певною мірою самостійно.

Корекційно-виховна робота в закладах для дітей з III помірного та важкого ступенів Міністерства праці і соціальної політики здійснюється в три етапи.

На першому етапі ставиться завдання у дітей дошкільного віку (від 3-4 до 8 років) виробити санітарно-гігієнічні навички, навички

самообслуговування, розвинути моторику, координацію рухів. Вихованців привчають до адекватної поведінки в групах, у їдальні, спальні, класних кімнатах та інших суспільних місцях. Велика увага в цей період приділяється розвитку мовлення і пізнавальної діяльності, проводиться підготовка дітей до шкільної діяльності.

На другому етапі у вихованців (віком від 8 до 16 років) продовжується закріплення навичок самообслуговування і особистої гігієни, проводиться велика робота з організації господарсько-побутової праці. В цей період їх навчають рахунку, читанню, письму, велику увагу приділяють розвитку мовлення.

На третьому етапі (від 16 до 18-21 року), основна мета якого – соціальна адаптація дітей з ІІІ помірною та важкою ступенів – проводиться подальша робота над закріпленням і удосконаленням соціально-побутових навичок, навичок комунікативної та практично-діяльнісної поведінки. В цей період організовується трудове навчання вихованців, відшліфовуються відповідні трудові операції, закріплюються навички поведінки у суспільних місцях, здатність слідкувати за своїм зовнішнім виглядом. Основна мета цього етапу – прищепити відповідні навички і звички соціальної поведінки. Після 18-річного віку більшість дітей з ІІІ помірною та важкою ступенів направляються в психоневрологічні інтернати для дорослих, де вони живуть і працюють до старості, перебуваючи на повному державному забезпеченні.

Найскладнішим є початковий етап, оскільки діти з ІІІ глибокого ступеня дуже важко адаптуються до нових умов життя. Тому передусім важливо налагодити контакт з дітьми, виховати у них вміння слухати старших, дотримуватись режиму дня і правил поведінки. Поступово дітей включають у колективну діяльність, в тому числі й ігрову. Методи навчання цієї категорії дітей на першому етапі наближені до методів дошкільної і ясельної педагогіки; на другому і третьому – до методики роботи спеціальної школи. Разом з тим, це не механічне запозичення методів, а адаптація їх до можливостей і потреб дітей-імбецилів.

Денні реабілітаційні центри, центри ранньої соціальної реабілітації, в які приймаються діти з тяжкими інтелектуальними порушеннями, не набули значного поширення на Україні і створюються переважно у великих містах. Вони переважно працюють з тими дітьми, які можуть прийти самостійно до даного центру або бути доставлені туди батьками. Корекційний і реабілітаційний процеси у них розраховуються на дітей різного віку і передбачають роботу за рухливим графіком: дитина може займатись у ньому одну або дві години і потім забирається батьками, а може перебувати від початку і до кінця робочого дня залежно від її стану. Педагоги даного центру обов'язково повинні мати дефектологічну освіту. Денні реабілітаційні центри крім навчально-виховної і корекційної роботи обов'язково займаються діагностикою стану даних дітей.

Уроки самообслуговування та господарсько-побутової праці розподіляються так: на 1-му і 2-му роках навчання – формують навички самообслуговування; 3-4-ий роки навчання – закріплюються навички самообслуговування і формуються навички господарчо-побутової праці; 5-8-й роки навчання – удосконалюються навички самообслуговування і господарчо-побутової праці; 9-й-10-й рік навчання – вдосконалюються набуті навички попереднього періоду та формується діяльність господарчого та обслуговуючого персоналу будинку-інтернату.

5. Невербальні засоби комунікації як один з напрямків організації контактів дітей з III помірною та важкою ступенів з оточуючим середовищем

Багато дітей цієї групи використовують допоміжні способи комунікації, які часто виступають значно ефективнішим засобом їхнього спілкування з іншими, аніж розмовне мовлення. Оскільки досить часто через певні порушення ЦНС вони не можуть навчитись використовувати розмовне мовлення, при цьому розуміють мовлення через жести, міміку, проксемику, контакт очима тощо використання у процесу корекційно-розвивальної роботи невербальних засобів спілкування може бути досить ефективним засобом налагодження їхніх контактів з оточуючими людьми.

Крім вербальних засобів спілкування існують і невербальні, навчитись яким можуть ті діти, які не можуть оволодіти розмовним мовленням.

У спеціальній літературі виділяють чотири основні форми невербальних способів спілкування:

- кінетика – оптико-кінетична система знаків, яка включає в себе міміку, жести, пантоміміку. Ця система виступає як здатність загальної моторики різних частин тіла (рук – жестикуляція; обличчя – міміка; пози – пантоміміку).

- паралінгвістична і екстралінгвістична – система знаків, яка являє собою додаткову систему до мовленнєвого спілкування: вокалізацію, зміни голосу, немовленнєві включення в мовлення (паузи, запинки, інтеграції тощо), якість голосу, його діапазон, тональність, голосові „вкраплення” у вигляді покашлювання, плачу, сміху, темп мовлення;

- проксемика – система організації людиною власного простору і часу, яка також являє собою невербальну систему спілкування;

- візуальне узагальнення або система «контакту очима» – специфічна знакова система, яка включає рухи очима досить широкого діапазону.

Під час вибору системи комунікації необхідно враховувати ступінь розвитку рухливості рук дитини, готовність використовувати знакову систему і поширеність тієї чи іншої мови жестів в суспільстві. Мета навчання дитини комунікації полягає в тому, щоб дати дитині таку мову, з допомогою якої вона зможе контактувати з оточуючими і зрозуміє, що спілкування – це спосіб досягнути задоволення своїх потреб.

Крім цих невербальних систем спілкування використовують інші технології формування у немовленнєвих дітей здатності до комунікації. Зараз у світі широко застосовуються методики так званої підтримуючої комунікації.

1. Піктограми – набір із 600 карточок розміром 10x10 см. Вони розподілені на декілька категорій: люди, частини тіла, овочі, фрукти, одяг, іграшки, транспорт, погода, музика, спорт, навчання тощо. Піктограми чіткі, не містять зайвих деталей, безпосередньо характеризують предмет або явище. Основна картинка на піктограмі біла, фон – чорний. На кожній піктограмі є підпис, який інформує про значення даного знаку.

2. Pictogram Communication Symbols Mayer-Jonson (PCS) – окремі поняття подаються у вигляді малюнків. Вони складніші за піктограми, містять більше додаткових деталей, тому набагато точніше, аніж піктограми, ілюструють предмет, поняття або явище. Всього їх більше 3000, причому деяким поняттям відповідають два різних малюнки.

3. Система знаків Блісса (Bliss Sistem) – спеціальна символічна мова, розроблена Чарльзом Бліссом і вперше описана в його книжці в 1949 році. В системі Блісса використовуються контурні зображення, аналогічні простим типографським небукванним літерам і їхній комбінації, а також геометричні фігури – ромби, трикутники; значки, які нагадують максимально спрощені дитячі малюнки. Складається з 30 простих графічних форм, які, з'єднуючись за певними правилами, створюють символи окремих понять. Користувач може самостійно створювати нові, необхідні для нього символи, якщо їх немає у словнику. Ця система дозволяє створювати висловлювання з урахуванням деяких граматичних структур (минулий, теперішній, майбутній час, одинина, множина тощо).

4. Датська система жестів – система жестів, яка використовується в датських спеціальних школах, жести за своєю структурою досить наближені до природніх. Для комунікації за їх допомогою не вимагається особлива мануальна точність їхнього використання.

5. Система жестів Makaton – словник жестів, створений на базі американського жестового мовлення. Для використання цієї системи необхідне вміння себе контролювати і досить висока координація рухів. На теперішній час словник цієї системи містить 350 знаків. Вони підбираються після системного аналізу лексики, яка найчастіше використовується під час спілкування з дорослими і дітьми, які мають значні проблеми у спілкуванні. Засвоївши окремі знаки, із них можна складати різноманітні комбінації фраз і речень.

Підтримуюча комунікація виступає основою життєдіяльності дітей з III помірного та важкого ступенів. Вона передбачає використання невербальних засобів, які забезпечують розуміння суб'єктами один одного навіть у випадку відсутності розмовного мовлення у одного з них.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЯ II

Рівень I

Із запропонованих відповідей оберіть одну правильну

Олігофренодидактика – це ...

- а) психолого-педагогічні знання про особливості навчання і виховання дітей з відхиленнями психічного розвитку та поведінки;
- б) галузь педагогіки, яка вивчає вплив соціального середовища на виховання і формування особистості;
- в) розділ олігофренопедагогіки, який вивчає теоретичні основи, загальні та специфічні закономірності процесу навчання розумово відсталих дітей.

Процес навчання – це ...

- а) цілеспрямована діяльність учителя щодо передачі учням знань, умінь і навичок;
- б) спільна діяльність вчителя і учнів, спрямована на засвоєння під керівництвом вчителя знань, вмінь і навичок; формування в учнів соціально цінних моральних якостей і рис характеру, необхідних для успішного самостійного життя;
- в) передача знань, умінь і навичок від одного покоління до іншого.

Навчальна програма – це ...

- а) державний документ, яким встановлюються структура навчального року; навчальні предмети, порядок їх вивчення за роками навчання і відповідний бюджет часу;
- б) державний документ, у якому конкретизується зміст навчальних предметів навчального плану у вигляді переліку основних питань, об'єднаних у певні системи темами і розділами програми.

Навчальний план – це ...

- а) державний документ, яким встановлюються структура навчального року; навчальні предмети, порядок їх вивчення за роками навчання і відповідний бюджет часу;
- б) державний документ, у якому конкретизується зміст навчальних предметів навчального плану у вигляді переліку основних питань, об'єднаних у певні системи темами і розділами програми.

У навчальному плані для дітей з порушеннями інтелекту представлені:

- а) освітні галузі і предмети, через які вони реалізуються;
- б) корекційно-розвивальні заняття;
- в) освітні галузі і предмети, через які вони реалізуються, а також включені корекційно-розвивальні заняття.

Основні положення, що визначають зміст, форми й методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей – це

...

- а) методи навчання;
- б) принципи навчання.

Спосіб впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямований на розв'язання завдань освіти – це ...

- а) метод навчання;
- б) принцип навчання.

Формування в учнів достовірних, науково правильних знань, що відображають навколишню дійсність – це ...

- а) принцип науковості процесу навчання;
- б) принцип систематичності і послідовності навчання.

Індивідуальний підхід – це ...

- а) організація навчання за індивідуальною програмою з урахуванням певних специфічних вад дитини;
- б) принцип спеціальної дидактики, спрямований на досягнення загальної успішності учнів у межах програмного матеріалу з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини;
- в) спосіб взаємодії вчителя з учнем, спрямований на подолання недоліків розвитку дитини і досягнення доступного для неї рівня освіти.

Характеристика якого принципу подана нижче? Виберіть правильну відповідь.

Цей принцип допускає опору на здорові сили вихованця; побудова освітнього процесу з використанням збережених аналізаторів, функцій і систем організму відповідно до специфіки недоліку розвитку.

- а) Принцип соціально-адаптованої спрямованості освіти.
- б) Принцип діяльнісного підходу в навчанні і вихованні.
- в) Принцип необхідності спеціального педагогічного керівництва.
- г) Принцип корекційно-компенсуючої спрямованості освіти.

Урахування типологічних особливостей учнів з ІІІ – це ...

- а) диференційований підхід;
- б) індивідуальний підхід.

Індивідуалізація навчальних програм з урахуванням певних специфічних вад дитини, через які вона не може засвоїти загальну навчальну програму (наприклад, акалькулія) – це ...

- а) індивідуальне навчання;
- б) диференційоване навчання.

Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «метод навчання»:

- а) це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток;
- б) це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі;
- в) це конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу.

На основі якого з підходів виділяють словесні, наочні і практичні методи навчання?

- а) за характером пізнавальної діяльності;
- б) за джерелами знань;
- в) за дидактичною метою;
- г) за логікою передачі й сприйняття інформації.

До методів відповідно до характеру пізнавальної діяльності учнів щодо засвоєння змісту освіти належать:

- а) словесні, наочні, практичні;
- б) методи формування знань, умінь і навичок; методи закріплення знань, умінь і навичок; методи застосування одержаних знань; методи творчої діяльності; методи перевірки знань, умінь і навичок;
- в) пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі.

Вкажіть рядок, в якому подано визначення пояснення як методу навчання

- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
- в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.

Вкажіть рядок, в якому подано визначення розповіді як методу навчання

- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
- в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.

Вкажіть рядок, в якому подано визначення бесіди як методу навчання

- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
- в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.

Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «вправа»:

- а) це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь;
- б) вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання;
- в) це застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих.

Який з перерахованих методів навчання відноситься до наочних?

- а) лекція;
- б) ілюстрація;
- в) робота з книгою;
- г) вправи.

Який з перерахованих методів навчання відноситься до практичних?

- а) лекція;
- б) вправи;
- в) робота з книгою;
- г) демонстрація.

Повне словесне пояснення і показ послідовності та способів дій – це інструкція

- а) розгорнута;
- б) скорочена;
- в) коротка, узагальнена.

Основною формою організації навчальної та корекційно-виховної роботи в спеціальній школі є:

- а) екскурсія;
- б) лабораторна робота;
- в) урок.

У більшості випадків, особливо на початкових етапах навчання, уроки в спеціальній школі будуються за таким типом:

- а) урок отримання нових знань;
- б) урок формування вмінь і навичок;
- в) урок перевірки і корекції знань;
- г) комбінований урок.

Формування в учнів системи практичних і наукових знань, умінь і навичок – це ...

- а) виховне завдання уроку;
- б) навчальне завдання уроку.

Навчити зробити самостійний висновок з прочитаного – це ...

- а) навчальне завдання уроку;
- б) корекційно-розвивальне завдання уроку

Навчити аналізувати об'єкт, який вивчається – це ...

- а) навчальне завдання уроку;
- б) корекційно-розвивальне завдання уроку.

Формування в учнів наукового погляду на матеріальний світ – це ...

- а) виховне завдання уроку;
- б) навчальне завдання уроку.

Нервово-психологічна підготовка учнів до уроку (активізація уваги, сприймання, мислення) – це ...

- а) структурний компонент загально-корекційного етапу уроку;
- б) структурний компонент основного етапу уроку.

Загальна і диференційована робота учнів, спрямована на закріплення і застосування навчального матеріалу і розвиток вмінь самостійної навчальної діяльності – це

- а) підведення підсумків;
- б) самостійна робота учнів.

Особливістю яких уроків є те, що на них учні сприймають новий навчальний матеріал або засвоюють нові способи й прийоми дій?

- а) пропедевтичні уроки;
- б) уроки формування нових знань, умінь і навичок;
- в) уроки додаткової корекції знань і умінь учнів.

Етап першого ознайомлення учнів з новим матеріалом триває в середньому:

- а) 3-5 хвилин;
- б) 5-10 хвилин;
- в) 10-15 хвилин;
- г) 15-20 хвилин.

Навчальні досягнення учнів спеціальної школи оцінюються за такими рівнями:

- а) початковий, середній, достатній;
- б) середній, достатній, високий;
- в) початковий, середній, високий;
- г) початковий, середній, достатній, високий.

Вихователь керує діяльністю дітей при ...

- а) фронтальній формі організації самопідготовки;
- б) фронтально-індивідуальній формі організації самопідготовки.

При фронтально-індивідуальній формі організації самопідготовки ...

- а) вихователь дає загальні методичні вказівки, контролює роботу всіх учнів, допомагає окремим;
- б) вихователь надає індивідуальну допомогу учням.

Досліди, вправи, навчально-виробнича праця – ці методи належать до групи:

- а) словесні;
- б) практичні;
- в) наочні;
- г) відеометоди.

Рівень II

Із запропонованих відповідей оберіть декілька правильних (відповідей може бути дві, три або чотири).

До наочних методів навчання відносяться:

- а) ілюстрація;
- б) розповідь;
- в) показ;
- г) робота з друкованими текстами;
- д) демонстрація.

Корекційними прийомами реалізації принципу активності і свідомості учнів у навчанні є:

- а) активізація знань дітей з метою використання їхнього власного досвіду;
- б) формування вмінь використовувати матеріал у різних життєвих ситуаціях;
- в) формування операцій аналізу і синтезу; за послідовним планом, опорними словами, без опори;
- г) зв'язок нового матеріалу з попереднім досвідом.

Під час закріплення застосовуються такі корекційні прийоми:

- а) матеріал детально аналізується, у кожній складовій виділяються вузлові питання, між якими й встановлюється взаємозв'язок;
- б) опора на наочно-образну емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування;
- в) порівняння сприйнятого зі зразком;
- г) використання великої кількості різноманітних повторень.

Які корекційні прийоми застосовуються при організації сприймання навчального матеріалу?

- а) застосовування знань у різних умовах і життєвих ситуаціях;
- б) уповільнення процесу сприймання;
- в) забезпечується керівництво кожною перцептивною дією учнів;
- г) порівняння сприйнятого з зразком;
- д) опора на велику кількість аналізаторів;
- е) використання великої кількості різноманітних повторень.

Зазначте нормативні документи, які обумовлюють процес навчання дітей із порушеннями інтелекту:

- а) буквар;
- б) базовий навчальний план;
- в) державний стандарт освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- г) типова освітня програма;
- д) навчальні програми;
- е) підручники.

Виберіть корекційні прийоми реалізації принципу виховуючої спрямованості навчання:

- а) формування пізнавальних та соціальних інтересів розумово відсталих учнів;
- б) формування у дітей свідомої поведінки на основі розуміння власних потреб і співвідношення їх з вимогами суспільства;
- в) формування позитивних взаєностосунків з однокласниками, навичок міжособистісного спілкування і спільної діяльності;
- г) формування в учнів достовірних, науково правильних знань, що відображають навколишню дійсність.

До словесних методів навчання відносяться:

- а) пояснення;
- б) розповідь;
- в) показ;
- г) робота з друкованими текстами.

Визначте, які дії вчителя належать до методу ілюстрації:

- а) показ малюнків;
- б) показ об'ємних зображень;
- в) показ плакатів;
- г) показ діафільмів;
- д) показ дослідів;
- е) показ портретів.

Зазначте, які дії вчителя належать до методу демонстрації:

- а) показ малюнків;
- б) показ плакатів;
- в) показ діафільмів;
- г) показ дослідів;
- д) показ портретів;
- е) показ кінофільмів.

За характером вмінь і навичок вправи поділяються на:

- а) усні;
- б) письмові;
- в) фізичні;
- г) репродуктивні.

За характером розумової діяльності вправи поділяються на:

- а) репродуктивні;
- б) фізичні;
- в) вправи на застосування набутих знань у нових умовах;
- г) творчі.

Вкажіть форми організації навчального процесу:

- а) спостереження;
- б) урок;
- в) бесіда;
- г) екскурсія;
- д) ілюстрація;
- и) самопідготовка.

Вказати форми роботи з учнями на уроці:

- а) індивідуальна;
- б) масова;
- в) фронтальна;
- г) ігрова;
- д) групова.

Вкажіть методи контролю на уроці:

- а) художній;
- б) усний;
- в) навчальний;
- г) письмовий;
- д) виховний;
- е) графічний.

Зазначте види контролю на уроці:

- а) математичний;
- б) попередній;
- в) поточний;
- г) навчальний;
- д) тематичний;
- е) підсумковий.

Зазначте види перевірок, які використовуються у спеціальній школі:

- а) поточна;
- б) тематична;
- в) підсумкова;
- г) предметна;
- д) попередня.

У змістовому компоненті при перевірці і оцінюванні навчальної діяльності враховуються:

- а) правильність;
- б) повнота;
- в) швидкість;
- г) усвідомленість;
- д) дійовість;
- е) застосування знань.

У операційно-організаційному компоненті при перевірці і оцінюванні навчальної діяльності враховуються:

- а) правильність;
- б) швидкість;
- в) самостійність виконання;
- г) повнота;
- д) усвідомленість дій;
- е) застосування знань.

Мета самопідготовки:

- а) повторити і закріпити вивчений на уроці матеріал;
- б) сформувати вміння і навички вчитися, працювати організовано, цілеспрямовано, раціонально.
- в) приведення до порядку робочих місць, знарядь, інструментів, письмового приладдя.

Корекційно-виховне значення самопідготовки полягає у ...

- а) активізації розумової діяльності учнів;
- б) формуванні вмінь практично застосовувати одержані знання;
- в) оцінюванні навчальних досягнень учнів;
- г) вихованні відповідального ставлення до праці.

Вказати формироботи з учнями на самопідготовці:

- а) індивідуальна;
- б) фронтальна;
- в) групова;
- г) масова;
- д) ігрова;
- е) фронтально-індивідуальна.

Зазначте репродуктивні типи домашніх завдань:

- а) відтворювальні;
- б) тренувальні;
- в) логічно-пошукові.

Зазначте пізнавально-пошукові типи домашніх завдань:

- а) відтворювальні;
- б) логічно-пошукові;
- в) тренувальні;
- г) констатуючі.

Зазначте творчі типи домашніх завдань:

- а) пізнавально-практичні;
- б) тренувальні;
- в) констатуючі;
- г) конструктивно-технічні.

Зазначте форми взаємозв'язку вчителя і вихователя:

- а) обговорення доповідей з актуальних проблем;
- б) ведення зошиту взаємозв'язку;
- в) проведення міні-нарад консультативного характеру;
- г) взаємовідвідування уроків і самопідготовки.

МОДУЛЬ III. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 3.1. Сутність, принципи, завдання та методи виховання дітей з інтелектуальними порушеннями

1. Мета і завдання виховання учнів

Виховання – процес формування особистості. Його особливостями є цілеспрямованість, довготривалість, безперервність, систематичність, комплексність.

Виховний процес у спеціальній школі так само як і в звичайних закладах, спрямований на всі сторони розвитку особистості, а його джерелами виступають діяльність і спілкування. У процесі виховання в дітей формують систему знань, переконань, навичок, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, які слугуватимуть їм основою для подальшого самостійного життя.

Проте реалізуються загальні виховні напрямки і цілі з урахуванням наявних у дітей з ІІІ особливостей розвитку. Тобто загальні виховні завдання мають поєднуватись із корекційними.

Методологічною основою виховної роботи і її оптимістичної перспективності є вчення Л.С. Виготського про те, що, по-перше, водночас з дефектом виникають і компенсаторні можливості для його подолання, а по-друге, у дитини з ІІІ окрім порушень є і багато позитивного. Ці можливості та позитивні резерви особистості дитини і мають бути використані у якості фундаменту виховання.

Процес виховання дітей з ІІІ *ускладнюється певними особливостями* їхнього психофізичного розвитку, окремими суб'єктивними факторами, неврахування яких може призвести до погіршення структури дефекту.

1. Дитина виховується через присвоєння загальнолюдської культури у взаємодії з дорослим. Одним із найважливіших засобів такої взаємодії виступає спілкування. Проте у дітей з ІІІ наявні грубі порушення розуміння мовлення, внаслідок чого вони не завжди адекватно сприймають вербальну інформацію, в тому числі й відомості про норми поведінки.

2. Порушення пізнавального розвитку ускладнюють правильне самостійне узагальнення тих поведінкових дій, які стають основою переконань і регулюють поведінку.

3. Зниження здатності до конкретизації узагальнень призводить у цих дітей до розходження між словом і ділом.

4. Здатність до узагальнення та закріплення в свідомості соціально ціннісних поведінкових актів пов'язана із такою особистісною якістю дитини, як критичність мислення. Діти з ІІІ характеризуються значним зниженням критичності і самокритичності, підвищеною навіюваністю. Внаслідок цього діти можуть потрапити під негативний вплив, навіть не розуміючи необхідності йому протистояти.

5. Причиною порушень поведінки у дітей з ІІ часто є невміння розібратись у ситуації, усвідомити причиново-наслідкові зв'язки між мотивом вчинку і його результатом.

6. Незрілість емоцій дітей з ІІ, їхня спрямованість на задоволення примітивних потреб є факторами, які ускладнюють процес виховання в учнів моральної свідомості.

7. Суттєво ускладнюють процес виховання і грубі порушення волі дітей, через які вони не можуть долати власні недоліки поведінки і не завжди виконують зовнішні вимоги, є залежними від ситуації та власних безпосередніх потреб.

8. У виховній роботі з дітьми з ІІ слід враховувати, що у деяких з них спостерігається психопатоподібна поведінка, яка проявляється у виразній афективності, розгальмованості потягів.

Наявність особливостей дітей з ІІ, зумовлених впливом біологічного фактору, не означає, що ці діти не підлягають вихованню, а навпаки – підкреслює необхідність створення спеціальних умов, використання корекційних методів, які послаблять дію первинного дефекту і дозволять підготувати учнів допоміжної школи до самостійного життя.

Основними напрямками у вихованні школярів є такі:

- розумове виховання;
- моральне виховання;
- статеве виховання і підготовка до сімейного життя;
- правове виховання;
- екологічне виховання;
- трудове виховання;
- економічне виховання;
- профорієнтаційна робота в школі;
- естетичне виховання;
- фізичне виховання.

Завдання виховання учнів з порушеннями інтелекту:

- формування громадянських і моральних якостей;
- розвиток розумових здібностей, пізнавальних інтересів;
- розвиток системи інтересів і потреб;
- формування моральних переконань і навичок моральної поведінки;
- вироблення позитивних навичок і звичок;
- виховання самостійності, адекватної самооцінки;
- формування естетичних поглядів і смаків;
- виховання волі та корекція її недоліків;
- формування позитивних рис характеру;
- корекція недоліків фізичного розвитку та рухового апарату;
- виховання позитивного ставлення до праці, культури праці;
- підготовка до самостійного сімейного життя.

На які компоненти особистості має впливати виховання?

Виховання буде дієвим лише тоді, коли воно комплексно впливатиме на:

- формування знань, переконань, світогляду;
- формування навичок моральної поведінки;
- формування позитивних рис характеру і волі;
- виховання моральних почуттів.

Корекційні зусилля у роботі з учнями з ІІІ мають спрямовуватися на подолання розриву у розвитку свідомості, поведінки, характеру і почуттів.

2. Принципи виховання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Цілеспрямованість виховання. Це спрямованість виховної роботи на досягнення основної мети – виховання всебічно розвиненої особистості, підготовка її до свідомої та активної трудової діяльності.

Зв'язок виховання з життям.

Єдність свідомості та поведінки у вихованні. Ефективність виховання повністю залежить від поєднання свідомості, почуттів і поведінки. Слід так організувати практичну діяльність дітей, щоб в ній вони могли використати і закріпити одержану перед цим словесну інформацію.

Головним засобом корекції порушення зв'язку між свідомістю і поведінкою має бути не пояснення і показ способів виконання дій, вчинків, а привчання дітей керуватися правилами у повсякденному житті, включення їх у активну суспільно-корисну діяльність.

Виховання в праці. Правильно організована трудова діяльність школярів не тільки сприяє профорієнтації, одержанню професійних вмінь і навичок, а й слугує основою морального виховання, всебічного розвитку особистості.

Проте праця виконає свою корекційну роль лише за певних умов: 1) систематичність участі учнів у виконанні трудових завдань; 2) чіткість і конкретність цілей кожного виду трудової діяльності; 3) доступність завдань з урахуванням вікових, типологічних, індивідуальних особливостей дітей; 4) спеціальні прийоми стимулювання учнів до праці; 5) правильна організація трудової діяльності; 6) інтелектуалізація праці (планування, вибір раціональних способів роботи, самоконтроль тощо); 7) залучення учнів до більш самостійного виконання трудових завдань; 8) розвиток у трудовій діяльності взаємодопомоги учнів, доброзичливих міжособистісних стосунків, колективної відповідальності.

Виховання особистості у колективі. Найкращі умови для спілкування, діяльності, а, отже, і розвитку особистості створюються у колективі.

Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів.

Посидання поваги до особистості з розумною вимогливістю до неї. Пред'явлені учню вимоги мають бути доступними для нього, з поступовим ускладненням і зменшенням допомоги у їх виконанні.

Опора на позитивні можливості дитини. В практиці добре зарекомендували себе такі прийоми, як: 1) фіксація уваги учня на власних успіхах у поведінці; 2) пояснення учням їхніх можливостей в плані покращення своєї поведінки; 3) включення учнів у такі форми діяльності і поведінки, які містять можливості опори на вже сформовані якості особистості; 4) невідкреслювання педагогом своєї допомоги учневі; 5) винятковий такт до оцінювання.

Оптимістична перспективність виховної роботи.

Принцип системності, послідовності та наступності у вихованні. Для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система послідовних виховних заходів. Якщо ж корекційно-виховна робота буде епізодичною і становитиме випадковий набір заходів, то ці якості особистості не сформується. Завдання виховання, його зміст і методи повинні ускладнюватись поступово, кожен подальший корекційний і виховний вплив має враховувати те, що вже було досягнуто раніше. Важливо, щоб новоутворення і скориговані можливості дитини враховувались і включались у її активну діяльність.

Комплексний підхід у вихованні. Втілення цього принципу в життя передбачає єдність мети, завдань і змісту виховання; єдність форм, методів і прийомів корекційно-виховної роботи; єдність всіх напрямків виховної роботи з їх одночасною корекційною спрямованістю; постійне вивчення рівня вихованості учнів, динаміки їх особистісного розвитку і внесення на основі одержаних результатів коректив у корекційно-виховну роботу.

Індивідуальний підхід. Окрім особливостей дефекту і умов попереднього виховання педагог має враховувати й індивідуально-особистісні особливості кожного учня – його інтереси, мотиви і цілі діяльності, плани на майбутнє, звички, самооцінку, статус в колективі однолітків, ставлення до товаришів, вчителів, батьків, праці, гри, навчання тощо.

Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї, громадськості.

3. Методи виховання. Особливості реалізації методів формування моральних знань учнів спеціальної школи

Методи виховання – це способи педагогічного впливу на вихованців, спрямовані на досягнення бажаного рівня їхньої вихованості.

Методи виховання виконують наступні **функції**:

- передача дітям досвіду суспільних стосунків;
- формування в учнів суспільно ціннісних моральних потреб і прагнень;
- формування навичок моральної поведінки;

- педагогічно доцільна організація різних видів дитячої діяльності;
- гальмування небажаних проявів, корекція раніше сформованих негативних якостей особистості; стимулювання до позитивних вчинків і дій.

З метою комплексної реалізації виховних завдань у вихованні учнів з ІІІ слід гармонійно поєднувати такі методи виховання, як: методи формування моральних знань; методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки; методи стимулювання поведінки та діяльності учнів.

Особливості реалізації методів формування моральних знань учнів з порушеннями інтелекту

Реалізація цієї групи методів спрямована на формування в учнів системи поглядів і переконань.

До методів формування моральних знань відносяться: розповідь, пояснення, переконання, приклад, читання і обговорення літературних творів на морально-етичну тематику, морально-етична бесіда.

Розповідь у вихованні використовується з метою тлумачення змісту моральних понять, розкриття образів позитивних героїв-прикладів; збудження у дітей радісних емоцій з приводу позитивних вчинків дійових осіб і почуття обурення з приводу негативних.

Пояснення – це формування знань про норми і правила поведінки.

Переконання – це шлях впливу на самосвідомість дитини. Цей метод полягає у емоційному і глибокому роз'ясненні сутності соціальних і духовних стосунків та правил поведінки, у розвитку свідомості дитини, її почуттів, поглядів і переконань, стимулюванні до самовиховання.

З метою формування моральних знань, поглядів, впливу на свідомість дітей використовується і **читання та обговорення творів на морально-етичну тематику, перегляд і обговорення кінофільмів**. Твори добираються відповідно до вікових особливостей учнів і завдань виховання. Вихователь може читати художній твір чи переказувати його, що залежить від обсягу і ступеня складності змісту.

Морально-етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення у них моральних оцінок і суджень. Морально-етична бесіда використовується з такими цілями:

- надати можливість дитині осмислити свій повсякденний досвід, досвід колективу, співвіднести його із загальноприйнятими моральними оцінками;
- розширити межі моральних уявлень дітей, пов'язати їх із конкретними вчинками;
- коригувати неправильні уявлення і відомості.

Морально-етична бесіда може проводитись у вигляді бесіди-гри, бесіди-інсценування, бесіди, заснованої на активній розумовій діяльності дітей. Вибір виду бесіди залежить від її теми, віку учнів, виховних завдань. Зміст бесіди має бути емоційним, зрозумілим для учнів, пов'язаним із їхніми життєвими потребами і досвідом, із чіткістю висновків-рекомендацій.

4. Методи формування досвіду суспільних стосунків навичок моральної поведінки

Ця група методів спрямована на формування в учнів з ІІІ навичок і звичок моральної поведінки, досвіду взаємостосунків, організацію їхньої діяльності. Вони сприяють формуванню єдності свідомості і поведінки, без чого весь процес виховання є неможливим. Для цього використовуються наступні методи: вправи, привчання, рольова гра, доручення.

Вправи – багаторазове повторення дій і вчинків учнів з метою вироблення у них необхідних навичок і звичок поведінки.

За формою застосування вправи можуть бути прямими і непрямими. *Прямі вправи* – це педагогічна вимога (точна вказівка на дію). До *непрямих вправ* відносяться: прохання, довіра, схвалення, порада, натяк.

Структура вправи має складатись із наступних прийомів: пояснення моральної норми поведінки та відхилень від неї; показ позитивної дії, вчинку; дії учнів за зразком; наступна тренувальна діяльність щодо закріплення і удосконалення навичок поведінки, дій; нагадування та контроль за поведінкою учнів.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми різноманітних дій, завдань, справ, що поступово ускладнюються, з метою перетворення їх у звичні форми громадської поведінки.

Рольова гра – метод закріплення адекватної поведінки та позитивних якостей дитини, необхідних для майбутнього самостійного життя.

Доручення – виконання учнем постійного або тимчасового завдання, яке сприяє формуванню у нього громадянської активності. Ефективність доручення залежить від дотримання певних **умов**. Зокрема доручення необхідно давати у відповідності з інтересами, здібностями і можливостями кожного учня; кожен учень класу повинен мати певне доручення; даючи доручення, слід чітко й конкретно пояснити учневі, що він має виконувати, у чому полягає важливість його ретельного і вчасного виконання; доручення слід періодично змінювати, щоб кожен учень спробував себе у різних справах.

5. Особливості застосування методів стимулювання поведінки та діяльності учнів з ІІІ

Для стимулювання поведінки та діяльності учнів з ІІІ використовують заохочення та покарання.

Заохочення – це метод, який спонукає дитину до позитивних вчинків і посилює її власну емоційну позитивну реакцію на правильну дію. Використовується заохочення у вигляді слова (похвала), дії (доручення, завдання), нагороди (подарунок) і може бути зроблено як індивідуально, так і публічно (при однокласниках, на шкільній лінійці, у присутності батьків).

Вимоги до заохочення: урахування індивідуальних особливостей учня, стану його інтелектуального і емоційного розвитку; роз'яснення змісту і правильності заохочення; опора на колективну думку; поєднання з іншими методами, зокрема, з прикладом; урахування вікових особливостей учнів, зокрема:

1-2-й клас – заохочення після виконання конкретного завдання - індивідуальний характер заохочення; визначається вчителем;

3-4-й клас – заохочення на більш тривалу діяльність; індивідуальні та групові заохочення;

5-10-й клас – індивідуальні й колективне заохочення; опора на колективну думку.

Покарання (засудження) – метод гальмування негативних вчинків і дій, який перешкоджає переростанню їх у звички і спонукає учня до виправлення недоліків поведінки.

У спеціальній школі використовуються такі види покарань: індивідуальне та публічне моральне засудження (зауваження); обмеження певних прав (зняття доручення, зняття нагороди); виконання додаткових обов'язків, спрямованих на ліквідацію наслідків вчинку, за принципом «зламав - полагодь».

Вимоги до покарання:

- покарання має поєднуватись із повагою до особистості покараного;
- покараний має точно знати, що і чому від нього вимагають, розуміти свою провину і наслідки вчинку;
- не можна допускати насміхань з боку однокласників;
- не можна карати, якщо причиною провини було порушення нервової і психічної діяльності розумово відсталого учня, його погане самопочуття;
- не можна застосовувати фізичних покарань, позбавляти їжі чи прогулянки, не карати працею.

Виховний процес слід організовувати так, щоб дитину стимулював не страх покарання, а очікування заохочення.

Тема 3.2. Трудове навчання і виховання учнів у спеціальній школі

1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з порушеннями інтелекту

В умовах спеціальної школи трудове навчання і виховання розглядається як важливий засіб корекції, розвитку й формування особистості учнів з ІП, підготовки їх до трудової діяльності після закінчення школи.

Гармонійний особистісний розвиток учнів можливий лише за умови органічного поєднання навчальної, виховної роботи і трудової діяльності дітей.

Освітня роль праці полягає в озброєнні учнів загальнотрудовими і спеціальними (професійними) знаннями, вміннями і навичками.

Найважливішими виховними функціями праці у педагогіці називають наступні:

- праця благотворно впливає на фізичний розвиток людини;
- праця розвиває розумові здібності людини, її поміркованість, творчість;
- праця позитивно впливає на формування моральних якостей особистості;
- праця удосконалює громадянські почуття і якості, зміцнює характер;
- праця сприяє життєвому самовизначенню особистості і усвідомленому вибору професії.

У спеціальній школі праця відіграє не лише освітню і виховну роль, а й корекційну.

У процесі практичної діяльності коригується: мислення і мовлення; порушення взаємодії між мовленням і діяльністю; слабкість регулюючої функції мовлення; сенсорні функції; самооцінка; недоліки моторики, постави; формується: самоконтроль; самостійність; планомірність дій; раціональність прийомів і способів дій; вміння працювати за інструкцією; вміння порівнювати виконану роботу із зразком; вміння знаходити помилки і виправляти їх; фізичні якості (точність, швидкість, координація рухів, спритність).

У процесі трудового навчання і виховання в учнів виховується: уміння працювати в колективі (зважати на інтереси його членів, узгоджувати їх з власними інтересами); уміння керувати своєю поведінкою і діяльністю у процесі праці; професійний інтерес до праці; перспективні мотиви діяльності; працелюбність; товариськість; дисциплінованість; організованість.

Праця формує у дітей позитивні емоції, приносить їм радість, створює бадьорий настрій, що сприяє вцілому оздоровленню психіки.

Правильно організована трудова діяльність дає можливість учням з III досягти такого рівня психологічної, практичної й соціальної підготовки, який допомагає їм стати на шлях самостійного життя і праці.

2. Організація трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в спеціальній школі

Трудове навчання – це поняття дидактики, яке являє собою спеціально організований педагогічний процес, спрямований на оволодіння учнями практичними вміннями і навичками певної сфери праці чи професійної діяльності.

Трудове навчання в спеціальній школі має ряд взаємопов'язаних і взаємозумовлених етапів. Визначаючи зміст і форму роботи кожного з них, враховують вікові й типологічні особливості учнів.

Перший етап – трудова пропедевтика – уроки ручної праці (1 - 3 класи). Завданням цього етапу є формування в учнів загальної готовності до трудового навчання.

Другий етап – професійна орієнтація – уроки ручної праці у навчальних майстернях (4 клас). На цьому етапі здійснюється загальнотехнічна підготовка учнів до професійно-трудового навчання шляхом вироблення загальних прийомів праці. Особлива увага приділяється профорієнтаційній роботі, вивченню інтересів і здібностей дітей, визначенню конкретної професії для кожного учня.

Третій етап – професійно-трудова підготовка – уроки професійно-трудового навчання у шкільних майстернях, проходження практики на виробництві (5 - 9 класи). Основною метою цього етапу є підготовка дітей до роботи за певною професією.

Четвертий етап – удосконалення професійної майстерності – уроки професійно-трудового навчання (10 клас). Таке удосконалення може здійснюватись і під час навчання учнів у спеціальних групах професійно-технічних училищ після закінчення школи.

Окрім того на першому етапі здійснюється навчання учнів самообслуговуванню; на другому - четвертому – суспільно-корисній праці.

Професійно-трудове навчання учнів спеціальної школи передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- озброїти учнів основами технічних і технологічних знань і першочерговими трудовими вміннями й навичками з обраної спеціальності;
- виховати в учнів уміння виконувати програмні завдання на рівні виконавських та інтелектуальних компонентів;
- залучити учнів до суспільнокорисної, продуктивної праці як у школі, так і під час практики на виробництві;
- ознайомити старшокласників із трудовим процесом, змістом праці робітників і відповідною галуззю господарства;
- виховати в учнів ініціативу, елементи творчості.

Зв'язок трудового навчання із загальноосвітніми предметами

Цей зв'язок є двобічним і взаємозумовленим. Як у процесі трудової діяльності систематично використовуються знання, здобуті на загальноосвітніх уроках (про міри часу; одиниці маси; одиниці довжини; про властивості окремих предметів і явищ тощо), так і під час вивчення загальноосвітніх предметів використовуються вміння, набуті у процесі трудової діяльності (уміння вимірювати, важити, обчислювати, розбирати, монтувати тощо).

Види професійно-трудової підготовки учнів спеціальної школи

Професійно-трудова підготовка у спеціальних школах здійснюється диференційовано з урахуванням багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема: професія має добиратись з урахуванням індивідуальних особливостей психічного, фізичного та інтелектуального розвитку кожного учня; обрана спеціальність має відповідати рівню загальноосвітньої підготовки учнів; обраним професіям має відповідати матеріально-технічне забезпечення школи;

професії мають бути востребуваними у регіоні, щоб можна було працевлаштувати всіх випускників.

Професійно-трудове навчання здійснюється з декількох спеціальностей, які відрізняються одна від одної за рівнем складності засвоєння основних трудових операцій і розумових компонентів. Найбільш поширеними профілями професійного навчання учнів з III є, зокрема: будівельні (маляр, штукатур, столяр, тесляр); швейні (швея); шевські (майстер з ремонту і пошиття взуття); сільськогосподарські (тваринник, овочівник, оператор машинного доїння, працівник тепличних господарств); сфера побутового обслуговування (кулінар, працівник побутових комбінатів); народні ремесла (гончарство, лозоплетіння).

3. Методи і форми трудового навчання

Методи: словесні, наочні, практичні.

Зі словесних методів у трудовому навчанні найчастіше використовуються пояснення і бесіди, іноді використовується розповідь вчителя. Словесні методи у трудовому навчанні рідко використовуються в чистому вигляді, зазвичай вони поєднуються з наочними і практичними.

Для того, щоб учні з III сприйняли пояснення вчителя, потрібні переконливі обґрунтування, такі як показ небажаних наслідків, до яких може призвести недотримання, порушення необхідного порядку дій.

На уроках трудового навчання демонструють різні засоби наочності: натуральні зразки предметів праці та їх зображення, інструменти, станки, машини та їх зображення, різні інструкційні карти, моделі, прилади, навчальні фільми.

У трудовому навчанні широко використовується інструкція, яка є не стільки окремим методом, скільки поєднання методів, словесних і наочних, поєднання пояснень, наочного показу способів дій, демонстрації таблиць, схем і т.д.

З практичних методів у трудовому навчанні використовують різні справи і лабораторні роботи.

Форми організації трудового навчання.

Трудове навчання в спеціальній школі організовується в різних формах: проводяться уроки, виробнича практика, суспільно корисна продуктивна праця, а також гурткова робота. Основною формою навчання для учнів є навчальне заняття (урок) тривалістю 2-4 години.

Навчальне заняття з праці в дидактичному відношенні прирівнюється до уроку, тому підпорядковується тим же вимогам, що і будь-який урок з загальноосвітнього предмету.

Типи занять.

Типи занять з трудового навчання різняться в співвідношенні вивченого на них теоретичного та практичного матеріалу. Є заняття, де основний час

виділяється на практичну роботу. Такі заняття називають *практичними*. Заняття, на яких вивчаються теоретичний і практичний матеріал, називаються *комбінованими*.

Теоретична частина комбінованих занять може бути присвячена ознайомленню учнів з новими технічними і технологічними відомостями інформацією або формуванню вмінь орієнтуватися у трудових завданнях і планувати роботу. Методика роботи на таких заняттях має певні відмінності, тому заняття, на яких вивчається технічна і технологічна інформація, називаються теоретичними, а ті, на яких формуються навички орієнтуватися в трудових завданнях і планувати наступну роботу, – підготовчими. В обох випадках теоретична робота поєднується з практичною роботою. Тільки індивідуальні теоретичні заняття, на яких проводяться лабораторні роботи або екскурсії, не поєднуються з практичною роботою з виготовлення продукції.

Практичні заняття можна підрозділити на комплексні практичні роботи, практичне повторення і самостійні роботи.

Комплексні практичні роботи – це такі практичні заняття, на яких вирішується комплекс завдань навчання праці: засвоюються раніше відомі техніко-технологічні знання учнів шляхом їх застосування при виконанні трудових завдань, формується комплекс трудових навичок (від орієнтації в трудових завданнях, до остаточного контролю результатів роботи), засвоюються нові трудові прийоми та набуваються технологічні навички.

Організація роботи учнів на комплексних практичних роботах індивідуальна, тобто кожен учень виготовляє виріб або виконує комплекс робіт від початку до кінця. Комплексна практична робота повинна щоразу закінчитися підведенням підсумків заняття. Підводячи підсумки, дуже важливо не тільки проаналізувати хід роботи та оцінити результати роботи кожного учня, а й закріпити технічні та технологічні знання, які використовувалися на цьому занятті. За результатами опитування учнів вчитель може судити про ступінь засвоєння цих знань і подальшу роботу з їх уточнення.

У процесі професійно-трудоного навчання учні використовують підручники для повторення та закріплення технічної інформації та різних правил, складання планів майбутньої роботи тощо. Однак на деякі теми є необхідність фіксувати індивідуальну інформацію, виконувати технічні креслення або малюнки. Для цього використовуються зошити, починаючи з 5 класу, а в швейній справі – альбоми.

Записи в зошитах повинні бути короткими, 20-30 слів в 5-7 класах і 40-50 слів в 8-9 класах. Вчитель систематично перевіряє правильність написання текстів та інших завдань (креслень, малюнків, розрахунків).

4. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі

Трудове виховання – це процес залучення і стимулювання школярів до трудової діяльності, формування у них трудових умінь і навичок, виховання відповідального ставлення до роботи, працелюбності.

Метою трудового виховання – є підготовка учнів спеціальної школи до самостійної практичної діяльності.

Важливими **завданнями** трудового виховання учнів спеціальної школи є:

- виховання у розумово відсталих учнів потреби у трудовій діяльності;
- розвиток свідомого позитивного ставлення до праці і відповідних поглядів та переконань;
- організація систематичної доступної трудової діяльності учнів;
- організація різноманітних виховних заходів, що впливають на свідомість і почуття учнів.

Трудове виховання може здійснюватися лише за умови включення учнів у різноманітні види трудової діяльності, зокрема:

- праця із самообслуговування;
- ручна праця;
- заняття у шкільних майстернях;
- виготовлення різноманітних посібників;
- робота на присадибній шкільній ділянці;
- благоустрій шкільної території;
- суспільно корисна праця у школі, сільському господарстві, підшефних підприємствах.

Безумовно, трудове виховання здійснюється на всіх *уроках* та у таких формах позакласної виховної роботи: *бесіди* («Все створено працею», «Роль праці у житті людини»), *екскурсії, читання та обговорення художньої літератури, гуртки* («Господарочка», «Умілець»), *виставки виготовлених виробів* («Трудові сюрпризи»), *змагання* («Знай і умій»), *допомога людям похилого віку, зустрічі з людьми різних професій, сюжетно-рольові ігри та ігри-подорожі* («Звідки речі беруться»), *вечори праці* («Хвала рукам, що пахнуть хлібом»).

Основними критеріями моральної готовності до праці є наступні:

- усвідомлення праці як найважливішої життєвої потреби;
- позитивне ставлення до дорученої справи, почуття відповідальності за результати своєї роботи;
- вміння узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу;
- повага до праці інших.

Критеріями трудової вихованості школярів є: висока особиста зацікавленість у праці, трудова активність, трудова дисципліна, працелюбність.

Професійна орієнтація (виховна категорія) – це процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії.

Профорієнтаційна робота є складовою трудового навчання і виховання спеціальної школи.

Профорієнтаційна робота як напрям виховання спрямована на розв'язання наступних **завдань**:

- ознайомлення учнів з професіями;
- вивчення можливостей учнів щодо одержання професій;
- формування в учнів вміння співставляти свої можливості й здібності з вимогами, необхідними для здобуття певної професії;
- забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості;
- виховання бажання працювати за професією, одержаною у допоміжній школі.

Профорієнтаційна робота складається із таких компонентів:

- ✓ професійна діагностика;
- ✓ професійне інформування (просвіта);
- ✓ професійне консультування;
- ✓ професійний відбір;
- ✓ професійна адаптація.

Професійна діагностика – це комплексне вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей, можливостей дітей до одержання професії та протипоказань до неї.

Професійне інформування – це педагогічна робота, спрямована на ознайомлення школярів із різними професіями, вимогами, які вони висувають до кожної людини; інформування про підприємства вірогідного працевлаштування випускників допоміжної школи.

Професійне консультування – це надання індивідуальної допомоги кожному учневі щодо професійного самовизначення, формування інтересу до певної професії.

Професійний відбір – вибір для учня конкретної професії, яку він одержить у допоміжній школі, з урахуванням його здібностей, здатностей, інтересів, потреб, психофізичних можливостей, об'єктивних і суб'єктивних умов подальшого працевлаштування.

Професійна адаптація – допомога учневі пристосуватись до обраної професійної діяльності, її вимог, розвиток особистої мотивації праці; катанестичне вивчення випускників спеціальної школи.

Профорієнтаційна робота здійснюється у декілька **етапів**:

пропедевтичний – 1-й - 3-й клас – ознайомлення учнів із світом професій загалом та тими, які надають у допоміжній школі, зокрема; прищеплення поваги до людей праці; знайомство із підприємствами-шефами; профдіагностика.

власне профорієнтаційний – 4-й - 5-й клас – глибше знайомство з професіями, які можна одержати в умовах допоміжної школи; професійне визначення кожної дитини; профдіагностика, профконсультування; профвідбір;

базовий – 6-й - 8-й клас – формування психологічної і моральної готовності до роботи за конкретною професією, одержаною у допоміжній школі;

визначальний – 9-й - 10-й клас – розширення і поглиблення знань про власну професію, розвиток професійно значущих якостей і здібностей, вибір конкретного місця працевлаштування.

Профорієнтаційна робота здійснюється як у процесі навчальної (уроки читання, ручної праці, професійно-трудового навчання, природознавства та ін.), так і виховної роботи.

Формами позакласної корекційно-виховної роботи з профорієнтації можуть бути наступні: *бесіди* («Поговоримо про професії», «Ким я бажаю стати»), *анкетування, ігри* («Мандрівка професіями»), *вечори запитань і відповідей* («Обличчя мого фаху»), *екскурсії на виробництво, гуртки* (пов'язані з майбутнім фахом), *зустрічі з представниками різних професій* (в тому числі й з випускниками, які працюють за одержаним у школі фахом), *виставки власних робіт, професійно зорієнтовані змагання* («Кращий за професією», «Хто більше знає про професію», «Знай і умій»), *твори* («Чому я вирішив стати ...», «Яка професія найкраща»). Великого значення набуває оформлення кабінету чи хоча б куточку профорієнтації, у якому міститься необхідна матеріальна база, для проведення цієї роботи.

Профорієнтаційна робота буде неефективною, якщо не залучати до неї батьків учнів. Для них проводяться: *батьківські збори* («Професійні наміри та здоров'я школярів», «Професії нашої школи»), *консультації, зустрічі з представниками підприємств*, на яких можуть працювати випускники школи, *анкетування*; батьків залучають до виховної роботи з дітьми.

Тема 3.3. Виховання дітей та підлітків з порушеннями інтелекту в сім'ї

1. Параметри і умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків

Сімейне виховання – загальна назва для процесів взаємодії батьків із дітьми з метою досягнення бажаного рівня розвитку, навчання і виховання дітей.

Повинна бути єдність у використанні засобів виховного впливу. Виховання дитини в сім'ї має відповідати таким параметрам:

1. Визначення оптимальних ставлень до дитини, батьків та інших членів сім'ї.

2. Регулювання процесу формування взаємин дитини з іншими членами сім'ї та іншими людьми.

3. Спеціальна організація життя, поведінки, пізнавальної і трудової діяльності дитини.

4. Організація систематичного навчання дітей, спрямованого на корекцію виявленого недоліку.

5. Допомога батьків дитячому садку, школі щодо успішного розв'язання поставлених задач.

Успішність сімейного виховання залежить від таких **умов**:

- існування сім'ї як міцного, дружного колективу;
- гармонія інтересів членів сім'ї з інтересами суспільства;
- наявність повної сім'ї;
- єдність вимог всіх членів сім'ї, передусім матері та батька;
- наявність у батьків почуття відповідальності за виховання дитини;
- дотримання батьками норм і правил співжиття;
- переважання атмосфери взаємної довіри, дружби, доброзичливості, позитивних емоційних стосунків;
- використання потенціалу традицій, досвіду народної педагогіки, порад А. Макаренка і В. Сухомлинського.

2. Особливості виховання дитини з ІІІ у сім'ї

Для виховання дитини з ІІІ недостатньо дотриматися загальних умов, необхідно врахувати особливості її психофізичного розвитку і розпочати первинний корекційний вплив.

Найбільш поширеними є такі **помилки** у вихованні дітей з ІІІ:

- надмірна опіка дитини, ставлення до неї як до сильно хворої, виконання за неї всіх справ, принесення себе у жертву дитині;
- відсутність уваги і необхідного виховання, ставлення до дефекту як до тимчасового явища, пред'явлення дитині вимог нарівні здорової дитини;
- презирливе ставлення до дитини, приниження її, сприймання її як сімейного тягаря і ганьби.

Неправильне ставлення до дитини призводить до ускладнень у її розвитку, звуження навколишнього світу дитини, виникнення у неї психологічних комплексів і негативних характерологічних рис.

Для того ж, щоб дитина розвивалася відповідно до своїх можливостей, батькам необхідно, окрім загальних (названо у попередньому запитанні), дотриматись і особливих умов, пов'язаних із психофізичними вадами дитини.

Умови успішного сімейного виховання дитини з ІІІ:

- ✓ своєчасне виявлення у дитини розумових та інших порушень, їх причин;
- ✓ знання батьками природи виявленої вади та особливостей розвитку дитини з цією вагою;
- ✓ систематичне спостереження за розвитком дитини;
- ✓ наявність у батьків необхідного мінімуму дефектологічних знань і вмінь;
- ✓ організація спеціального виховання і корекційної роботи з моменту виявлення порушення: вироблення разом із фахівцями (лікарі, корекційні педагоги, психологи) програми розвитку дитини і відповідної програми дій; організація систематичного навчання дитини, спрямованого на корекцію її вад і подальший розвиток (під керівництвом фахівців); визначення оптимального ставлення до дитини самих батьків і інших членів сім'ї; регулювання процесу формування взаємостосунків дитини з членами сім'ї та іншими людьми; спеціальна організація життя, поведінки і діяльності дитини у сім'ї;
- ✓ сприяння батьків роботі спеціального закладу, де перебуває їхня дитина: дотримання оздоровчого охоронно-педагогічного режиму у сім'ї; дотримання принципів корекційної роботи у сімейному вихованні; допомога школі у проведенні позакласних виховних заходів; серйозне ставлення до професійно-трудової підготовки у школі.

3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців

Для правильної роботи з батьками необхідно ***ознайомитись із їхнім контингентом***. Для ефективної роботи з батьками педагогам необхідно вивчити такі відомості:

- загальні відомості про сім'ю (склад сім'ї, наявність батьків, місце роботи батьків, територіальна віддаленість сім'ї від допоміжної школи, житлові, матеріально-побутові і санітарно-гігієнічні умови);
- стан здоров'я членів сім'ї, наявність спадкових захворювань;
- культурний рівень сім'ї, освіта батьків та інших членів сім'ї;
- положення дитини з ІІІ у сім'ї, хто із членів родини найбільше займається її вихованням;
- ставлення сім'ї до закладу спеціальної освіти і результатів його роботи, педагогічна обізнаність дорослих членів сім'ї, участь сім'ї у виховній роботі закладу;
- вплив на дитину сусідів, родичів, здорових ровесників.

Одержати необхідну інформацію можна за допомогою: вивчення особових справ учнів, зокрема, відомостей про батьків; бесід з батьками; анкетування батьків; бесід з учнями; відвідування сім'ї.

Одним із завдань роботи з батьками є **пропаганда педагогічних знань, спеціальна просвіта**, особливо стосовно сімейного виховання їхніх дітей.

Формами такої роботи є: знайомство батьків зі школою; дні відкритих дверей; педагогічні лекторії; бесіди; батьківські збори; консультації; пропаганда спеціальної літератури; оформлення «Батьківського куточка»; батьківський комітет.

Основними **напрямами просвіти** батьків можуть бути наступні:

- причини виникнення проблем у розвитку дитини;
- типові труднощі учнів з ІІІ в оволодінні навчальними предметами;
- особливості поведінки, інтересів учнів молодших класів;
- особливості підліткового періоду у розвитку дитини;
- підготовка учнів до самостійного життя;
- роль сім'ї у навчанні та вихованні дитини.

Для батьків організують концерти учнівської художньої самодіяльності, театралізовані вистави, виставки дитячих робіт, спільні із вихованцями свята.

У роботі з батьками необхідно враховувати:

- одержані про них відомості;
- індивідуальні та вікові особливості дітей, їхні інтереси, потреби і проблеми;
- труднощі дітей, пов'язані із навчанням у школі.

Особливості проведення батьківських зборів

Загальношкільні батьківські збори проводяться 1-2 рази на рік і присвячуються найбільш глобальним проблемам, що є значущими для всіх батьків. На таких зборах із важливою інформацією виступають директор школи, його заступники, лікар, психолог.

Класні батьківські збори проводять не рідше одного разу на семестр (як правило, по закінченні семестру). Батьків необхідно заздалегідь повідомити про дату і час зборів, які бажано призначити перед початком канікул.

Структура батьківських зборів:

1. Методичне повідомлення.

Вчитель має заздалегідь продумати тематику таких повідомлень, враховуючи при цьому рівень батьків, головні завдання виховання учнів певного класу. Інформація, що надається батькам, повинна бути короткою (15 - 20 хвилин) і містити конкретні практичні поради щодо виховання дітей у сім'ї. Наприклад: організація режиму дня школяра; виховання навичок самообслуговування в учнів молодших класів; організація літнього відпочинку дітей; як розвивати самостійність дитини; статеве виховання підлітків. На збори з виступами можна запрошувати різних фахівців, зокрема, психолога, логопеда, лікаря ЛФК, юриста, працівника відділу соціального захисту та ін.

2. Підведення підсумків роботи класу за семестр.

Необхідно розповісти батькам, чим жили їхні діти протягом семестру; який матеріал засвоїли; які виховні заходи проводились у класі. Підсумки підводяться у загальному, ніяких зауважень окремим батькам щодо учнів не висловлюється.

3. Індивідуальні бесіди (консультації) з батьками.

Обговорюються індивідуальні проблеми дитини, її успіхи, надаються конкретні рекомендації щодо її виховання у сім'ї.

Слід наголосити на винятково важливій тактовності педагогів у роботі із сім'ями. Не повинно бути ніяких нарікань на проблеми дитини, використання наукової термінології, непотрібної чи незрозумілої батькам, зверхності або зневажливості у стосунках.

Тема 3.4. Формування дитячого колективу в спеціальному закладі

1. Роль колективу у вихованні учнів з порушеннями інтелекту

Дитячий колектив – це стійка соціально-психологічна спільність, яка є різновидом трудового колективу товариства і характеризується:

- постійним і тривалим перебуванням дітей разом, в одному і тому ж складі;
- наявністю єдиної мети і завдань в діяльності колективу;
- спільно виконуваною діяльністю (навчальною, трудовою, ігровою, громадською);
- наявністю певної організації з органами самоврядування;
- єдністю стилю поведінки і ставлення, обов'язковими для всіх дисципліною і відповідальністю, відносинами рівності, дружби і товариства, взаємного розуміння і допомоги.

Життя і розвиток дитини, в тому числі з ІІ, відбувається в умовах колективу. Саме в колективі закладається перший досвід соціалізації та співіснування з іншими на основі моралі.

Вагоме місце у вихованні дітей з ІІ належить їх колективній діяльності. Ще Л. С. Виготський наголошував на її плідності й корекційній значущості: «Із колективної поведінки, із співробітництва дитини з оточуючими людьми, із її соціального досвіду виникають і формуються вищі функції її інтелектуальної діяльності» [3, С. 206].

З психолого-педагогічних досліджень відомо, що *колектив* як найвища форма організованої групи має величезні можливості виховного впливу на індивіда, зокрема у таких функціях, як формування знань про систему моральних та інших цінностей і норм суспільного життя, формування досвіду ділових комунікативних взаємостосунків (відповідальної залежності, вимогливості, керівництва та підпорядкуванні, взаємодопомоги та ін.), а також емоційних міжособових стосунків (довіра, симпатія, емпатія, товаришування,

дружба, добродійність та ін.), стимулювання і корекції поведінки в колективі тощо.

Колектив здійснює корекційно-виховний вплив на всебічний розвиток дитини. Адже саме через колективну діяльність учні з ІІІ на практиці опановують моральними нормами поведінки. Соціальний розвиток цих дітей, розуміння норм суспільної моралі, що необхідно для самостійного життя і участі в суспільному виробництві, здійснюється в процесі життя і розвитку дитини в колективі. У процесі колективних стосунків і діяльності у дітей формуються активність, самостійність, ініціативність, самооцінка, товариськість. Придбані в колективі форми співпраці переходять в індивідуальні форми поведінки дитини.

Добре організований дитячий колектив – прообраз колективу дорослих. Засвоюючи норми поведінки, що склалися в колективі однолітків, учень тим самим готується до життя в колективі дорослих людей.

Функції колективу: організаторська; виховна; стимулююча.

Отже, дитячий колектив – це одночасно і середовище (умови), і засіб соціального розвитку особистості. В колективі учні отримують змогу взаємного духовного і морального збагачення, накопичують досвід людських стосунків, вчаться відстоювати свій ідеал, правильно сприймати й оцінювати як інших людей, так і самих себе.

Колектив – ефективний інструмент виховання тоді, коли є об'єктом, суб'єктом і метою виховання.

2. Умови організації колективу в спеціальній школі

Формування дитячого колективу, організація його діяльності здійснюються систематично та планомірно, з співпрацею вчителя, учнів та їхніх батьків.

Формування колективу учнів спеціальної школи ускладнюється як **особливостями їхнього психофізичного розвитку**, так і певними соціальними факторами. А саме:

- несформованість колективних форм спілкування у дошкільному віці, відсутність «життєвої школи» рольової гри не дозволяють вільно включитись у колективні стосунки і діяльність у школі;

- недостатність інтелектуального розвитку призводить до незрозуміння значення і ролі колективу, обмежує коло взаємостосунків дітей і спрощує їхній характер;

- бідність емоційного життя дитини і розлади настрою перешкоджають розвитку у неї здібності до колективних переживань;

- порушення самосвідомості й неадекватна самооцінка обумовлюють недостатнє розуміння своєї приналежності до колективу, свого місця в ньому;

- зниження самокритичності призводить до того, що діти виявляють недостатню вимогливість до себе, і не завжди правильно усвідомлюють вимоги колективу і неадекватно на них реагують;

- відставання у розвитку таких якостей, як ініціативність, самодіяльність, гальмує зрілість колективних стосунків;

- різниця між дітьми за багатьма параметрами психофізичного розвитку, відсутність спільних інтересів і мети перешкоджають колективній діяльності;

- ослабленість внутрішньої регуляції своїх вчинків і дій, глибоке порушення їх мотивації ускладнюють включення дитини у систему колективної взаємодії;

Тому необхідно так організувати колективну діяльність вихованців, щоб розвивалася їх емоційно-вольова сфера, тоді можна буде зрозуміти їхню мисленнєву діяльність.

Вимоги до колективу (його організації): забезпечити дітям щадний моральний і емоційний клімат, де нічого не повинно нагадувати про недоліки, дефекти і т.д. І навпаки; створювати моменти стимулювання дитячого оптимізму і психічної активності: підкреслення найменших успіхів, позитивна оцінка зусиль, спрямованих на досягнення видимих позитивних результатів. Важливо, щоб кожен в колективі відчував себе вільно, рівноправно, тягнувся до спілкування, дружби. У формуванні колективу учнів спеціальної школи одним з важливих чинників є правильна організація навчально-трудова діяльності.

3. Стадії колективу спеціальної школи

Будь-який колектив у своєму розвитку проходить певні стадії (визначено А.С.Макаренком). Це, зокрема:

1-а стадія – передумова формування колективу. Її особливості: педагог є єдиним керівником колективу, який сам розв'язує виховні завдання; актив відсутній; громадська думка не сформована; на негативні вчинки, оцінки членів колективу діти не реагують; вимоги вчителя не обговорюються і не підтримуються; пропозицій щодо організації життя колективу учні не висувають, на запропоновані вчителем справи не відгукуються; переважають міжособистісні стосунки.

2-а стадія – формування основних рис колективу. Її особливості: педагог – головний організатор колективу; актив наявний; пропозиції вчителя підтримуються більшістю учнів, проте ініціатива відсутня; організувати діяльність самостійно учні не можуть; актив висуває вимоги до колективу, але не до себе; реалізується принцип паралельної дії – на особистість впливає і педагог, і актив; міжособистісні стосунки починають перетворюватись у внутрішньокolleктивні.

3-я стадія – період розквіту колективу. Її особливості: вчитель і актив є організаторами колективу; актив висуває вимоги і до колективу, і до себе;

вимоги до членів висуває весь колектив; створюються стійкі моральні орієнтації, громадська думка, встановлюються товариські стосунки; з'являється ініціатива; переважають внутрішньоколективні стосунки.

Колектив учнів спеціальної школи також проходить ці стадії, проте, через психічні особливості дітей з ІІІ, досить своєрідно. Стадії є не настільки виразними, як у колективі здорових учнів, внаслідок чого їх варто назвати так (дослідив Н.Л. Коломинський):

1-а стадія – **стадія первинного синтезу.**

2-а стадія – **стадія інтеграції.**

3-я стадія – **включення учнів у діяльність.**

Своєрідність колективу учнів спеціальної школи передусім пов'язана з тим, що у дошкільному віці дитина «випадає» із колективних форм спілкування, обминає школу рольової гри. Тому колектив учнів спеціальної школи створюється не відразу, а занадто повільніше та якісно інакше, ніж у масовій школі, зокрема:

- колектив учнів з ІІІ довго затримується на 1-й стадії;
- переважає 2-а стадія;
- 3-я стадія створюється досить рідко, можлива лише у випускному класі, проте риси її є слабко виразними;
- роль вчителя залишається досить вагомою і у 5 - 7-х класах;
- навіть у старших класах діти наслідують вчителя і діють за його вказівкою;
- міжособистісні стосунки між дітьми є досить короткочасними;
- мікрогрупи, що виникають у колективі є кількісно малими за складом і якісно різноманітними.

4. Шляхи і прийоми виховання колективу в спеціальній школі

Виховання колективу учнів спеціальної школи є корекційно спрямованим.

Об'єктами корекції у колективі учнів з порушеннями інтелекту є: інертність спілкування; відсутність спільних інтересів; неадекватне ставлення до колективних стосунків, пов'язане із негативним досвідом перебування в колективі здорових однолітків; соціальна інфантильність; громадська пасивність дітей.

Спеціальна школа використовує **шляхи формування колективу**, представлені у загальній педагогіці (розроблені А. С. Макаренком). А саме:

1. Постановка спільної перспективної мети, зрозумілої дітям і емоційно забарвленої.
2. Організація спільної діяльності дітей.
3. Організація і виховання активу, розвиток його активності, самостійності й ініціативи.
4. Набуття і збереження позитивних традицій колективу.

Робота над організацією колективу повинна починатися з вивчення кожної дитини, з виявлення її можливостей, недоліків, позитивних якостей, орієнтації, її досвіду в житті колективу. На основі даних індивідуального вивчення необхідно розвивати потребу дітей у спілкуванні, організувати це спілкування в різних формах і видах діяльності (мовленнєвій, навчальній, трудовій, ігровій і т.д.)

Застосовуючи найрізноманітніші методи виховання – привчання, вправи, пояснення, приклад, необхідно навчити дітей правильному ставленню один до одного, до батьків, до вчителя, до навчання, до праці.

У нероздільному зв'язку з індивідуальною роботою є, і такий спосіб формування учнівського колективу в спеціальній школі, як робота з окремими групами, так і з усією масою учнів. Ця робота полягає в першу чергу в організації колективного способу життя дітей (організація чергувань і самообслуговування, користування спільними речами і спільна діяльність, відпочинок, ігри, прогулянки і т.д.).

Надзвичайно важливим завданням є об'єднання учнів у невеликі групи. Об'єднання тут може бути у найрізноманітніших починаннях: сусідство по парті, спільні доручення, спільна участь в іграх, у гуртковій роботі, спільні або подібні інтереси, тяжіння один до одного і т. д.

Найважливішим засобом формування колективу учнів є організація діяльності дітей у різних її видах.

Потужним фактором формування необхідності у комунікації та створення стійкої системи колективних відносин між учнями є праця у всіх її формах, що практикується в школі: побутова, освітня та виробнича в майстернях та на шкільних майданчиках, самообслуговування, а також продуктивна робота, суспільно корисна праця учнів, що проводиться в системі різних громадських організацій.

Надзвичайно важливу роль у створенні колективу відіграють позакласна масова та громадська робота, організація дозвілля учнів, їх спосіб життя. Особливо важливу роль можуть зіграти етичні бесіди, що проводяться за певним планом, в яких діти дізнаються про важливість колективу, знайомляться з його життям і діяльністю, з нормами відносин в колективі.

У розвитку дитячого колективу в спеціальній школі вирішальну роль відіграє керівництво вчителя. Якщо масова школа в першу чергу використовує педагогіку паралельної дії, то олігофренопедагогіка в основному є «педагогіка прямої дії».

Від привчання до колективного життя і діяльності до вправ у самостійному виконанні вимог колективу, а потім до самостійних вимог до себе та оточуючих, це основи методики виховання активності учня спеціальної школи як члена колективу.

Корекційними прийомами організації колективу у спеціальній школі, зокрема, є наступні:

- спеціальна підготовка дітей до створення колективу, яка містить вивчення потреб та інтересів дітей, моральних особливостей їхнього характеру, комунікативності, ініціативності, самостійності, самооцінки;
- використання збережених позитивних рис;
- спеціальна активізація позитивних особистісних стосунків;
- формування у дітей потреби до спілкування шляхом організації спільної діяльності у мікрогрупі;
- залучення мікрогруп до загальноколективної діяльності;
- організація спільної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети; включення кожної дитини у колективну діяльність;
- формування доброзичливого ставлення членів колективу один до одного;
- розумний розподіл доручень у колективі;
- формування центру дитячого колективу;
- створення і збереження позитивних традицій колективу.

5. Учніське самоврядування у спеціальній школі

В умовах навчання та виховання учнів з ІІІ хорошим засобом об'єднання учнівського колективу є шкільне самоврядування, де всі заходи здійснюють діти, а вчитель (вихователь) бере на себе педагогічне керівництво.

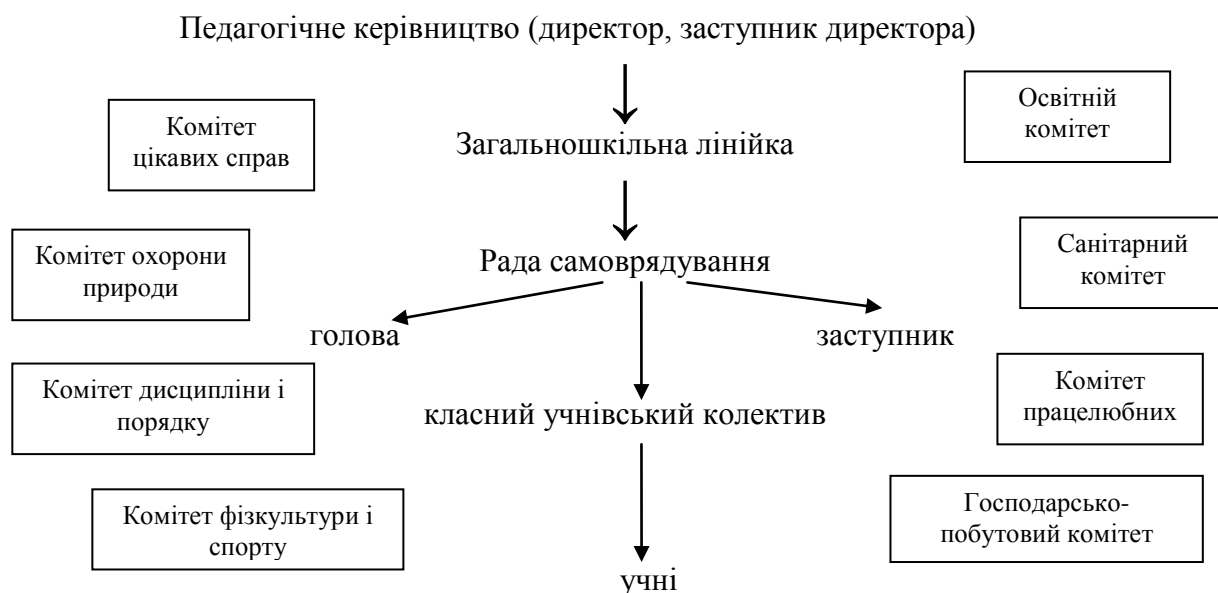
До складу самоврядування у спеціальній школі входять дві підсистеми: внутрішньокласна та загальношкільна. Внутрішньокласне управління здійснюють обрані учнівським колективом або призначаються вчителем учні під керівництвом старости класу. Кожен обраний на посаду визначається обов'язками, які узгоджуються з усіма учнями, вчителем, вихователем і вивішуються в класному груповому куточку. Діяльністю відповідальних за певні завдання в молодших класах керує вчитель. У старших класах створюється учком, його очолює класний керівник. Учком є колегіальним органом загальношкільного самоврядування. Він обирається на шкільній лінійці на початку навчального року. В склад учкому входять учні 5-10 (11) класів. Загальна кількість членів учкому становить від 7 до 11 осіб. На засіданні обирають голову та двох його заступників. Це студенти з достатньо збереженим інтелектом, які мають авторитет серед учнів.

Діяльність учнівського комітету регулюється заступником з навчально-виховної роботи. На засіданнях учкому створюються робочі групи (комісії). Їх кількість та назви визначаються умовами навчально-виховного процесу та узгоджуються з директором. Традиційний перелік комісій: освітня, трудова, санітарна, фізкультури і спорту, господарська, дисципліни і порядку, художньо-музична, благоустрій території.

Структура самоврядування в спеціальній школі (1 варіант)

Структура самоврядування в спеціальній школі (2 варіант)

Тема 3.5. Морально-правове виховання у спеціальній школі

1. Сутність, зміст і завдання морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Моральне виховання – це цілеспрямований процес формування в учнів стійких моральних якостей, потреб і почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі. Моральне виховання здійснюється лише за умови залучення учнів до різноманітної практичної діяльності (навчально-пізнавальної, громадянської, суспільно-корисної, трудової та ін.), яка сприяє формуванню у них позитивних моральних стосунків та особистісних рис і якостей.

Завдання морального виховання:

- формування в учнів етичних поглядів, переконань і світогляду;
- формування навичок і звичок моральної поведінки;
- виховання в учнів моральних почуттів;
- виховання морально-вольових рис характеру;
- виховання єдності між свідомістю та поведінкою.

Зміст морального виховання ґрунтується на таких моральних відносинах:

- ставлення до політики власної держави, Батьківщини, інших країн і народів (громадянськість, патріотизм, повага до інших країн і народів);
- ставлення до праці (працелюбність, культура праці);
- ставлення до суспільних надбань, матеріальних цінностей і природи (бережливість, турбота про збереження суспільних надбань і особистих речей, екологічна культура);
- ставлення до людей (демократизм, колективізм, гуманізм, культура спілкування, товариськість, взаємоповага);
- ставлення до себе (чесність, правдивість, скромність, принциповість).

2. Особливості дітей з ІІІ, які ускладнюють процес виховання їхньої соціально-нормативної поведінки

Порушення пізнавального розвитку дитини з ІІІ значно ускладнюють правильне самостійне узагальнення дитиною тих поведінкових дій, що повинні трансформуватися в загальні ідеї – переконання, які регулюють поведінку.

Маючи труднощі у розумінні єдності загального і часткового, у здійсненні не лише індуктивних, але і дедуктивних умовисновків, дитина з ІІІ часто виявляється нездатною до переносу навіть зробленого узагальнення в нову ситуацію, де це узагальнення повинно бути реалізоване в конкретному поведінковому акті. Невміння розібратися в ситуації, усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між вчинком і його результатом, встановити зміст дії іншої особи часто є справжньою причиною порушення поведінки в дітей з ІІІ.

Зниження здатності до конкретизації узагальнень приводить і до розбіжностей, що спостерігаються в дітей з ІІІ між словом і ділом.

Незрілість емоцій дітей, їхня особистісна спрямованість на задоволення примітивних потреб є чинником, що значно ускладнює виховання учнів з ІІІ.

Здатність до узагальнення і закріплення у свідомості соціально ціннісних поведінкових актів пов'язана з такою особистісною якістю дитини, як критичність мислення. Відомо, що діти з ІІІ характеризуються значним зниженням критичності і самокритичності, підвищеною сугестивністю. У зв'язку з цим діти можуть потрапити під негативний вплив, не розуміючи необхідності опору йому.

Порушення самокритичності в учнів з ІІІ негативно відбивається на можливостях залучення їх до самовиховання, що вимагає до того ж не тільки

правильної й усвідомленої самооцінки, але і вольових зусиль для подолання власних недоліків.

Недостатність мови і мислення, порушення в емоційно-вольовій сфері, знижена самостійність, моторна недосконалість дитини з ІІІ приводять до того, що в одних випадках її жаліють і рятують від навантажень, у той час як виконання деяких дій сприяло б розвитку дитини, в інших – вона стає об'єктом глузувань з боку навколишніх, виконавцем соціальних ролей, що принижують її гідність.

У виховній роботі з школярами з ІІІ варто враховувати, що в частини з них спостерігається психопатоподібна поведінка, яка проявляється у вираженій афективності, розгальмованості потягів, що викликано не лише дією навколишніх факторів, але й біологічними причинами.

Своєрідність розвитку дітей з ІІІ, звичайно, ускладнює процес виховання їхньої соціально-нормативної поведінки, але не знімає необхідності забезпечення розуміння учнями гуманної сутності і справедливості моральних норм суспільства, а також засвоєння і дотримання правових норм.

Як показують спеціальні дослідження, старшокласникам спеціальної школи в результаті проведеної педагогічної роботи виявляється цілком доступною правильна оцінка фактів і подій громадського життя, причому школярі виявляють емоційність адекватного ставлення до різних соціальних явищ, використовуючи як приклади і аргументи власні спостереження.

3. Основні умови і вимоги до формування соціально-нормативної поведінки у дітей з ІІІ як принципи виховання

У вихованні дитини з ІІІ діють ті ж принципи, що й у педагогічній роботі з учнями з неушкодженим інтелектом, а саме:

- цілеспрямованість виховання та зв'язок його з життям;
- поєднання педагогічного вливу з самовихованням, ініціативою, самостійністю учнів;
- єдність формування свідомості і поведінки, знань, переконань і звичок;
- виховання у суспільно корисній та особистісно значущій праці та колективі;
- поєднання поваги до особистості з вимогливістю до неї;
- системність і комплексність виховання, єдність виховних впливів різних представників школи, громадськості і сім'ї;
- індивідуальний підхід до вихованців з виявленням і опорою на їхні позитивні якості і можливості.

Реалізація цих принципів з урахуванням корекційної специфіки роботи з дітьми з ІІІ складає умови ефективного виховання у останніх сталої самокерованої соціально нормативної поведінки.

Найважливішою умовою є така організація повсякденного життя і діяльності дітей, за якої у практичних ситуаціях, особистісно значимих для кожної дитини, школярі одержують запас необхідних уявлень і переконань.

Досить важливо, щоб засвоюючи правила поведінки в різних ситуаціях і видах діяльності, учні були активні і виявляли емоційно-особистісну зацікавленість у правильному вчинку. Тільки за такої умови забезпечується таке відношення школярів до норм моралі, яке сприяє їх «присвоєнню» учням, формується єдність знань, переконань і поведінки.

Доцільно організована трудова діяльність школярів не лише сприяє опануванню трудовими вміннями і навичками, але слугує нічим не замінною основою морального виховання.

Варто особливо підкреслити корекційно-виховне значення у вихованні соціально нормативної поведінки учнів з ІІІ *колективного характеру організації їх трудової та інших видів діяльності (навчальної, ігрової)*.

Поважне і вимогливе ставлення до вихованця, про яке говорив А.С.Макаренко, у роботі з дітьми з ІІІ означає, насамперед, необхідність підходу до кожного з них з оптимістичною гіпотезою, з вірою в можливість удосконалення його особистості, у наявність в учня позитивних якостей. Надання довіри учневі щодо дорученого йому визначеного завдання – сильний виховний прийом у спеціальній школі. Для дитини з ІІІ дуже важливо відчувати саме таке ставлення до себе з боку вчителя. Вимоги, які поставлені до учнів спеціальної школи і регулюють їхню соціально-нормативну поведінку, повинні послідовно ускладнюватися в міру розвитку дітей.

Для правильного вибору засобів педагогічного впливу і побудови системи виховання школярів з ІІІ олігофренопедагогу необхідно добре знати особливості структури дефекту, розрізняти прояви, пов'язані з первинним порушенням і вторинними відхиленнями. Важливо, звичайно, враховувати індивідуально-особистісні особливості кожного учня – його знання відповідних соціальних норм, ставлення до них, інтереси, цілі і мотиви діяльності, близькі й віддалені перспективи, плани, звички, самооцінку і рівень домагань, положення в колективі однолітків, ставлення до товаришів, вчителів, навчання, праці, гри. З урахуванням цих даних намічаються як тактичні, так і стратегічні лінії індивідуального підходу до учня.

Не менш важливо орієнтуватися на вікові особливості школярів з ІІІ.

4. Методи, засоби та форми морального виховання учнів з ІІІ

Методи та прийоми морального виховання:

- 1) вправи;
- 2) рольові ігри;
- 3) суспільнокорисна праця;
- 4) бесіди, розповіді на морально-етичну тематику;
- 5) етичні заняття;

б) вирішення та аналіз моральної ситуації.

Засоби морального виховання в спеціальній школі: це конкретні види діяльності дітей і ті умови, в яких орієнтується діяльність учнів. Основні засоби (прийоми) виховання, які застосовуються в спеціальній школі:

- 1) навчальні заняття;
- 2) суспільно корисна праця;
- 3) позакласні і позашкільні заходи;
- 4) робота дитячих організацій;
- 5) режим школи, інтернату і режим життя дитини в сім'ї;
- 6) особистий приклад батьків, вчителів і вихователів.

Надзвичайно вагому роль у моральному вихованні школярів відіграє *читання та обговорення художньої літератури*. Найбільш дієвою формою морального виховання виступає *етична бесіда*, яка проводиться у таких видах:

- 1) бесіда-гра (напр. «Ввічливо - неввічливо»);
- 2) бесіда-інсценування (напр. «Культура телефонної розмови»);
- 3) бесіда, заснована на активній мислинцевій діяльності (напр. «Про чесність і слухняність», «У чому краса людини», «Як примирити «хочу» і «треба»?», «Про дружбу та товаришування»).

Мета етичної бесіди – роз'яснити та допомогти дітям у засвоєнні етичних правил і норм моралі, розвинути у них критичність і самокритичність. Бесіда може проводитись як індивідуально, так і у колективній формі. Наведемо орієнтовну структуру колективної етичної бесіди.

Структура колективної етичної бесіди.

I. Початок бесіди. Його метою є зацікавлення дітей темою, актуалізація їхнього досвіду із проблеми, що буде обговорюватись.

II. Основна частина. Спрямована на роз'яснення дітям конкретного змісту певної моральної категорії, норми поведінки, стимулювання позитивних емоцій. У цій частині дітям пропонується для обговорення художній твір або реальний факт чи подія. Після цього відбувається власне бесіда. Питання варто формулювати у такій послідовності:

- розуміння дітьми основної ідеї твору;
- ставлення дітей до героїв (Хто сподобався?);
- оцінка вчинків і поведінки героїв і її обґрунтування;
- встановлення причин і мотивів поведінки окремих героїв;
- встановлення зв'язку між прочитаним і досвідом дітей;
- узагальнення моральних знань (Що означає любити свою Батьківщину?);
- усвідомлення значення моральної поведінки (Чому необхідно говорити правду?);
- розуміння моральних взаємостосунків між людьми (Як ставляться до тих, хто обманує?);
- сприяння емоційній сфері (Чому хлопчику стало соромно?).

У основній частині можна використовувати розв'язання проблемних ситуацій, інсценування чи елементи сюжетно-рольової гри.

III. Підведення підсумків. Закінчення бесіди спрямоване на узагальнення морального поняття, формулювання моральної позиції чи правила.

На розв'язання завдань морального виховання спрямовані й відповідні за темами *сюжетно-рольові ігри*. Зокрема, «Чарівні слова», «Йдемо в гості», «Культура поведінки в їдальні (на пошті, у лікарні тощо)» та ін.

Із школярами проводять *ранки* (напр. «Прості правила етикету»); *свята* («Любіть своїх мам»); *зустрічі з цікавими людьми*; *диспути* («Чому буває самотньо», «Чому потрібно бачити та виправляти свої помилки»); *читацькі конференції*; *практичні заняття* («Про смак і моду»); *вечори відпочинку*; *шефство старших школярів над молодшими учнями чи людьми похилого віку*.

Особливе місце у процесі морального виховання посідає формування національної свідомості та самосвідомості, почуття патріотизму в учнів з ІІІ. З метою реалізації цього завдання використовуються наступні форми організації: *свята і ранки* («Моя родина», «Свято нашого роду», «Сторінками народного календаря», «Свято українського костюма», «Без верби і калини нема України»); *бесіди* («Знання свого родоводу», «Київ – столиця України», «Шануй батька й матір», «Ремесла мого краю»); *тематичні екскурсії, ігри-подорожі* (знайомство з населеним пунктом, знайомство з фольклором, «Історичні та архітектурні пам'ятки», «Древні українські міста»); *конкурси, вікторини* (на знання історії рідного краю, усної народної творчості, «Чи знаєш ти своє село», «Зелені друзі мого краю», «Сплетемо український віночок», «Любимо Україну, знаємо пісню її солов'їну»); *виставки-експозиції* («Мій край, моя земля», «Козацька символіка»); *театралізовані вистави* («Українські вечорниці», «Кайдашева сім'я»).

5. Мета і основні завдання правового виховання

Правове виховання – це виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки учнів допоміжної школи.

Правове виховання є складовою частиною морального виховання школярів. Проте слід диференціювати мораль і право.

Метою правового виховання учнів з ІІІ є формування у них правової культури громадянина України.

Завдання правового виховання у спеціальній школі:

- роз'яснення учням державних законів, норм моралі, правил поведінки у різних місцях;
- підвищення юридичної обізнаності учнів, роз'яснення ролі організацій і осіб, які охороняють порядок;

- формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають їх ставлення до законів, регулюють поведінку у конкретній правовій ситуації;
- формування в учнів поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання правил і законів та закріплення свідомого ставлення до їх виконання;
- вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки; виховання почуття відповідальності за свої вчинки;
- формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, вміння протистояти негативним впливам;
- формування знань про згубні наслідки тютюну, алкоголю і наркотиків, виховання несприйнятливості до них і здорового способу життя;
- корекція хибних уявлень, негативної поведінки, звичок, що сформувались внаслідок перебування у неблагополучних сім'ях, під впливом негативних явищ;
- індивідуальна робота з учнями, які мають серйозні проблеми у правовій свідомості й поведінці.

Особливості правового виховання учнів з ІІІ

Суб'єктивним фактором, який ускладнює правове виховання, є негативний асоціальний досвід, якого учні з ІІІ часто набувають у неблагополучних сім'ях. Формуючи правовий світогляд учнів, слід пам'ятати про невідповідність знань із вміннями переносити їх у практичний досвід, відсутність критичності мислення і, як наслідок, невміння оцінити негативні навіювання.

Тому з метою правильного вибору змісту і засобів педагогічного впливу, педагогам необхідно:

- ретельно вивчити структуру дефекту кожної дитини і визначити місце у ній відхилень у поведінці;
- зрозуміти причини і мотиви вчинків дитини;
- встановити індивідуальні особливості кожного учня;
- дослідити стосунки дітей у колективі, місце кожної дитини у колективі класу;
- дізнатись про особливості сімейного виховання, у тому числі й ті, які пов'язані із рівнем правової культури батьків.

Формування правильної поведінки дитини слід поєднувати із розвитком у неї критичності і самокритичності, свідомості.

Дуже важливою умовою є єдність вимог не лише педагогічного колективу, а й батьків дитини.

6. **Форми та методи правового виховання учнів з ІІ**

У формуванні правильної поведінки учнів з ІІ важливу роль відіграють ті умови, у яких протікає життя і діяльність дітей – режим, особистий приклад педагогів та інших осіб. Ці умови, як і методи, можна віднести до засобів виховання школярів з ІІ.

Правове виховання учнів спеціальної школи проводиться як на уроках, так і у позакласній роботі. Правова свідомість учнів формується передусім на уроках читання, розвитку мовлення, історії. Зокрема, учні знайомляться із Конституцією, вивчають питання конституційних прав і обов'язків, окремі статті трудового, сімейного і адміністративного права.

Закріплення знань та вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки учнів з ІІ здійснюється у позакласній роботі за допомогою таких форм і методів: *привчання до виконання норм і правил поведінки у повсякденній діяльності, бесіди* («Про що розповідає наш герб», «Дисципліна – свобода чи необхідність», «Походження держави і права», «Людина і закон»), *позакласне читання, перегляд і обговорення кінофільмів і телепередач, екскурсії, ігри, суспільно корисна практична діяльність, вечори* («Право і мораль», «Наш закон»), *зустрічі з цікавими людьми* (юристи, представники дитячої кімнати міліції), *драматизації*.

Для підвищення рівня правої культури батьків використовуються: *батьківські збори* («Закон, сім'я, дитина», «Як допомогти дітям оволодіти основними нормами поведінки у громадських місцях»), *консультації, надання практичних порад відповідними спеціалістами, робота батьківських комітетів із неблагополучними сім'ями*.

Найважливішими вимогами до морально-правової освіти школярів з ІІ, здійснюваній за допомогою бесід, пояснення розповідей, обговорення прочитаних текстів і тощо, є наступні:

- доступність змісту пропонованої інформації, що забезпечується конкретністю матеріалу, його зв'язком з життєвим досвідом дітей використанням прикладів, наочних засобів;
- захопленість, емоційність змісту і форми роботи, використання елементів гри, змагання;
- забезпечення інтелектуальної активності учнів, як умова справжнього розуміння різних компонентів інформації;
- порівняння, виділення істотного, узагальнення, конкретизація стосовно до нових ситуацій, знаходження аналогій, доказу, оцінювання, установлення причинно-наслідкових зв'язків – усе це допомагає зрозуміти моральний або правовий зміст, а також наслідки вчинку;
- чіткість висновків, які містять рекомендації до соціально-нормативної поведінки школярів;
- систематичність і різноманітність повторення засвоєних норм поведінки, зокрема варто пропонувати учням передати зміст нормативної інформації іншим особам, роз'яснити її зміст молодшим школярам,

використовувати її для контролю і самоконтролю оцінки і самооцінки поведінки в різних ситуаціях тощо.

Корисно пропонувати для аналізу різні типи конкретних ситуацій-розповідей з моральним або правовим змістом. Можна рекомендувати приблизно таку тематику *етичних та правових бесід* з учнями спеціальної школи: «Любов до України»; «Мої обов'язки як громадянина України»; «Ставлення до праці, людей праці»; «Людина – найвища цінність»; «Значення дотримання моральних і правових норм»; «Товариство і взаємодопомога»; «Дисципліна і культура поведінки»; «Право на освіту, працю та відпочинок»; «Право на соціальне забезпечення та медичне обслуговування» тощо.

У залежності від вікових особливостей дітей та рівня їхнього розвитку, необхідно у доступній формі знайомити їх з положеннями міжнародних та державних документів про права дитини взагалі та дітей з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема з принципами освіти дітей-інвалідів, заснованих на визнанні цінності кожної дитини, незалежно від її здібностей та досягнень.

Елементарне розуміння відповідальності за дотримання встановлених норм поведінки повинно бути забезпечене вже в роботі з учнями молодших класів спеціальної школи під час вивчення з ними правил поведінки в школі і поза нею. У подальшому навчанні і різних формах виховної роботи (позакласне читання, екскурсії, перегляд і обговорення кінофільмів, телепередач, ігор і т.п.) коло знань учнів про правові норми і відповідальність за їхнє недотримання – правопорушення – розширюється (наприклад, знання про правові аспекти природоохоронних норм, про відповідальність за порушення правил пожежної безпеки, вуличного руху, користування суспільним транспортом і ін.) Звичайно, не чекаючи переходу учнів у старші класи спеціальної школи, їх необхідно знайомити з питаннями кримінальної відповідальності за окремі види злочинів: проти життя, здоров'я і достоїнства особистості, проти суспільного порядку (злісне хуліганство), проти державної й особистої власності. Це має особливе значення в ранній профілактиці протиправної поведінки розумово відсталих дітей і підлітків.

Програма спеціальної школи включає вивчення розділу «Права й обов'язки громадян». Тут, зокрема, спеціально вивчаються питання конституційних прав і обов'язків громадян України, статті трудового, сімейного, адміністративного (зокрема про відповідальність за адміністративні правопорушення) і кримінального законодавства (у тому числі про злочин як найбільш небезпечне правопорушення і кримінальну відповідальність нього).

Здійснюючи роботу з профілактики соціальних відхилень у поведінці дітей з ІІІ, необхідно звернути серйозну увагу на питання антиалкогольної, антинаркотичної пропаганди.

Принципово важливою педагогічною вимогою є створення у школярів позитивного ставлення до тієї норми поведінки, яку формує педагог. На виникнення такого емоційно-особистісного ставлення дитини впливають різні фактори: авторитет педагога і дитячого колективу, зрозумілість і доступність

засвоюваної норми поведінки, емоційність тієї діяльності, у якій дана поведінкова навичка відпрацьовується. От чому вправи з формування навичок соціально-нормативної поведінки варто включати у ігрову діяльність дітей, використовуючи, зокрема, рольові та сюжетні ігри.

Серед методів формування у дітей навичок соціальної поведінки, як зазначалося, належне місце в спеціальній школі займає організація суспільно корисної практичної діяльності учнів, за якої успішно закріплюються ті форми поведінки, які неодноразово позитивно підкріплюються думкою колективу, і, навпаки, – негативна колективна реакція на вчинок учня гальмує закріплення в нього певного поведінкового акту, перешкоджає перетворенню його у погану звичку.

Величезне значення у вихованні соціально-нормативної поведінки школярів з ІІ має правильне використання заохочення і покарання, які підсилюють, закріплюють позитивні прояви активності та гальмують неправильні вчинки, попереджуючи перетворенню їх у звички.

У спеціальній школі особистий приклад дорослих, враховуючи схильність дітей з ІІ до наслідування, є одним з найбільш дійових заходів формування соціальної поведінки.

Варто сказати і про залучення дітей до роботи з самовиховання, коли ставляться максимально конкретні і реально досяжні цілі і забезпечується постійний контроль над цим процесом. Передумовою до такої роботи є активізація, розвиток і корекція в учнів самосвідомості на основі навчання їх контролю і самоконтролю поведінки, а також порівнянню, оцінці, причинному обґрунтуванню поведінкових актів.

Тема 3.6. Екологічне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

1. Зміст, завдання та принципи екологічного виховання учнів з ІІ

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у розумово відсталих учнів екологічної культури.

Екологічним вихованням учнів початкових класів називається цілеспрямована діяльність учителя над формуванням у молодших школярів бережливого ставлення до природи як першооснови життя людини й джерела унікальних матеріальних й духовних цінностей, піклування про збільшення її багатств.

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання в школі, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості учнів.

Мета екологічного виховання – забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної

людини зокрема, сформувані розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Для реалізації зазначеної мети слід розв'язати наступні **завдання**:

- формування в учнів розуміння необхідної гармонії людини з природою;
- оволодіння знаннями по природу (зокрема свого краю);
- розуміння багатогранної цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства;
- оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями і навичками раціонального природокористування, розвиток уміння оцінювати стан навколишнього середовища, приймати правильне рішення щодо його покращення, передбачати негативні наслідки своїх дій і не допускати їх у всіх видах суспільно-трудова діяльності;
- свідоме дотримання норм поведінки у природі, яке виключає нанесення їй шкоди, забруднення чи руйнування природного середовища;
- розвиток потреби у спілкуванні з природою, в її облагороджуючому впливові на емоційну сферу людини, потяг до пізнання навколишньої природи у поєднанні з морально-естетичними переживаннями;
- активізація діяльності людини щодо покращення природного середовища, виховання непримиренного ставлення до дій людей, які завдають йому шкоди, пропаганда природоохоронних ідей;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на Землі.

Специфічними для екологічного виховання є **принципи**: зв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів; принцип співпраці; принцип прогностичності; принцип міждисциплінарності; принцип теорії і практики; принцип безперервності; єдності інтелектуального і емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності по її збереженню; збереження принципів систематичності, безперервності, міждисциплінарності у змісті й організації екологічної освіти і виховання. Дані принципи взаємозалежні і взаємообумовлені.

Зміст екологічного виховання передбачає розкриття таких положень:

- а) світ природи – середовище перебування людини, яка має бути зацікавлена в збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі;
- б) осмислення екологічних явищ, вміння робити висновки відносно стану природи, давати рекомендації розумної взаємодії з нею;
- в) естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за збереження, спонукає до природоохоронної діяльності;
- г) розуміння наслідків тих чи інших дій людини в природі.

2. **Форми екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту**

У початковій школі екологічне виховання здійснюється як на уроках, так і в позаурочній роботі. Основною організаційною формою навчання в сучасній школі є **урок**.

Передусім екологічне виховання здійснюється на *уроках*: читання, розвитку мовлення (у молодших класах), природознавства, географії, побутової фізики та хімії (у старших класах). Завдяки цьому в учнів формуються екологічні знання, потреба у спілкуванні з живою природою та переконання у необхідності збереження і охорони навколишнього середовища.

Значну роль в екологічній освіті молодших школярів відіграють і позакласні заняття: екскурсії, турпоходи, свята на екологічну тематику.

Екологічна освіта й виховання молодших школярів здійснюється, як відомо, на міжпредметній основі. Провідна роль тут належить таким навчальним предметам, як «Я пізнаю світ» та «Читання».

У процесі позакласної корекційно-виховної роботи з метою екологічного виховання школярів використовують наступні форми: *бесіди* («Ліс – наше багатство», «Рослини й тварини в українській пісні», «Хто охороняє річки»), *рольові ігри* (наприклад, «Як берегти ліс»), *уявні подорожі* («Охорона поверхні суші і земних надр»), *вікторини* («Ліс і його мешканці», «Лікарські рослини»), *екскурсії в природу* («Як природа готується до зими», «Життя річки влітку», «Як поводити себе в лісі навесні»), *прогулянки, гуртки* («Юний натураліст», «Блакитний патруль»), *робота санітарних загонів захисту довкілля, групи швидкої допомоги птахам у зимовий період, куточки живої природи в школі, свята* («Зустріч птахів навесні», «День саду»).

Дієвою формою організації екологічного виховання учнів є **екскурсії**, під час яких у них формуються позитивні установки, навички спостережливості, орієнтації у позитивних і негативних явищах у природному середовищі. Робота в теплиці, догляд за територією школи тощо.

3. **Засоби та умови екологічного виховання**

Серед **засобів екологічного виховання** учнів слід назвати структурні вправи тренінгу.

Прикладом тренінгових вправ є екологічні казки. Учням пропонують згадати в своєму житті якісь факти або події, пов'язані з природою (асоціації можуть бути як позитивні, так і негативні), які вразили їх настільки, що залишились у пам'яті. Приблизно через 10 хв. роздумів можна починати слухати «екологічні казки». Для допомоги учням можна запропонувати папір, олівці або фломастери.

Серед інших дієвих засобів екологічного виховання можна виділити такі:

Творча «терапія» – відображення людиною довкілля та почуттів, викликаних ним, засобами мистецтва. Досить широко можуть бути використані

засоби образотворчого мистецтва, ліплення (глина, пластилін), моделювання природними матеріалами, музика.

Імітаційне моделювання – прогнозування та демонстрація природних процесів і фрагментів екологічної реальності шляхом відбиття створеної моделі через особистісну включеність у неї.

В процесі імітаційного моделювання беруть участь не один чи декілька, а всі учні класу. Прикладами можуть бути: імітація дощу (в структурі пояснення кругообігу води), складання листів-описів за слідами тварин та птахів на снігу (під час екскурсії в природу), імітація дерева, його росту та розвитку.

Основними педагогічними **умовами** екологічного виховання школярів є :

- комплексний підхід до вивчення природи з використанням міжпредметних зв'язків (природознавство, географія, побутова фізика і хімія);
- урахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей у процесі екологічної освіти і виховання;
- організація безпосередньої участі учнів у охороні та покращенні природної сфери своєї місцевості під час навчальної і суспільно-корисної праці;
- вибір оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання;
- вплив учителя на учнів власним прикладом бережливого ставлення до навколишньої природи;
- єдність дій всього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні школярів.

4. Методи екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту

В екологічному вихованні та освіті діють, зокрема, загальноприйняті методи виховання і специфічні методи екологічного виховання.

Загальноприйняті методи виховання:

Метод бесіди:

- обґрунтування вчителем теми як життєво важливої, а не надуманої;
- формулювання запитань, які б спонукали до розмови;
- спрямування розмови у правильному напрямку;
- залучення учнів до оцінки подій, вчинків, явищ суспільного життя і на цій основі формування у них ставлення до навколишньої дійсності, до своїх громадських і моральних обов'язків;
- підсумки бесіди, формування на їх основі раціонального вирішення проблеми, яка обговорюється, прийняття конкретної програми дій для закріплення прийнятої в результаті бесіди норми.

Фронтальна бесіда з класом може проводитися на будь-яку тему. Особливу трудність для педагога викликає індивідуальна бесіда, її треба проводити так, щоб ніхто не заважав. Бесіду треба проводити за наперед

наміченим планом. В індивідуальній бесіді важливо, щоб учень не тільки усвідомив зміст моральних аспектів, які доводять до його свідомості, а й переживав їх. З цією метою доцільно використовувати переконливі приклади.

Метод прикладу: врахування специфіки наслідування прикладу різними віковими групами; етапність наслідування; джерела для наслідування; використання негативного прикладу у вихованні.

Виховні функції прикладу різні: він може служити педагогу для конкретизації того чи іншого теоретичного положення; на прикладі можна довести істинність певної моральної норми; приклад є переконливим аргументом. Особливість виховного впливу прикладу полягає в тому, що він діє своєю наочністю і конкретністю.

Метод інтерв'ю передбачає постановку уточнюючих запитань, які мають місце під час звичайної бесіди.

Метод анкетування. Анкети можуть бути: відкриті, закриті, напіввідкриті.

Метод педагогічного спостереження – спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах.

Навчальний дослід. Дослід дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його ходом, побачити ті ознаки, які у природі сприйняти безпосередньо неможливо.

Ще одним розповсюдженим методом є **практична робота**. Це навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої учні виконують практичні дії з об'єктами в матеріальній або матеріалізованій формі. Їх основною метою є формування практичних умінь і навичок.

Засобом організації практичної роботи є **практичне завдання**. Ефективність його виконання учнями залежить від: чіткого визначення конкретних цілей практичної діяльності; відбору необхідних матеріальних об'єктів або їх матеріалізованих форм, приладів чи їх моделей; розробки прийомів виконання завдання.

Інструментом для залучення учнів до пізнавальної діяльності є завдання-запитання, вправи, проекти, ігри, вікторини, творчі завдання, загадки екологічного змісту.

Велике значення для екологічного виховання мають завдання, які спонукають учнів використовувати логічні прийоми і робити висновки. Наприклад: «Уявімо, що на Землі зникли усі живі організми, крім вищих рослин. Опишіть подальший розвиток подій».

Метод гри: вікторини-головоломки, аукціони, ігри: «Відгадай за голосом», «Лікарські рослини», «Упізнай за пером» тощо.

Специфічні методи.

Метод екологічної рефлексії (від лат. відображення) полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні людиною своїх дій та вчинків щодо їх екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення того, як поведінка людини може «виглядати» з погляду тих природних об'єктів, яких

вона стосується. Скажімо, якщо школяр забув своєчасно полити кімнатні квіти, його можна запитати: «Що вони могли б про тебе подумати?». Безумовно, з погляду рослин він «виглядає» безвідповідальною, жорстокою людиною.

Метод екологічної ідентифікації (від лат. ототожнювати) полягає в педагогічній актуалізації особистої причетності людини до того чи іншого природного об'єкта, ситуацій, обставин, в яких він перебуває.

Метод екологічної емпатії (від грец. співпереживання) має на меті педагогічну актуалізацію співпереживання людини за стан природного об'єкта, а також співчуття йому.

Метод екологічної емпатії передбачає використання запитань, що актуалізують прояви емпатії до живих істот, на кшталт «Що він тепер відчуває?», «Який він має настрій?».

Метод екологічної турботи полягає в педагогічній актуалізації екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги і сприяння благу природних об'єктів. Метод стимулює прояви співучасті, підтримки, опіки, тобто діяльної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів.

Метод ритуалізації екологічної діяльності полягає в педагогічній організації традицій і ритуалів, пов'язаних з діяльністю, спрямованою на світ природи. Потужний потенціал щодо реалізації цього методу акумульовано у традиціях українського народу (розчищення джерел і криниць, екологічні толоки, приваблювання і охорона птахів, Різдвяні та Новорічні свята з традиційним Дідухом замість ялинки).

Тема 3.7. Фізичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

1. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з ІІІ

Фізичне виховання – це сукупність дій вихователя і вихованця, спрямованих на розвиток організму, укріплення здоров'я, забезпечення гармонії «фізичного розвитку та духовного життя багатогранної діяльності людини» (В.О. Сухомлинський).

Фізичне виховання учнів спеціальної школи спрямоване на їхній всебічний фізичний розвиток та на підготовку до трудової діяльності. Проте в зв'язку з особливостями психічного та фізичного розвитку дітей з особливими потребами, фізичне виховання тут має свою специфіку. Вона виражається у тому, що зміцнення здоров'я та загартування дитячого організму, забезпечення правильного фізичного розвитку, навчання руховим вмінням та навичкам здійснюється одночасно з розв'язанням корекційних завдань шляхом подолання або послаблення недоліків фізичного розвитку та порушень моторики дітей з ІІІ. Таким чином, корекційна спрямованість фізичного виховання і визначає собою його специфіку у спеціальній школі.

Фізичне виховання реалізує наступні **завдання**:

- зміцнення здоров'я і загартування організму школярів, корекція їх фізичного розвитку та підвищення працездатності;
- формування та корекція рухових навичок і вмінь учнів;
- корекція недоліків моторики, просторової орієнтації, координації рухів;
- розвиток і корекція основних рухових якостей учнів, зокрема, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності;
- формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами;
- виховання гігієнічних навичок, повідомлення знань про фізичні вправи та загартування;
- сприяння тому, щоб школярі придбали необхідні знання в галузі фізичної культури, спорту, гігієни;
- забезпечення єдності фізичного, розумового, морального, трудового, естетичного виховання.

Розв'язання завдань фізичного виховання – проблема багатоаспектна і вимагає комплексного підходу.

Особливостями фізичного виховання учнів з ІІІ є наступні:

1) фізичне виховання учнів спеціальної школи спрямоване перш за все на корекцію недоліків їхнього розвитку. При цьому корекційний вплив на учнів не обмежується корекцією недоліків фізичного розвитку та рухового апарату, а включає в себе і сферу психічного розвитку дитини.

2) для успішного здійснення корекційно-розвивальних завдань у процесі фізичного виховання слід враховувати наявні у дітей відхилення у фізичному та психічному розвитку. Для цього необхідна тісна взаємодія у роботі педагогів та медичних працівників школи.

3) застосування спеціально дібраних засобів та методичних прийомів, які найбільшою мірою сприяють корекції недоліків і у той же час сприятливо впливають на загальний фізичний розвиток дітей.

2. Методи, форми та засоби фізичного виховання впроваджені у роботу спеціальної школи

Методи організації фізичного виховання.

Для вирішення завдань фізичного виховання необхідна освіта школярів, формування потреб оволодіння фізичною культурою, що можна забезпечити за допомогою **освіти і переконання**: бесід, лекцій, конференцій, показових виступів спортсменів, зустрічей, диспутів. Успішність фізичного виховання визначається також педагогічно доцільним використанням методів заохочення (участь у змаганнях, одержування призів та ін.), а також стимулювання школярів до самоосвіти, зміцнення свого тіла.

Форми організації фізичного виховання.

До форм організації фізичного виховання можна віднести уроки фізичної культури, оздоровчо-гігієнічну роботу в режимі навчального дня, самостійні заняття учнів, позакласну роботу та позашкільну роботу з фізичного виховання.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи здійснюється передусім на *уроках* з фізичної культури.

Уроки фізичної культури покликані забезпечувати різнобічну загальну фізичну підготовку школярів. Важливо, щоб вони відповідали основним педагогічним вимогам і реалізовували корекційну та виховну спрямованість. Конкретні завдання уроків вирішуються згідно з діючими навчальними програмами, які містять перелік вправ, теоретичних повідомлень, що підлягають засвоєнню в кожному класі, але з урахуванням підготовки, даних медичного огляду, функціональних можливостей дитини. Проводить їх вчитель фізкультури. Діти, які за станом фізичного і соматичного здоров'я не можуть відвідувати ці уроки, займаються на заняттях з лікувальної фізкультури, які проводить лікар ЛФК.

Повноцінному фізичному вихованню сприяє і **оздоровчо-гігієнічна робота в режимі навчального часу**: *ранкова гімнастика, фізкультурні хвилини на уроках, рухливі ігри на перервах, прогулянки на свіжому повітрі, санітарно-гігієнічні та загартовуючі процедури.*

Гімнастика до занять.

Завдання гімнастики до занять:

1. Оптимізувати рівень збудливості і функціонування ЦНС.
2. Прискорити входження організму в роботу.
3. Сприяти організованому початку занять.
4. Вчити систематично займатися фізичними вправами.
5. Попередження викривлень постави.
6. Загартування організму.

Головне призначення гімнастики до уроків – сприяти організації учнів до початку першого уроку. Проводити гімнастику до уроків доцільно на свіжому повітрі, і лише у несприятливу погоду у коридорах (рекреаціях) школи.

Фізкультхвилини і фізкультпаузи. Основне призначення фізкультхвилин – покращити працездатність учнів на уроці шляхом короткочасного активного відпочинку. Фізкультурні хвилини для дітей молодшого шкільного віку – ефективний засіб зменшення втоми і підвищення розумової працездатності учнів на уроках.

Проводити фізкультхвилину найдоцільніше тоді, коли учні починають втомлюватись, стають неспокійними, розсіяними. Це найчастіше спостерігається в другій половині навчального дня, в середині або наприкінці уроків, особливо під час проходження матеріалу, що вимагає від школярів значного напруження уваги.

Час проведення фізкультхвилин залежить від місця уроку в розкладі, а також від його характеру, стану учнів. Фізкультхвилини можна

використовувати не тільки на 3-4-му, а й на всіх уроках. У 1-3 класах фізкультхвилинки проводяться, як правило з 25 до 30 хвилини уроку.

Проведення фізкультхвилини не повинно порушувати перебігу навчального процесу. Наприклад, не потрібно переривати фізкультхвилиною письмову роботу учнів, розв'язування задачі; не рекомендується проводити її надто часто (понад 2 рази на день); не потрібно організовувати її без очевидної потреби, формально, коли учні охоче із захопленням займаються і не відчують потреби в подібній «розминці».

Фізкультурні паузи проводяться у групах продовженого дня і в домашніх умовах тривалістю 10-15 хв, кожних 50-60 хв навчальної праці. Крім загальнорозвиваючих вправ, виконують біг на місці, стрибки, рухливі ігри.

Рухова перерва. Найбільшу оздоровчу цінність мають перерви, під час яких учні перебувають на свіжому повітрі. Під час великих перерв школярі повинні бути на повітрі не тільки в теплу пору року, але і взимку (якщо дозволяє погода). На перервах можна проводити: 1) групові рухові ігри; 2) ігрові вправи; 3) змагання на зразок атракціонів; 4) спортивні розваги з використанням інвентаря ігroteки; 5) спортивні розваги та ігри на спеціально обладнаних місцях. Для проведення таких перерв необхідним і обов'язковим є контроль і керівництво з боку педагогів.

До організації ігор і спортивних розваг необхідно залучати актив учнів. Добираючи ігри та спортивні розваги для перерв, необхідно:

- враховувати інтереси дітей різного віку, адже участь у них будуть брати учні різних класів;

- доцільним є проведення кількох ігор або спортивних розваг одночасно (це дозволить учням обрати щось найдоступніше і найцікавіше для себе);

- ігри та фізичні вправи добираються прості або попередньо вивчені; такі, в яких можна міняти склад учасників, а також порівняно легко і швидко визначати результати;

- зважаючи на те, що ці заходи часто проводяться у місцях спеціально не пристосованих для занять фізичними вправами, необхідно добирати такий ігровий інвентар, який би не завдав шкоди матеріальній базі школи.

Спортивна година у групах продовженого дня. Особливістю методики спортивної години є те, що вони відбуваються у вільній не вимушеній обстановці, мають ігровий характер. На початку тривалістю 15 хв проводиться розминка, 25-30 хв – це організована частина під керівництвом вихователя, 15-20 хв – самостійна рухова активність учнів, 5-8 хв ігри низької інтенсивності (всього 60 хв). Складається графік занять груп, прагнуть до урізноманітнення змісту занять у різні дні тижня. Можуть проводитися внутрішньогрупові та міжгрупові змагання, конкурси.

Позакласна і позашкільна робота з фізичного виховання спрямована на підвищення загальної фізичної і спортивної підготовки школярів, на розвиток інтересу до спорту, на самостійне систематичне виконання фізичних вправ. Фізичне виховання у позаурочний час організовується у наступних формах: *бесіди* («Турбота про здоров'я людини», «У здоровому тілі – здоровий дух»),

спортивні гуртки та секції, години здоров'я, спортивні змагання, спортивні свята, туристичні походи. Режимні та виховні заходи організовуються вчителями, вихователями, лікарем та медсестрою. Школярі можуть займатися в спортивних секціях (легкої атлетики, гімнастики, лижної підготовки, ковзанярської, волейбольної, тенісної та ін.), брати участь у масових змаганнях, спортивних святах.

День здоров'я. Дні здоров'я мають бути цілковито використані для активного відпочинку учнів на свіжому повітрі, для проведення в ці дні цікавих, нестандартних і не надто обтяжливих змагань, заміських походів тощо.

Участь в них мають брати всі, без винятку, учні. Дні здоров'я і спорту можна проводити одночасно зі всіма учнями школи або з групами класів (окремі паралелі або суміжні паралелі). Ці заходи можна проводити на території школи, в паркових зонах неподалік від школи, а також з виїздом за місто.

Орієнтовна тривалість: для 5-8 класів – 4-5 годин, для 9-11 – до 6 годин. Заходи з виїздом за місто можуть бути тривалішими. Дні здоров'я призначаються на ті терміни, коли за спостереженнями лікаря і педагогів учні відчувають найбільшу потребу в активному відпочинку. Не можна призначати їх на час шкільних канікул і на вихідні дні, оскільки в цей час школярі і так відпочивають, а дні здоров'я передбачені як додатковий активний відпочинок.

Змістом таких днів є, як правило, рухові та спортивні ігри; прогулянки і походи з іграми на місцевості, з проведенням туристських змагань і конкурсів; спортивні комплексні змагання на зразок «Стартів надій», конкурси на кращого бігуна, стрибуну, метальника, силача тощо; різноманітні розваги. В паузах для відпочинку – вікторини, настільні ігри, показові виступи.

«Веселі старті». Ігри – ефективний засіб загартування та оздоровлення дітей, тому доцільно їх використовувати в колективах шкіл, у таборах літнього відпочинку і за місцем проживання.

Програма «Веселих стартів» може передбачати ігри для змішаних команд, а також для хлопчиків і дівчаток окремо.

Фізкультурно-художні свята. Свята проводяться для відзначення видатних подій, знаменних історичних дат у житті людей. Свято не має чітко визначеної форми, вона може змінюватися залежно від бажань учасників, самодіяльність яких не тільки не регламентується, а й заохочується. Кожне свято повинно мати свою, характерну обрядову структуру, яка надає йому оригінальності та неповторності.

Фізичне виховання учнів поза школою. Фізичне виховання учнів за межами школи здійснюється сім'єю, позашкільними установами, ДЮСШ, дитячими екскурсійно-туристичними станціями та іншими культурнопросвітницькими установами та організаціями.

Засобами фізичного виховання є фізичні вправи (гімнастика, спортивна гра, туризм), оздоровчі сили природи (сонячне опромінення, повітряні і водні процедури), гігієнічні фактори (режим праці та відпочинку, харчування, оптимальна площа спортивних залів, вологе прибирання, провітрювання та ін.).

3. Роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту

Засоби фізичного виховання відіграють виняткову роль у корекційно-оздоровчій роботі, у підготовці учнів до суспільно-корисної праці.

Особливого значення у корекції дефектів та розвитку всієї особистості дитини з ІІІ набуває правильна постановка фізичного виховання у молодших класах. На початковому етапі навчання закладається фундамент для подальшого розвитку дітей, вироблення у них навичок основних рухів та формування поведінки. Молодший шкільний вік є досить сприятливим для корекції недоліків розвитку, і чим скоріше почнеться виправлення дефекту, тим скоріше та успішніше його буде усунуто.

Від фізичного виховання у молодших класах спеціальної школи багато у чому залежить розвиток усієї особистості дитини, водночас і її розумовий розвиток.

Правильна постановка фізичного виховання на початковому етапі навчання дітей з ІІІ набуває великого значення ще й тому, що робота з фізичного виховання, зокрема, з корекції рухів, починаючи з 1-го класу, здійснює значний вплив на вироблення в учнів правильних навичок письма, малювання, а у подальшому – і професійно-трудового навчання.

Корекція недоліків розвитку дитини з ІІІ у процесі фізичного виховання здійснюється шляхом впливу на дитину з метою покращення загального стану її здоров'я та активізацію всіх функціональних можливостей організму, з одного боку, та вибіркового впливу з метою виправлення та розвитку ушкодженої функції чи органу, з іншого боку.

Загальний вплив фізичних вправ на організм дитини виражається у тому, що вони сприяють підвищенню життєдіяльності всього організму.

Заняття фізичною культурою відіграють суттєву роль і у організації правильного режиму праці та відпочинку учнів. Особливо позитивний вплив на підвищення розумової працездатності здійснюють уроки фізичної культури у тих випадках, коли вони за розкладом стоять третіми у молодших класах і третіми - четвертими у старших класах.

У зв'язку з підвищеною втомлюваністю учнів спеціальної школи на загальноосвітніх уроках особливого значення набуває питання про використання уроків фізичної культури, ранкової гігієнічної гімнастики, фізхвилинок під час уроків у класі та на заняттях у майстернях, а також фізкультурних заходів на великих перервах з метою підвищення розумової та фізичної працездатності дітей з особливими потребами. Заняття фізичною культурою, поряд із освітнім та оздоровчим, здійснюють вплив і на розвиток та виправлення окремих рухів, а також виправлення деформацій та відхилень у формах тіла.

Фізичне виховання відіграє важливу роль у справі підготовки учнів з ІІІ до трудової діяльності. Воно зміцнює здоров'я та загартовує дитячий організм, сприяє всебічному фізичному розвитку, виховує в розумово відсталих учнів

вміння керувати органами рухів, розвиває такі рухові якості, як сила, швидкість, спритність, витримка, формує навичку правильного утримання свого тіла у різних позах тощо. Усі ці якості та вміння є необхідними для трудової діяльності.

При проведенні фізичного виховання школярів слід дотримуватись спеціальних умов, які забезпечують здійснення корекції недоліків рухової сфери. Наведемо їх:

- врахувати складність та характер рухових порушень, особливості формування рухової сфери, вікові та статеві відмінності учнів;
- слідкувати за відповідністю змісту та методів фізичного виховання руховим та функціональним можливостям розумово відсталих школярів;
- домагатись осмислення та виконання учнями словесної інструкції;
- здійснювати фізичний розвиток з опорою на збережені рухові можливості;
- прагнути удосконалювати пізнавальну діяльність дітей-олігофренів засобами фізичної культури;
- здійснювати системний підхід до реалізації корекційних завдань: поєднувати корекцію рухових порушень, формування рухової сфери із розвитком засобами фізичної культури вищих психічних процесів.

Тема 3.8. Естетичне виховання учнів спеціальної школи

1. Сутність, мета та завдання естетичного виховання учнів з ІІІ

Естетика (від грец. «aisthetikos» - чуттєвий) – це наука про прекрасне.

Естетичне виховання – це цілеспрямований процес формування в учнів здатності сприймати, відчувати, оцінювати естетичні явища в житті, природі, мистецтві, посилено створювати прекрасне.

Поняття «естетичне виховання» щодо дітей з ІІІ передбачає не всебічний естетичний розвиток, а лише його певний рівень, що максимально відповідає індивідуальним можливостям учнів, адже при інтелектуальних порушеннях повноцінно пізнавати дійсність та мистецтво, а також практично вправлятися з галузі мистецтва, безумовно, перешкоджають недоліки психофізичного розвитку.

Предметом естетичного виховання є естетичне ставлення до навколишньої дійсності: праці, природи, мистецтва, поведінки тощо.

Естетичне виховання включає в себе естетичний розвиток дитини, організований процес формування естетичного сприймання, емоційного переживання, образного мислення, естетичних потреб. Специфіка естетичного виховання полягає в тому, що воно насамперед спрямоване на розвиток та збагачення емоційно-чуттєвої сфери дитини.

Рівень художньо-естетичного розвитку учнів спеціальної школи багато в чому залежить від ефективності корекційного педагогічного процесу,

спрямованого на розвиток інтелектуальних, емоційно-чуттєвих, ціннісних компонентів естетичної свідомості та елементів художньо-творчої діяльності, адже лише цілеспрямовано організоване залучення школярів до різноманітної художньо-естетичної діяльності здатне оптимально розвинути в них естетичне сприймання, естетичний смак, естетичні почуття й потреби.

Мета естетичного виховання у спеціальній школі – навчити школярів цілеспрямовано й цілісно сприймати, відчувати, розуміти й адекватно оцінювати прекрасне в різноманітних його проявах, як-то: мистецтві природі, суспільних стосунках, вчинках людей тощо, – а також максимально розвинути творчі здібності й нахили учнів.

Учням потрібно прищеплювати любов до прекрасного в природі, творах мистецтва, формувати в них уміння спостерігати, розуміти й оцінювати прекрасне у вчинках людей (мужність, скромність, чуйність, доброта, чесність тощо), розвивати інтерес до творчої діяльності, бажання брати участь в інсценівках, у хоровому співі, танцях, організації виставок, концертів тощо.

2. Функції естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту

Естетичне виховання у спеціальній школі тісно пов'язується з розумовим, моральним, фізичним, трудовим вихованням і виконує пізнавальну, корекційно-розвиткову та виховну функції.

Пізнавальна функція естетичного виховання школярів з ІІІ полягає у формуванні активізації і спеціальній спрямованості їхньої інтелектуальної діяльності на оволодіння елементарними художньо-естетичними знаннями та уміннями: осягати замисел, закладений автором у творі мистецтва, вичленовувати в змісті художнього твору суттєві ознаки, розуміти значення основних засобів виразності, встановлювати логічні зв'язки між формою і змістом художнього образу, порівнювати твори мистецтва.

Корекційно-розвиткова функція естетичного виховання передбачає використання його засобів з метою удосконалення вищих психічних функцій, вироблення їх усвідомленості та довільності. Так, естетичний розвиток учнів з ІІІ включає відпрацювання й корекцію довільної уваги, образної та логічної пам'яті, інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфери особистості в їх системній єдності, розвиток цілісності, осмисленості й узагальненості сприймання, удосконалення мовленнєвих навичок, формування елементів творчої уяви та свідомого емоційно-особистісного ставлення до прекрасного, вироблення умінь адекватно мотивувати оцінку результатів практично-творчої діяльності істотними ознаками тощо.

Виховна функція реалізується через усвідомлене сприймання дійсності й мистецтва та формування морально-естетичного ставлення до них на основі переживання почуття прекрасного.

3. Принципи естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту

Підґрунтя організації системи естетичного виховання учнів з ІІ становлять як загальні принципи виховання, так і низка специфічних **принципів**. Так, **принцип загальності й обов'язковості естетичного виховання** обумовлено тим, що учні усіх вікових груп постійно взаємодіють з естетичними явищами в побуті, міжособистісному спілкуванні зі старшими та однолітками, спілкуванні з природою та мистецтвом. Естетичний розвиток кожної дитини з ІІ має стати найважливішою умовою її соціальної реабілітації підготовки до самостійного життя.

Органічний взаємозв'язок естетичного та корекційного впливу педагогічного процесу спричинює актуальність **принципу єдності художньо-естетичного розвитку та корекції** пізнавальної, емоційно-чуттєвої ціннісно-орієнтаційної сфер особистості школярів з ІІ.

Принцип постійності зв'язку із життям реалізується через актуалізацію та активізацію особистого емоційного та пізнавального досвіду учнів у різних життєвих, зокрема побутових, ситуаціях; організація спілкування школярів з мистецтвом; сполучення класних, позакласних, позашкільних занять, різноманітних форм комплексного впливу мистецтв, що посилюють своєю взаємодією емоційність художньо-естетичного сприймання; використання міжпредметних зв'язків, що сприяє усвідомленому переносу отриманих знань та їх практичному застосуванню в нових умовах.

Принцип естетики всього дитячого життя потребує організації корекційно-виховної роботи зі школярами за законами краси, що приносить радість та естетичну насолоду. Система естетичного виховання учнів спеціальної школи будується також на основі **принципу врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів**. Вимоги до естетичних суджень, смаків, почуттів, результатів творчої діяльності мають оптимально співвідноситися з віковими можливостями дитини.

4. Особливості естетичного розвитку дітей з ІІ

Г.М. Дульнев, характеризуючи рівень естетичного розвитку учнів допоміжної школи доходить такого висновку: «Розумово відсталі учні-підлітки не виявляють певного глибокого, адекватно емоційного ставлення до музики, живопису, поезії. Вірогідно, як пізнавальні інтереси, так і естетичні емоції як найбільш складні утворення психіки, що перебувають у тісній залежності від загального інтелектуального розвитку, у розумово відсталих підлітків закономірно менше розвинені» [12].

Насамперед у процесі естетичного розвитку та виховання школярів з ІІ варто враховувати особливості їхнього **естетичного сприймання**, а саме те, що ці діти часто не розрізняють прекрасне й потворне, красиве й некрасиве; характерною їхньою ознакою є фрагментарне сприймання, якому властиві

дифузність і невибірковість; наявні слабкість розумових операцій (аналізу й синтезу, порівняння, індукції й дедукції, узагальнення й конкретизації), низький рівень мовленнєвої активності; відсутні достатній життєвий досвід і знання. Ці особливості естетичного сприймання обумовлюють труднощі, яких діти з ІІІ зазнають під час осмислення прекрасного в мистецтві й дійсності. Невміння визначати авторський замисел у творах мистецтва, розуміти роль і значення окремих виражальних засобів (наприклад кольорове вирішення картини, емоційний стан літературних героїв, настроїв музичного твору) спричиняють виявлення несуттєвих відношень і зв'язків під час осмислення змісту й ролі художнього образу і як наслідок -недостатньо адекватне його сприймання і розуміння.

Художньо-естетичні інтереси учнів з ІІІ мають поверховий і нестійкий характер. *Якість художньо-естетичних знань* характеризується низьким рівнем усвідомленості, повноти, міцності, систематизованості, узагальненості й конкретності.

Поряд з цим у школярів з ІІІ не завжди адекватно й зі значним запізненням формуються *естетичні оцінки*. Як правило, вони обумовлені зовнішніми ознаками й не виходять за межі суджень «подобається» - «не подобається», «гарне» - «негарне».

Досить низький рівень можливостей виявляють ці учні і щодо *самостійної творчості*. Естетичний розвиток учнів з ІІІ значною мірою ускладнюється наявністю в них серйозних порушень *емоційно-чуттєвої сфери*, обумовлених патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження.

Проте варто враховувати, що наведені особливості естетичного розвитку учнів з ІІІ не стабільні. За час перебування у спеціальній школі її вихованці значно просуваються в своєму естетичному розвитку, але не досягають рівня, характерного для їхніх однолітків, які розвиваються нормально. Під впливом системи корекційно-виховного впливу у школярів виявляється позитивна вікова динаміка розвитку естетичного сприймання, естетичних смаків і потреб, естетичних почуттів. Значна кількість учнів оволодіває елементами художньої творчості й реалізує свої здібності в галузі мистецтва.

5. Шляхи естетичного виховання школярів з ІІІ у процесі навчання та у позакласній роботі

У спеціальній школі система художньо-естетичного виховання загалом реалізується у навчально-виховному процесі, що здійснюється на уроках та в позанавчальний час, але основами естетичних знань і умінь учні оволодівають передусім у процесі опанування навчальними дисциплінами.

У плані естетичного виховання учнів з ІІІ важливу роль відіграють географія, природознавство, історія, оскільки під час вивчення цих предметів перед школярами оживають яскраві картини життя людей різних часів і країн, їхні погляди, звичаї, багатство й краса природи. Сутність корекційно-виховної

роботи полягає в тому, щоб навчити школярів бачити красу навколишньої дійсності, сформувати в них естетичне ставлення до людини та природи рідного краю.

Особливе місце серед навчальних дисциплін посідають предмети естетичного циклу – музика, образотворче мистецтво, література.

Художня література є найбільш освоєним спеціальною школою засобом естетичного розвитку учнів. Читання художніх творів (оповідань, казок, віршів ліричного характеру), організація самостійного читання, складання переказів, творів, різноманітні творчі роботи (наприклад, за картиною) сприяють формуванню умінь розуміти естетичні цінності, розвитку естетичних емоцій, естетичного ставлення до дійсності та мистецтва.

Значний естетичний потенціал мають **уроки образотворчого (візуального) мистецтва**. Заняття з образотворчого мистецтва дають можливість ефективно розвивати в учнів почуття прекрасного, формувати уявлення про візуальне мистецтво, знайомити з його роллю у житті людей, з образною мовою різних видів і жанрів мистецтва, розвивати адекватне емоційно-естетичне ставлення до предметів і явищ навколишнього світу й творів образотворчого мистецтва, інтерес до художньої творчої діяльності, здатність до сприймання, розуміння й відтворення художніх образів.

Істотний вплив на естетичний розвиток дітей справляють картини, художні ілюстрації, зразки декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, скульптури. Робота з художніми ілюстраціями та репродукціями має проводитися на кожному уроці безпосередньо перед малюванням з натури, декоративним і тематичним малюванням.

Особливу увагу під час добору музичного матеріалу варто приділяти народним пісням як найважливішому складнику духовної культури українського народу. Завдяки знайомству з народною творчістю в учнів формується любов до Батьківщини, розуміння національних звичаїв, обрядів, традицій.

З метою естетичного виховання з успіхом можуть бути використані уроки трудового навчання, соціально-побутового орієнтування, основ здоров'я та фізичної культури.

Заняття з трудового навчання дозволяють організувати виховний процес таким чином, щоб не тільки сформувати в учнів готовність працювати в сфері матеріального виробництва, побуту, обслуговування, сільського господарства, але й захопити їх елементами потужної творчості.

У навчальному плані важливо ставити перед учнями естетичну мету (не просто зробити, а зробити гарно), яка стимулює, примушує працювати в творчому режимі, змагатися, а отже, мобілізувати і власні інтелектуальні сили, а не лише практичні умінь і навички. Діти мають відчувати красу своєї трудової діяльності, переживати насолоду від праці.

Незмінним засобом естетичного виховання дітей з III є й заняття з фізичної культури, спрямовані на зміцнення здоров'я, формування правильної постави, швидкості, спритності та чіткості у виконанні цілеспрямованих рухів.

Заняття фізичною культурою повинні викликати в учнів позитивні емоції, бадьорий настрій, удосконалювати дисциплінованість, організованість та інші навички культурної поведінки. До того ж зв'язок фізичних вправ з музикою сприяє розвитку пластики, виразності рухів, тонкості м'язових відчуттів, що є фактором корекції недоліків фізичного розвитку та порушень психомоторики.

Разом з тим розв'язання завдань естетичного виховання буде ефективним і повноцінним тільки у комплексі з **позакласною виховною роботою**.

У процесі її здійснення мають розширюватися й поглиблюватися естетичні знання, уміння й навички школярів шляхом залучення їх до різноманітних гуртків, організації бесід, диспутів, свят, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей естетичної тематики, ігор, експедицій, вікторин, предметних шкільних тижнів, конкурсів, тематичних виставок, ярмарків, екскурсій та прогулянок у природу, відвідувань музейних експозицій, театральних та циркових вистав тощо. Але перш, ніж вибирати ті чи інші форми й методи позакласної виховної роботи, потрібно чітко обґрунтувати їхнє місце й значення в системі естетичного виховання, з'ясувати специфіку, переваги й можливі труднощі для учнів з ІІІ. Кожен виховний захід має бути попередньо детально підготовленим (відбір певної кількості експонатів, пропедевтична бесіда з учнями, визначення програми заходу тощо).

Говорячи про залучення дітей з ІІІ до **краси природи**, варто, насамперед, формувати бережливе й відповідальне ставлення до неї.

Цілеспрямоване залучення учнів з ІІІ до **практичної діяльності щодо охорони й перетворення природи** сприяє розвитку почуття співпереживання. Школярі духовно збагачуються, привчаються уважно й турботливо ставитися до тварин і рослин. Естетичне і бережливе ставлення до природи стає важливим фактором морального й трудового виховання учнів, а естетичне сприймання й осмислення природи допомагає їм стати більш чуйними, уважними до людей, вимогливішими до себе.

Важливу роль в естетичному вихованні учнів з ІІІ відіграє сім'я. Належна організація естетичного побуту в оселі, охайність одягу, наявність бібліотеки, телевізора, сімейних традицій, спільне відвідування кінотеатру, театру, взаємні стосунки між членами родини – певним чином впливає на естетичний розвиток дитини, формування її почуттів і смаків.

Окремим напрямом естетичного виховання учнів з ІІІ можна назвати вплив **засобів масової інформації**: телебачення, кіно, радіо, газет, журналів, Інтернету.

Естетика побуту й соціальних стосунків. Зовнішній вигляд школи, декоративне оформлення приміщень, навчальних кабінетів, коридорів, благоустрій пришкольньої садиби мають велике значення для естетичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту.

Не меншу роль у естетичному вихованні відіграє зовнішній вигляд учнів – потрібно привчати їх мати завжди охайну зачіску, чисті одяг і взуття.

Складовою частиною естетики побуту є також **поведінка вихованців спеціальної школи**. Краса поведінки полягає і в культурі дотримання тиші й порядку на уроках, і в бережливому ставленні до книжок, зошитів, шкільних меблів, навчального обладнання, і в доброзичливих стосунках та ввічливості між учнями тощо.

Нарешті, про **естетичне обличчя педагога-дефектолога**. Розвиток особистості розумово відсталого дитини, повнота її соціальної інтеграції багато в чому визначаються професіоналізмом педагога, його особистісними характеристиками, зокрема «естетичною виразністю» (А. С. Макаренко).

Тема 3.9. Особливості навчальної, виховної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми з синдромом Дауна

1. Аналіз характерних особливостей розвитку дітей з синдромом Дауна

Синдром Дауна – це генетичне порушення, яке полягає у порушенні рівня розумового розвитку (різного ступеня), характерних рисах обличчя, вроджених вадах серця, порушеннях слуху та зору, інших медичних проблемах. Причиною виникнення синдрому Дауна є потроєння 21 хромосоми. Ризик народження дітей з синдромом Дауна значно підвищується у разі віку матері більше 35 років або віку батька більше 45 років.

Вперше синдром Дауна був описаний в 1866 році англійським лікарем Джоном Ленгдон Дауном, як розумова відсталість, що поєднується з характерними зовнішніми ознаками, а в 1959 році вчений Жером Лежен визначив його генетичну природу.

Ознаки і важкість захворювання внаслідок наявності зайвої копії варіюється в залежності від людини, її генетичної історії і чистої випадковості.

У дівчаток і хлопчиків синдром Дауна зустрічається однаково часто. Лікування синдрому Дауна включає нейропсихологічну реабілітацію та соціальну адаптацію дітей, а також лікування супутніх захворювань і вадрозвитку.

Середня тривалість життя хворих становить до 49 років, із значними варіаціями між різними етнічними та соціально-економічними групами. Є фактори, які можуть спричинити скорочення тривалості життя людей з синдромом Дауна. Більшість людей із синдромом Дауна, які доживають до 40 і 50-ти років починають страждати від хвороби Альцгеймера, а саме деменції.

Найбільш характерні зовнішні ознаки синдрому Дауна, за якими можна поставити можливий діагноз відразу після народження дитини: у 90% «пласке» обличчя, потовщена шийна складка, розкосі очі, півмісяцева шкірна складка у внутрішнього кута ока (епікантус).

У дітей з синдромом Дауна яскраво виражена затримка психічного і фізичного розвитку. Зріст людини з синдромом Дауна на 20 см нижче

середнього. Рівень розумового розвитку IQ у таких дітей варіює від 20 до 75 і залежить від віку початку реабілітації та обсягу реабілітаційних заходів. Загальні рухові функції у них формуються дещо пізніше ніж при типовому розвитку – до 2 років. Дрібна моторика затримується в розвитку і значно відстає від інших рухових якостей у зв'язку з зниженим м'язовим тонусом, та характерної формою кисті. Деякі діти можуть почати ходити вже в два роки, а деякі тільки на 4-му році після народження. Зазвичай призначають фізіотерапію, щоб прискорити цей процес.

Незважаючи на відносно низький рівень інтелекту, діти з синдромом Дауна дуже уважні, ласкаві, терплячі при навчанні та слухняні.

2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з синдромом Дауна

Зазвичай такі діти розвиваються в два рази повільніше і за 9 років проходять програму до 4 класу закладу загальної середньої освіти. В цих вихованців більше, порівняно з іншими, порушена дрібна моторика пальців рук, що викликає у них значні труднощі в процесі оволодіння навичками письма, рахунку, трудовими операціями.

Рівень розумового відставання в хворих із синдромом Дауна може бути різним – від легкого до край важкого. Однак, в більшості спостерігається середній ступінь розумового відставання.

Сповільнене формування всіх рухових функцій викликає затримку розвитку психічних процесів. Структура психічного розвитку дітей із синдромом Дауна своєрідна: мовлення з'являється пізніше, ніж у дітей з типовим розвитком; часто ускладненим є розуміння зверненого мовлення; словниковий запас обмежений; часто виявляються дизартричні прояви та поліморфна дислалія. У дітей з синдромом Дауна досить чітко проявляються розбіжності між пасивним і активним словником, що особливо чітко видно під час використання ними зв'язного мовлення. Проте рання інтенсивна логопедична корекція сприяє подоланню таких порушень мовленнєвого розвитку дітей із синдромом Дауна.

Емоційна сфера дітей із синдромом Дауна залишається практично збереженою. Більшість таких дітей проявляють інтерес до оточення й добре наслідують поведінку інших людей, що сприяє формуванню навичок самообслуговування та соціальної поведінки.

Діти із синдромом Дауна фіксують свою увагу на вибіркових особливостях зорового образу, віддають перевагу простим зображенням та уникають складних образотворчих конфігурацій. Помилки при відтворенні зорових образів пов'язані з особливостями їхньої уваги, а не з точністю сприйняття.

Діти із синдромом Дауна без спеціально організованого психолого-педагогічного впливу не навчаються самостійно роздивлятися малюнки та оточуючі предмети. У навчальній діяльності діти без стимулюючих запитань

педагога не можуть виконати доступне для їхнього розуміння завдання. Однак унаслідок численних експериментів з'ясувалося, що діти із синдромом Дауна краще сприймають візуальні матеріали, ніж інформацію на слух. На жаль, у більшості дітей із синдромом Дауна слух у тій чи іншій мірі ослаблений. Це не може не впливати на розвиток мовлення. Виникає необхідність у розвитку мовлення використовувати зорові «підказки» – жести, картки з картинками, читання. Крім того, дітям із синдромом Дауна часто важко виділяти те, що їм кажуть, на тлі шуму, усього звукового тла, яке вони чують у цей момент.

Для дітей із синдромом Дауна характерні труднощі сприйняття простору і часу, що викликає порушення орієнтації в оточуючому світі. Часто школярі із синдромом Дауна не розрізняють праву й ліву сторони, не можуть знайти у приміщенні школи свій клас, їдальню, туалет. Необхідно маркувати простір у приміщеннях піктограмами, фотокартками та іншими засобами візуалізації. У дітей із синдромом Дауна спостерігаються труднощі з інтеграцією відчуттів (одночасно слухати, дивитись і реагувати), їм складно в певний момент сприйняти сигнали більш ніж одного подразника. У цих випадках батькам варто звернутись до спеціаліста із сенсорної інтеграції.

Недорозвиток мовлення цих дітей часто маскує справжній стан мислення, і створюється відчуття наявності більш низьких пізнавальних здібностей. Але при виконанні невербальних завдань (класифікація предметів, додавання та віднімання) деякі діти з синдромом Дауна можуть показувати такі ж результати, що й решта. У формуванні здібностей до міркування та вибудовування доказів діти з синдромом Дауна відчувають значні труднощі. Обмеженість уяви, труднощі у побудові висновків, які лежать в основі розумової діяльності перешкоджають багатьом дітям з синдромом Дауна вивчати окремі шкільні предмети.

Пам'ять характеризуються гіпомнезією (зменшений об'єм пам'яті), потрібно більше уваги для вивчення нових та засвоєння нових навичок та запам'ятовування нового матеріалу. Недостатньо розвинена короткотривала пам'ять та проблеми в обробці інформації, яка сприймається на слух. Активна увага нестійка, період концентрації уваги короткий, діти легко відволікаються, втомлюються. Образ не виникає в уяві, а сприймається лише зорово. Здатні співвідносити частини малюнка, проте, з'єднувати їх в ціле зображення не можуть.

Когнітивний розвиток кожної дитини із синдромом Дауна дуже різний. Оскільки можливості дітей з синдромом Дауна дуже варіюються, то успішність в школі також може суттєво відрізнятись, саме тому дуже важливо розробляти індивідуальну програму навчання для кожної дитини.

Більшість дітей з цим синдромом можуть навчатися ходити, читати, писати і робити все те, що вміють інші діти. Але для цього їм необхідно забезпечити адекватне оточення і застосувати відповідну їм програму навчання. Під впливом спеціального навчання у цих дітей відбувається подальше удосконалення усного мовлення, координації рухів, дрібної моторики, навичок комунікативної і практично-діяльної поведінки, соціально-побутової праці,

самообслуговування, трудових операцій.

Основною метою виховання та навчання дітей з синдромом Дауна є їх сімейно-соціальна адаптація. Заохочуються групові заняття для поліпшення соціальної пристосованості дитини та її підготовки. Також добрим є перебування дитини в дитячих колективах (наприклад, в дитячих садах), оскільки доведено, що перебуваючи в колективі, діти з синдромом Дауна швидше і краще пристосовуються.

При правильно організованому догляді та спеціальному навчанні діти з синдромом Дауна освоюють ті ж навички, що і здорові діти, тільки дещо пізніше.

Оскільки діти мають широкий спектр можливостей, їх успіх в школі за стандартною програмою навчання може сильно варіюватися.

3.Організація корекційної роботи з дітьми з синдромом Дауна

Розвиток кожної дитини, як і дитини із синдромом Дауна, залежить від особливостей самої дитини, від того, в якому віці, коли і як організовані заняття з нею.

Більшість дітей із синдромом Дауна можуть робити те саме, що і їхні однолітки. Вони гуляють, розмовляють, одягаються, самостійно ходять у туалет тощо, але їх треба цього спеціально навчити. Ці навички можуть сформуватись у дітей із синдромом Дауна пізніше, ніж в інших дітей, але, урахувавши всі обставини, це не проблема.

У процесі навчання необхідно максимально використовувати механічну пам'ять хворих, здатність чуттєвого сприйняття навколишнього, відносне збереження емоцій і здатність до наслідування. Під час занять з дітьми потрібно якомога більш повно використовувати наочний матеріал. Слід постійно залучати хворих в активну діяльність. Заняття з дітьми повинні носити яскраве, емоційне забарвлення. При цьому треба використовувати музику, кольорові діапозитиви, барвисті наочні посібники, розвиваючі ігри. Гра будується за принципом наслідування дорослому. Ігрова діяльність сприяє розвитку рухових навичок, розуміння і формування мовлення дитини. Привчайте дитину до спілкування в колективі – це допоможе формуванню почуття обов'язку, відповідальності, дружби і т.д.

Дитина із синдромом Дауна може відвідувати ЗДО компенсуючого типу для дітей з порушеннями інтелекту.

Програма навчання в таких закладах охоплює соціальний розвиток, підтримку й розвиток здоров'я, фізичне виховання й фізичний розвиток, формування діяльності, пізнавальний розвиток тощо. Усі заняття за розділами програми проводяться педагогами за методиками навчання й розвитку дітей з порушеннями інтелекту.

Чи можуть діти із синдромом Дауна ходити до школи? Так, можуть.

Навчання школярів із синдромом Дауна може здійснюватись у спеціальних ЗЗСО. Методики викладання всіх предметів навчальних програм розроблені з урахуванням закономірностей, принципів, методів і прийомів навчання осіб з порушеннями інтелектуальної діяльності. Школярі із синдромом Дауна, яким завдяки ранньому застосуванню навчальних і розвивальних методик у дошкільному віці вдалось досягти високого рівня розвитку, можуть успішно навчатись в інтегрованих або інклюзивних класах ЗЗСО. Учителі цих класів за сприяння фахівців розробляють індивідуальні програми розвитку з урахуванням можливостей і рівня розвитку конкретної дитини.

Родинам і всім педагогам школи дуже важливо визначити невелику кількість обмежень щодо розвитку потенційних здібностей. Доцільніше та ефективніше зосереджуватися на конкретних досягненнях дитини, а не обмеженнях її можливостей. Завдання, які вчитель пропонує дитині (крок за кроком, від простого до складнішого), з частим нагадуванням та постійним зворотнім зв'язком виконуються успішно.

Дуже важливий момент – навички соціальної поведінки.

Здібності до навчання обмежені, але діти часто є спостережливими, допитливими і схильними до наслідування. У цілому хворі життєрадісні, люблять музику, охоче танцюють і стають улюбленцями через свою добру вдачу, ніжність і чуйність.

Деякі діти вміють читати і писати, але вони слабкі в арифметиці. І хоча діти з синдромом Дауна люблять музику, вони не можуть навчитися грі на музичному інструменті. Багато з них спроможні виконувати домашні обов'язки і доручення по господарству. Як правило, вони надійні і не схильні до обману, крадіжки або насильства.

Значно більше значення для дитини має навчання і розвиток її здібностей. І хоча вона не здатна досягти нормального рівня розумового розвитку, дитина може стати корисним і улюбленим членом родини.

4. Методики навчання дитини із синдромом Дауна

Основним дидактичним принципом у навчанні таких дітей є залучення не одного, а різних органів чуття при сприйнятті інформації. Насамперед необхідно забезпечити унаочнення, а для покращення результату навчання використовувати дотик, слух і кінестетичні відчуття. Процес засвоєння нових знань повинен відбуватись маленькими кроками; одне завдання доцільно розбивати на кілька частин.

«Маленькі сходишки». Це програмно-методичний супровід ранньої педагогічної допомоги дітям із синдромом Дауна, що спонукає їх до більш повної взаємодії з навколишнім світом. Розроблений в австралійському університеті Маккуері, він з успіхом застосовується в багатьох країнах.

Методика описана у 8-ми книгах, в яких представлено основні принципи і прийоми навчання. Навчальні плани програми охоплюють певні сфери розвитку дитини: загальну моторику, мовлення, рухову активність, навички дрібної моторики, самообслуговування, соціальні навички.

Схожою на «Маленькі сходинки» є методика проведення занять за програмою для немовлят і дітей молодшого віку з особливими потребами «*Кароліна*», яку батьки дітей із синдромом Дауна можуть використовувати під керівництвом фахівців у питаннях раннього втручання.

Методика розвитку мовлення й навчання читання Ромени Августової. Автор займається педагогікою мовлення, просто та доступно роз'яснює у своїй книзі «Говори! Ти це можеш», як навчити розмовляти дитину зі складними порушеннями розвитку, як спілкуватися з такою дитиною, допомогти розкрити здібності і творчий потенціал.

Засоби альтернативної та підтримуючої комунікації (ААС): піктограми, МАКАТОН, Льоб-система, система спілкування за допомогою обміну картками (PECS), технічні засоби комунікації, комунікативні планшети тощо. Засіб ААС вибирають відповідно до індивідуальних потреб і можливостей дитини.

Іпотерапія. Корекційна верхова їзда – іпотерапія – дуже ефективна та багатофункціональна для вирішення завдань реабілітації дітей із синдромом Дауна. Вона розвиває рухові, сенсорні, емоційні та психологічні здібності дітей.

Система «Нумікон». Дитині із синдромом Дауна важко засвоїти знання з математики, навіть елементарні, необхідні в повсякденному житті. «Нумікон» – це набір навчальних матеріалів і спеціально розроблена методика для засвоєння основ математики. Числа в наборі наочного матеріалу представлені формами-шаблонами, пофарбованими в різні кольори, що робить їх доступними для зорового й тактильного сприйняття. У набір входять кольорові штирі, панель і картки із завданнями. Маніпуляції дитини з деталями ведуть до того, що дії з числами стають наочними та відчутними. Це дає змогу навчити дітей із синдромом Дауна основ математичних знань.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЯ ІІІ

Рівень І

Із запропонованих відповідей оберіть одну правильну

Виховання – це ...

- а) передача підростаючому поколінню культурно-історичного досвіду народу;
- б) спеціально організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на особистість із метою формування певних якостей;
- в) передача знань про норми та правила поведінки людей.

Мета виховання – це ...

- а) розумна, освічена людина;
- б) всебічно гармонійно розвинена особистість;
- в) фізично розвинений індивід.

Зазначте складові частини виховання:

- а) моральне, національне, гуманітарне, політехнічне,
- б) розумове, етичне, загальне, духовне, професійне
- в) розумове, фізичне, моральне, естетичне, трудове
- г) розумове, громадянське, художнє, гармонійне, трудове.

Методи виховання – це ...

- а) інструмент доторкання до особистості вихованця;
- б) засоби взаємопов'язаної діяльності, спрямовані на розв'язання виховних завдань;
- в) сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, спрямованих на формування особистості;

Способи педагогічного впливу на вихованців, спрямовані на досягнення бажаного рівня їхньої вихованості – це...

- а) принципи виховання;
- б) методи виховання.

Як називається метод, який спонукає дитину до позитивних вчинків і посилює її власну емоційну позитивну реакцію на правильну дію?

- а) заохочення;
- б) покарання;
- в) переконання.

Як називається метод, який гальмує негативні вчинки і дії, перешкоджає переростанню їх у звички і спонукає учня до виправлення недоліків поведінки?

- а) заохочення;
- б) покарання;
- в) переконання.

Заохочення застосовується шляхом наступних словесних впливів:

- а) похвала, доручення, нагороди;
- б) порада, прохання, доручення, подарунки;
- в) порада, прохання, зауваження, побажання, осуд.

Дискусія – це метод за допомогою якого здійснюється:

- а) діалог з дітьми;
- б) спілкування з дітьми з відповідної теми;
- в) групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Виконання учнем постійного або тимчасового завдання, яке сприяє формуванню у нього громадянської активності – це ...

- а) рольова гра;
- б) привчання;
- в) доручення.

Трудове навчання – це ...

- а) процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії;
- б) спеціально організований педагогічний процес, спрямований на оволодіння учнями практичними вміннями і навичками певної сфери праці чи професійної діяльності.

На якому етапі трудового навчання здійснюється загально технічна підготовка учнів до професійно-трудоного навчання шляхом вироблення загальних прийомів праці?

- а) професійна орієнтація;
- б) професійно-трудова підготовка;
- в) трудова пропедевтика;
- г) удосконалення професійної майстерності.

На якому етапі трудового навчання здійснюється формування в учнів загальної готовності до трудового навчання?

- а) професійна орієнтація;
- б) професійно-трудова підготовка;
- в) трудова пропедевтика;
- г) удосконалення професійної майстерності.

На якому етапі трудового навчання здійснюється підготовка дітей до роботи за певною професією?

- а) професійна орієнтація;
- б) професійно-трудова підготовка;
- в) трудова пропедевтика;
- г) удосконалення професійної майстерності.

Найбільш поширеними профілями професійного навчання учнів з порушеннями інтелекту є:

- а) будівельні (маляр, штукатур, столяр, тесляр);
- б) швейні (швея);
- в) сільськогосподарські (тваринник, овочівник, оператор машинногодоїння, працівниктепличнихгосподарств);
- г) народні ремесла (гончарство, лозоплетіння);
- д) усі відповіді правильні.

Метою трудового виховання – є ...

- а) всебічний розвиток особистості школяра, формування у нього життєвої компетентності;
- б) підготовка учнів з порушеннями інтелекту до самостійної практичної діяльності.

Професійна орієнтація – це ...

- а) процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії;
- б) спеціально організований педагогічний процес, спрямований на оволодіння учнями практичними вміннями і навичками певної сфери праці чи професійної діяльності.

Загальношкільні батьківські збори проводяться

- а) 1-2 рази на рік;
- б) не менше 4-ох разів на рік.

До джерел морального переконання відносяться:

- а) навчальні програми, підручники, твори, засоби масової інформації, особистий приклад дорослих;
- б) програми, посібники, приклад батьків, педагогів, старших товаришів, диспут;
- в) засоби масової інформації, диспут, дискусія, твори.

Моральне виховання включає:

- а) формування моральної свідомості, почуттів;
- б) формування моральних знань та діяльності;
- в) формування моральної свідомості, почуттів, поведінки.

Основні засоби фізичного виховання:

- а) природні фактори, гігієнічні умови праці, побут, ігри;
- б) фізичні вправи, природні фактори, гігієнічні умови праці і побут;
- в) ігри, фізичні вправи, природні фактори.

Основною формою організації фізичного виховання школярів є

- а) гурток;
- б) урок;
- в) змагання;
- г) спортивні ігри.

Цілеспрямований процес формування в учнів здатності сприймати, відчувати, оцінювати естетичні явища в житті, природі, мистецтві, посилено створювати прекрасне – це...

- а) екологічне виховання;
- б) естетичне виховання.

Яка роль художніх гуртків, виставок у естетичному вихованні учнів?

- а) емоційна;
- б) виховна;
- в) естетична;
- г) розвиткова;
- д) індивідуальна.

Генетичне порушення, яке полягає у порушенні рівня розумового розвитку (різного ступеня), характерних рисах обличчя, вроджених вадах серця, порушеннях слуху та зору, інших медичних проблемах – це ...

- а) розумова відсталість;
- б) ранній дитячий аутизм;
- в) синдром Дауна.

У процесі навчання дітей з синдромом Дауна необхідно максимально використовувати:

- а) логічну пам'ять;
- б) механічну пам'ять,
- в) здатність чуттєвого сприйняття навколишнього;
- г) здатність до наслідування.

У дітей з синдромом Дауна...

- а) відносно збережена емоційно-вольова сфера;
- б) збережена емоційно-вольова сфера;
- в) емоційно-вольова сфера грубо порушена.

У формуванні здібностей до міркування та вибудовування доказів діти з синдромом Дауна ...

- а) не відчувають труднощів;
- б) відчувають значні труднощі.

У дітей з синдромом Дауна...

- а) переважає невербальний інтелект;
- б) збережена інтелектуальна сфера;
- в) переважає вербальний інтелект.

Рівень II

Із запропонованих відповідей оберіть декілька правильних (відповідей може бути дві, три або чотири).

Визначте завдання виховання учнів з порушеннями інтелекту:

- а) формування громадянських і моральних якостей;
- б) формування естетичних поглядів і смаків.
- в) виховання волі та корекція її недоліків;
- г) виховання позитивного ставлення до праці, культури праці;
- д) естетичне виховання.

Вкажіть принципи виховання учнів з III:

- а) неперервність виховного процесу;
- б) самостійність;
- в) вимогливість, поєднання з повагою до особистості;
- г) поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів;
- д) єдність свідомості та поведінки у вихованні;
- е) і) освіченість.

До методів виховання належать:

- а) вправляння;
- б) індивідуальної корекції;
- в) переконання;
- г) допомога;
- д) приклад;
- е) стимулювання.

Визначте методи стимулювання поведінки та діяльності учнів з ІІІ:

- а) заохочення;
- б) вправи;
- в) покарання;
- г) рольова гра.

Визначте методи формування досвіду суспільних стосунків навичок моральної поведінки:

- а) вправи;
- б) рольова гра;
- в) доручення.
- г) привчання;
- д) переконання;

Завданнями трудового виховання учнів спеціальної школи є:

- а) виховання у розумово відсталих учнів потреби у трудовій діяльності;
- б) розвиток свідомого позитивного ставлення до праці і відповідних поглядів та переконань;
- в) формування та корекція рухових навичок і вмінь учнів;
- г) організація систематичної доступної трудової діяльності учнів;
- д) формування громадянських і моральних якостей;
- е) розвиток розумових здібностей, пізнавальних інтересів.

Корекційними прийомами організації колективу у спеціальній школі є:

- а) використання збережених позитивних рис;
- б) організація спільної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети;
- в) залучення батьків у позакласну роботу;
- г) включення кожної дитини у колективну діяльність.

Завдання профорієнтаційної роботи:

- а) ознайомлення учнів з професіями;
- б) виховання в учнів потреби у трудовій діяльності;
- в) вивчення можливостей учнів щодо одержання професій;
- г) формування в учнів вміння співставляти свої можливості й здібності з вимогами, необхідними для здобуття певної професії;
- д) забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

До форм пропаганди педагогічних знань серед батьків належать:

- а) дні відкритих дверей;
- б) педагогічні лекторії;
- в) бесіди;
- г) відвідування сім'ї.

На які компоненти особистості має впливати виховання?

- а) розвиток системи інтересів і потреб;
- б) формування знань, переконань, світогляду;
- в) формування навичок моральної поведінки;
- г) формування позитивних рис характеру і волі;
- д) виховання моральних почуттів.

Об'єктами корекції у колективі учнів з інтелектуальними порушеннями є:

- а) інертність спілкування;
- б) відсутність спільних інтересів;
- в) соціальна інфантильність;
- г) позитивні емоції.

Основні умови розвитку дитячого колективу:

- а) індивідуальний підхід;
- б) педагогічна вимога;
- в) освіченість;
- г) організація самоуправління;
- д) організація перспективних прагнень вихованців.

Зазначте шляхи формування колективу:

- а) постановка спільної перспективної мети, зрозумілої дітям і емоційно забарвленої;
- б) організація спільної діяльності дітей;
- в) самостійність учнів;
- г) організація і виховання активу, розвиток його активності, самостійності й ініціативи.

Завдання морального виховання:

- а) формування навичок і звичок моральної поведінки;
- б) виховання в учнів моральних почуттів;
- в) формування в учнів здатності сприймати, відчувати, оцінювати естетичні явища в житті;
- г) виховання морально-вольових рис характеру;
- д) виховання єдності між свідомістю та поведінкою.

До методів формування моральних знань відносяться:

- а) розповідь;
- б) пояснення;
- в) переконання;
- г) приклад;
- д) морально-етична бесіда;
- е) привчання.

Основні засоби естетичного виховання учнів з ІІІ:

- а) використання естетики праці;
- б) індивідуальний підхід до учнів;
- в) використання краси природи;
- г) використання засобів мистецтва.

Зазначте форми позакласної корекційно-виховної роботи з метою екологічного виховання:

- а) урок читання;
- б) бесіда;
- в) розвиток мовлення;
- г) географія;
- д) уявна подорож;
- е) екскурсія в природу;
- є) прогулянка.

МОДУЛЬ IV. ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Тема 4.1. Професіограма корекційного педагога (олігофренопедагога), особливості його педагогічної діяльності

1. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура. Професіограма колекційного педагога

Вчитель виконує у суспільстві дві функції: 1) задовольняє освітні потреби його членів, 2) виконує культурно-просвітницькі функції.

Сферами професійної компетенції корекційного педагога є: профілактична робота, педагогічна діагностика, консультування, спеціальна педагогічна просвіта, окремі аспекти психологічної і психотерапевтичної допомоги, освітня, виховна, корекційна і соціально-педагогічна діяльність, організація і керівництво освітою, науково-дослідна діяльність в галузі спеціальної педагогіки і психології.

Діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до особистості, складністю психічного напруження якоюсь мірою подібна до діяльності вченого, письменника, лікаря, актора.

Корекційний педагог не може обмежуватись своїми посадовими обов'язками, йому часто доводиться бути ініціатором і активним учасником соціальних акцій милосердя, доброчинності, захисту прав осіб з особливими потребами. Особливу ланку його діяльності складає робота з батьками дітей, які мають проблеми у розвитку.

Структура педагогічної діяльності корекційного педагога

Компоненти	Характеристика
Суб'єкт	Корекційний педагог
Об'єкт	Особистість дитини з психофізичними порушеннями
Мета	Розвиток і формування особистості
Дії	Посадові обов'язки, визначені кваліфікаційною характеристикою вчителя, вихователя певного закладу
Засоби	Методи і засоби навчання і виховання; корекційні засоби і прийоми; особистість колекційного педагога
Продукт	Освіченість і вихованість особистості; психічні новоутворення

У змісті фахової діяльності корекційного педагога можна виділити наступні види:

- навчальна робота;
- виховна робота;
- корекційна робота;
- методична робота;
- робота з батьками вихованців;
- науково-дослідна діяльність;
- пропагандистська діяльність.

Професіограма корекційного педагога складається із таких розділів:

1. Характерологічні особливості, що визначають соціальну та професійно-педагогічну спрямованість особистості корекційного педагога.
2. Професійні знання.
3. Професійні вміння.
4. Протипоказання професії корекційного педагога.
5. Професійні шкідливості, супутні педагогічній діяльності корекційного педагога.
6. Кваліфікаційні рівні.

Професіограма містить вимоги до особистості корекційного педагога, зокрема, до тих його характерологічних особливостей, які визначають соціальну і професійно – педагогічну спрямованість. Найважливішими рисами професійного характеру корекційного педагога є:

✓ соціальні потреби – у спілкуванні з дітьми; в оволодінні спеціальними педагогічними знаннями, вміннями і навичками; в проведенні корекційно – виховної роботи з дітьми; постійному поповненні своїх знань, проведенні педагогічних досліджень, професійному самовихованні;

✓ риса соціальної і професійно-педагогічної спрямованості – громадянськість, соціальна активність, захопленість професією, вірність життєвим інтересам дітей з особливими потребами, творчість в педагогічній роботі, впевненість в оптимістичній перспективності корекційного впливу, принциповість, відповідальність, професійна працездатність;

✓ риса, які виражають ставлення до вихованців, людей взагалі – доброта, любов до дітей, гуманізм, порядність та ін;

✓ інтелектуальні риси – уважність, спостережливість, кмітливість, критичність мислення; глибина, логічність, прогностичність розуму; педагогічна допитливість, творча уява;

✓ вольові риси – самоволодіння, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, витриманість, власна організованість, ініціативність;

✓ емоційні риси – врівноваженість, емоційно-моторна стійкість, емоційна виразність;

✓ професійні якості – педагогічний такт, освіченість, педагогічна майстерність, новаторство, професійне самовиховання, самопрезентація.

2. Професійно-педагогічні та особистісні якості олігофренопедагога

Перші вимоги до професійних якостей педагога, який виховує дітей з проблемами у розвитку висловлені К.К. Грачовою. Серед найбільш важливих особистісних якостей дефектолога вона виділяє: терпіння, витримку, любов і ласку.

І.О. Сікорський вважав, що важливим завданням педагогів, які працюють з дітьми з відхиленнями в розвитку, є прагнення, щоб настрій духу дітей був завжди таким, який властивий дитячому віку, тобто життєрадісним. Тільки цей

настрій може бути істинним показником, що для дитини все зроблено головне і необхідне.

До особистісних якостей дефектолога В.П. Кащенко відносив: велику витримку, терпіння й «уміння задовольнятися невеликими поступовими успіхами». Отже, учені першої половини ХХ ст. вважали важливим для педагогічного персоналу в особі аномальної дитини побачити не тільки об'єкт корекційно-педагогічного впливу, але й особистість з її переживаннями і радощами.

Вагомого значення набувають інтелектуальні та вольові риси характеру корекційного педагога, без яких важко подолати велике навантаження і реалізувати мету професійної діяльності.

У роботі з дітьми з ІІІ позитивні емоції слугують засобом корекції. З огляду на це корекційний педагог має бути не лише врівноваженим, а й залежно від ситуації емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності.

Справжнього фахівця відрізняє постійна готовність до роботи з дітьми, потреба у спілкуванні з ними, передачі їм певного досвіду; готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня.

К.К. Грачова вважала, що дефектолог повинен володіти насамперед методами виховання і навчання цих дітей, вміти широко використовувати індивідуальні методи і основи рефлексології, стежити за правильністю мовлення дітей. Важливою професійною вимогою є вміння збуджувати в дитині енергію.

В.П. Кащенко виділив необхідні професійні якості: твердо знати спрямованість педагогічного процесу в цілому, вміти організувати соціальне середовище, яке оточує дитину, організувати колективну діяльність дітей, вміти спостерігати і вивчати своїх вихованців.

Г. М. Дульнев вважав, що вчитель повинен володіти навичками управлінських функцій, здійснювати індивідуальний і диференційований підхід до кожного учня, мати здатність стимулювати учнів до активності, діяльності, приділяти увагу роботі з батьками учнів, допомагаючи створювати необхідні виховні умови для дитини в сім'ї.

Ефективність роботи педагога-дефектолога багато в чому залежить від його впевненості у оптимістичній перспективності корекційно-виховного впливу. Педагог, який не вірить у можливості дитини, і розглядає її лише через призму вад, не зможе виявити позитивних сторін у розвитку дитини, а значить – не досягне позитивних результатів. Оптимізм корекційного педагога має бути досить сильним, оскільки завдяки цьому він передасть свою впевненість і батькам, і самій дитині, що, безумовно, послугує умовою ефективності корекційно-виховних впливів і, як наслідок, розвитку особистості.

Педагог-дефектолог має бути готовим до виконання багатьох соціальних ролей, а отже – до постійних перевтілень.

Отже, корекційним педагогом може бути далеко не кожна особистість, а лише та, яка володіє педагогічно спрямованою сукупністю необхідних якостей і відповідною професійно-психологічною готовністю.

Професійна діяльність корекційного педагога відрізняється від діяльності вчителя масової школи і є специфічною, як за характером, так і способами організації, тому її називають корекційно-педагогічною.

3. Професійні знання та вміння

У роботі корекційного педагога, незалежно від займаної посади, можна виділити наступні напрямки педагогічної діяльності (професійні функції): діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, корекційна, організаційна, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимулююча, аналітико-оцінювальна, дослідницько-творча.

Професійні знання

<u>Функція</u>	<u>Професійні знання</u>
ДІАГНОСТИЧНА	<ul style="list-style-type: none"> - природа та закономірності основних психічних процесів; - структура та особливості процесу аномального розвитку; - теоретичні засади психолого-педагогічної діагностики; - напрямки та методи психолого-педагогічної діагностики; - особливості діагностики сім'ї.
ОРІЄНТАЦІЙНО-ПРОГНОСТИЧНА	<ul style="list-style-type: none"> - закономірності розвитку і соціального формування особистості; - основні закономірності психічного розвитку дитини, індивідуально-психологічні особливості особистості на різних вікових етапах; - особливості планування навчальної, виховної і корекційної роботи з дітьми з ІІІ; - види та принципи прогнозування.
КОНСТРУКТИВНО-ПРОЕКТУВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - загальна і спеціальна психологія і педагогіка; - спеціальні методики викладання предметів; - зміст і методика корекційно-педагогічної діяльності з дітьми з ІІІ; - особливості роботи з сім'ями: зміст, форми, методи.
КОРЕКЦІЙНА	<ul style="list-style-type: none"> - закономірності та особливості розвитку психіки дітей з ІІІ; - теоретичні основи корекційної роботи з дошкільниками з ІІІ і школярами: мета, завдання, зміст, засоби, принципи; - засоби та методи корекції пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери залежно від ступеня інтелектуального недорозвитку та віку дитини; - зміст та методи роботи з формування дитячого колективу; - способи поєднання навчальної і виховної роботи з корекцією вад психофізичного розвитку дітей.

ОРГАНІЗАЦІЙНА	<ul style="list-style-type: none"> - особливості організації різних соціальних груп; - психологічні знання; - знання основ педагогічної майстерності.
ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - всебічна освіченість; - високий рівень загальнокультурного розвитку; - знання корекційної педагогіки і психології; - знання спеціальних методик; - глибоке знання навчального предмета; - знання освітнього стандарту для дітей з ІІІ.
КОМУНІКАТИВНО-СТИМУЛЮЮЧА	<ul style="list-style-type: none"> - загальні положення теорії спілкування; - основні правила, норми та засоби спілкування; - особливості спілкування з різними соціальними групами; - засоби профілактики та розв'язання конфліктів; - етичні основи педагогічного спілкування; - засоби та прийоми стимулювання дітей з ІІІ; - знання про культуру мовлення.
АНАЛІТИКО-ОЦІНЮВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - зміст і методи аналізу ефективності навчальної, виховної і корекційної роботи; - критерії й вимоги до оцінювання дітей з ІІІ; - форми обліку та контролю у педагогічній діяльності.
ДОСЛІДНИЦЬКО-ТВОРЧА	<ul style="list-style-type: none"> - основні напрямки та перспективи розвитку освіти, педагогічної науки, корекційної педагогіки; - методи науково-педагогічного опису та аналізу педагогічних фактів, явищ, процесів; - принципи та прийоми збирання, систематизації, узагальнення та використання інформації, проведення наукових досліджень та методичної роботи зі спеціальності.

Якими професійними вміннями має володіти корекційний педагог?

<u>Функція</u>	<u>Професійні знання</u>
ДІАГНОСТИЧНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій; - вміння користуватись методами психолого-педагогічної діагностики; - вміння визначати ступінь, особливості порушення дитини; структурні складові дефекту; - вміння виявляти рівень актуального та зону найближчого розвитку дитини; - вміння діагностувати стадії розвитку дитячого колективу, визначати його структуру; - вміння діагностувати сім'ю, в якій виховується дитина; - вміння аналізувати та узагальнювати результати діагностики; - вміння включати результати діагностики у подальшу професійну діяльність.
ОРІЄНТАЦІЙНО-ПРОГНОСТИЧНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння визначати пріоритетні цілі й напрямки діяльності; - вміння планувати основні етапи майбутньої діяльності й правильно розподіляти час; - вміння дотримуватися принципів наступності й систематичності у прогнозах;

	<ul style="list-style-type: none"> - вміння будувати адекватні прогнози та лінію корекційно-виховної роботи відповідно до індивідуальних особливостей дитини, її діагнозу; - вміння передбачати поведінку дитини в різних ситуаціях; - вміння враховувати специфіку сімей при створенні прогнозу; - вміння планувати роботу з сім'ями вихованців; - вміння прогнозувати перспективні лінії розвитку колективу вихованців з порушеннями інтелекту; - вміння передбачати результати.
КОНСТРУКТИВНО-ПРОЕКТУВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння конкретизувати мету і завдання на основі діагностики потреб, інтересів і можливостей учнів; - вміння добирати способи реалізації мети і завдань; - вміння відбирати і компонувати матеріал; - вміння проектувати власну педагогічну діяльність, дії та поведінку батьків у взаємодії з дітьми; - вміння виділяти на кожному етапі головне в роботі та визначати шляхи розв'язання основних завдань.
КОРЕКЦІЙНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння проводити комплексну роботу з профілактики, послаблення, подолання вад психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту у навчально-виховному процесі; - вміння створювати умови для повноцінного розвитку особистості дитини з ІІ; - володіння різноманітними засобами та методами корекції пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, поведінки дітей; - вміння проводити корекційну роботу як цілісну систему педагогічного впливу; - вміння формувати дитячий колектив відповідно до стадії його розвитку; - вміння навчати батьків окремим корекційним прийомам і методам.
ОРГАНІЗАЦІЙНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння організовувати навчально-виховний процес; - вміння організовувати дисципліну і робочу атмосферу на занятті, уроці; - вміння керувати поведінкою та діяльністю дитини, в тому числі й на основі індивідуального підходу; - вміння розподіляти увагу; - вміння залучати батьків до сприяння освітньо-виховному і корекційному процесу; - вміння обладнати приміщення класу, групи, кабінету; - вміння створювати посібники для роботи; - володіння прийомами педагогічної майстерності; - вміння координувати діяльність різних спеціалістів і організацій; - вміння налагоджувати співпрацю з різними організаціями.
ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння працювати зі спеціальною літературою; - вміння працювати зі змістом матеріалу (інформацією) і педагогічно його тлумачити; - вміння доступно, логічно, послідовно й емоційно викласти інформацію відповідно до аудиторії (дошкільники, школярі, батьки дітей, колеги, громадськість); - вміння виділяти основні дидактичні одиниці, формувати

	<p>систему знань у дітей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - вміння одержувати зворотну інформацію про ступінь засвоєння матеріалу; - вміння використовувати технічні засоби навчання, наочність, новітні технології; - вміння повідомляти дітям значущу інформацію поза уроком і заняттям у процесі повсякденного життя.
КОМУНІКАТИВНО-СТИМУЛЮЮЧА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування; - вміння добирати і застосовувати адекватні прийоми і засоби комунікативного та психологічного впливу; - вміння попереджувати та долати конфліктні ситуації; - вміння визначати психологічний стан партнерів по спілкуванню; - вміння орієнтуватися на інтереси дитини, батьків, враховувати їхню позицію; - вміння встановлювати оптимальні ділові взаємовідносини з колегами, громадськими організаціями; - вміння стимулювати діяльність дітей, батьків, створювати у них позитивну мотивацію; - володіння культурою мовлення; - володіння засобами невербального спілкування; - вміння керувати собою, своїм настроєм, поведінкою, тілом, голосом, мімікою, жестами; - вміння залучати до себе увагу.
АНАЛІТИКО-ОЦІНЮВАЛЬНА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння контролювати результати навчально-виховного і корекційного процесу; - вміння аналізувати і оцінювати одержані результати відповідно до задуму і умов; - вміння володіти формами обліку й контролю: за динамікою розвитку дитини, ступенем засвоєння матеріалу і оволодіння навичками дітьми, їх діяльністю; за виховною діяльністю батьків; - вміння з'ясувати причини успіхів і невдач; - вміння визначати напрямки корекції своєї діяльності й професійного вдосконалення; - вміння адекватно аналізувати роботу колег; - вміння співвідносити свій досвід з педагогічною теорією.
ДОСЛІДНИЦЬКО-ТВОРЧА	<ul style="list-style-type: none"> - вміння збирати, опрацьовувати і використовувати педагогічну інформацію, необхідну для розв'язання професійних завдань; - вміння співставляти відомості із різних джерел, здобувати нові професійно значущі знання; - вміння орієнтуватись у спеціальній професійній літературі, періодичних виданнях; - вміння проводити експериментальну роботу з удосконалення існуючих, пошуку та розробки нових методик (навчальних, виховних, корекційних), посібників, засобів корекції; - вміння спонукати батьків до читання спеціальної літератури, методичних рекомендацій; - вміння формувати власний стиль професійної діяльності.

4. Протипоказання до професії корекційного педагога

Зважаючи на специфічність і зміст діяльності, відповідальність корекційного педагога, існує ряд психологічних, анатомо-фізіологічних, санітарно-гігієнічних якостей та порушень, наявність яких у людини несумісна з цією професією. Це, зокрема: психічні захворювання; порушення мовлення, слуху і зору; низький рівень інтелектуального і культурного розвитку; яскраво виражена неврівноваженість; афективність; астеничність емоцій; малорухливість.

Не можуть бути допущені до роботи на посадах вчителя, вихователя, дефектолога особи, які не мають відповідної освіти.

Професія корекційного педагога ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами. Це, зокрема:

- підвищена напруженість нервової системи;
- робота з неблагополучними сім'ями;
- недостатня зацікавленість і негативна упередженість громадськості, влади, батьків щодо проблем дітей з вадами психофізичного розвитку;
- відсутність достатнього навчально-методичного забезпечення спеціальних освітніх закладів.

Працювати самовіддано і долати ці труднощі може лише педагог, який щиро захоплений своєю професією, є професійно працездатним, і передусім слугує інтересам дітей з особливими потребами.

5. Система підготовки дефектологів в Україні, у найбільш розвинених зарубіжних країнах

Необхідність спеціальної підготовки персоналу для роботи з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку, визнається у більшості країн світу. Фахова освіта у різних країнах відрізняється метою, змістом, формами організації, тривалістю навчання, вимогами до абітурієнтів, тенденціями розвитку професійної підготовки.

У багатьох країнах **умовою** одержання корекційної освіти є наявність у претендента загальнопедагогічної освіти або досвіду роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Формами підготовки є:

- стажування або курси при спеціальних закладах;
- приєднання курсової підготовки до системи вищої школи (для осіб, що мають педагогічну освіту);
- освіта у самостійних навчальних закладах з підготовки корекційних педагогів;
- багатоступенева освіта.

Остання форма є найбільш перспективною, тому активно впроваджується зараз і в Україні.

Зміст фахової корекційної освіти містить загальнокультурну підготовку; фундаментальну загальнотеоретичну підготовку з усіх сфер наукових знань про людину; фундаментальну загальну і спеціальну підготовку з корекційної педагогіки і психології; ґрунтовну практичну підготовку. У більшості країн практична підготовленість до роботи з певною категорією осіб з порушеннями психофізичного розвитку визнається основним критерієм ефективної професійної компетентності спеціаліста.

У багатьох країнах світу готують фахівців для роботи з усіма віковими категоріями осіб з порушеннями психофізичного розвитку не лише у спеціальних закладах (дошкільних, шкільних, реабілітаційних), а й в умовах сім'ї, лікарні, закладах дозвілля. Велика увага приділяється підготовці фахівців для інтегрованих закладів, соціальної роботи.

В Україні переважно готують корекційних педагогів для роботи з дітьми (ранній, дошкільний, шкільний вік) в умовах спеціальних закладів: вчителів, вихователів, дошкільних олігофренопедагогів. Ступенева освіта, розширення спеціалізацій підготовки корекційних педагогів є перспективними напрямками спеціальної вищої педагогічної освіти сьогодення.

Тема 4.2. Педагогічний персонал спеціальної школи. Управління і керівництво спеціальною школою

1. Особливості роботи вчителя, класного керівника і вихователя спеціальної школи

Першочерговою функцією вчителя спеціальної школи є забезпечення учнів знаннями згідно навчальної програми, формування у них вмінь використовувати їх на практиці. Окрім цього вчитель реалізовує виховну функцію, здійснює корекційну роботу.

Окремим, доволі специфічним напрямком, є робота з батьками учнів.

Діяльність вчителя спеціальної школи ускладнюється недостатнім суспільним розумінням важливості спеціальної освіти; необхідністю роботи з дітьми, у яких є порушення психофізичного розвитку; спілкуванням з неблагополучними сім'ями; відсутністю або недостатньою кількістю навчальної і методичної літератури; недостатнім фінансово-матеріальним забезпеченням навчально-виховного процесу.

З метою проведення позакласної виховної роботи в середніх і старших класах призначаються класні керівники. Завдання роботи класних керівників передбачені Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад України. Де, зокрема: виховання в учнів культури поведінки, формування в них моральних якостей; проведення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я учнів; стимулювання успішності учнів; організація і виховання учнівського колективу; залучення учнів до гурткової роботи; співпраця з сім'ями вихованців; координація дій всіх педагогів, які працюють з класом; ведення документації класу і особових справ учнів.

У спеціальній школі класний керівник особливу увагу має приділити переходу дітей від початкового навчання до 5-го класу. Саме в середніх і старших класах відбувається основна робота з формування дитячого колективу, який у спеціальній школі відстає у стадіях свого розвитку.

Важливим напрямком роботи є і профорієнтація учнів. У планах виховної роботи класний керівник спільно з вихователем мають передбачити заходи щодо розвитку у дітей інтересу до обраної професії, бажання працевлаштуватися згідно одержуваної в школі спеціальності.

Відмінною від ЗЗСО особливістю спеціальної школи є тісна співпраця класних керівників із вихователями. До основних обов'язків вихователя у спеціальних ЗЗСО відноситься організація дітей на виконання режиму дня, проведення самопідготовки, прогулянок, організація дозвілля учнів, проведення позакласних виховних заходів, формування дитячого колективу. Вихователі окрім офіційних функцій виконують і багато неофіційних ролей – старшого товариша, родини, опікуна, наставника тощо. З огляду на це підготовка вихователя спеціальної школи має бути ще ґрунтовнішою, ніж вчителя. Адже вихователь закріплює те, що розпочав учитель у навчальному процесі, виховує, коригує, формує особистість дитини.

2. Завдання і зміст роботи логопеда, психолога спеціальної школи

Ще одним представником педагогічного колективу у спеціальній школі є вчитель-логопед. Його робота спрямована на подолання порушень мовлення учнів. На відміну від ЗЗСО логопед спеціальної працює з учнями не тільки молодших, а й середніх класів. Логопедичні заняття базуються на основі програми з української мови і передбачаються як в першу, так і другу половину дня. Для занять комплектуються групи учнів згідно віку і мовленнєвого порушення. Логопед тісно співпрацює з вчителями початкових класів, вчителями української мови, психологом, а в неінтернатній установі ще й з батьками учнів.

Окрім вчителів, вихователів, логопеда корекційну роботу в спеціальній школі виконує і психолог. Важливою умовою її успішності є, безумовно, їхня співпраця. Психолог спеціального закладу, як і ЗЗСО, діагностує, консультує, коригує, здійснює профілактичну роботу. Проте саме корекційна функція його діяльності є специфічною і має досить чітко узгоджуватись і розподілятися з педагогами. У роботі з учнями з ІІ психолог зосереджує свої зусилля на виправленні або послабленні грубих порушень окремих психічних функцій, які спостерігаються у деяких учнів, оскільки загальну корекцію інтелектуальних вад здійснюють вчителі у навчальному процесі. Найчастіше психологу доводиться мати справу з проблемами спілкування, порушеннями емоційної сфери, виразно неадекватною самооцінкою та комплексом неповноцінності, негативним самостваренням, схильністю до девіантної поведінки, розладами уваги тощо.

3. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл. Функції директора, його заступників

Спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття певного рівня загальної середньої освіти особам з особливими освітніми потребами, що зумовлені порушеннями розвитку.

Безпосереднє управління спеціальною школою здійснює її директор. Директор спеціальної школи повинен мати вищу освіту не нижче ступеня магістра (спеціаліста) за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна освіта», «Дефектологія») або «Психологія» («Практична психологія») та/або стаж педагогічної роботи в спеціальному закладі освіти не менше п'яти років. Призначення на посаду, звільнення з посади, повноваження та відповідальність директора визначаються законодавством та статутом спеціальної школи.

Вагомога значення набувають **принципи управління** навчально-виховним і корекційним процесом, матеріально-господарською діяльністю школи.

Принципи управління – це вихідні положення, яких дотримуються в управлінні системою освіти. Найбільш суттєвими серед них є такі:

- **Принцип державності** означає, що розвиток спеціальної освіти і її фінансування здійснюється у плановому порядку за рахунок державного і міського бюджету.

- **Принцип демократичності** полягає у поєднанні керівництва директора з громадським самоврядуванням, опорою на громадську думку вчителів, батьків, учнів, у створенні комфортного морально-психологічного клімату в колективі, доброзичливих стосунків між адміністрацією закладу і учителями, педагогами і учнями, педагогічним колективом і батьками; передбачає моральне і матеріальне стимулювання творчих пошуків учителів.

- **Принцип компетентності.**

- **Принцип плановості.**

- **Принцип об'єктивності й тактовності в оцінці виконання працівниками закладу освіти обов'язків.**

- **Принцип ініціативності й активності передбачає заохочення педагогічної творчості, інноваційних пошуків, стимулювання педагогів до підвищення професійної майстерності.**

Принцип оперативності, конкретності і діловитості. Оперативність управління – означає своєчасне вирішення завдань, поставлених перед колективом закладу освіти. Конкретність в управлінні вимагає розв'язання завдання на основі точної, перевіреної інформації.

Керівник закладу освіти повинен бути всебічно компетентним у питаннях педагогічної теорії і практики, основ наукової організації праці, передового досвіду в управлінні закладом освіти. Він повинен добре знати перспективи та невідкладні завдання роботи закладу, яким керує, знати рівень державних вимог, вміти збирати факти, узагальнювати практичний досвід, правильно використовувати кращий досвід педагогічних працівників.

Принципи управління освітою в практичній діяльності виступають не відокремлено один від одного, а в комплексі.

Директор спеціальної школи:

- розпоряджається шкільним майном і коштами, затверджує після погодження з радою спеціальної школи кошторис та організовує його виконання, укладає угоди, відкриває рахунки в установах банків і є розпорядником кредитів;

- видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження, обов'язкові для всіх учасників навчально-виховного процесу;

- організовує навчально-виховний, корекційно-відновлювальний, лікувальний процес, здійснює контроль за його ходом та результатами, відповідає за якість і ефективність роботи педагогів, дотримання вимог охорони дитинства і праці, створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та позашкільній роботі;

- за погодженням з радою спеціальної школи призначає і звільняє своїх заступників, педагогічних, інших працівників;

- за погодженням із профспілковим комітетом затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові обов'язки всіх працівників спеціальної школи;

- організовує і спрямовує роботу вчителів, вихователів і методичних працівників з психолого-медико-педагогічного вивчення дитини, здійснення єдності навчально-виховного процесу, лікувально-відновлювальної та корекційної роботи; відповідає за правильну організацію навчального процесу, виховання, корекції вад розвитку, оздоровлення, відновлювального лікування, спрямованих на максимальну корекцію недоліків психофізичного розвитку учнів, їх соціальної адаптації;

- створює умови для творчого зростання педагогічних працівників, пошуку та застосування ними ефективних форм і методів навчання, виховання та реабілітації;

- відповідає за створення необхідних санітарно-побутових умов для вихованців, обладнання школи навчальною, медичною, корекційною апаратурою відповідно до типу спеціальної школи;

- затверджує режим дня, який забезпечує правильне поєднання навчання, праці і відпочинку, раціональне харчування учнів, а також необхідний мовний, ортопедичний охоронно-педагогічний режим;

- несе відповідальність за свою діяльність перед учнями, батьками, працівниками спеціальної школи та загальними зборами (конференцією), засновником, органами державної виконавчої влади.

Заступник директора з навчально-виховної, корекційної роботи:

- організовує роботу педагогічного персоналу щодо навчання учнів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів;

- відповідає за виконання спеціальних планів і програм навчання;

- організовує методичну роботу з навчальних предметів, корекційних занять і забезпечує єдність навчання, виховання, лікування і корекційної роботи;
- здійснює контроль за успішністю учнів, ефективністю їх навчання і корекційно-відновлювальних занять.

Заступник директора з виховної роботи:

- організовує виховну роботу в школі-інтернаті і несе відповідальність за її корекційну спрямованість;
- організовує методичну роботу серед вихователів;
- забезпечує виконання правил внутрішнього трудового розпорядку, організації загального і мовного режиму.

4. Внутрішкільний контроль і звітність

Важливою проблемою керівництва школою є здійснення контролю за якістю навчально-виховної і корекційної роботи. Систематична, цілеспрямована перевірка роботи педагогів адміністрацією школи називається **внутрішкільним контролем**.

Зміст контролю:

- рівень знань, вмінь і навичок учнів, динаміка психофізичного розвитку, їхньої вихованості;
- якість проведення уроків, професійно-трудової підготовки, позакласних заходів, їхня корекційна спрямованість;
- правильність планування усіх ланок навчально-виховного процесу, його корекційна спрямованість;
- робота педагогічного персоналу над підвищенням рівня професійної майстерності;
- виконання окремих доручень і завдань посадовими особами.

Внутрішкільний контроль планується заздалегідь і доводиться до відома працівників школи.

Залежно від мети перевірки використовують різні **види внутрішкільного контролю**. А саме:

Фронтальний – контроль всіх аспектів навчально-виховної і корекційної роботи в школі загалом або в окремому класі.

Тематичний – перевірка роботи педагогічного колективу над певною проблемою (наприклад, стан роботи класних керівників з громадянської вихованості учнів, активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках і в позакласній роботі) чи з певного навчального предмету.

Поточний – перевірка якості роботи педагогів, рівня засвоєння знань і вмінь учнями, якості корекційної роботи, виконання обов'язків посадових осіб тощо.

Персональний – перевірка ефективності діяльності окремих вчителів, вихователів, їхнього методичного рівня, досвіду роботи.

Оглядовий – контроль за веденням шкільної документації, станом шкільної дисципліни, навчального обладнання.

Внутрішкільний контроль здійснюється у різних **формах**. Це, зокрема:

Колективна. До контролю залучаються окрім адміністрації досвідчені учителі, батьки.

Взаємоконтроль. Здійснюється у процесі взаємовідвідування уроків і виховних заходів.

Самоконтроль. Звіти педагогічних працівників про виконання своїх обов'язків.

Адміністративний плановий контроль. Здійснює директор і його заступники згідно плану роботи.

Адміністративний позаплановий контроль. Здійснює директор і його заступники у разі виникнення непередбачених планом проблем.

Незалежно від виду і форми контролю, особи, якою він проводиться, внутрішкільний контроль має відповідати наступним **вимогам**:

Компетентність. Той, хто контролює, має добре орієнтуватись у меті і змісті питання, яке він перевіряє. Адміністрація має заздалегідь розподілити сфери свого контролю залежно від фаху; водночас і директор, і його заступники повинні ґрунтовно готуватись до кожного контрольного заходу.

Об'єктивність. Результати контролю мають бути об'єктивними наслідками перевірки, а не суб'єктивного ставлення до того, кого контролюють.

Принциповість. Перевірки мають бути засновані на нормативних документах, вимогах програми спеціальної школи, педагогічних і загальнолюдських моральних нормах.

Тактовність. У спілкуванні з педагогами адміністрація має дотримуватись поваги до них, взаєморозуміння, педагогічного такту, уникати упередженості, емоційної напруги і конфліктних ситуацій.

Обговорення результатів. Результати контролю мають обговорюватись спочатку з тим, кого перевіряють. По необхідності результати можуть потім обговорюватись на засіданнях методоб'єднань, педагогічної ради.

Поєднання контролю з допомогою. Контроль має виконувати функції не лише перевірки, а й надання допомоги педагогам у покращенні навчально-виховної і корекційної роботи, організації методичної діяльності.

Перспективність. Отримана під час перевірок інформація має стати джерелом для внесення коректив у роботу, прийняття нових рішень, накреслення позитивних перспектив.

Внутрішкільний контроль містить відвідування уроків, самопідготовки, позакласних заходів з метою їх перевірки, якісного аналізу.

5. Психолого-педагогічний консилиум

Для надання індивідуальної психолого-педагогічної допомоги та проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) у кожній спеціальній школі функціонує психолого-педагогічний консилиум, який утворюється наказом директора із затвердженням персонального складу та діє на підставі Положення про спеціальну школу.

До складу психолого-педагогічного консилиуму входять заступник директора спеціальної школи (голова), лікар, корекційний педагог (олігофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед тощо), практичний психолог, соціальний педагог, інші педагогічні працівники, в тому числі вчитель початкових класів, вчитель фізичної культури (лікувальної фізичної культури). На першому засіданні психолого-педагогічного консилиуму обирається заступник голови та секретар консилиуму.

На засідання психолого-педагогічного консилиуму запрошуються:

1) представник інклюзивно-ресурсного центру, на території обслуговування якого розташована спеціальна школа (не рідше ніж двічі на рік);

2) фахівець із соціальної роботи (з питань визначення індивідуальної освітньої траєкторії дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах);

3) спеціаліст служби у справах дітей (з питань визначення індивідуальної освітньої траєкторії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

На засідання психолого-педагогічного консилиуму можуть запрошуватися представники громадських організацій, які сприяють реалізації та захисту прав дітей з особливими освітніми потребами.

Основними функціями психолого-педагогічного консилиуму є:

1) проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) та результатів корекційно-розвиткової роботи;

2) надання рекомендацій щодо зарахування, відрахування та переведення учнів (вихованців);

3) визначення оптимальних умов, форм і методів навчання з урахуванням освітніх потреб учня (вихованця);

4) надання консультативної допомоги батькам або іншим законним представникам, педагогічним працівникам з питань організації навчання учня (вихованця).

Рішення психолого-педагогічного консилиуму фіксуються в протоколі засідання та ухвалюються простою більшістю голосів членів консилиуму. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови психолого-педагогічного консилиуму. Засідання психолого-педагогічного консилиуму проводяться у разі потреби, але не рідше ніж двічі на рік.

Для прийняття рішення щодо індивідуальної освітньої траєкторії учня (вихованця) залучаються його батьки або інші законні представники.

6. Колегіальні органи управління спеціальної школи

Положенням про спеціальну школу (ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221) передбачена діяльність педагогічної ради як постійно діючого, дорадчого, колегіального органу. Головою педагогічної ради є директор спеціальної школи.

Педагогічна рада – колегіальний орган управління спеціальної школи.

Усі педагогічні та медичні працівники беруть участь у засіданнях педагогічної ради.

Рішення педагогічної ради підписуються її головою та секретарем та вводяться в дію наказом директора.

Робота педагогічної ради планується відповідно до потреб школи.

Педагогічна рада:

- розглядає питання вдосконалення, методичного, корекційного забезпечення навчально-виховного процесу;

- обґрунтовує пропозиції про моральне та матеріальне заохочення учнів, застосування стягнень, залишення невстигаючих учнів на повторний курс або переведення їх до наступного класу;

- організовує роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їхньої творчої ініціативи, впровадження досягнень науки, передового педагогічного досвіду;

- розглядає інші питання професійної діяльності педагогічних працівників; організовує підвищення кваліфікації педагогів;

- розглядає питання лікувально-оздоровчої роботи з вихованцями, заслуховує інформацію лікаря за наслідками поглиблених медичних оглядів дітей;

- затверджує критерії, правила і процедури оцінювання учнів (вихованців), відповідно до яких здійснюється поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання.

Засідання педагогічної ради проводяться у разі потреби, але не рідше ніж чотири рази на рік.

Члени педради мають право виносити на її розгляд усі питання, пов'язані з навчально-виховним, корекційним, лікувально-оздоровчим процесом.

Її робота спрямована на вдосконалення навчально-виховного процесу, його методичне забезпечення; на розв'язання питань морального та матеріального стимулювання праці учнів, звільнення їх від екзаменів; на підвищення кваліфікації педагогічних працівників, впровадження досягнень науки і передового досвіду в практику їх роботи та інше.

Планується робота педагогічної ради в довільній формі.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування спеціальної школи є **загальні збори (конференція) її колективу**, що скликаються не рідше ніж один раз на рік.

Порядок скликання, повноваження, чисельність, склад загальних зборів (конференції) колективу визначаються статутом спеціальної школи і колективним договором.

Загальні збори (конференція) заслуховують звіт директора про здійснення керівництва спеціальною школою, розглядають питання щодо освітньої, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності школи.

Тема 4.3. Шкільна документація. Методична робота в спеціальній школі

1. Шкільна документація.

Ефективність внутрішкільного контролю і керівництва школою значною мірою залежить від систематичності і чіткості ведення шкільної документації. Вона ведеться в школі згідно існуючих нормативних документів. До неї належить: *планування* (перспективне, календарне, поточне), *документація особового складу* (книга обліку учнів, особові справи учнів), *навчально-педагогічна документація* (класні журнали, щоденники учнів, журнали обліку роботи гуртків, книга протоколів засідань педради, книга наказів і розпоряджень по школі, звіти посадових осіб), *документи про фінансово-господарську діяльність закладу освіти*.

Особливу увагу в спеціальній школі приділяють веденню особових справ учнів. Зберігаються вони в адміністрації *школи* (у заступника директора з навчально-виховної роботи), а за їх регулярне заповнення відповідають вчителі початкових класів і класні керівники старших.

Книга обліку дітей

Приклад оформлення Книги обліку дітей

№/п	Прізвище, ім'я, по батькові дитини	Дата зарахування до закладу освіти	Число, місяць і рік народження	Висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (особливі освітні потреби)	Адреса проживання, телефон батьків	Соціальний статус дитини
1.	Кулик Іван Васильович	05.09.2012	09.07.2008		вул. Миру, 3, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., 0 (3849) 5-44-33	Дитина напівсирота ¹

¹Можливими варіантами запису соціального статусу дитини можуть бути: сирота, під опікою (документ, який це засвідчує), дитина з інвалідністю (документ, який це засвідчує), з малозабезпеченої сім'ї, з неблагонадійної сім'ї (документ, який це засвідчує).

Учителі-дефектологи (олігофренопедагог, тифлопедагог, сурдопедагог, ортопедагог, учитель-логопед) вказують особливі освітні потреби дитини, типологію освітніх труднощів у осіб з ІІ та рівні підтримки, виявлені у дитини. Якщо у вихованця виявлено комплексне порушення, то вказують усі освітні труднощі.

Особові справи мають містити документи: психолого-педагогічну характеристику на учня; його попередні письмові роботи чи малюнки; детальний витяг з історії хвороби дитини; свідоцтво про народження; висновок про КППОР дитини. Щороку особові справи поповнюються інформацією про навчання дитини, динаміку її розвитку, результативність корекційно-виховної роботи. У кінці року вчитель початкових класів або класний керівник складають на учня психолого-педагогічну характеристику, яка зберігається в особовій справі.

Журнал класний

Журнал класний – книга для реєстрації відвідування та обліку знань учнів. Журнал класний є шкільним документом, обов'язковим для ведення у кожній школі кожним учителем. У класний журнал кожного класу ЗЗСО для дітей з ІІ за підписом медичного працівника школи вміщено відомості з даними про психофізичний розвиток та фізичну підготовку учнів класу. У них, крім ваги, зросту кожного учня, вказано фізкультурну групу, групу профілів трудової підготовки, групи здоров'я, фізичний розвиток.

Структура журналу охоплює кілька розділів. Розділ «Облік відвідування учнями занять» заповнює щоденно класний керівник. Сторінки цього розділу розподілено за навчальними предметами відповідно до навчального плану.

Розділ «Облік досягнень у навчанні учнів» структурований відповідно до Базового навчального плану і має дві складові: інваріантну і варіативну. Список учнів заповнює класний керівник, решта записів роблять учителі-предметники. Оцінки виставляються цифрами в межах 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів.

У розділі «Облік досягнень у навчанні учнів», крім дати проведення занять та балів досягнень у навчанні учнів, які виставляються цифрами за 12-бальною шкалою оцінювання, а в разі не атестації учня робиться запис не атестований(а), є ще дві графи: «Зміст уроку» та «Завдання уроку». У графі «Зміст уроку» стисло записується тема уроку, короткий зміст самостійної, практичної, лабораторної чи контрольної роботи. У графі «Завдання додому» стисло записується зміст домашнього завдання: повторити, прочитати, вивчити напам'ять та номери вправ, завдань, задач, прикладів, сторінки підручника, де знаходиться завдання.

У розділі «Облік проведення навчальних екскурсій та навчальної практики» учителі записують теми проведених навчальних екскурсій і теми практичних робіт учнів з трудового навчання.

У журналі час проведення занять записується у вигляді дробу, чисельник якого означає дату проведення, а знаменник – місяць.

Розділ «Зведений облік досягнень у навчанні учнів» учитель заповнює наприкінці кожного семестру і навчального року.

Розділи «Загальні відомості про учнів» і «Зведена таблиця руху учнів класу та їх досягнення у навчанні» заповнює класний керівник на початку навчального року та у кінці кожного семестру. Він підводить підсумки навчальних досягнень учнів за семестри і навчальний рік.

У розділі «Зауваження до ведення класного журналу» записи роблять із зазначенням дати і терміну виконання як керівники навчального закладу (директор, його заступники), так і особи, які здійснюють контроль за діяльністю закладу. Вони контролюють стан ведення класного журналу, забезпечують його збереження як архівного документу.

Табель досягнень у навчанні та відвідування школи учнями

У таблиці вказується успішність учня за 12-бальною шкалою оцінювання навчальних досягнень, кількість пропущених учнем днів, у тому числі через хворобу.

Табель досягнень у навчанні складається з інваріантної та варіативної частин. У інваріантній складовій подано перелік предметів, які опановують учні у 1-4 класах та у 5-10 класах; у варіативній подано перелік предметів шкільного компоненту змісту освіти.

Заповнює таблицю класний керівник. У таблиці виставляються оцінки за кожен семестр, за навчальний рік та підсумкові. Якщо учень у випускному класі складає екзамен з трудового навчання, у таблиці виставляється оцінка за підсумками державної атестації та підсумкова оцінка. Якщо учня з певної причини не атестовано, робиться запис: «не атестований(а)».

У кінці першого семестру класний керівник віддає таблицю учневі для ознайомлення батьків з успішністю дитини. Учень повертає підписаний батьками таблицю класному керівнику.

У кінці навчального року таблицю з відповідними *записами* (переведено до наступного класу, випущено зі школи, нагороджено Похвальною грамотою, залишено на повторний курс, умовно переведено до наступного класу) та завіреним печаттю підписом директора видається учневі.

2. Планування навчально-виховної роботи у спеціальній школі

Важливою умовою успішної діяльності спеціальної школи є планування роботи. Розрізняють перспективне, річне, календарне і поточне планування.

Перспективне планування здійснюється на декілька років і передбачає основні напрямки діяльності закладу.

Річний план складається на навчальний рік і також містить основні напрямки діяльності закладу. До його підготовки залучаються працівники школи (заступники директора, керівники методоб'єднань, педагоги-новатори), а повне оформлення здійснює директор школи. Річний план обговорюється

усіма працівниками школи і затверджується на першому засіданні педагогічної ради (як правило, в серпні).

Розділи річного плану визначаються адміністрацією довільно, головне, щоб вони охоплювали всю діяльність школи. Річний план може містити наступні розділи:

1. Вступ (аналізуються підсумки минулого року; зазначаються завдання на новий навчальний рік).
2. Здійснення спеціальної освіти.
3. Удосконалення навчально-виховного процесу.
4. Організація трудового навчання і професійної орієнтації учнів.
5. Становлення й розвиток виховної системи.
6. Робота з педагогічними кадрами.
7. Охорона здоров'я та техніка безпеки.
8. Співдружність школи, сім'ї, громадськості, позашкільних установ.
9. Координація внутрішкільного контролю
10. Фінансово-господарська діяльність школи.

Окремий розділ корекційно-виховної роботи зазвичай не виділяється, а здійснення цього напряму включається у розділи, присвячені навчальній, виховній роботі, охороні здоров'я.

Форми річного плану також довільні. Найбільш поширеною є наступна:

	Завдання і зміст роботи	Термін виконання	Форми проведення заходів	Відповідальні за виконання	Відмітка про виконання

Календарно-тематичний план роботи учителя

Учитель на основі навчальної програми, навчального плану, розкладу уроків складає календарний план роботи на семестр.

Календарний план роботи – документ, у якому визначено кількість годин на семестр з кожного предмету, тему кожного уроку та дату його проведення. Це індивідуальний план роботи учителя.

У календарному плані, крім тем уроків та дат їх проведення, вказується наочність, технічні засоби, які учитель буде використовувати на уроці. Календарні плани роботи учителів перевіряє і затверджує заступник директора школи з навчальної роботи.

Вихователь розробляє календарний план з виховної роботи на семестр, у якому вказує щоденні виховні заходи та дату їх проведення. Перевіряє і затверджує календарний план роботи вихователя заступник директора школи з виховної роботи.

Календарний план вчителя складається на кожен навчальний предмет на основі навчальної програми на чверть і може містити наступні розділи:

	Зміст програми за темами	Кількість уроків	Дата проведення

У окремих школах адміністрація вимагає більш детального планування уроків, наприклад, такого:

	Зміст програми за темами	Корекційна мета	Тип уроку	Дата проведення	Наочність

Поточне планування. Здійснюється вчителями (поурочні плани) і вихователями (щоденне планування).

Поурочний план роботи учителя (конспект уроку)

План уроку – короткий письмовий виклад змісту уроку у формі конспекту. Це розгорнутий індивідуальний план роботи учителя на кожному уроці. У ньому вказується структура уроку, послідовність його проведення, тема, тип, мета уроку, обладнання уроку, визначаються види і форми фронтальної та групової навчальної, корекційно-розвиткової роботи учителя з класом, індивідуальної – з окремими учнями. Структура уроку залежить від навчального предмету і типу уроку.

Поурочні плани вміщують інформацію про стан навчально-виховної і корекційно-розвиткової роботи учителя з учнями на кожному уроці.

Поурочні плани один раз на місяць перевіряє заступник директора з навчальної роботи.

Залежно від досвіду роботи і вимог адміністрації хід уроку вчителі можуть планувати у вигляді розгорнутих конспектів, планів-конспектів, планів.

У щоденних планах вихователів передбачається зміст і форми виховної роботи на день, об'єкти спостереження на прогулянці, детально планується самопідготовка, виховний захід, зазначається індивідуальна корекційна робота з дітьми, організація дозвілля.

У плані виховної роботи має бути передбачена участь дітей у роботі секцій, гуртків; розподіл доручень в класі; проведення заходів з різних напрямів виховання. Стандартів планів не існує.

Орієнтовні зразки планування роботи вихователів.

Участь учнів у роботі секцій, гуртків

	Прізвище, ім'я учня	Назва гуртка (секції)	День, години, місце занять

Учнівське самоврядування

	<i>Прізвище, ім'я учня</i>	<i>Доручення</i>	<i>Зміст діяльності</i>	<i>Терміни виконання</i>

План-сітка виховних заходів на місяць (зазначаються конкретні загальношкільні та групові заходи)

<i>День тижня</i>	<i>Дата, назва заходу</i>				
<i>Понеділок</i>					
<i>Вівторок</i>					
<i>Середа</i>					
<i>Четвер</i>					
<i>П'ятниця</i>					
<i>Субота</i>					
<i>Неділя</i>					

3. Завдання та зміст методичної роботи в спеціальній школі

У сучасних літературних джерелах науково-методична робота розглядається як цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і передового досвіду та на конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя, на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів. У понятійно-термінологічному словнику зі спеціальної педагогіки вказується, що «Методична робота у спеціальній школі – один із напрямків роботи щодо підвищення фахового рівня педагогів, якості навчання та виховання дітей з вадами психофізичного розвитку».

Кожен вчитель щорічно проходить підвищення кваліфікації. Як правило, воно здійснюється у формі курсів при інститутах післядипломної освіти.

Науково-методична робота у спеціальній школі має забезпечити розв'язання наступних **завдань**:

- вивчення педагогами державних та нормативних документів про загальну і спеціальну освіту в Україні, інструктивно-методичних документів органів освіти;
- ознайомлення із теоретичними і практичними досягненнями загальної педагогіки і психології;
- надання педагогам інформації про результати наукових досліджень і передового педагогічного досвіду в галузі навчання і виховання дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку;

- вивчення вчителями і вихователями чинних вдосконалених навчальних планів і програм, підручників і посібників, що поглиблюють зміст методичної роботи;
- ознайомлення із новими педагогічними технологіями загальної та спеціальної освіти;
- ознайомлення із застосуванням варіативних методів навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи;
- постійний аналіз корекційного навчально-виховного процесу в конкретній школі з метою систематичності науково-методичної роботи, визначення її змісту та постійного удосконалення;
- надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки відповідно до фахового рівня.

4. Вимоги до науково-методичної роботи в спеціальній школі

Науково-методична робота реалізує завдання і набуває ефективності, якщо здійснюватиметься відповідно до низки важливих **вимог**. А саме:

1. Відповідність системи науково-методичної роботи сучасному соціальному замовленню суспільства і держави.
2. Науковість методичної роботи.
3. Системність науково-методичної роботи.
4. Комплексний характер науково-методичної роботи.
5. Систематичність, послідовність, наступність, безперервність, масовість.
6. Творчий характер науково-методичної роботи, максимальна активізація діяльності педагогів.
7. Конкретність науково-методичної роботи, врахування особливостей конкретної школи, вчителя, диференційований підхід до педагогів.
8. Спрямованість науково-методичної роботи на виділення головного, суттєвого в підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів
9. Єдність теорії та практики при загальній практичній спрямованості науково-методичної роботи.
10. Оперативність, мобільність, гнучкість науково-методичної роботи.
11. Колективний характер науково-методичної роботи за розумного співвідношення масових, групових і індивідуальних, формальних і неформальних, обов'язкових і добровільних форм і видів методичної роботи та самоосвіти педагогів.
12. Створення сприятливих умов для ефективної науково-методичної роботи, творчих пошуків педагогів.

Методична робота спонукає вчителя до роботи над підвищенням свого фахового рівня, сприяє збагаченню педагогічного колективу педагогічними знахідками, допомагає молодим учителям переймати майстерність у більш досвідчених колег.

Методична робота покликана стимулювати підвищення наукового рівня вчителів, їх підготовку до засвоєння змісту нових програм і технологій реалізації, досягнень психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання, передового педагогічного досвіду.

5. Форми організації методичної роботи

Форми організації методичної роботи в школі досить динамічні. Загалом проводять її в індивідуальній, груповій та колективній формах.

Вони функціонують у органічній єдності, взаємодіють і доповнюють одна одну.

До **індивідуальних** форм науково-методичної роботи відносяться консультації, стажування, наставництво, самоосвіта. Змістом самоосвіти є систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, участь у роботі шкільних, міжшкільних та районних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань, розробка проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи, проведення експериментальних досліджень, огляд і реферування педагогічних та методичних журналів, збірників та ін.

Індивідуальна науково-методична робота – це усвідомлена цілеспрямована, планомірна та безперервна робота вчителя-дефектолога, спрямована на вдосконалення теоретичної та практичної підготовки, необхідної для педагогічної діяльності. Науково-методична проблема – це питання чи комплекс питань, які об'єктивно виникають під час організації навчально-виховного процесу і вирішення яких передбачає суттєвий практичний і теоретичний інтерес.

Групові форми об'єднують педагогів за функціонально-посадовими обов'язками і включають в себе методичні об'єднання, творчі групи, практикуми тощо. Найпоширенішою груповою формою є методичні об'єднання, які створюються за наявності в школі не менш ніж 3-х вчителів одного фаху (математики, філологи тощо). Проте в окремих спеціальних школах (з невеликою кількістю педагогічного персоналу) це проблематично, тому вчителі об'єднуються за принципом гуманітарного або природничого профілю.

Школа молодого вчителя. Завдання її полягає у сприянні професійному становленню учителів-початківців. Як правило, їх роботою опікується досвідчений вчитель або керівник школи. Здебільшого зосереджується на питаннях з техніки та методики проведення уроку, позакласного заняття, планування роботи класного керівника, інших аспектах психологічного та професійного самоутвердження молодого педагога.

Школа передового досвіду. Реалізує цілі й завдання індивідуального та колективного наставництва. Основне її призначення полягає в методичній допомозі досвідченого вчителя менш досвідченим колегам. Формується вона на добровільних засадах. Цінність її роботи в двосторонній ефективності.

Керівник школи, відвідуючи уроки вчителів, консультуючи їх щодо планування, методики й технології уроку, обговорюючи теоретичні проблеми освіти, удосконалює й власну педагогічну майстерність, переконується в правильності педагогічних позицій. А вчителі мають змогу безпосередньо вивчати творчу лабораторію педагога-майстра.

До **масових** форм роботи відносяться цільові семінари, семінари-практикуми, педагогічні читання, науково-практичні конференції тощо. Для їх проведення об'єднується або весь педагогічний колектив, або вчителі і вихователі окремо. Проте завжди розглядаються глобальні проблеми корекційного навчання і виховання школярів чи загальної педагогічної та психологічної науки.

Нетрадиційні форми методичної роботи. До них належать: педагогічні ігри (дидактичні, виховні, ділові, рольові); моделювання педагогічних ситуацій; олімпіади методичних інноваційних розробок уроків, виховних заходів, методичні «мости», літературні ярмарки педагогічних підручників, методичних рекомендацій, аукціон методичних розробок; конкурсні виставки методичних розробок (уроків, виховних заходів). Вони сприяють залученню педагогів до пошукової методичної роботи; розвитку уміння спілкуватися з колегами, учнями, батьками сприяють попередженню конфліктів у педагогічних колективах.

6. Організація та зміст роботи методичних об'єднань

Методичні об'єднання (комісії) вчителів. Вони покликані забезпечити ознайомлення педколективу з новою педагогічною інформацією, передовим досвідом, сприяти впровадженню їх у навчально-виховний процес.

Роботу кожного методичного об'єднання очолює в школі керівник, який не тільки володіє великим досвідом роботи, а й має, як правило, свій творчий стиль в певній галузі, досконало володіє методиками навчально-корекційної роботи з дітьми. Засідання проводять не рідше одного разу на квартал. Зміст їх діяльності визначається блоком навчальних предметів, що вивчаються в школі, методикою їх викладання. Методичні об'єднання обговорюють найважливіші розділи і теми нових програм та підручників, експериментальні варіанти освітніх програм.

Системність, послідовність їх роботи забезпечується завдяки спеціальному планові, який охоплює загальну характеристику педагогічної діяльності вчителів певного предмета, якості знань учнів, мету і завдання на навчальний рік, основні організаційно-педагогічні заходи (оформлення кабінетів, експертиза дидактичного матеріалу, затвердження текстів контрольних робіт), тематику науково-практичних доповідей, відкритих уроків, позакласних занять, форми і терміни контролю за якістю знань, умінь і навичок учнів.

Об'єднання бувають не тільки предметними (цикловими), але й профільними, наприклад, методичне об'єднання класних керівників, вихователів груп подовженого дня, учителів початкових класів, керівників гуртків за інтересами та ін.

Взаємовідвідування уроків. Сприяє підвищенню майстерності вчителя.

Для ефективної роботи складається план, який затверджується на засіданні методоб'єднання в серпні й подається для ознайомлення і затвердження адміністрації школи.

Керівник методоб'єднання повинен вільно орієнтуватись у актуальних проблемах теорії та практики корекційного виховання дітей з вадами інтелекту, вміти глибоко проаналізувати фахову діяльність всіх членів та її результати з тим, щоб на цій основі правильно спланувати роботу на навчальний рік. Планування роботи окремого методоб'єднання повинно узгоджуватись із загальними науково-методичними проблемами, над якими працює школа. План роботи орієнтовно може складатись із таких розділів:

1. Вступ.
2. Відомості про вчителів.
3. Індивідуальна тематика для самоосвіти.
4. Проведення творчих звітів вчителів про самоосвіту.
5. Проведення відкритих уроків.
6. Взаємовідвідування з метою обміну досвідом.
7. Робота з молодими педагогами.
8. Робота з виготовлення дидактичного матеріалу.
9. Заходи з вивчення і підвищення рівня знань, умінь, навичок учнів та якості навчально - корекційної (корекційно - виховної) роботи.
10. Засідання методичного об'єднання.

Вагомого значення набувають форми проведення засідань. Варто планувати не тільки традиційні, а й новітні форми активного характеру.

З метою узагальнення досвіду роботи педагогів, накопичення матеріалів у школі має працювати **методичний кабінет**, який буде осередком підвищення кваліфікації педагогічного персоналу. Основним і найголовнішим завданням методичного кабінету є допомога педагогам у самостійному опрацюванні наукової, науково-популярної, психологічної, педагогічної та методичної літератури, вивченні педагогічного досвіду. В кабінеті повинні зберігатись матеріали роботи всіх шкільних методоб'єднань, нормативні документи, література, періодика, узагальнений досвід роботи вчителів, наочні та дидактичні матеріали тощо. Відповідає за нормальну роботу кабінету заступник директора з навчально-виховної роботи. Ефективність роботи кабінету визначається високим рівнем навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи в школі, застосуванні вчителями у своїй практичній діяльності рекомендацій, зібраних у кабінеті.

Тема 4.4. Позакласна робота у спеціальній школі

1. Завдання позакласної роботи в спеціальній школі

Позакласна робота – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована у позаурочний час педагогічним колективом закладу.

Завданнями позакласної роботи є:

- закріплення, збагачення, поглиблення, уточнення та корекція знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці;
- розширення кругозору учнів, формування у них наукового світогляду;
- формування пізнавальних інтересів, виявлення і розвиток індивідуальних здібностей і нахилів;
- організація дозвілля учнів, культурного відпочинку та розумних розваг;
- поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання;
- корекція психофізичних вад учнів та подальший розвиток їхньої особистості.

2. Роль позакласної роботи у корекції порушень психофізичного розвитку дітей з ІІ та формуванні їхньої особистості

Одним із завдань позакласної роботи є **корекція порушень** розвитку цієї категорії дітей. Розв'язання цього завдання здійснюється особливими прийомами і методами всебічного виховного впливу, трудового навчання і виховання.

Значне місце в житті спеціальної школи посідає завдання підготовки учнів до трудової діяльності. У процесі трудового виховання у позаурочний час створюються сприятливі можливості для формування моральних якостей учнів, а також таких якостей особистості дитини, як цілеспрямованість, бажання закінчити розпочату справу, вміння діяти відповідно до поставленого завдання, охайність, колективізм та інші позитивні якості. Робота з організації суспільно корисної праці та самообслуговування учнів має набувати виразного корекційного характеру.

Великого корекційного значення набувають **позакласні заняття з математики**, оскільки сприяють формуванню у дітей з ІІ вміння логічно мислити, розвитку пам'яті, стійкої уваги. Одержані на уроках математики і закріплені у позакласній роботі вміння й навички впливають на більш успішне й усвідомлене оволодіння трудовою діяльністю, готуючи учнів до самостійного життя, де їм щоденно доведеться виконувати різні розрахункові операції.

Для того щоб діти з ІІ були спроможними жити самостійно, необхідно, щоб вони свідомо володіли **усним і писемним мовленням**. З цією ж метою їх слід навчити правильно і осмислено читати доступні їхньому розумінню художні твори, газети і журнали; правильно і послідовно висловлювати свої

думки. Вся позакласна і позашкільна робота з школярами з ІІ має будуватися з орієнтацією на подолання властивої їм бідності мовлення, збагачення їхнього словника, максимальне розширення активного запасу слів і уявлень про навколишній світ. Розв'язання цих завдань на позакласних заняттях має узгоджуватись із вимогами програми з української мови та читання.

Позакласна робота з *історії* перш за все спрямована на виховання моральних якостей учнів з ІІ на основі засвоєння ними історичних фактів, розвиток громадянськості.

У процесі позакласних занять з *географії* у дітей розвивається спостережливість, допитливість, вміння встановлювати подібність та відмінність у явищах і подіях. Виконання замальовок, моделювання, виготовлення наочних посібників сприяє оволодінню школярами вміннями і навичками, необхідними їм у практичному житті та трудовій діяльності.

Уроки «*Я пізнаю світ*» в молодших класах і уроки *природознавства* в старших класах формують уявлення учнів про навколишній світ.

Значний корекційний вплив у спеціальній школі має *малювання*. Значне місце у позакласній роботі посідає *фізичне виховання*. У нього є важливі специфічні завдання: корекція недоліків моторики, просторової орієнтації, координації рухів, постави. Фізкультура допомагає виховувати почуття колективізму, вміння діяти спільно з іншими.

Одним із активних засобів виховання школяра є *музичні заняття*, і, зокрема, організація хорових колективів.

Прищеплення учням спеціальної школи життєво необхідних вмінь і навичок є одним із найважливіших завдань корекційно-виховної роботи. Цьому сприяє позакласна робота з *соціально-побутової орієнтації*.

Навчання дітей вмінню практично застосовувати засвоєні ними на уроках вміння і навички розумової діяльності є особливим завданням спеціальної школи. Найбільш повно розв'язання цього завдання залежить від правильної постановки позакласної роботи, у процесі якої в різних ситуаціях учням доводиться вирішувати практичні питання, що вимагають від них застосування певних знань, вмінь і навичок.

3. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи

Слід розрізняти позакласну навчально-корекційну і корекційно-виховну роботу. Мета, зміст та форми організації навчально-корекційної і корекційно-виховної позакласної роботи відрізняються. Проводять цю роботу різні спеціалісти.

Цілями *навчально-корекційної* позакласної роботи є: поглиблене засвоєння навчальних програм; виправлення порушень і подальший розвиток учнів. Зміст такої роботи відповідає матеріалу окремих навчальних предметів; проводиться вона вузькими спеціалістами (логопед, лікар ЛФК, бібліотекар) або вчителями у наступних формах: логопедичні заняття, лікувальна

фізкультура, ритміка, соціально-побутова орієнтація, предметні гуртки, читацькі конференції.

Позакласна **корекційно-виховна** робота проводиться класними керівниками і вихователями у другу половину дня відповідно до плану виховної роботи школи і класу.

У практиці роботи спеціальних шкіл використовують масові, групові та індивідуальні форми організації позакласної корекційно-виховної роботи.

Масові форми організації позакласної діяльності – це такі форми організації, які охоплюють діяльність великої кількості дітей (свята, ранки, збори, лінійки, фестивалі, огляди, виставки, екскурсії, зустрічі, суботники, ігри-подорожі, конкурси, вікторини).

Наступною виступає *групова форма* роботи, яка включає в себе роботу гуртків, секцій, художньої самодіяльності, лялькових театрів тощо. Групові форми це об'єднання дітей по інтересах: гуртки, клуби, лялькові театри (постійний склад, план роботи); а також патрулі, загони друзів птахів (тимчасові об'єднання), тематичні екскурсії, випуск стінгазети, перегляд телепередач; та ін.

Різноманітні індивідуальні форми занять: конструювання, моделювання, колекціонування, вирощування рослин, відхід за тваринами, малювання, ліплення, аплікація, вишивання, випалювання, випилювання, гра на музичних інструментах.

4. Особливості гурткової роботи з дітьми з ІІІ

Гурткова робота є досить ефективною, як з виховної, так і корекційної точки зору, оскільки дозволяє найбільшою мірою врахувати індивідуальні можливості, потреби й інтереси учнів. Безумовно, враховується й конкретний діагноз та особливості структури дефекту.

Проводять гуртки вчителі й вихователі, проте можуть залучатись і батьки дітей чи відповідні спеціалісти (наприклад, фотограф, перукар).

Завдяки спеціальному навчанню і вихованню у молодших школярів спеціальної школи розвивається довільна увага, мовлення (збільшується словниковий запас слів, виправляються вади звуковимови, граматичної будови мовлення), діти навчаються давати повні відповіді на запитання, інтенсивно розвивається наочно-образне мислення, операційна сторона мислення (аналіз, синтез, порівняння), розвивається сприймання (сприймання кольору, форми, величини, просторове сприймання, побутове сприймання часу), проте школярі не можуть оволодіти своїми пізнавальними процесами (у них не виникає рефлексія – здатність усвідомлювати власні психічні процеси), не формуються навички самоконтролю, виявляється недостатньо сформованою довільність психічних процесів.

Гуртки організуються, як на базі вивчення навчальних предметів, так і за інтересами учнів.

Хлопчики підліткового віку, схильні до різноманітних видів технічної творчості, конструкторської роботи, роботи з деревиною та металом. Тому для них можна створити різноманітні гуртки з цих видів діяльності.

Дівчатка люблять прикрашати своє житло: з задоволенням роблять м'які іграшки, прикраси з макраме, з тканини, картону та інших матеріалів. Подобається також дівчаткам в'язання спицями, крючком, художнє вишивання. Тому для дівчаток підліткового віку доцільно організовувати гуртки з таких видів діяльності. Однак слід звернути особливу увагу на те, що у будь-якій спеціальній школі, як правило, слід створювати гуртки ведення домашнього господарства і кулінарії.

Відбір у гуртки відбувається з врахуванням глибини, складності основного дефекту і характеру вторинних відхилень в учнів з ІІІ. Наприклад: щоб зарахувати дитину в танцювальний гурток, потрібно визначити рівень розвитку її моторики і рухів; хорівий гурток – визначити рівень фонематичного слуху і голосу.

При створенні гуртків необхідно дотримуватись охоронно-педагогічного режиму:

- кількість учнів у гуртку 4-10 чоловік;
- тривалість занять не повинна бути більшою за одну годину, а з перервою тривати півтори години;
- керувати гуртком може людина, яка є не тільки спеціалістом в окремій галузі, але й яка знає особливості розвитку даної категорії дітей, вміє з ними працювати;

У спеціальній школі найчастіше існують такі гуртки, як:

- предметні (географічний, краєзнавчий, історичний, математичний тощо);
- художнього читання, слова, декламування;
- танцювальні гуртки та хорівий гуртки;
- гуртки ліплення, художньої різьби з деревини, машинної і ручної вишивки, ручної праці;
- гурток юних натуралістів;
- гуртки створення іграшок, роботи з конструктором;
- спортивні гуртки і секції (гурток легкої атлетики, бадмінтону, тенісу тощо);
- гурток художньої самодіяльності, дитячих театрів, лялькових театрів тощо.

Робота гуртків у спеціальній школі, за планом, проводиться в другій половині дня. Організаційні форми можуть бути різні, але є умови, які обов'язково потрібно врахувати при організації і роботі гуртків:

- заняття гуртків розпочинаються через 2-3 години після закінчення уроків;
- якщо заняття гуртка проводяться після самопідготовки, то слід дати дітям час для відпочинку;

– гурткову роботу не слід проводити після вечері, виняток складають лише ті гуртки, в яких діти роблять будь-які речі, і праця не потребує від дітей мисленнєвого навантаження, засвоєння нових прийомів роботи;

– тривалість заняття у гуртку 1 година, з перервою півтори години;

– вихователь або вчитель складає індивідуальний план своєї роботи;

– заняття гуртка проводяться не частіше 1 разу на тиждень і не менше 1 разу в два тижні;

– правильний відбір у гуртки, а саме: аналіз здібностей та інтересів дитини, допомога у виборі гуртка за інтересом, де можуть виявити здібності учня або направлення дитини в гурток, який допоможе виправити, скорегувати ті чи інші дефекти розвитку дитини (існує категорія дітей, яка хоче займатись у гуртку, в якому займатись не може; таким дітям дають легку роботу в гуртках і зацікавлюють до діяльності в інших гуртках);

– дитина може відвідувати не більше двох гуртків;

– можливий перехід з одного гуртка в інший;

– інформацію про роботу гуртка можна отримати з тематичних заходів, на вечорах-звітах гуртківців про свою роботу, з виставок речей, вироблених дітьми того чи іншого гуртка.

Отже, позакласна виховна робота має різноманітні форми, і впроваджується за допомогою різних засобів виховного впливу та потребує включення дітей у різні види діяльності.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЯ ІV

Рівень І

Із запропонованих відповідей оберіть одну правильну

Книга для реєстрації відвідування та обліку знань учнів – це...

- а) книга обліку учнів;
- б) класний журнал.

Один із напрямків роботи щодо підвищення фахового рівня педагогів, якості навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку – це ...

- а) методична робота;
- б) науково-дослідницька робота.

Масова форма позакласної роботи включає:

- а) заняття суспільного характеру, гуртки, студії, культпоходи;
- б) заняття суспільного характеру, вечори, ранки, олімпіади, культпоходи, масові ігри, розваги, змагання;
- в) заняття суспільного характеру, вечори, ранки, олімпіади розваги.

Групова форма організації позакласної роботи включає:

- а) заняття суспільного характеру, студії, секції, гуртки;
- б) заняття студії, гуртків, команд, розваги, змагання;
- в) заняття гуртків, студій, команд, загонів, секцій.

У змісті фахової діяльності корекційного педагога можна виділити наступні види:

- а) навчальна робота;
- б) корекційна робота;
- в) робота з батьками вихованців;
- г) правильної відповіді немає;
- д) виховна робота;
- е) методична робота;
- є) пропагандистська діяльність;
- ж) усі відповіді правильні.

Систематична, цілеспрямована перевірка роботи педагогів адміністрацією школи називається ...

- а) внутрішкільним контролем;
- б) методичною роботою.

Види внутрішкільного контролю:

- а) фронтальний;
- б) тематичний;
- в) поточний;
- г) персональний;
- д) оглядовий;
- е) річний;
- є) усі відповіді правильні.

Вкажіть види планування навчально-виховної роботи в школі:

- а) перспективне;
- б) календарно-тематичне;
- в) річне;
- г) поточне;
- е) усі відповіді правильні.

Рівень II

Із запропонованих відповідей оберіть декілька правильних (відповідей може бути дві, три або чотири).

Зазначте професійні функції корекційного педагога:

- а) діагностична;
- б) конструктивно-проектувальна;
- в) корекційна;
- г) нормативна;
- д) дослідницько-творча.

Заступник директора з виховної роботи:

- а) відповідає за виконання спеціальних планів і програм навчання;
- б) організовує виховну роботу в школі-інтернаті і несе відповідальність за її корекційну спрямованість;
- в) організовує методичну роботу серед вихователів;
- г) організовує методичну роботу з навчальних предметів, корекційних занять і забезпечує єдність навчання, виховання, лікування і корекційної роботи.

Заступник директора з навчально-виховної, корекційної роботи:

- а) організовує роботу педагогічного персоналу щодо навчання учнів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів;
- б) відповідає за виконання спеціальних планів і програм навчання;
- в) організовує методичну роботу з навчальних предметів, корекційних занять і забезпечує єдність навчання, виховання, лікування і корекційної роботи;
- г) організовує методичну роботу серед вихователів.

Зазначте форми внутрішкільного контролю:

- а) групова;
- б) колективна;
- в) взаємоконтроль;
- г) адміністративний плановий;
- д) адміністративний позаплановий.

Зазначте форми організації методичної роботи:

- а) індивідуальна;
- б) групова;
- в) масова;
- г) нетрадиційна;
- д) самотійна.

Основними формами роботи шкільних методичних об'єднань є:

- а) обговорення доповідей з актуальних проблем;
- б) моделювання педагогічних ситуацій;
- в) проведення відкритих уроків, позакласних заходів;
- г) проведення консультацій для молодих вчителів;
- д) проведення науково-практичних конференцій.

До індивідуальних форм науково-методичної роботи відносяться:

- а) консультації;
- б) наставництво;
- в) науково-практичні конференції;
- г) стажування;
- д) семінари-практикуми;
- е) самоосвіта.

До масових форм науково-методичної роботи відносяться:

- а) цільові семінари;
- б) семінари-практикуми;
- в) науково-практичні конференції;
- г) школа молодого вчителя;
- д) педагогічні читання;
- е) методичні об'єднання.

До нетрадиційних форм методичної роботи належать:

- а) педагогічні читання;
- б) педагогічні ігри;
- в) моделювання педагогічних ситуацій;
- г) олімпіади методичних інноваційних розробок уроків, виховних заходів;
- д) методичні «мости»;
- д) конкурсні виставки методичних розробок (уроків, виховних заходів);
- е) науково-практичні конференції.

Визначте завдання науково-методичної роботи у спеціальній школі:

- а) забезпечення умов для розвитку нахилів і здібностей, набуття учнем соціально необхідного мінімуму обов'язкових вимог до рівня і обсягу загальної середньої освіти;
- б) ознайомлення із застосуванням варіативних методів навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи;
- в) постійний аналіз корекційного навчально-виховного процесу в конкретній школі з метою систематичності науково-методичної роботи, визначення її змісту та постійного удосконалення;
- г) надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки відповідно до фахового рівня.

До форм організації позакласної роботи можливо віднести наступні:

- а) диференційована;
- б) масова;
- в) групова;
- г) самостійна;
- д) індивідуальна.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема. Корекційна психопедагогіка як наука

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сучасне тлумачення поняття «корекційна психопедагогіка».
2. Предмет вивчення олігофренопедагогіки.
3. Завдання олігофренопедагогіки.
4. Основні категорії корекційної психопедагогіки.
5. Місце корекційної психопедагогіки в системі педагогічних наук.
6. Зв'язок корекційної психопедагогіки з медичними науками, загальними та спеціальними психолого-педагогічними дисциплінами, спеціальними методиками.
7. Сучасний розвиток корекційної психопедагогіки в Україні.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підібрати та записати не менше 20 основних категорій (понять) корекційної психопедагогіки, розподілити їх на загальні та спеціальні.

III. Практичне завдання.

Схематично зобразити зв'язок корекційної психопедагогіки з іншими науками.

IV. Тестування (онлайн).

Література: (19, 21, 24, 36, 41).

Практичне заняття № 2

Тема. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку як учасники корекційно-педагогічного процесу

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Педагогічний аналіз проблеми розумової відсталості.
2. Причини розумової відсталості.
3. Психолого-педагогічна класифікація розумової відсталості.
4. Форми олігофренії за М. Певзнер.
5. Психолого-педагогічна характеристика дітей з інтелектуальними порушеннями.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати презентацію «Діти з інтелектуальними порушеннями».

III. Тестування (онлайн).

Методичні рекомендації зі створення презентації

1. Перший слайд – це титульна сторінка, на якій обов'язково повинні бути представлені: назва презентації; прізвище, і'мя, по батькові автора (здобувача).
2. Наступним слайдом повинен бути зміст, де представлені основні етапи – презентації.

3. Слайди презентації повинні містити тільки основні моменти теми (основні визначення, схеми, анімаційні та відеофрагменти і т.д.).

4. Загальна кількість слайдів не повинна перевищувати 20 – 25.

5. Тексти презентації не повинні бути великими. Не використовувати більш як 2 різних шрифтів.

6. Останніми слайдами презентації повинні бути глосарій і список літератури.

Література: (6, 19, 21, 24, 36, 38, 39, 40, 41).

Практичне заняття № 3

Тема. Специфіка навчання, виховання та корекційної роботи з дітьми, які мають затримку психічного розвитку

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Поняття ЗПР. Етіологія ЗПР.

2. Класифікація ЗПР. Види ЗПР.

3. Психолого-педагогічна характеристика дітей з ЗПР (визначити особливості уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення дітей із ЗПР).

4. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають затримку психічного розвитку.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Скласти конспект статті: Старцева В.П. Особливості дітей із затримкою психічного розвитку у контексті проблеми соціально-побутового орієнтування

[http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2014_65_87.pdf)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2014_65_87.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2014_65_87.pdf)

III. Практичне завдання.

Співвіднести назви типів ЗПР з їх змістовою характеристикою. Наприклад: А-2; В-3 і т.д.

А. ЗПР конституційного походження;	1. Цей тип пов'язаний з несприятливими умовами виховання, які перешкоджають правильному формуванню особистості дитини;
Б. ЗПР церебрально-органічного походження;	2. цей тип переважає великою стійкістю і вираженістю порушень як в емоційно-вольовій сфері, так і в пізнавальній діяльності;
В. ЗПР соматогенного походження;	3. для даного типу характерні переважання емоційної мотивації поведінки, підвищений фон настрою, спонтанність і яскравість емоцій при їх поверховості і нестійкості, легка навіюваність;
Г. ЗПР психогенного походження.	4. цей тип порушення розвитку обумовлений тривалою соматичною недостатністю різного генезу; 5. для цього типу поряд з малою здатністю до вольового зусилля, характерні риси егоцентризму й егоїзму, нелюбов до праці, установка на постійну допомогу і опіку.

III. Тестування (онлайн).

Література: (7, 9, 10, 22, 25, 42).

Практичне заняття № 4

Тема. Система спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелекту в Україні.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Принципи організації системи освітньо-корекційних послуг особам з порушеннями інтелекту.
2. Диференційована система спеціальних закладів для осіб з ІП в Україні.
3. Спеціальні заклади дошкільної освіти.
4. Спеціальні ЗЗСО (спеціальні школи, школи-інтернати).
5. Навчально-реабілітаційні заклади.
6. Особливості роботи спеціальних класів для дітей з ІП при ЗЗСО.
7. Переваги і недоліки навчання дітей з ІП в інклюзивних класах.
8. Індивідуальне навчання дітей з порушеннями інтелекту як форма організації корекційно-педагогічного процесу.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Скласти карту знань: «Система освітньо-корекційних послуг для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в Україні».

Література: (19, 21, 33, 34, 36).

Практичне заняття № 5

Тема. Корекційна спрямованість педагогічного процесу в спеціальних закладах для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Характеристика структури дефекту при розумовій відсталості.
2. Вчення Л.С. Виготського про первинні та вторинні дефекти дітей з ІП, про зону найближчого розвитку та можливості їх корекції.
3. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції.
4. Що означає поняття «корекційна спрямованість навчання»?
5. Основні напрямки корекційно-виховної роботи у спеціальній школі.
6. Засоби корекції, які використовуються у спеціальних закладах.
7. Умови, які слід створити у закладі для забезпечення корекційної спрямованості навчання і виховання дитини з ІП.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати презентацію на тему «Вчення Л. С. Виготського про первинні та вторинні дефекти РВД, про зони найближчого розвитку та можливості їх корекції».

III. Тестування (онлайн).

Література: (3, 19, 20, 21, 36, 41).

Практичне заняття № 6
Модульна контрольна робота № 1
Виконання тестових завдань.

Практичне заняття № 7
Тема. Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність олігофренодидактики. Її завдання.
2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі.
3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Основні вимоги до викладу нового навчального матеріалу, закріплення та повторення його.
5. Основні вимоги до застосування набутих знань, вмінь і навичок на практиці.
6. Шляхи активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання.

II. Тестування (онлайн).

Література: (19, 21, 24, 36, 41).

Практичне заняття № 8

Тема. Зміст освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність змісту спеціальної освіти.
2. Характеристика принципів визначення змісту спеціальної освіти.
3. Державний стандарт для дітей з особливими освітніми потребами.
4. Особливості навчального плану спеціальної школи.
5. Характеристика освітніх програм для дітей з ІІ.
6. Підручники і навчальні посібники для дітей з порушеннями інтелекту.

II. Практичне завдання.

Проаналізувати навчальний план для дітей з інтелектуальними порушеннями легкого та помірного ступеня (аналіз оформити в зошиті у довільному вигляді: описати або у таблиці).

III. Тестування (онлайн).

Література: (8, 19, 21, 27, 28, 29, 30, 36).

Практичне заняття № 9

Тема. Принципи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Взаємозв'язок між закономірностями і принципами дидактики.
2. Характеристика принципів навчання, що обслуговують компоненти його змісту.
3. Характеристика принципів навчання, що стосуються діяльності вчителя і методики його викладання.
4. Характеристика принципів, що обслуговують його корекційний компонент і принципів, що стосуються оцінювальних функцій процесу навчання.
5. Умови, від яких залежить реалізація індивідуального підходу.
6. Зміст і прийоми реалізації індивідуального підходу.

II. Практичні завдання.

1. Скласти і заповнити таблицю.

Назва спеціального принципу навчання	Характеристика спеціального принципу

2. Ознайомитися з програмою одного з навчальних предметів. Як, на вашу думку, в ній реалізується принципи науковості, систематичності та доступності в навчанні?

III. Тестування (онлайн).

Література: (19, 21, 24, 36).

Практичне заняття № 10

Тема. Характеристика методів навчання дітей з ІІІ

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики.
2. Особливості реалізації методів навчання у спеціальній школі.
3. Критерії добору методів навчання у спеціальній школі.
4. Особливості застосування словесних методів навчання.
5. Особливості застосування наочних методів навчання.
6. Особливості застосування практичних методів навчання.
7. Методика використання гри у спеціальній школі.
8. Використання у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями програмованого та проблемного навчання.
9. Корекційні можливості комп'ютерних технологій у навчанні дітей з ІІІ.

II. Практичне завдання.

Скласти схему «*Методи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями*».

III. Тестування (онлайн).

Література: (18, 19, 21, 24, 36).

Практичне заняття № 11

Тема. Характеристика основних форм організації навчального процесу у спеціальному закладі освіти

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Урок як основна форма організації навчання. Особливості уроку в спеціальній школі.
2. Вимоги до уроку в спеціальній школі. Визначення мети і завдань уроку.
3. Структура уроку. Якими факторами вона визначається?
4. Характеристика загальнокорекційного етапу структури уроку.
5. Характеристика основного етапу структури уроку.
6. Характеристика заключного етапу структури уроку.
7. Допоміжні засоби на уроці для розв'язання корекційних завдань.
8. Екскурсія як форма організації навчального процесу.

II. Практичні завдання.

1. Скласти схему «*Форми організації навчання в закладах для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку*».
2. Порівняти 2 специфічні форми позакласної навчально-корекційної роботи.

III. Тестування (онлайн).

Література: (19, 21, 24, 36, 13).

Практичне заняття № 12

Тема. Типи уроків у спеціальній школі

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Класифікація уроків. Характеристика пропедевтичних уроків.
2. Особливості уроків формування нових знань, умінь і навичок.
3. Уроки додаткової корекції знань і умінь учнів.
4. Особливості уроків систематизації і узагальнення знань, умінь та навичок, уроків перевірки якості знань і вмінь.
5. Особливості уроків застосування знань, умінь і навичок.
6. Підготовка вчителя до уроку.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати презентацію «*Особливості проведення різних типів уроків у спеціальній школі*».

Література: (19, 21, 24, 36).

Практичне заняття № 13

Тема. Домашня навчальна робота учнів. Перевірка та облік знань, умінь та навичок учнів.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Мета і завдання самопідготовки. Вимоги до організації самопідготовки у спеціальній школі.
2. Структура самопідготовки. Форми організації самопідготовки.
3. Типи домашніх завдань. Пам'ятки з виконання домашніх завдань.
4. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя.
5. Функції перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів.
6. Об'єкти перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів.
7. Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів.
8. Види перевірок у спеціальній школі.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати презентацію «*Структура самопідготовки та форми її організації*».

III. Практичне завдання (групова робота). Спроекувати план самопідготовки для дітей з порушеннями інтелекту (клас на вибір).

IV. Тестування (онлайн).

Література: (19, 21, 24, 36, 44).

Практичне заняття № 14

Тема. Навчання, виховання і трудова підготовка дітей з III помірного і важкого ступенів.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Особливості розвитку інтелектуальної сфери даної групи дітей.
2. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми з III помірного і важкого ступенів.
3. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми з III помірного і важкого ступенів.
4. Характеристика змісту освіти дітей з помірними, важкими інтелектуальними порушеннями.
5. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з III помірного і важкого ступенів.
6. Невербальні засоби комунікації як один з напрямків організації контактів дітей з III помірного і важкого ступенів з оточуючим середовищем.

II. Практичні завдання (групова робота).

Користуючись посібником «Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу» авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О.

Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, А.В. Міненко та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. – К., ІСП НАПН України, 2016. – 148 с

<http://lib.iitta.gov.ua/707272/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D0%9F%D0%A1.pdf>

2.1. Скласти модель корекційно-розвивального простору навчального закладу для дітей з помірними ІП (користуючись аналізом статті Чеботарьової О.В. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з помірною розумовою відсталістю. – С. 7-9 (група І).

1.2. Скласти карту методичних рекомендацій з розвитку сенсорного виховання дітей з помірними ІП, користуючись аналізом статті Трикоз С.В. Сенсорне виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеню. – С. 28-49 (група ІІ).

2.3. Скласти таблицю «Методичні аспекти формування трудової діяльності у дітей з ІП помірною ступеню», користуючись аналізом статті Чеботарьової О.В. Трудове навчання як ефективний засіб соціалізації дітей з помірною розумовою відсталістю. – С. 49-63 (група ІІІ).

Література: (6, 19, 21, 31, 36).

Практичне заняття № 15

Модульна контрольна робота № 2

Виконання тестових завдань.

Практичне заняття № 16

Тема. Особливості виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Мета і завдання виховання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що ускладнюють процес їхнього виховання.

3. Основні напрямки у вихованні учнів.

4. Принципи виховання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

5. Особливості реалізації методів виховання формування моральних знань учнів спеціальної школи.

6. Методи формування досвіду суспільних стосунків навичок моральної поведінки.

7. Стимулювання поведінки та діяльності учнів з ІП.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати повідомлення (доповідь) на тему «Умови удосконалення виховання дітей з ІП на сучасному етапі розвитку суспільства».

III. Практичні завдання.

1. Заповнити таблиці 1, 2.

Таблиця 1

Процес виховання

Визначення поняття	
Мета виховання	
Завдання виховання	
Основні напрямки виховної роботи	
Засоби виховання	

Таблиця 2

Принципи виховання

Назва спеціального принципу виховання	Характеристика спеціального принципу

2. Скласти схему «*Методи виховання*».

III. Тестування (онлайн).

Література: (2, 15, 19, 21, 37).

Практичне заняття № 17

Тема. Особливості трудового навчання і виховання учнів спеціальної школи
План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з ІІІ.
2. Завдання і етапи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в спеціальній школі.
3. Зв'язок трудового навчання із загальноосвітніми предметами.
4. Види професійно-трудової підготовки учнів спеціальної школи.
5. Характеристика основних методів і форм трудового навчання у спеціальній школі.
6. Організація трудового виховання у спеціальній школі.
7. Профорієнтаційна робота з учнями з ІІІ.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати реферативне повідомлення на одну з тем:

- *Значення гурткової роботи у трудовому вихованні учнів з ІІІ.*
- *Взаємозв'язок і взаємообумовленість трудового навчання, трудового виховання і профорієнтаційної роботи.*

III. Практичне завдання.

Скласти план-конспект бесіди «*Поговоримо про професії*» (клас визначити самостійно).

IV. Тестування (онлайн).

Література: (1, 19, 21, 37).

Практичне заняття № 18

Тема. Виховання дітей та підлітків з порушеннями інтелекту в сім'ї

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків.
2. Особливості виховання дитини з порушеннями інтелекту в сім'ї.
3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців.
4. Особливості проведення батьківських зборів.

II. Практичні завдання.

1. Заповнити табл. «*Форми роботи з батьками*».

Форми роботи з батьками

Класні	Загальношкільні	Індивідуальні

2. Скласти план роботи з родиною дитини з інтелектуальними порушеннями.

Література: (2, 12, 19, 21, 37).

Практичне заняття № 19

Тема. Вивчення та формування дитячого колективу

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Роль колективу у вихованні учнів з ІІ.
3. Умови організації колективу в спеціальній школі.
4. Особливості дітей з ІІ, що ускладнюють формування їхнього колективу.
5. Стадії колективу спеціальної школи.
6. Об'єкти корекції у колективі учнів з порушеннями розумового розвитку.
7. Шляхи і прийоми формування колективу учнів спеціальної школи.
8. Учнівське самоврядування у спеціальній школі.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Прочитати і законспектувати працю Л.С. Виготського «Коллектив как фактор развития дефективного ребенка» (Собр. соч. М., 1983. Т.5. С. 196-218).

http://elibr.gnpbu.ru/text/vygotsky_ss-v-6tt_t5_1983/fs,1/

III. Практичне завдання.

Заповнити табл. «*Ознаки і функції дитячого колективу*».

Ознаки і функції дитячого колективу

Ознаки учнівського колективу	Функції дитячого колективу

Література: (2, 19, 21, 24, 37).

Практичне заняття № 20

Тема. Зміст, форми та методи морально-правового виховання у спеціальній школі

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність, зміст і завдання морального виховання учнів з ІП в сучасних умовах.
2. Особливості дітей з ІП, які ускладнюють процес виховання їхньої соціально-нормативної поведінки.
3. Форми, методи та засоби морального виховання учнів з ІП.
4. Мета і основні завдання правового виховання учнів з ІП.
5. Форми та методи правового виховання учнів з ІП.

II. Практичне завдання.

Заповнити табл. «Морально-правове виховання у спеціальній школі».

Морально-правове виховання

Визначення поняття	
Мета	
Завдання	
Зміст	
Форми роботи	
Методи роботи	

Література: (2, 19, 21, 24, 37).

Практичне заняття № 21

Тема. Особливості екологічного виховання учнів з ІП

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність та завдання екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту.
2. Принципи екологічного виховання учнів з порушеннями інтелекту.
3. Форми екологічного виховання учнів.
4. Засоби та умови екологічного виховання учнів з ІП.
5. Методи екологічного виховання учнів з ІП.

II. Практичне завдання.

Скласти план-конспект екскурсії в природу «Як природа готується до зими» (клас визначити самостійно).

Література: (2, 19, 21, 37, 43).

Практичне заняття № 22

Тема. Фізичне виховання учнів з порушеннями інтелекту

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність, мета та завдання фізичного виховання учнів з ІІ.
2. Роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту.
3. Особливості фізичного виховання учнів спеціальної школи.
4. Методи, форми і засоби фізичного виховання у спеціальній школі.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підібрати фізкультурні хвилинки і паузи, які можна успішно використовувати на уроках загальноосвітнього циклу.

III. Практичне завдання.

Заповнити таблицю «Фізичне виховання у спеціальній школі».

Фізичне виховання

Визначення поняття	
Мета	
Завдання	
Форми організації	
Заходи охоронно-педагогічного режиму	

IV. Тестування (онлайн).

Література: (2, 19, 21, 24, 37).

Практичне заняття № 23

Тема. Особливості естетичного виховання учнів спеціальної школи

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Сутність і завдання естетичного виховання учнів з ІІ.
2. Функції естетичного виховання учнів з ІІ.
3. Принципи естетичного виховання учнів з ІІ.
4. Особливості естетичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту.
5. Шляхи естетичного виховання школярів з ІІ.
6. Значення мистецтва для формування особистості школяра з ІІ.
7. Значення естетичного виховання для розвитку і соціалізації дітей з ІІ.

II. Практичне завдання.

Заповнити схему, яка відтворює систему естетичного виховання дітей з ІІ.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УСПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ			
Цілі			
Функції			
Засоби й шляхи естетичного виховання			
Джерела естетичного впливу			
Форми			
Класні		Позакласні	

IV. Тестування (онлайн).

Література: (2, 19, 21, 37).

Практичне заняття № 24

Тема. Можливості розвитку, корекції, освіти та соціалізації дітей з синдромом Дауна

План

I. Теоретична частина.

1. Поняття про синдром Дауна. Причини виникнення.
2. Аналіз характерних особливостей розвитку дітей з синдромом Дауна.
3. Психолого-педагогічна характеристика дітей з синдромом Дауна.
4. Особливості корекційно-розвиткової роботи з дітьми з синдромом Дауна.
5. Методики навчання дитини із синдромом Дауна.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Підготувати картки для альтернативної комунікації для дітей з синдромом Дауна (тема на вибір). Підготуватися до проведення завдання з розробленими картками на практичному занятті.

III. Практичне завдання.

Переглянути відео-заняття з дітьми з синдромом Дауна. Запротоколювати хід заняття, визначивши методи і прийоми, які застосовує вчитель-дефектолог.

Література: (7, 11, 26).

Практичне заняття № 25

Модульна контрольна робота № 3

Виконання тестових завдань.

Практичне заняття № 26

Тема. Професіограма корекційного педагога (олігофренопедагога), особливості його педагогічної діяльності

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура.
2. Професіограма корекційного педагога.
3. Професійно-педагогічні та особистісні якості олігофренопедагога.
4. Професійні знання.
5. Професійні вміння.
6. Протипоказання професії дефектолога.
7. Система підготовки дефектологів в Україні, у найбільш розвинених зарубіжних країнах.

Література: (19, 20, 21, 23).

Практичне заняття № 27

Тема. Педагогічний персонал спеціальної школи. Управління та керівництво спеціальною школою.

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Професійні та особистісні якості учителя-класовода і класного керівника.
2. Специфіка роботи вихователя спеціальної школи.
3. Особливості роботи логопеда, психолога спеціальної школи.
4. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл. Функції директора школи та його заступників.
5. Внутрішкільний контроль. Форми і види внутрішкільного контролю.
6. Психолого-педагогічний консиліум.
7. Колегіальні органи управління спеціальної школи

II. Тестування (онлайн).

Література: (16, 19, 21, 37).

Практичне заняття № 28

Тема. Шкільна документація. Методична робота в спеціальній школі

План

1. Шкільна документація.
2. Планування роботи у загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з порушеннями інтелекту.
3. Завдання та зміст методичної роботи в спеціальній школі.
4. Вимоги до науково-методичної роботи в спеціальній школі.
5. Форми організації методичної роботи.
6. Організація та зміст роботи методичних об'єднань.

II. Тестування (онлайн).

Література: (4, 14, 19, 21, 35, 37).

Практичне заняття № 29

Тема. Організація і методика позакласної роботи у спеціальній школі

План

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Завдання позакласної роботи у спеціальних школах та групах продовженого дня.
2. Роль позакласної роботи у корекції порушень психофізичного розвитку дітей з ІІ та формуванні їхньої особистості.
3. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи.
4. Особливості гурткової роботи з дітьми з ІІІ.

ІІ. Практичне завдання.

Скласти план-конспект свята «*День матері*» для учнів початкових класів.

Література: (2, 19, 21).

Практичне заняття № 30

Модульна контрольна робота № 4

Виконання тестових завдань.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Самостійна робота здобувача (СРЗ) – невід’ємний складник підготовки фахівців в університеті. СРЗ є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов’язкових навчальних занять. Її спрямовано на закріплення теоретичних знань, отриманих здобувачами за час навчання, їх поглиблення, набуття і удосконалення практичних навичок та умінь щодо відповідних спеціальностей та напрямків. Навчальний час, відведений на самостійну роботу здобувача, регламентується робочим і навчальним планом і повинен складати не менше, ніж 1/3 і не більше, ніж 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення окремої навчальної дисципліни.

Головною метою СРЗ є формування його пізнавальної активності, засвоєння ним основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

Основними завданнями СРЗ є засвоєння в повному обсязі основної освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (практичної й науково-теоретичної) діяльності на рівні світових стандартів. Зміст самостійної роботи студентів визначається навчальною програмою вивчення конкретної дисципліни, завданнями та рекомендаціями викладача.

СРЗ здійснюється за кількома типами:

1. Самостійна робота з теоретичним матеріалом – це самостійне поза аудиторне письмове виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «відтворення» і «розуміння».

Можливі види завдань:

- конспектування, реферування, анотування рекомендованої літератури;
- формулювання висновків і підсумків;
- відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань до навчальної теми;
- заповнення таблиць;
- креслення структурно-логічних схем;
- складання термінологічних словників;
- завдання на аналіз, синтез, дослідження, порівняння, класифікацію, узагальнення, конкретизацію, інтерпретацію теоретичного матеріалу.

2. Самостійна робота з підготовки до практичних занять та закріплення їх результатів – самостійне позааудиторне письмове виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «застосування» і «створення».

Можливі види завдань: аналіз і вирішення ситуацій, вправи, спостереження, оформлення звіту до практичного заняття, підготовка тестів, допоміжних таблиць і т.п.

3. Робота на практичних заняттях – індивідуальне чи групове виконання ряду завдань під керівництвом викладача на рівні засвоєння навчального матеріалу «застосування» і «створення».

Можливі види завдань:

- дискусії і бесіди;
- виступи з доповідями і рефератами;
- вирішення задач і ситуацій;
- спостереження;
- дидактичні ігри.

4. Контрольна робота – індивідуальне чи групове виконання ряду контрольних завдань для перевірки реалізації навчальних цілей – досягання запланованих рівнів засвоєння навчального матеріалу теоретичного і практичного блоків тем.

Можливі види завдань: дидактичні тести, усні і письмові відповіді на запитання, співбесіди, звіти з самостійної роботи.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки.
2. Основні поняття та категорії корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).
3. Місце олігофренопедагогіки в системі педагогічних наук. Зв'язок з медичними та біологічними науками.
4. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки.
5. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості.
6. Характеристика понять «розумова відсталість», «олігофренія», «деменція».
7. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту легкого ступеня.
8. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту помірного ступеня.
9. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту важкого ступеня.
10. Психолого-педагогічна характеристика осіб з порушеннями інтелекту глибокого ступеня.
11. Затримка психічного розвитку у дітей та її причини.
12. Основні типи ЗПР.
13. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.
14. Характеристика системи закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями раннього та дошкільного віку в Україні.
15. Корекційно-виховні завдання та зміст роботи спеціальних ЗДО для дітей з інтелектуальними порушеннями.
16. Характеристика системи закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями шкільного віку в Україні.
17. Завдання та зміст роботи спеціальної школи.
18. Основні напрямки корекційно-виховної роботи у спеціальній школі для дітей з інтелектуальними порушеннями. Засоби корекції.
19. Організація та зміст роботи спеціальних закладів для дітей з ІІІ глибокого ступеня.
20. Своєрідність процесу навчання у спеціальних та інклюзивних класах.
21. Особливості корекційно-педагогічної роботи у навчально-реабілітаційному закладі.
22. Структура дефекту при розумовій відсталості.
23. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції.
24. Сутність корекційної роботи з дітьми з ІІІ.
25. Залежність корекційно-виховної роботи від індивідуальних особливостей розвитку та структури дефекту дитини з ІІІ.
26. Вчення Л.С.Виготського про зони найближчого розвитку та його значення в корекційно-виховній роботі з дітьми з ІІІ.
27. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня.
28. Особливості навчального процесу в спеціальній школі.
29. Характеристика структури процесу оволодіння знаннями учнями з інтелектуальними порушеннями.

30. Характеристика типової освітньої програми для учнів з інтелектуальними порушеннями.
31. Шкільні підручники. Основні вимоги до них.
32. Загальна характеристика принципів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.
33. Порівняльна характеристика принципів загальної та спеціальної дидактики.
34. Особливості реалізації принципу свідомості та активності у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
35. Принцип індивідуального та диференційованого підходу і його застосування в навчально-виховному процесі.
36. Характеристика принципів науковості та системності у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
37. Характеристика принципів доступності та послідовності навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.
38. Характеристика принципу міцності засвоєння знань учнями з інтелектуальними порушеннями.
39. Характеристика принципу корекційно-розвиткової спрямованості навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.
40. Сучасна класифікація методів навчання у спеціальній школі.
41. Особливості застосування наочних методів навчання у спеціальній школі.
42. Практичні методи навчання у спеціальній школі, особливості їх реалізації.
43. Бесіда як метод навчання. Вимоги до її проведення.
44. Розповідь та пояснення як методи навчання, вимоги до їх застосування.
45. Корекційна спрямованість елементів проблемного та програмованого навчання у спеціальній школі.
46. Урок як основна форма навчання учнів спеціальних ЗЗСО/спеціальних класів для дітей з інтелектуальними порушеннями.
47. Загальна характеристика типів та структури уроків у спеціальній школі.
48. Пропедевтичні уроки та їх роль у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
49. Уроки додаткової корекції. Особливості їх проведення та значення в корекції недоліків дітей з інтелектуальними порушеннями.
50. Особливості проведення уроків систематизації та узагальнення знань, умінь та навичок.
51. Екскурсія, її роль у навчанні учнів з інтелектуальними порушеннями, вимоги до проведення.
52. Підготовка вчителя до уроку.
53. Специфіка контролю знань, вмінь та навичок в учнів спеціальної школи.
54. Особливості проведення самопідготовки в спеціальній школі.
55. Особливості розвитку інтелектуальної сфери дітей з ІІ помірною та важкою ступенів.
56. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми з помірними і важкими інтелектуальними порушеннями.
57. Характеристика змісту освіти дітей з помірними і важкими ІІІ.
58. Особливості виховання та соціально-трудова адаптація дітей з ІІІ помірною та важкою ступеня.
59. Загальна характеристика системи трудового навчання учнів спеціальної школи.
60. Сутність процесу виховання та особливості його реалізації в спеціальній школі.

61. Класифікація методів виховання та особливості їх реалізації в спеціальній школі.
62. Характеристика принципів виховання у спеціальній школі.
63. Корекційно-виховна роль праці у спеціальній школі.
64. Роль трудового виховання у соціальній адаптації школярів з ІІІ. Форми трудового виховання.
65. Профорієнтаційна робота у спеціальній школі: її завдання, зміст та структура.
66. Завдання та зміст морального виховання учнів спеціальної школи.
67. Етична бесіда як метод морального виховання учнів спеціальної школи.
68. Взаємозв'язок морального та правового виховання. Завдання, зміст та форми правового виховання учнів спеціальної школи.
69. Виховання бережливого ставлення учнів до природи. Екологічне виховання у спеціальній школі.
70. Особливості естетичного розвитку учнів з ІІІ.
71. Завдання, зміст та форми естетичного виховання учнів спеціальної школи.
72. Особливості формування дитячого колективу у спеціальній школі.
73. Спільна робота вчителя, вихователя, лікаря з фізичного виховання учнів спеціальної школи.
74. Роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту.
75. Зміст сімейного виховання. Організація життя дитини з ІІІ в сім'ї.
76. Зміст та форми роботи спеціальної школи з сім'ями учнів.
77. Психолого-педагогічна характеристика дітей з синдромом Дауна.
78. Особливості корекційно-педагогічної роботи з дітьми з синдромом Дауна.
79. Професійна підготовка корекційних педагогів.
80. Провідна роль дефектолога у навчально-виховному процесі. Структура професійної діяльності олігофренопедагога.
81. Вимоги до якостей особистості і професійно-педагогічної підготовки вчителя спеціальної школи.
82. Вихователь спеціальної школи. Основні напрямки діяльності вихователя, його обов'язки.
83. Керівна діяльність адміністрації спеціальної школи.
84. Внутрішкільний контроль у спеціальній школі. Його функції, форми, вимоги до контролю.
85. Планування навчально-виховної роботи в школі. Річний план спеціальної школи.
86. Завдання і зміст роботи логопеда, психолога спеціальної школи.
87. Психолого-педагогічний консилиум.
88. Зміст, завдання та форми позакласної роботи у спеціальній школі.
89. Гурткова робота у спеціальній школі, особливості її проведення.
90. Методична робота та її роль у підвищенні кваліфікації вчителів-дефектологів.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Історія виховання і навчання дітей з порушеннями інтелекту в Україні.
2. Розвиток, виховання і навчання дітей з порушеннями інтелекту за кордоном.
3. Характеристика різних типів навчально-виховних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Особливості пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелекту та педагогічні шляхи її корекції (пізнавальний психічний процес на вибір студента).
5. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями у різні вікові періоди.
6. Корекційні можливості різних видів ігор у роботі з дітьми з порушеннями інтелекту.
7. Інноваційні технології в корекційно-розвитковій роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями: сучасний стан та перспективи.
8. Особливості навчання та виховання дітей з помірними та важкими інтелектуальними порушеннями.
9. Система корекційно-виховної роботи у закладі дошкільної освіти для дітей з порушеннями інтелекту.
10. Соціально-трудова адаптація підлітків з помірними та важкими інтелектуальними порушеннями.
11. Реалізація принципів навчання в спеціальній школі.
12. Урок як основна форма організації навчання в спеціальній школі.
13. Типи уроків у спеціальній школі та їх характеристика.
14. Корекційно-розвиткове значення екскурсій у закладах освіти для учнів з інтелектуальними порушеннями.
15. Реалізація індивідуального підходу до дітей з порушеннями інтелекту в процесі навчання.
16. Характеристика словесних методів навчання школярів з інтелектуальними порушеннями.
17. Характеристика практичних методів навчання школярів з інтелектуальними порушеннями.
18. Формування у дітей з порушеннями інтелекту вмінь застосовувати знання у практичній діяльності.
19. Використання елементів проблемного та програмованого навчання у спеціальній школі.
20. Використання комп'ютерних технологій у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
21. Дидактичні ігри та ігрові прийоми у навчанні учнів з порушеннями інтелекту.
22. Шляхи забезпечення міцності знань учнів з порушеннями інтелекту.
23. Трудове навчання учнів молодших класів та його зв'язок з вивченням загальноосвітніх предметів.

24. Особливості професійної орієнтації учнів спеціальної школи.
25. Особливості реалізації методів виховання у спеціальному закладі.
26. Трудове навчання та виховання як засіб підготовки учнів до суспільно-корисної практичної діяльності.
27. Шляхи формування професійних інтересів в учнів з інтелектуальними порушеннями.
28. Роль вчителя-дефектолога у формуванні і розвитку особистості школярів з порушеннями інтелекту.
29. Нетрадиційні підходи та методи у вихованні дітей з порушеннями інтелекту.
30. Роль художньої літератури у формуванні поведінки учнів з порушеннями інтелекту.
31. Особливості морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
32. Гурткова робота у спеціальній школі, її корекційно-розвиткова роль.
33. Система естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту.
34. Особливості фізичного виховання учнів у спеціальній школі.
35. Правове виховання в спеціальному закладі.
36. Моральна підготовка учнів з порушеннями інтелекту до сімейного життя.
37. Екологічне виховання учнів з порушеннями інтелекту.
38. Виховання дитини з порушеннями інтелекту в сім'ї.
39. Виховання працелюбності в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі позакласної роботи.
40. Використання системи піктограм в процесі формування соціально-побутових навичок у дітей з дітьми з порушеннями інтелекту помірного та важкого ступеню.
41. Особливості професійної діяльності олігофренопедагога в роботі з сім'ями, які виховують дітей з порушеннями інтелекту.
42. Значення спадщини Л.С. Виготського для сучасних потреб спеціальної психокорекційної допомоги дітям з інтелектуальними порушеннями.
43. Внесок українських вчених-дефектологів в розвиток корекційної педагогіки.
44. Підготовка корекційних педагогів за кордоном.
45. Класичні та новітні педагогічні технології у підготовці корекційних педагогів.
46. Сучасна система спеціальних освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності / В.І. Бондар. – К.: Радянська школа, 1987. – 128 с.
2. Вержиховська О. М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник / О.М.Вержиховська, О.М. Бонецька, А.В. Козак. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2013. – 372 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти томах. / Л.С. Выготский; под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5. Основы дефектологии. – 368с.
4. Волканова В. В. Організація методичної роботи / Валентина Волканова. – К.: Шк. світ, 2010. – 128 с.
5. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе : Кн. для учителя / под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <http://rudocs.exdat.com/docs/index-19071.html>
6. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі навчальний посібник / О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308с.
7. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків / Укладач О.В. Гаяш. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІПО, 2015. – 120 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#n11>
9. Дети с задержкой психического развития / Под ред. Т.А. Власовой, В.И.Лубовского, Н.А. Цыпиной. – М., 1984. – 256 с.
10. Діти з особливими потребами у початковій школі : поради батькам / Л.С.Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін. ; за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К. : Наук. світ, 2006. – Книга 3. – 212 с.
11. Діти із синдромом дауна: факти, навчання, допомога : Методичні рекомендації / Укладачі: Дерень О., Пруська А., Рибак Ю., 2015.
12. Дульнев Г. М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1981. – 176 с.
13. Єременко І. Г. Дидактичні основи уроку в допоміжній школі / І.Г.Єременко. – К.: Рад.шк. 1996. – 130 с.
14. Жерносек І. П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі : навч.-метод. посібник / І.П. Жерносек. – К. : ІЗМН, 1999. – 160 с.
15. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г.Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
16. Кваліфікаційні характеристики вчителя, вихователя школи-інтернату, вчителя-дефектолога / Авт. кол. Болтівець С.І., Луговий В.І., Міненко А.С., Нікітенко О.О. – К., 1994. – 28 с.
17. Матвеева М. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник / М.П. Матвеева,

С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 164 с.

18. Миронова С. П. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту / С.П. Миронова // Дефектологія. – 2003. - № 3. – С. 41-44.

19. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 312 с.

20. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С.П. Миронова. – Кам'янець Подільський : Кам'янець Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.

21. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2008. – 204 с.

22. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева; [за заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 260 с.

23. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.

24. Мозговой В. М. Основы олигофренопедагогтики [Електронний ресурс] учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений / В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Еремина. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 224 с.

25. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами : сучасні підходи : навч.- метод. посібник / В. Войтко. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://www.slideshare.net/School-10/ss-77142840>

26. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник / О. Б. Нагорна. – Рівне, 2016. – 141 с. Друге видання.

27. Наказ № 627 від 12.06.2018 «Про затвердження типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня для дітей з особливими освітніми потребами» [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5b1/f8c/344/5b1f8c3442f63400366666.pdf>

28. Наказ № 816 від 26.07.2018 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями» [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-pochatkovoyi-osviti-specialnih-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-dlya-uchniv-1-klasiv-z-intelektualnimi-porushenniyami>

29. Наказ № 917 від 02.07.2019 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 2 класу з порушеннями інтелектуального розвитку» [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/spezialna%20osvita/07/mon-vid-02-07-2019-nmo-917.rar>

30. Наказ № 467 від 01.04.2020 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 3 класу з порушеннями інтелектуального розвитку» [Електронний ресурс] // Режим

доступу: // <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-pochatkovoyi-osviti-specialnih-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-dlya-uchniv-3-klasu-z-porushenniami-intelektualnogo-rozvitku>

31. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу // О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В.Трикоз, А.В. Міненко та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. – К., ІСП НАПН України, 2016. – 148 с.

32. Педагогічний словник / За заг. ред. Ярмаченка М.Д. – Київ: Педагогічна думка, 2001. – 516 с – 351 с.

33. Постанова кабінету міністрів України № 221 від 6 березня 2019 р «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://zakon.rada.gov.ua/go/221-2019-%D0%BF>

34. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/rozvitku-dlya-ditey-doshkilnogo-viku-z-rozumovoyu-vidstalistyu-2.doc>

35. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / [кол. авторів; за заг. ред. Т.О. Докучиної]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. – 172 с.

36. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / В. М. Синьов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. – 238 с.

37. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Частина II: Навчання і виховання дітей. – 224 с.

38. Синьов В. М. Основи дефектології: навчальний посібник / В.М. Синьов, Г.М.Коберник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.

39. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В.М.Синьов, М. П. Матвеева, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359с.

40. Синьов В. М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навчальний посібник / В. М. Синьов. – К.: Діа, 2007. – 118 с.

41. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с

42. Старцев В.П. Особливості дітей із затримкою психічного розвитку у контексті проблеми соціально-побутового орієнтування [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2014_65_87.pdf

43. Стожок Л. С. Экологическое воспитание учащихся вспомогательной школы : методические рекомендации / Л.С. Стожок. – К.: РУМК, 1991. – 26 с.

44. Турчинская В. Е. Организация самоподготовки во вспомогательной школе-интернате : методические рекомендации учителям и воспитателям / В.Е.Турчинская, С.Т. Николаев. – К. : РУМК, 1988. – 42 с.

Для нотаток